

T.C  
MARMARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ  
TÜRK SANATI ANABİLİM DALI

74126

**BİRGİ**  
**KENT VE MİMARİ DOKU ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Yüksek Lisans Tezi

Kıymet OCAKLI İŞERİ

95111002

T 74126

Danışman : Prof. Dr. Selçuk MÜLAYİM

**Y.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU**  
**DOKÜMANTASYON MERKEZİ**

İstanbul - 1998

## İÇİNDEKİLER

Önsöz

Kısaltmalar

1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tarihçe.....	1
1.2. Araştırma ve Yayınlar.....	3
Notlar.....	5
2. KENTLEŞME SÜRECİ.....	8
Notlar.....	10
3. YAPILARIN KONUMU	
3.1. Ulaşım ve Yerleşme.....	12
3.2. Odak Yapılar.....	12
3.3. Konut Mimarisi.....	13
Notlar.....	15
4. KATALOG.....	16
Notlar	
5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	67
Notlar.....	70
Bibliyografya.....	71
Görsel Malzeme Listesi.....	75
Görsel Malzemeler.....	78

## Ö N S Ö Z

14. Yüzyıl başlarından itibaren Aydınoğlu Beyliği' nin yöreye yerleşmesiyle, önemli bir yerleşim haline gelen Birgi, XV. ve XVI.Yüzyıllar ' da da bir kültür merkezi olarak gelişme göstermiştir. Aydınoğlu Beyliği' ne başkentlik yapan Birgi' nin, döneminde gelişmiş bir şehir olduğunu, bugün ayakta kalabilen büyük programlı devlet yapıları kanıtlar niteliktedir. Araştırmamızda sınırlı örnekle incelediğimiz konut mimarisi ile birlikte, bu yapıların kent dokusu içindeki konumları ve mimari özellikleri üzerinde durulmuştur.

Öncelikle çalışmamın ilk aşamasından itibaren beni destekleyip yönlendiren Sayın Danışman Hocam Prof. Dr. Selçuk Mülayim' e saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca arazi çalışmaları boyunca hep yanımda olan, hiçbir yardım ve deneyimini benden esirgemeyen, aldığımız rölevelerden yapıların planlarını çizen arkadaşım Araştırma Görevlisi, Sayın Mükerrrem Kürüm'e, planları çiniye çeken Öğretim Görevlisi Sayın Osman Tuta'a, yapıları fotoğraflayan kardeşim Çağdaş Ocaklı' ya, arazi çalışmalarımıza zaman zaman katılarak destek veren anne ve babama, maddi manevi yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen eşim Cengiz İşeri' ye teşekkür etmeyi bir borç sayıyorum.

Kıymet Ocaklı İşeri

## KISALTMALAR

A.e. : Aynı eser.

A.g.m. : Adı geçen makale.

H. : Hicrî.

İ.A. : İslam Ansiklopedisi.

M. : Mîladî.

Res. : Resim

T.D.V.İ.A. : Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.

V.B.M. : Vakıflar Bölge Müdürlüğü.

V.G.M. : Vakıflar Genel Müdürlüğü.



## 1. GİRİŞ

Konumuz, başlığından da anlaşılacağı üzere bir Batı Anadolu kenti olan Birgi' nin başlıca yapıları, bu eserlerin kent dokusundaki yerleşme tarzı üzerine yapılmış bir araştırmadır.

Kısa bir tarihçeden sonra konuya ilişkin araştırma ve yayınlar ele alınmış, daha sonra kentleşme süreci farklı dönemlerdeki gelişmeleriyle izlenmeye çalışılmıştır. Bundan sonra yapıların kent dokusu içerisindeki konumları önem derecelerine göre ele alınmış, yapıların tek tek tanıtıldığı katalog bölümünde yirmi dört adet yapı, ayrıntılı olarak ele alınarak, sonuça toplu olarak değerlendirilmiştir.

### 1.1. Tarihçe

Konumuz olan Birgi bucağı'nın kent dokusu ve mimari zenginliği, coğrafi konumu ve bölgenin tarihi gelişimi sonunda ortaya çıkmış örnekleri içerir. Aydınolu Beyliğı'nin merkezi Birgi, bugün İzmir iline bağılı Ödemiş ilçesinin bir bucağı konumundadır. Küçük Menderes ovasının kuzeyinde, Bozdağ'ın (2159 metre) güney eteklerinde tepeler arasında, dağdan inen Sarıyar deresinin iki yamacında kurulmuş olup, denizden yüksekliği 390 metredir. Ödemiş'e uzaklığı, 7 kilometredir. Antik dönemde Küçük Menderes Havzası'ndaki, üç önemli yerleşimden biri olan Birgi, kaynaklarda ilk kez M.S. 1. yüzyılda şehir olarak anılan, Dioshieron'dur. Dağınık köy toplulukları halinde yaşayan Kaystrosullar tarafından kurulmuş bir şehirdir. (1) Diğer önemli iki şehir ise, Hypaipa (2) ve Metropolis'tir. Bizans döneminde, Pyrgion veya Pyrgi olarak adlandırılan şehir, konum açısından bazı antik kentlere özellikle de Hypaipa ( s.78 / Levha 1) antik şehrine çok yakın olmakla birlikte, bir Ortaçağ şehri olarak gelişmiştir. Birgi, sırasıyla Lidya, Pers, Hellen, Roma, Bizans, Aydınolu Beyliğı, Osmanlı dönemlerini yaşamıştır. Bizans döneminde, Birgi şehri, korunma amacına yönelik olarak, ovaya bakan yüksek bir yerde kurulmuş bir kale-şehir özelliğı taşımaktaydı.(3)

1071 Malazgirt zaferinden sonra, Selçuklular yayılmalarını, Marmara ve Ege Denizi kıyılarına kadar sürdürmüşlerdir. Bu arada Batı Anadolu'daki fetihlerini 11.yüzyıl'ın sonlarına doğru tarihlendirmek mümkün görünmektedir. Yüzyılın son yıllarına doğru, I. Haçlı ordularının etkisi ile Batı Anadolu tekrar Bizans'ın eline geçerek, bu bölge yaklaşık iki yüz yıl süren Bizans-Türk mücadelelerine sahne olmuştur. (4)

Aydınolu Beyliğı'nin kurucusu Mehmet Bey, ilk zamanlarda Germiyan ordusu kumandanı (5) iken, Mentеше Bey'in damadı Sasa Bey'in hükmüne girerek, onun fetih hareketlerine katılmıştır. Tarihçi Pachymer'in "Sultan Saysan", Bizans tarihçisi Fırançes'in "Sasan" olarak adlandırdığı bu Emir, bağılı olduğu kayınpederi Mentеше Bey'den ayrılarak fethetmiş, 1307'de Birgi, 1308' de Tire sonra Efes (Ayasulug) ve Kelas gibi Menderes Havzasında bulunan memleketleri, Aydınolu Mehmet Bey ile birlikte almıştır. (6) Aydın İlinin fethini tamamladıktan sonra aralarında anlaşmazlık yüzünden çıkan savaşta, Sasa Bey yenik düşerek ölmüştür. (7) Aydınolu Beyliğinin başlangıcını bu olaydan sonraya tarihlemek doğru olacağından, Sasa Bey'in öldürölme tarihini belirlemek gerekmektedir. Bu yıl, genellikle 1310 olarak kabul edilmektedir. (8)

Aydınolu'nun, Küçük ve Büyük Menderes havzalarını kapsayan, İzmir'i de içine alan bölgede yerleşerek, merkezleri Birgi olan, devleti kurmaları sonrasında, bu bölge, "Aydın Eli" veya "Memleket-i Birgi" olarak anılmıştır. Özellikle Selçuk ve Arap kaynaklarında,

Bizans imparatoru, Lascaridis'in Leşkeri şeklinde yazılması nedeniyle, onun egemenliğindeki topraklara da "Leşkeri Eli" veya "Bilad-ı Leşkeri" denilmiştir. İlk Osmanlı kaynaklarında, bu isim Leşkeri adına izafeten daha dar anlamda sadece Aydın Eli için kullanılmıştır. (9) Aydın Eli'nin sınırları, kuzeyde Saruhanoğulları, güneyde Menteşeoğulları, doğuda Germiyanogulları, batıda ise Ege Denizi ile çevrilidir. (10) (s.79 / Levha 2) Düsturname-i Enveri'de, Beyliğin ulusu (11) Mehmet Bey'in, büyük oğlu Hızır Bey'e Ayasuluğ'u, ikinci oğlu Umur Bey'e İzmir'i, Üçüncü oğlu İbrahim Bahadır Bey'e Bodemya'yı, dördüncü oğlu Süleyman Şah'a Tire'yi verdiği, en küçük oğlu İsa Bey'i yanında alıkoyduğu, kendisinin de sürekli, devlete merkez kabul ettiği Birgi şehri'nde oturduğu belirtilmektedir. (12) Bu bilgiler ışığında, Beyliğin egemenliği altındaki bölge hakkında ilk sağlıklı bilgilere ulaşılmaktadır. 15. ve 16. yüzyıllardan kalan Osmanlı Tahrir defterlerine (13) göre, Aydın Eli'nin tarihi topografyasını gerçeğe yakın olarak belirlemek mümkündür. Köy isimleri hariç belli başlı yerler şöyle sıralanmaktadır. Birgi, Tire, Güzelhisar-ı Aydın (Aydın), Sultan Hisarı, Arpaz, Bozdoğan (Bazarköy), Kestel, Karacasu (Yenişehir), Selçuk (Ayasuluğ), İzmir, Karaburun, Çeşme, Seferihisar (Sivrihisar), Urla, Köşk, Nazilli, Alaşehir. Ayrıca o zamanki köyler ise şöyle belirlenmiştir. Torbalı (Kızılhisar), Ödemiş (Otamiş), Yenice , Balyambolu, Gökçen (Fota), Adagüme (Adagümi), Bayındır (Bayındurlu), Kiraz (Keles), Bademiye (Bodemya). (14) ( s.80 / Harita 1) (15)

1333 yılında Mehmet Bey'in, Ulu Bey olduğu dönemde, Birgi'yi ziyaret eden, Kuzey Afrikalı seyyah İbn Batuta, şehir hakkında fazla bilgi vermemekte, daha fazla Mehmet Bey'in yakın ilgisi ve sarayının ihtişamından söz etmektedir. (16)

1334 yılında Aydınoğlu Mehmet Bey'in ölümünden sonra, Beyliğin başına, Umur Bey geçmiştir. Birgi'de üç gün Ulubeylik tahtına oturduktan sonra İzmir'e dönmüştür. (17) 1348 yılında Bir Haçlı donanmasına karşı İzmir'i savunurken, şehit olmuştur. (18) Aydınoğlu Beyliği için Umur Bey dönemi, deniz aşırı fetihlerle elde edilen ganimetlerle gelen zenginlik nedeniyle "Yükselme Dönemi" olarak kabul edilmektedir. (19) Bu sırada Ayasuluğ'da vali olarak bulunan Hızır Bey, Ulubeyliğe geçerek, beyliğin merkezini Birgi'den Ayasuluğ'a taşımıştır. Kendisinden sonra yerine geçen İsa Bey' de Ayasuluğ'u merkez bilmiştir. Bu arada, babası Murad Hüdavendigar'ın Kosova muharebesinde şehit olması üzerine hükümdar olan Yıldırım Bayezid, Anadolu'ya geçerek önce Alaşehir'i, sonra Aydın, Germiyan, Saruhan, Menteşe, Hamid Ellerini almıştır. Yıldırım Bayezit'in, Alaşehir'i fethinden hemen sonra, İsa Bey, ona itaat edeceğini bildirmesi üzerine, Tire'de oturması şartıyla bazı yerlerin idaresine hak kazanmıştır. Bu olayla 1390 yılında, Beyliğin merkezi Birgi de dahil olmak üzere Aydınoğlu Beyliği'nin toprakları Osmanlı İmparatorluğu'na katılmıştır. (20) 1402 yılı'ndaki Ankara savaşından sonra, Timur tarafından bazı beyliklerle birlikte Aydınoğulları Beyliği'ne de toprakları geri verilmiştir. (21) Bu sırada İsa Bey ölmüş olduğundan, Beylik, Oğulları Musa Bey ile kardeşi II Umur Bey'e kalmıştır. Musa Bey'in 1403 tarihinde ölmesi üzerine, Aydın Eli, kardeşi II. Umur Bey'in idaresi altına girmiştir. Fakat İbrahim Bahadır Bey'in oğulları Cüneyd Bey ile Kara Subaşı Hasan ortaya çıkarak, II. Umur Bey'e karşı mücadeleye girişirler. Sonuçta Cüneyd Bey İzmir'e, Hasan Bey de Ayasuluğ'a hakim olmuşlardır. (22) Bunun üzerine II. Umur Bey, akrabası olan Menteşe oğlu İlyas Bey'den yardım isteyerek (23) Ayasuluğ'u tekrar ele geçirmiş ve Hasan Bey'i Marmaris'e sürmüştür. II. Umur Bey'in kızını, Cüneyd Bey'e vererek aralarında anlaşma yapmaları sonucunda da, ikisi birlikte Alaşehir, Salihli ve Nif (Kemalpaşa)'i, Beyliğin topraklarına kattılar. (24) II. Umur Bey, 1405'te ölünce, Beyliğin idaresine tek başına Cüneyd Bey hakim oldu. Beylik üzerindeki hakimiyetini devam ettirmek ve sağlamlaştırmak endişesiyle, Osmanoğulları arasındaki taht

kavgalarına karışmış, her defasında farklı bir şehzadeyi tutarak, politik oyunlara girişmiştir. Fakat en sonunda II. Murad tarafından yakalattırılarak, ailesiyle birlikte idam ettirilmiştir. Bu olaydan sonra, 1425 - 1426 yıllarında Aydın Eli tümüyle Osmanlı idaresine girmiştir. (25)

Birgi'nin bundan sonraki gelişmesi, özellikle kent dokusunun oluşması bölümünde ele alınacaktır.

## 1.2. Araştırma ve Yayınlar

Eski çağlar ve Bizans dönemine ait tarihi hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olamadığımız Birgi öncelikle, Aydınolu Beyliği' ne başkentlik yapmış olmasından dolayı, daha çok bir Aydınolu şehri olarak bilinmekte ve tanınmaktadır. Bu nedenle, Birgi' yi Aydınolu Beyliği' nin tarihçesi içinde ele almak doğru olacaktır. Düsturname-i Enveri, Aydınoluğulları hakkındaki en önemli kaynak, olarak kabul edilmektedir. 1465 tarihli Türkçe bir kronik olan eserin, Mükrimin Halil Yınanç tarafından, bir kopyesi ve medhal adıyla bir tahlili yayınlanmıştır. Bir bölümü Aydınoluğulları tarihine ait olan bu eserde özellikle Aydınolu Umur Bey ' in deniz seferlerine geniş yer verilmiştir.

1333 yılında Birgi' yi ziyaret eden İbn-i Batuta, Aydınolu Mehmet Bey' i bizzat sarayında ziyaret etmiştir. Mehmet Bey' in oğulları ile de karşılaşan 14. Yüzyıl' ın önemli İslam Seyyahlarından İbn-i Batuta' nın seyahatnamesindeki gözlemlerine dayanan bilgiler oldukça önemlidir.

Ahmed Eflaki, Menakıb ül - ' Arifin adlı eserinde, Sultan Veled' in oğlu Arif Çelebi' nin Aydınoluğulları ile olan ilişkilerinden söz etmektedir.

Aydınolu Beyliği' nden, dolaylı olarak da Birgi' den sözeden eserlerin yanısıra, Birgi' yi İbn-i Batuta' dan uzun yüzyıllar sonra ziyaret eden seyyahlar ve verdikleri değerli bilgiler bulunmaktadır. XVII. Yüzyıl' ın ikinci yarısında Birgi' yi ziyaret eden Evliya Çelebi, şehir ve topografyası, buradaki Aydınolu ve Osmanlı Dönemi eserlerinden söz etmektedir. Şehirde o dönemde, 7 mektep, 200 dükkan ile 2 handan oluşan bir bedestenin varlığını belirtmektedir. 1840' larda Birgi ve yöresine gelen Fransız gezgin ve yazar, Charles Texier, Description de L' Asie Mineure adlı eserinde, Birgi' nin bir sel yatağı üzerine kurulmuş olduğundan, bir köprü'nün iki tarafı birbirine bağladığından, ağaçların gölgelediği sokaklardan ve çeşitli renklerde boyanmış olan evlerden bahsetmektedir. 1891-1892 yıllarında yöreye gelen G. Weber' de şehri ve içindeki anıtsal eserleri görüp inceleyen bir başka gezgindir.

Daha yakın bir zamanda XX. Yüzyıl' ın başında şehre gelen Rudolf M. Riefstahl, Cenubu Garbi Anadolu' da Türk Mimarisi adıyla Türkçeye çevrilen, Turkish Architecture in Soutwestern Anatolia isimli 1931 tarihli eserinde, Birgi' deki Ulu Cami' yi, eski evleri, Çakırağa Konağı' nı, mimari özellikleri ve süslemeleriyle oldukça ayrıntılı olarak anlatmıştır.

XV. ve XVI. Yüzyıllara ait Osmanlı Tahrir Defterleri içinde Aydınoluğulları Beyliği' ne ait önemli bilgiler bulunmaktadır. Özellikle bu belgelere dayanılarak hazırlanan önemli yayınlar arasında, İsmail Hakkı Uzunçarşılı' nın, 1929 yılında yayınladığı, Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat II adlı eser

sayılabilir. Kitabında özellikle bu Beyliklere ait yapıların kitabelerinin transkripsiyonunu yapmaktadır. Aynı araştırmacının, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri isimli kitabı da araştırmamıza ışık tutmuştur. Himmet Akın' ın, 1968 yılı basımı Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma isimli kitabı da, Aydınoğulları hakkında önemli bilgiler veren ve arşiv belgelerine dayanan değerli bir araştırmadır. Bazı beyliklerle ilgili tarihi kaynaklar ve siyasi durumları konusunda bilgiler veren, Paul Wittek' in, Orhan Şaik Gökyay tarafından çevirisi yapılan Mentеше Beyliği adlı kitabı çalışmamızda yardım aldığımız kaynaklar arasındadır.

Bu araştırmaların haricinde, Birgi'nin tarihi ve turistik değerlerini tanıtmaya amacıyla yayınlanmış yerel kaynaklar da bulunmaktadır. 1960 yılı basımı, Mehmet Gül' ün, Birgi Tarihi ve Turistik Değerleri isimli kitap ile bir kurulla birlikte, Behiç Galip Yavuz' un yazdığı, Ödemiş 1990 basımı, Birgi Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri isimli kitap, araştırmamızda bize kaynak oluşturmuştur.

Batı Anadolu Beylikler dönemi ve Aydınoğulları dönemi mimarisini konu edinen tezler, araştırmamıza büyük katkı sağlamıştır. Bu tezler içinde, Ayda Arel'in İstanbul Üniversitesi' nde hazırladığı 14. Yüzyıl'da Anadolu Türkmen Beylikleri Mimarisi isimli, 1967 tarihli doktora tezi, Begüm Aydınoğlu' nun İstanbul Üniversitesi' nde hazırladığı, Batı Anadolu Beylikler Dönemi Mimari Plastigi isimli, 1986 tarihli yüksek lisans tezi, Selda Kalfazade Ertuğrul' un İstanbul Üniversitesi' nde tamamladığı Anadolu' da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi adlı, 1995 tarihli doktora tezi, başta gelmektedir.

Yukarıdaki özetten anlaşılacağı üzere Birgi ve yakın çevresi tarih ve mimarlık tarihi açısından farklı boyutlarda ele alınmıştır. Bizim bu literatüre katkımız, mimari eserlerin ayrıntılı bir kataloğunu hazırladıktan sonra yapıların kent dokusu içindeki dağılımlarını belirlemektir. Konut mimarisi çeşitli makalelerde ayrıntılı olarak ele alındığından araştırmamızda bu konu oldukça kısa tutulmuş, büyük programlı devlet yapıları ve kamu yapılarının durumu üzerinde yoğunlaşmıştır.



## Notlar

1 R. Meriç, " Antik Dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış ", **Ege Coğrafya Dergisi**, S. 4, İzmir, 1988, s. 206, Dipnot 12, K. Buresch, AM 19, 1894, s.101 vd.

Buğday demek olan Dios sözcüğü, Zeus anlamına geliyordu, Hieron sözcüğü ise Yunanca içinde tapınaklar ve sunaklar bulunan kutsal yer anlamında olup, bundan yola çıkılarak, Birgi'nin bulunduğu yerde antik çağda, Zeus için yapılmış kutsal bir alan olduğu sanılıyor. Ayrıca W. Ramsay, Jüpiter'in (Zeus) adını ağızlarına almak istemeyen Hıristiyan din adamlarınca kente, Christopolis dendiğinden söz etmektedir.

( W. M. Ramsay, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961, s. 121. Ü. Altınoluk - B. G. Yavuz, "Küçük Menderes Havzası ve Ödemiş", **İlgi**, S.79, İstanbul, 1994, s.32. )

2 Bugünkü Ödemiş ilçesinin 4 -5 km. kuzeyinde yer alan Hypaipa antik kenti, Strabon, Tacitus, Ovidius, Plinius, Pausanias gibi antik yazarların verdikleri bilgilere göre, Lydia bölgesinde, Kaystros (Küçük Menderes) kıyılarında, Sardes kentinin güneyinde Tmolos (Bozdağ) dağının güney eteklerinde kurulmuştur. Antik kentin üzerinde bugün, Ödemiş ilçesine bağlı Datbey (Günlüce) köyü bulunmaktadır. ( B. Darkot, " Birgi ", İ.A, C.2, İstanbul, 1949, s.632., V. Sevin, " Batı Anadolu' nun Az Bilinen Antik Bir Kenti Hypaipa tarihi Üzerine Bir Araştırma ", **Tarih Dergisi**, S. 28-29, İstanbul, 1974 -1975, s. 41.)

Ayrıca Hypaipa, Strabon'da, Kaystros nehri ile Tmolos dağı arasında Aphrodite için kutsal sayılan bir Lidya kenti olarak tanımlanmaktadır. (Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası**, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul, 1993, s.251 )

Lidya bölgesinin tarihi coğrafyası ve büyük bir kısmı, Lidya toprakları içinde yer alan Kaystros (Küçük Menderes) nehri ve havzası'nın tarihsel coğrafyası konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız, E. Ozansoy, " Lydia Bölgesinin Tarihi Coğrafyası ", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S.11, İstanbul, 1992, s. 23-27.

R. Meriç, a.g.m., s.202-212.

3 F. Emecen, " Birgi ", T.D.V.İ.A. , C.6, İstanbul, 1992, s.189-190.

4 M. H. Yınanç, **Düsturname-i Enveri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 18-21.

H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, A.Ü.D.T.C. Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968 (2), s.1.

5 M. H. Yınanç, **A.e.**, s.18.

İ. H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K Basımevi, Ankara, 1988, s.104.

6 M. H. Yınanç, **A.e.**, s.21.

7 H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.17.

H. Akın, **A.e.**, s.21-22, Dipnot 157' de Düsturname s.17,

Geldi beş kardaş - ile durdu çeri

Uğraşuben kırdı sıydı kafiri

Hem hasetten fitne Sasa eyledi

Mü'min iken avn-ı-terse eyledi  
Ol gazada katl oldu ol dahi  
Çok ganimet mal alır mir-i sahi.

8 H. Akın, A.e., s.22.

M.H. Yınanç, **Düsturname-i Enveri**, s.22.

9 H.Akın, A.e., s.92.

"Aydıneli", **Türk Ansiklopedisi**, C. 4, Ank., 1946, s.377.

10 "Aydıneli", A.e., C. 4, Ank., 1946, s.377.

11 Aydınoğulları Beyliği'nde hükümdarların reisi olan kişiye "Ulu Bey" denildiği, Düsturname'nin 31 ve 33. sayfalarındaki kayıtlardan anlaşılmaktadır. Diğer hükümdarlara ise sadece "Bey" denilmiştir. Umur Bey Düsturname'de daima "Paşa" ünvanı ile anılmıştır. Ulu Bey'ler, adına hutbe okutmak, para bastırmak ve beratlar dağıtmak haklarına sahiptiler. ( M.H.Yınanç, **Düsturname-i Enveri**, s.23. ve Y. Yücel, "Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı Ve Toplum Hayatı ", **Bellekten**, C. LIV, S. 210, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1990, s.809.)

Sultan Veled Hazretleri ise, Ulu Beylik tahtına oturmuş olan ilk kişi olan Aydınoğlu Mehmet Bey için, Sultanü'l Guzat (Gazilerin Sultanı), adını kullanırdı. ( A. Eflaki, **Ariflerin Menkıbeleri** , (Çev. T. Yazıcı), C.II, İstanbul, 1966, s.344.)

12 M.H.Yınanç, A.e., s.22-23.

13 15.ve 16. kalan Osmanlı Tahrir defterleri, Aydınoğulları'ndan devren gelen kayıtlar esas alınarak düzenlenmiş olduğundan, orjinal kaynak değerinde olduklarını kabul etmek gerekmektedir. İstanbul Başbakanlık arşivinde, Fatih devrine ait 855H. - 1451 M. Tarihli Tahrir Defterinin ve yine Fatih devrine ait tarihsiz 8 numaralı Tahrir Defterinin incelenmesi ile Aydın Eli'ne bağlı önemli yerlerin belirlenmesi mümkün olmuştur. (H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.96-100)

14 Bu şehirlerden, Birgi, İzmir, Ayasuluğ (Selçuk), Tire gibi önemlileri bugünkü Aydın ili'nin sınırları içinde değil İzmir ili içinde bulunmaktadır. Aydın Eli sınırları içinde Köy olarak görülen yerleşimlerden bugün sadece Adagüme köy, diğerleri bucak veya ilçe merkezi konumundadırlar.

15 Harita, 506 Harita no'su ile, İstanbul Başbakanlık Arşivi' nde bulunmaktadır. Aslı, 75 x 80 ebadlarındadır. 1/ 500.000 ölçekli olarak, elle, ipek kumaş üzerine çizilmiştir. Hangi tarihte yapılmış olduğunu gösteren bir bilgi yoktur. Üzerinde dağ, akarsu ve yerleşim birimleri, Fransızca olarak yer almıştır. Aydın Eli' nin sınırları içinde yer alan yerleşim isimlerini işaretlerken, Türkçe olarak değiştirdik ve o günkü köyleri küçük harflerle gösterdik.

16 İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s.27-36.

17 Düsturname'den, büyük kardeşi Hızır Bey varken Umur Bey'in başa geçmek istemediği, fakat amcalarından ve kardeşlerinden oluşan saltanat meclisinin ısrarı

üzerine Ulubeyliği kabul ettiği öğrenilmektedir. ( M.H. Yınanç, **Düsturnamei Enveri**, s.32. ve H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.39-40.)

**18** Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; İ. H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.107-109.

H. Akın, **A.e.**, s. 49-50.

**19** H.Akın, **A.e.**, s.50-51.

**20** Daha ayrıntılı bilgi için bakınız; İ. H. Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.113.

H.Akın, **A.e.**, s.60-61.

**21** Yıldırım Bayezit'in Aydınoğulları'nın topraklarını Osmanlı topraklarına katmasıyla (1390), Timur'un bu toprakları Aydınoğulları'na geri vermesi (1402) arasında geçen oniki yıllık sürenin Aydınoğulları Beyliği için "saltanat fasılası" olarak değerlendirildiği görülmektedir. Anadolu Beylikleri'nin Timur eliyle yeniden canlandırılmasıyla, Anadolu'nun siyasi birliği tekrar bozulmuştur. ( H. Akın, **A.e.**, s., 63. )

**22** İ.H.Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.114.

**23** P. Wittek, **Menteşe Beyliği**, (Çev. O.Ş. Gökyay) ,T.T.K. Basımevi, Ankara,1986, s. 119.

**24** İ.H.Uzunçarşılı, **Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, s.115.

P. Wittek, **A.e.**, s.95.

**25** H.Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s. 79,82-83.

İ.H.Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.1, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1994, s.72.

## 2. KENTLEŞME SÜRECİ

Birgi'nin İlkçağlara ait tarihi konusunda aydınlatıcı bilgilere sahip değiliz. Fakat Ortaçağ'da, yakınında bulunan Tire ile birlikte, Küçük Menderes Havzası'nın iki önemli şehridir. Bizans döneminde, bir Metropolitlik merkezi konumundadır. (1) Bizans şehirlerinin ayrıntıları konusunda yeterli bilgimiz yoktur. Basitçe çok parçalı kent ve kale - kent modeli olarak iki grupta sınıflandırılmaktadırlar. (2) Birgi'nin Bizans dönemindeki durumu bunlardan ikincisine uymaktadır. (3) Bugün halâ çevresinde yer yer sur kalıntılarına rastlanmaktadır. Birgi, Aydınoğlu Beyliği'nin başkentliğini yapmış olmasından dolayı ve Beyliğe ait bugün ayakta kalabilen birkaç yapı nedeniyle, öncelikle " Aydınoğlu Şehri " olarak tanınmaktadır. Beylikler dönemi kenti için kesin bir model oluşturmak mümkün değildir. Bu dönemle ilgili eldeki verilerin az olması nedeniyle, Beylikler dönemi kenti, Bizans'tan Osmanlı dönemine geçişte bir ara dönem şeklinde değerlendirilmektedir. Özellikle Batı Anadolu'daki Beyliklerin Osmanlı Sistemiyle çok daha erken bütünleşmesinin sonucu olarak, şehirlerde Beylikler Osmanlı iççeliği belirgindir. (4) Bu durumun Birgi için de aynı olduğunu düşünmekteyiz.

1307 yılında Aydınoğulları' nın eline geçen Birgi 'de kısa zamanda yoğun bir imâr çalışması gerçekleşmiştir. Birgi 'de Aydınoğulları Dönemine ait en erken tarihli yapı, Hatuniye Türbesi, Beyliğin başlangıcı olarak kabul edilen tarihe, 1310' a rastlamaktadır. Döneminde şehrin çekirdeğini oluşturduğu düşünülen Aydınoğlu Mehmet Bey Külliyesi, cami, türbe ve bir medreseden oluşmaktaydı. Bugün sadece 1312 tarihli Cami ve 1334 tarihli Türbe ayakta. Medreseden hiçbir iz kalmamıştır. Külliyenin bulunduğu alan, bugün de kasabanın en önemli merkezini oluşturmaktadır.

Birgi'de izine bile rastlanılmayan birçok Aydınoğlu Dönemi yapısının varlığı, arşiv belgeleri ışığında belirlenmiştir. Bu yapılar, Aydınoğlu Mehmet Bey Külliyesinin bir parçası olan, Aydınoğlu Mehmet Bey Medresesi, (5) Aydınoğlu Mehmet Bey'in kız kardeşi Sultan Şah'a ait Medrese, (6) Aydınoğlu Mehmet Bey'in kızı Hânzâde Hatun Türbesi, (7) Aydınoğlu Gazi Umur Paşa Türbesi, (8) Umur Paşa'nın kızı Azize Melek Hatun'a ait Darülhuffaz, (9) Aydınoğlu İsa Bey Camii, (10) Aydınoğlu İsa Bey Türbesi, (11) İsa Bey' in kızı Hafsa Hatun Çeşmesi, (12) Silahdâr Ağa Zâviyesi, (13) Aydınoğlu Halil Bey kızı Hûri Mescidi, (14) Şeyh Muhiddin Zaviyesi' dir. (15)

Tarihini bilemediğimiz bir dönemde ve nedenini bilemediğimiz olaylarla ortadan kalkmış olan bu yapılar arasında, Beylik için önemli birçok kişinin türbelerinin yer aldığı görülmektedir. Bu nedenle Başkent Birgi' nin, aynı zamanda Beyliğin türbeler merkezi olduğunu söylemek mümkündür.

Bugün izine bile rastlanılmayan bir başka yapı, Aydınoğlu Sarayının varlığı ise, sadece seyahatnamelerden tespit edilebilmiştir. (16)

Eldeki kısıtlı bilgiler doğrultusunda, Birgi' nin Aydınoğlu Dönemi' ndeki kent dokusunun ayrıntıları hakkında söylenebilecek fazla birşey bulunmamaktadır. Zamanında Medresesi' nin de ayakta olduğu Aydınoğlu Mehmet Bey Külliyesini, Aydınoğlu Döneminin en erken tarihli yapılarını içinde bulunduran bir kompleks olarak düşünmek ve bu yapılar topluluğunun da yine o günkü Birgi şehrinin merkezinde olduğunu kabul etmek mümkün görünmektedir.

Aydınoğlu Beyliği'nin, 1425-1426 yılında Osmanlı'lara geçmesinden sonra, 1451 yılında tüm Aydın Eli, Aydın sancağı veya Liva-i Aydın adı altında Anadolu Beylerbeyine bağlanmıştır. 16. yüzyıldan kalma Tahrir defterlerine göre, Tire, Ayasuluğ, Güzelhisar, Yenişehir, Sultanhisarı, Bozdoğan, Alaşehir, Sart, Kestel, Arpaz ile birlikte Birgi de, Aydın Sancağı'na bağlı kazalardan biri olarak görülmektedir. (17)

1451 yılında Birgi, dokuz mahallesi olan bir kaza konumundaydı. Nüfusu ise, bin iki yüz civarındaydı. O dönemde mahalleleri, Dernekpazarı, Kadı, Ahi Germiyan, Sinli, Hisariçi, Sasalu, Taşpazarı, Samet ve Demirboğa isimlerini taşıyan Birgi'de bugün de bazı mahallelerin aynı adlara sahip oldukları görülmektedir. O tarihte en kalabalık olan mahalleler, Hisariçi, Sinli ve Samet olup, en az nüfusa sahip olan mahalle ise, sadece otuz kadar Hıristiyanın yaşadığı Demirboğa mahallesiydi. (18) Bu mahalle, 1475 yıllarına doğru tümüyle ortadan kalktı ve Birgi, sadece müslüman halkın yaşadığı bir yerleşim haline geldi. Nüfusu ise bir miktar artış göstererek, 1380 kişiye ulaştı. Bu dönemde en kalabalık mahalle, Samet mahallesiydi. (19) 1512 yılında, tamamen müslümanların yaşadığı bir mahalle olarak yeniden canlandırılan Demirboğa mahallesinden başka Sarubey, Hıdırlık, Kızılmescid isimli yenilerinin kurulmasıyla mahalle sayısı on ikiye, nüfus ise yaklaşık iki bin dört yüze ulaşmıştır. (20) XVI. yüzyılın sonlarına doğru Çelebi Kadı, Hacı Sâdi Ahmed Mescidi, Abdülkerim Çelebi Mescidi, Hacı Abid Mescidi, Hacı Kerim Mescidi ve Fatma Bula isimli yeni mahallerle, mahalle sayısı on sekiz, nüfus sayısı dört bin beş yüzü bulmuştur. Bu dönemde Birgi, nüfus açısından en yüksek seviyeye ulaşmıştır. (21) XVII. Yüzyılın başında Birgi kalesini ele geçirerek Tire ve Turgutlu'yu alan Celâli Cennetkarı oğlu isimli kişi, bir süre Osmanlıları uğraştırmış, sonunda Manisa ovasında karşılaştığı Osmanlı ordusuna yenilmiş ve Birgi'ye getirilerek idam edilmiştir. Bu olayla, büyük ölçüde tahrip olduğu anlaşılan şehirde nüfus da azalmıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra şehre gelen Evliya Çelebi, dış kalenin tekrar eşkiyalara barınak olmaması amacıyla Kuyucu Murad Paşa tarafından yıktırıldığından söz etmektedir. Kale içinde dört yüz ev, surların aşağısında ise, on sekiz mahalle ve iki bin altı yüz ev olduğunu belirtmektedir. O tarihte nüfusunun yaklaşık bin iki yüz elli olduğu bilinen şehirde ev sayısının abartılı verildiği düşünülmektedir. (22) XIX. Yüzyılda, bugün İzmir'in en büyük ilçelerinden biri olan Ödemiş'in giderek ön plana çıktığı görülmektedir. Bu nedenle, hem Aydınoğlu hem de Osmanlı Döneminde bir kültür şehri olarak gelişmiş olan Birgi'nin gerilemesi kaçınılmaz olmuştur. 1920 - 1922 yılları arasındaki Yunan İşgali de Birgi'yi oldukça sarsmıştır. Bugün tarihi anıtlarının ve sit alanı içine alınmış evlerinin korunup tekrar işlevlendirilmeye gereksinimleri bulunmaktadır.

## Notlar

1 F. Emecen, **A.g.m.**, s.189-190. P. Wittek, **Menteşe Beyliği**, s.114.

2 U.Tanyeli, **Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11 ve 15. Yüzyıl**, İ.T. Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1987, s. 20.

3 F. Emecen, **A.g.m.**, s.190.

Bu tür kentlerin ortak özelliği, yerleşme alanının büyük bir kısmının sur içinde yer alıyor oluşudur. Sur, Antikite' den kalma olabileceği gibi, Bizans çağına da ait olabilir. (U.Tanyeli, **A.e.**, s. 26. )

4 U. Tanyeli, **A.e.**, s.108.

5 H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s. 138' de vesika no: 44 ve 47, s. 144' de vesika no: 65, s. 148'de vesika no: 86, s. 161 'de vesika no: 137.

6 H. Akın, **A.e.**, s.171'de, vesika no: 178.

7 H. Akın, **A.e.**, s. 149-150' de, vesika no: 93, s. 162-163' de vesika no: 143, s. 183' de vesika no: 200.

8 H. Akın, **A.e.**, s. 138' de vesika no: 45 ve 46.

9 H. Akın. **A.e.**, s. 139 -140' da vesika no: 50, s.149' da vesika no: 89, s.162' de vesika no: 140.

10 H. Akın, **A.e.**, s. 137' de vesika no: 43, s. 148' de vesika no: 81, s. 161' de vesika no: 136, s. 171' de vesika no: 177, s. 182' de vesika no:196.

11 H. Akın, **A.e.**, s. 148' de vesika no: 81, s. 154 - 155' de vesika no: 106.

12 H. Akın, **A.e.**, s. 139' da vesika no: 48, s. 161 - 162' de, vesika no: 138.

13 H. Akın, **A.e.**, s. 140' da vesika no: 53.

14 H. Akın, **A.e.**, s. 163' de vesika no: 144.

15 H. Akın, **A.e.**, s. 149' da vesika no: 88, s. 160' da vesika No. 134.

16 İbn Batuta, uzun bir merdivenle ulaşılan sarayın salonunun ortasındaki havuzdan ve bu havuzun her köşesindeki ağzından su akan tunçtan aslan heykellerinden söz etmektedir. Seyahatnameden mimarisi hakkında fikir sahibi olamadığımız sarayın sadece göz alıcı şekilde ihtişamlı olduğunu anlıyabilmekteyiz. ( İbn Batuta **Seyahatnamesi'** nden Seçmeler, s. 30 - 31. )

17 H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.85-86.

18 F. Emecen, **A.g.m.**, s.190, B.A., T.D, numara, 1/1 m., s.331-338.

19 F. Emecen, **A.g.m.**, s.190, B.A., T.D, numara, 8, s.1-5.

20 F. Emecen, **A.g.m.**, s. 190, B. A., T.D, numara, 87, s.196 - 205.

21 F. Emecen, **A.g.m.**, s.190 -191, TK, T.D, numara, 129, s. 74-75.

22 F. Emecen, **A.g.m.**, s. 191. Evliya Çelebi, **Seyahatname** (Çev. M. Zillioğlu), C.9, İstanbul, 1984, s. 76 - 77.



### 3. YAPILARIN KONUMU

#### 3.1. Ulaşım ve Yerleşme (s.81 / Harita 2)

XV. ve XVI. Yüzyıllar' da Anadolu' nun önemli bir kültür merkezi konumundaki şehir, XVII. Yüzyıl 'dan sonra önemini yitirerek, paşa hası bir ilçe olarak Aydın Sancağına bağlandı. XIX. Yüzyıl' da ise bucak oldu. 1919' daki Yunan işgalinde büyük bir bölümü yandı. (1)

Birgi, bugün bağlı olduğu ilçe merkezi Ödemiş'e 7 kilometre uzaklıktadır. Doğusunda Üçkonak Köyü, güneyinde Küçük Avulcuk ve Beyazitler Köyü, batısında Zeytinlik, Oğuzlar ve Bayırlı Köyleri, kuzey - batısında Ovacık köyü ve Bozdağ, kuzeyinde ise Hacıhasan ve Kemer Köyleri olmak üzere toplam dokuz köyü bulunmaktadır. Kurulduğu arazinin çok engebeli olmasından dolayı, yerleşim dağınıktır. Şehrin ortasından geçen Birgi deresi, yerleşimi ikiye ayırmaktadır. Dere, Ödemiş' in doğusunda Küçük Menderes Irmağı'na katılmaktadır. Birgi' nin etrafında yer yer sur kalıntılarına rastlamak mümkündür. Engebeli ve sarp arazisi ayrıca ticaret yollarının üzerinde bulunmayışı, günümüzde Birgi'nin sosyo - ekonomik yünden gelişmesini engellemiştir. Şehir oluşumunu sağlayan çekirdekler, Birgi' nin kuzeyinde toplanmıştır. Şehirde bir kaç yan çekirdek görölse de esas çekirdek, Aydınoğlu Mehmet Bey Camii 'nin, hamamın, medresenin ve kahvelerin bulunduğu alandır. (2) Şehri ikiye bölen derenin üzerindeki, bugün beton olarak yenilenmiş olan köprülerle, esas çekirdeğe ulaşılması mümkündür.

Yerleşmenin kuzeyinde anıtsal yapılar, karakteristik Türk evleri ve sokakları yoğunluktadır. Yoğunluk şehrin güneyine doğru azalmaktadır. Birgi' de bulunan taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları, Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü tarafından tescil edilip, sit alanı içine alınmıştır. Bu yapıların içinde, bazı karakteristik Türk evleri de bulunmaktadır. Tescilli yapıların bulunduğu mahalleler, Camikebir, Kurtgazi, Cumhuriyet, Taşpazar, Sasallı isimleriyle anılan mahallelerdir. Anıtsal yapılar, Camikebir ve Cumhuriyet, geleneksel tarihi konutlar ise Kurtgazi ve Camikebir mahallelerinde yoğunluktadır. Özellikle esas çekirdeği oluşturan Aydınoğlu Meydanı olarak anılan alanın güneyinde, tamamen bitişik yapılar ve karakteristik Türk sokakları görölmektedir. Birgi genelinde tüm sokaklar, birbirleriyle bağlantılıdır. Osmanlı şehir dokularının vazgeçilmez parçaları olan çıkmaz sokaklara, özellikle Camikebir Mahallesi' nde sık rastlanmaktadır.

Yeni konutlar, okul binaları, Belediye binası ve diğer kamu binaları şehrin güneyinde toplanmıştır.

#### 3.2. Odak Yapılar

Birgi' de odak yapılar, şehrin esas çekirdeğini oluşturduğunu söylediğimiz, Camikebir Mahallesi, Aydınoğlu Meydanı'nda yoğunlukla bulunmaktadır. Burada öncelikle Aydınoğulları' nın en erken tarihli külliyesi olarak kabul edilebilecek olan oluşumun parçaları olan Aydınoğlu Mehmet Bey Camii ve Türbesi' nden söz etmek gerekir. Zamanında bir Medrese' sinin de olduğunu bildiğimiz külliye, tahminen toplam üç parça yapıdan oluşmaktaydı. Caminin güney - batısında bulunan Hatuniye Türbesi ise, Aydınoğulları' na ait tarihi bilinen en erken tarihli yapıdır. Arşiv belgeleri ışığında



yakınında bir Medresenin de olduğunu öğrendiğimiz bu yapının da zamanında bir külliye parçası olarak değerlendirildiğini söylemek mümkündür. Caminin güneyindeki İmam -ı Birgivi Medresesi ve doğusundaki hamam Osmanlı dönemine ait olan diğer anıtsal yapılardır.

Yine Camikebir Mahallesinde bulunan, Karaoğlu Camii ve şadırvanı, Birgi ' nin önemli anıtsal yapılarındandır. Caminin doğusunda va batısında bulunan hazirede Karaoğlu ailesinden fertlerin mezarları vardır. Döneminde basit bir medrese kuruluşunun, Cami avlusu içinde yer aldığı bilinmektedir.

Camikebir Mahallesi, Okul Sokak' ta bulunan Derviş Ağa Medresesi ve Hamamı da, yakınlarında bulunan Derviş Ağa Camii ile bir külliye oluşturmaktadır. Fakat şehrin ortasından geçen Birgi deresi nedeniyle, Cami Kurtgazi Mahallesi' nde yer almaktadır.

Tescilli önemli yapıların birarada bulunduğu bir başka alan Cumhuriyet Mahallesi, Atatürk Meydanıdır. Meydanın yakınında Küp Uçuranlar Kulesi, Eski Mescit ve Sarı Berber Kütüphanesi bulunmaktadır. Tarihlendirilmesi tamamıyla bir sorun oluşturan Küp Uçuranlar kulesi dışındaki diğer iki yapı, son Osmanlı dönemine tarihlendirebileceğimiz yapılarındandır.

Konum açısından diğer odak yapılardan biraz uzakta yer alan, Kurtgazi Mahallesi' ndeki Güdük Minare Camii' nin Birgi silüetinde önemli ve etkili bir konumda olduğunu belirtmek gerekmektedir.

Birgi' de belirli yerlerde birarada bulunan bu yapılardan başka, özellikle şehrin kuzeyindeki Osmanlı çağına ait olması muhtemel, su terazisi ve su kemeri kalıntılarından söz edilebilir.

Görüldüğü gibi Birgi' de bugün varolan anıtsal yapılar içinde, Osmanlı Dönemine ait olanları yoğunluktadır. Katalog içinde tüm bu yapıları; planları, plan ve mimari özellikleri, tarihçeleri ve resimleriyle ayrıntılı olarak değerlendirdik.

### 3.3. Konut Mimaris i

Birgi' de arazinin oldukça engebeli olması nedeniyle bazı yerlerde ayrık nizamda inşa edilmiş evler bulunmaktadır. Fakat esas çekirdeğin güneyindeki yerleşim tamamıyla bitişik nizamda inşa edilmiş geleneksel Türk evlerinin oluşturduğu karakteristik Türk sokakları şeklindedir. ( s.82 / Res. 1-2 ) Bu bölgedeki, İkinci ve Üçüncü Beyzadeler Sokakları ve üzerinde bulunan evler, bu tür sokaklara önemli örnek oluşturmaktadırlar. (s. 83 / Res. 3) Esas çekirdeğin doğusunda da bitişik nizamda yapılmış evler, şehir dokusunu oluşturmada önemli rol oynamışlardır. ( s.84 / Res. 4 ) Kurtgazi Mahallesi' nde Çakırağa Konağı civarı da, geleneksel Türk evlerinin bulunduğu bir bölgedir. Fakat 1919' daki Yunan işgali sırasındaki yangından en az etkilenen kesim, Camikebir Mahallesi' dir.

Bu geleneksel Türk mahalleleri ile dini yapıların ve diğer anıtsal yapıların da birleşimiyle kent tipik bir " Türk Kenti " özelliği taşımaktadır.

Birgi 'de konutların birçoğu, temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olmasının getirdiği bir sonuç olarak, avluludur. Konutların avlularına genellikle büyük bir kapıyla

girilmektedir. Alt katlar, yine tarım ve hayvancılık işlevine hizmet için, ahır, depo, kiler şeklinde düzenlenmiş olup, yaşama mekanı, üst kattır. Üst katta sofa, eyvan, seki ve odalar bulunur. Konutların geneli güney ve güney - doğu yönüne açık, dış sofalı plan tipinde inşa edilmiştir. Bu plan tipi, Birgi gibi ılıman iklime sahip bölgelerdeki yerleşimlerde bugün bile geçerliliğini korumaktadır. Konutların çoğunun dış sofalı plan tipinde olduğu Birgi' de, odaların sofanın bir, iki bazen de üç yönünde sıralandığı görülmektedir. Bu plan tipinin yanısıra sofasız, orta sofalı, iç sofalı plan şemasında inşa edilmiş evlere az da olsa rastlamak mümkündür. Kurtgazi Mahallesi' nde tespit edip katalog içine aldığımız bir ev, orta sofalı plan tipindedir. Camikebir Mahallesi' ndeki evlerin genellikle dış sofalı tipte olduklarını saptadık. Çakırağa Konağı çevresindeki konutların ise, 20 adedi dış sofalı, 1 adedi iç sofalı, 2 adedi sofasız plan tipine sahiptir. (3) ( s.84 / Res.5)

Araştırmalarımız sırasında, bugün içinde oturlan bazı evlerin, sağlamaştırılmak amacıyla onarıldığını gözlemledik. Bu tadilatlar sırasında, evlerin özellikle plan şemaları değişikliğe uğramıştır. En sık rastlanan değişim, dış sofalı evlerin, sofalarının hava koşullarından korunmak amacıyla camekanla kapatılmış olmasıdır. Ayrıca kullanımda kolaylık sağlamak amacıyla, genellikle zemin katta olan mutfak ve lavabo gibi unsurların üst katlara alınmış olduğunu gördük. Yine birçok evde gusülhane biçiminde, ahşap dolaplarla birlikte düşünülmüş olan birimle yetinilmeyip, sofanın veya bir odanın bölünmesi şeklinde yeni bir banyo mekanı oluşturulduğu görülmektedir. Tüm bu yeni ekler, geleneksel Türk evlerinin, plan şeması ve mimarisinin özgünlüğünü yitirmesine neden olmaktadır. Sit kapsamı içine alınmış olup, bugün içinde oturulmayan, birçok ev ise, kendi kaderlerine terkedilmiş olarak, her geçen gün daha da restore edilmez hale gelip, yok olmaya yüz tutmaktadırlar.

Birgi' deki evlerin plan tipleri yanısıra, inşa malzemelerinden de söz etmek gerekir. Tüm yurt çapında evlerin yapımında kullanılan malzeme yörede kolaylıkla bulunabilen malzemeyle doğru orantılı olmuştur. Birgi' de evlerin taş ve ahşap malzemeyle inşa edildikleri görülmektedir. Çatı örtüsü olarak da alaturka kiremit kullanılmıştır. Konutlarda inşa tarzı alt katlarda ahşap hatıllı yığma taş duvar, üst katlarda ise, hımsız dolgulu ahşap karkas şeklindedir. (4) Birgi evleri genellikle sade inşa tarzları ve süslemesiz oluşlarıyla dikkat çekerler. İstisna bir örnek olarak karşımıza çıkan, duvar resimleriyle süslü Çakırağa Konağı' ndan başka, bugün içinde oturulmayan sit alanı içine alınmış, Üçüncü Beyzade Sokak, üç numarada bulunan Sandıkoğulları Evi' nde de, duvar resimlerine rastladık. Üst katı, Dış sofalı plan tipindeki evin, alt kısmı ahır ve bir ara kattan oluşmaktadır. Üst katta, batı taraftaki odada, Çakırağa Konağı duvar resimlerinden etkilenilerek yapıldığını düşündüğümüz, hayali bir İstanbul manzarası bulunmaktadır. Diğer kısımların da, çiçek buketleri ve vazo içinden çıkan çiçek resimleriyle süslü olduğu görülmektedir. ( s.85 / Res. 6-7)

Sonuç olarak Birgi' de sınırlı sayıda özel örneklerle incelediğimiz konut mimarisi, kentin eski odak merkezi etrafında oluşmuş büyük yapılarla birlikte organik sokak dokusunun şekillenmesinde başlıca rolü oynamıştır.

**Notlar**

1 " Birgi ", **Meydan Larousse**, C.2, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 393.

2 Y. Tosun, **17 -19. Yüzyıllarda Batı Anadolu 'da Osmanlı - Türk Şehir Dokuları Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları**, M.S.Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1983, s. 123.

3 Y. Tosun, **A.e.**, s.124.

4 C. Erüzun, " Hedef Planlı Koruma ", **Sanatsal Mozaik**, S. 28, İstanbul, 1998, s. 20.



## 4. KATALOG

1. Ulu Cami (Aydinoğlu Mehmet Bey Camii)
2. Güdük Minare Camii
3. Dervif Ağa Camii
4. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii
5. Hatuniye Türbesi
6. Aydinoğlu Mehmet Bey Türbesi
7. Dervif Ağa Medresesi
8. Birgivi Mehmet Efendi Medresesi
9. Çukur Hamam ( Dervif Ağa Hamamı)
10. Çukur Yağhane
11. Aydinoğlu Meydanı' ndaki Hamam
12. Kule
13. Sarı Berber Kütüphanesi
14. Eski Mescit
15. Demir Mağaza
16. Anonim eşme
17. Beyzadeler Sokağı eşmesi
18. Bıçakçı Esseyit Hacı Ali Ağa eşmesi
19. Su Terazisi
20. Su Kemerı
21. Su Kemerı
22. akırağa Konağı
23. Hatice Civan Evi
24. Kadir Işcan Evi

## ULU CAMI

<b>Katalog no</b>	: 1
<b>Plan no</b>	: 1 / s.86.
<b>Resim no</b>	: 1 - 46 / s. 87-121.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yapıran</b>	: Aydınoğlu Mehmet Bey.
<b>Tarihi</b>	: 1312-1313 M. (712 H.)
<b>İnceleme Tarihi</b>	: 21.9.1996 - 22.9.1996.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Birgi, Camikebir Mahallesi, Aydınoğlu Meydanı'nda, yer almaktadır.

Kare planlı yapı, mihrap duvarına dikey uzanan beş sahına bölünmüştür. Sahınlardan ortadaki, diğerlerine göre daha geniş ve yüksek tutulmuştur. Mihrap önü kare bir alana dönüştürülerek, üzeri küçük bir kubbe ile belirtilmiştir. Kuzey ve doğu cephelerini ortlayan iki girişi bulunmaktadır. Kuzey cephe önünde, eskiden bir son cemaat yerinin olduğunu öğreniyoruz. (1) Caminin üzeri bugün, çift eğimli kurşun kaplı sivri çatıyla örtülüdür. (2) (Res.1) Kuzey ve batı cepheleri, moloz taş - tuğla karışımı malzeme, güney ve doğu cepheleri ise daha özen gösterilerek, iri mermer bloklarla inşa edilmiştir. Fakat doğu cephede alttan yaklaşık iki metre yüksekliğe kadar olan kısım, moloz taş ve yer yer tuğla duvar örgüsüne sahiptir. Cephelerin tümünde ara ara devşirme malzemeye yer verildiği de görülmektedir. (Res.2-5)

Doğu cephesi üzerindeki girişe, dört basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Girişin cephe boyunca yükseldiği görülmektedir, üzeri ahşap bir sundurma ile örtülüdür. Basık kemerli bir açıklık şeklinde düzenlenmiş olan girişin kemerleri zıvanalı geçmelere sahiptir. Kemerin kilit taşında bir kenger yaprağı motifi, üzerinde de bir kabara bulunmaktadır. (Res.6) Kemer ayaklarının her iki tarafındaki zıvanalı geçmelerde, sağ ve sol tarafta bulunan birer rozet içinde yazılar görülmektedir. (3) (Res.7,8)

" El- Mülkü lillâhi ", " el-vâhidi'l-kahhâr "

okunmaktadır. Burada, Allah'ın sıfatlarına yer verilmiştir.

Girişin üçgen kemer köşelikleri üzerinde ise birer gülbezek bulunmaktadır. Basık kemerin üzerinde, dikdörtgen bir çökertme içinde verilmiş sülüs inşa kitabesinde; (Res.9)

"Emere bi` imareti'l-cami` i'l-mubareki'l-hayri'l-âli el - Emiru'l-kebîr el-Malik (-) el-alem el-adil Ebu'l hayrât Mubârizu'd-devle ve'd-din Muhammed bin Aydın e'azze'l-lahu ensârehu fi seneti sani aşere ve seb'a mie "

Kitabede, birçok sıfatla anılan Aydınoğlu Mehmet'in, caminin inşasını, 1312-1313 M. (712 H.) tarihinde emrettiği yazılıdır.

Girişin en üstünde iki satır halinde düzenlenmiş sülüs kitabe ise, Kuran'ın 9. Suresi olan Tövbe suresinin, 18. ayetini içermektedir.

" Inne mâ ye muru mesacide Allahî men âmene bi Allahi ve'l - yevmi el - âhiri ve ekame's - selâte ve atez - zekate velem yehşa illa Allahue fe asâ ulâike en yekunu min el - muhtedin ve kâlu el - hamdullillahi 'l - lezi ezhebe annâ 'l - hazane inne Rebbenâ legafurun şeker "

Doğu girişinin güneyindeki pencere, mermer söveli, demir şebekelidir. Dikdörtgen bir açıklık şeklinde düzenlenmiş pencerenin üzerinde, dilimli kemerli alçı işçilikli figözü bir açıklık daha bulunmaktadır. İki yanındaki burmalı sütunçelerin, başlıkları kare kesitlidir, içleri oyma teknikli kıvrımlı motiflerle süslenmiştir. Dilimli kemerin üzerindeki düğümlü geçme motifinin içinde bir gülbezek bulunmaktadır. Kemer köşeliklerinde ise, bir çiçek motifi etrafında gelişen, asma dalları ve yaprakları içerisinde üzüm salkımları yer almaktadır. En üstünde dikdörtgen çerçeve içine alınmış, başta Kelime-i Tevhid'in yer aldığı, daha sonra Kuran'ın 9. Suresi olan, Tövbe Suresi'nin 33. ayetini içeren bir yazı kuşağı görülmektedir. (Res. 10,11)

" La ilahe illa Allah Muhammed Resulullâh " ve " Ersele resûlunu bi'l - hudâ ve dini'l - hakki liyüzhire aled-dini kullihî "

Doğu girişinin kuzeyindeki pencere, arazinin meyilli olması nedeniyle güneydekine göre daha yüksekte yer almaktadır. Profilli mermer söve ve demir şebekeye sahip dikdörtgen açıklık şeklinde düzenlenmiş pencerenin sövelerinin üzeri kabartma teknikli kıvrım dallarla bezenmiştir. Diğer pencerede olduğu gibi üzerinde dilimli kemerli alçıya benzetilmiş dışlığı olan figözü bir açıklık daha bulunmaktadır. Dilimli kemer yine düğümlü geçme motifi ile son bulmaktadır. İçinde çiçek biçimli bir kabara, kemer köşeliklerinin zemininde ise, helezon şekilli kıvrımların ortasına yerleştirilmiş, çarkıfelek biçimli gülbezekler yer almaktadır. En üstündeki dikdörtgen yazı panosunda, Kuran'ın, 72 nolu Cinn Suresinin 18. ayeti okunmaktadır. (Res.12,13)

" Ve Rune'l - mesâcide lillâhi felâ ted'û meallâhi ehaden"

Doğu cephesinin üst seviyesinde, girişin sağında iki, solunda iki olmak üzere, dikdörtgen şekilli, alçı işçilikli figözü pencereler bulunmaktadır. Güney-doğu köşede, doğu cepheye paralel yerleştirilmiş, taştan yontulmuş, devşirme bir aslan heykeli vardır. (Res.14) Heykelin bulunduğu derz sırasında, üzerinde sekiz kollu yıldız motifinin bulunduğu küçük bir taş dikkat çeker.

Güney cephede, alt seviyede iki dikdörtgen açıklıklı pencere, üstlerinde de sivri kemerli alçı işçilikli figözü pencereler vardır. Alttakiler mermer profilli, demir parmaklıklıdır. Doğu cephedeki pencerelere göre, sade görünüşlüdürler. Fakat yine de süslemeye yer verilmiştir. Batıda bulunan pencerenin kemer köşelikleri üzerinde, çarkıfelek biçimli gülbezekler, doğudakinde ise, çiçek şekilli gülbezekler görülmektedir. Üst seviyede, çatıya yakın kısımda dikdörtgen açıklıklı, alçı işçilikli, figözü, toplam dört pencere vardır. (Res.3)

Cephenin batı köşesine bir minare yerleştirilmiştir. Minarenin güney cephesinde yer alması dikkat çekicidir. (4) Kaidesi düzgün kesme taşlarla örülmüştür. Bu kısımdan sonra hemen gövdeye geçilmektedir. (Res.3,15) Silindirik gövde üzerinde, kırmızı tuğla ve firuze renkli sırtı tuğlalarla oluşturulmuş, üç değişik bölüm halinde düzenlenmiş bir süsleme görülmektedir. Alttan başlayarak ilk kısımda, firuze sırtı tuğlalarla, kırmızı renkli

tuğlalar, dönüşümlü olarak zikzak şekilli yerleştirilmiştir. Buradan firuze renkli çinilerle bir bilezik oluşturularak ikinci bölüme geçilir, yine aynı tarz malzeme kullanılarak, baklava dilimli motifler elde edilmiş olduğu görülür. Bu süsleme şerefenin altına kadar devam etmiş, petek kısmı ise, yatay zikzak motifleri ile süslenmiştir. Kûlah kısmı, kurşun kaplıdır. (Res.15,16)

Batı cephesi, güney köşede minarenin gövdesine bağlanmıştır. (Res.5) Cephenin hemen önünde, iki yapı arasında dar bir koridor oluşturacak şekilde, Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi yer almaktadır. (Res.17) Cephenin alt seviyedeki pencereleri, zeminle aynı hizadadır. Doğu ve batı cepheleri arasında yükseklik farkı olduğu anlaşılmaktadır. Bu fark kuzey ve güney duvarları arasında da açık biçimde belli olmaktadır. Dikdörtgen açıklıklı iki pencerenin de mermer söveli ve demir parmaklıklısıdır. Üzerlerinde yuvarlak tuğla kemerli alçı işçilikli figürü ikinci bir açıklık daha vardır. Üst seviyede diğer cephelerde olduğu gibi aynı tarzda düzenlenmiş, sekiz pencere bulunmaktadır. (Res.5,18)

Kuzey cephe üzerindeki girişe altı basamaklı bir merdivenle ulaşılmaktadır. Aynen doğu girişi gibi tamamen mermerdendir ve cephe boyunca yükselmektedir. Bugün üzerinde ahşap bir sundurma vardır. Giriş açıklığı, zıvanalı geçmeli sivri kemerlidir. Kemerini oluşturan her taşın üzeri, gülbezeklerle süslenmiştir. (Res.2) En alt köşede karşılıklı yer alanların üzerleri yazılıdır. Kilit taşı üzerinde yüksek kabartma tekniği ile işlenmiş palmiyeye benzer bir motif (Hayat Ağacı?) vardır. Kemer köşeliklerinde, içleri geometrik bezemeli kabaralar görülür. Kemerin üzerindeki dikdörtgen çökertme içindeki iki satırlık inşa kitabesinde, (Res.19)

" Besmele Fetehe hâzihi' - beldeti bi naşri Allâhi ve te'yidihi. Mevlâna el - Emiru'l - Kebîr el - Gâzî / fi sebîl Allâhî teâlâ Muhammed Ibn Aydın fi tarih senetin seb'a ve seb'amie ve buniye hâzihi'l - Cami fi seneti insâ `aşere ve seb'a mie. " okunmaktadır.

Mevlana el - Emir U'l kebir el - Gazi sıfatıyla anılan Mehmed Bey'in, 1307-1308 M. ( 707 H. ) tarihinde bu beldeyi Allah'ın yardımı ile alarak, 1312-1313 M. ( 712 H. ) yılında bu camiyi yaptırdığı anlaşılmaktadır. (5)

Giriş üzerindeki sundurmanın hemen altında, üzeri yazılı büyük bir kabara görülmektedir. Üst seviyede giriş kapısının her iki tarafında ikişer tane olmak üzere, alçı işçilikli, figürü, dikdörtgen açıklık şeklinde düzenlenmiş toplam dört pencere bulunmaktadır. (Res.2) Özellikle taç kapının doğusundaki pencerenin yumurta friziyle süslü sövesi ilgi çekicidir.

Cami içine, kuzey kapısından, yedi basamaklı bir merdivenle inilerek girilir. Kare iç hacim, derinlemesine yönelik gösterir. Dört sütun dizisi yapıyı, mihraba dik uzanan beş sahına ayırmıştır. (6) Sahınlardan ortadaki, daha geniş ve yüksektir. (Res.20,21) Mihrap önü mekanı, geçişleri pandantif olan bir kubbe ile örtülerek belirtilmiştir. Üçgen pandantiflerin içinde ve kubbe eteğine yakın kısımlarda yuvarlak panolar içinde, Allah, Muhammed ve dört halifenin isimleri yer almaktadır. Kubbe içi, sonraki dönemlerde yoğun bir şekilde süslenmiştir. Göbeğinde, akantus yaprakları, çevresinde çiçekler, bunun da etrafında, üzüm ve asma yaprakları, en dışta ise, ışın demetleri formunda süslemelerden oluşan bir kompozisyon görülmektedir. Zeminin geri kalan kısmı, gökyüzünü hatırlatacak tarzda yıldızlarla bezenmiştir. Süslemeler, alçı malzemedir, üzerleri çeşitli renklerle boyanmıştır. (Res.22) Mihrap önüne açılan kemerin, orta sahına

bakan yüzünün köşe dolgularında, firuze ve koyu mor renkli çinilerle, çini- mozaik tekniği ile işlenmiş, iç içe kesişen altıgenlerin oluşturduğu bir kompozisyon, üst kısmında firuze renkli zemin üzerine, koyu mor çinilerle yine çini-mozaik tekniği ile oluşturulmuş, sülüs yazılı geniş bir ayet kuşağı yer almaktadır. Ayet kuşağını, alttan ve üstten okucu formlarından oluşan ince bir şerit sınırlamaktadır. (Res.23,24) (7) Orta sahinin tavanı, iki yöne eğimli ahşap çatıyla örtülüdür, etek kısımlarında, karşılıklı konsol dizisi bulunmaktadır. Yan sahinler ise, tek yöne eğimli ahşap çatıyla örtülmüştür. (Res.25) Yan sahinlerin tavanlarında, ahşap kabartma palmet motifleri dikkat çeker. (Res.26) Sahinleri ayıran silindirik gövdeli sütunlar birbirlerine, aralarında ahşap gergiler olan sivri kemerlerle bağlanmaktadır. (Res.20,21,27) Doğu duvarından itibaren, ilk üç sırada dörder, en batıdaki üç sütun olmak üzere, toplam onbeş sütun bulunmaktadır. (8) Sütunlar kadesiz yere oturmaktadırlar, gövde ve başlıklar birçok kez yağlı boya ile boyanarak orijinalliğini yitirmiştir. Doğu duvarına yakın ilk sütun dizisinin başlıkları düz, diğer tüm sütunların başlıkları, Bergama başlığı olarak bilinen formda, dilimlidir. Yapıya, doğudaki girişten de merdivenlerle inilerek girilmektedir. Kuzey ve doğu duvarı boyunca uzanan yüksek sekiler bulunmaktadır. (Res.27,20)

Harime açılan dıştan tüm özelliklerini tanımladığımız pencerelerden, alt sıradakiler, ahşap çift kanatlıdır. Toplam sekiz penceredeki ahşap kanattan herbiri farklı şekilde, geometrik ve bitkisel motiflerle süslenmişlerdir. Bütün pencerelerde farklı hadislerin yer aldığı görülür. Bu pencerelerden güney duvarının doğu köşesindeki pencere açıklığını, en dışta dört yönden çerçeveleyen zengin bir bitkisel bordür yer alır. Ahşap panolara işlenen yıldız ve bitkisel süslemeleri ile iki pencere kepengi, ortadaki bir girişle birbirinden ayrılmıştır. Her iki panoda yine üçlü örgü motifinden gelişen bitki süslemeli bir bordürle çerçevesizdir. Yüzeyler altta ve üstte yatık dikdörtgen, ortada daha geniş olmak üzere üç dörtgen alana bölünmüş araları metal levhalar ve rozet süslü perçinlerin yer aldığı unsurlarla sağlamlaştırılmıştır. En üstteki kitabe her iki panoda da birbirini tamamlayarak devam eder.

" el - mecâlis bi'l - emânet ", " el - Müşteşâru mu'teminun "

Büyük panolar, lale formu şeklinde şeritlerle bölünmüş yüzeylerin rumili zengin bir kompozisyonla dolgulunmasıyla elde edilmiştir. Alt panolar bitki süslemeli simetrik giriş bir kompozisyon halindedir. Dikey giriş yine zengin bitki süslemeli bir unsur olarak iki panoyu birbirinden ayırır. Motifler yuvarlak yüzeyli ve derin oyma ile zeminden yükseltilmiştir. (Res.28) Aynı duvarın batı köşesindeki pencere kanatları, yüzey bölümlenmesi ve motif düzeni bakımından, plan üzerindeki 1 no'lu pencerenin ahşap kanatları ile aynı üslupta ele alınmıştır. Üst kısmında,

" Kale en - Nebi Sallallâhu aleyhi vesellem Inneme'l - ama'lu bin - niyyat "

ifadesi yer almaktadır. (Res.29) Batı duvarının, güney köşesinde bulunan pencerenin, ahşap kanatlarının başlıca özelliği, ortadaki büyük panoların sonsuz karakterli geometrik kompozisyonlarla şeritler halinde bölünmesi, ana bölmelerin ise, ince kıvrım dal bitki motifleri ile dolgulanmış olmasıdır. İki kanat üzerinde yer alan kitabelerde,

" ed - duâu silâhu'l - mu'mini ", " es - selâtu nuru'l - mü'mini "



ifadeleri yer almaktadır. (Res.30) Aynı duvarın, kuzey köşesinde bulunan pencere, güneydeki pencere kanatları ile aynı özelliklere sahiptir. ( s.122 / Çizim 1) Üst kısımlarındaki kitabe panolarında,

" el - fazlu's - sadakati hıfzu'l lisâni ", " el - fazlu'l - haseuâti teksimetu'l - celasâ "

okunmaktadır. (Res.31) Kuzey duvarındaki pencerelerden, batı köşedekinin kanatlarının bordür düzeni, diğer pencere kapaklarıyla, aynı anlayışta ele alınmıştır. Ancak büyük dikey panonun yüzeyi, 3 ve 4 no'lu pencere kanatlarında görüldüğü üzere iri geometrik şeritlerle bölümlenmiş, zeminde ayrılan yıldız ve çokgenlerin içi ince kıvrım dal bitki motifleri ile dolgulanmıştır. Kitabe panosunda,

"el- imanü nısfâm nısfu şukr nısfı salr ", " el - muhâciru min hicri manehâ Allahu` anhu "

okunmaktadır. (Res.32) Kuzey duvarının doğu köşesinde yer alan pencere kanatlarının bordür düzeni, diğer kanatlar gibidir. Ancak orta bölme iri bir daireye bağlanan tepeliklerle bir şemse kompozisyonu şeklinde düzenlenmiştir. Yan bordürler üzerine taşan daire ve tepeliklerin içi, düz satırlı derin oyma tekniğinde zengin bitki formlarında dolgulanmıştır. Üst kısmında,

" el - hayru min el - iman ", " el - hayâu nun el - iman "

ifadesine yer verilmiştir. (Res.33) Doğu duvarının kuzey penceresinin kanatları, esas özellikleri bakımından 3 no'lu pencereye benzer. Aynı şekilde ortadaki büyük pano, sonsuz karakterli geometrik bir kompozisyonla bölünmüştür. Ara bölmeler, ince kıvrım dal bitkisel motiflerle dolgulanmıştır. Kitabe panosunda,

" el - kanaata malun lâ yenfizu ", " el - cennetu daru'l - istihyâ "

okunmaktadır. (Res.34) Doğu duvarının güney köşesindeki pencerenin kanatları genel düzenlemesi bakımından düşey orta panolar hariç bütün unsurları, 1 ve 2 no'lu pencere kapaklarına benzer. Farklılık orta kesimdeki büyük düşey dikdörtgen panolardaki kompozisyonda belirir. Bu alanda yüzey iri şeritlerle sonsuz karakterli geometrik bir kompozisyon halinde bölünmüş ara bölmeler ise, ince bitkisel süslemelerle dolgulanmıştır. Kitabesinde,

" el - cema` atu rahmetuu ve el - fırkatu âzâbuu ", " El- emanetud - dini aynun' nasihâti "

ifadesi okunmaktadır. (Res.35) Kuzey cephenin doğusunda yer alan pencere kanatları, kompozisyon düzeni bakımından diğerlerinden ayrılmaktadır. Genel olarak teknik, yanyana getirilerek elde edilen ahşap pano yüzeylerinin farklı derinliklerde oyulmasıyla yuvarlak ve düz yüzeyli motiflerin elde edilmesi şeklindedir. Bütün pencere kanatlarının yüzey bölümlenme tarzı ve kitabe panoları ortak bir üslubun varlığına işaret eder.

Ahşap kanatlı pencerelerin hemen üstlerinde yuvarlak kemerli, alçı içlikli, camlı küçük pencereler içeriye de yansımıştır. Üst seviyedeki dikdörtgen pencerelerden, güney duvarı üzerinde bulunan ikisi, (Res.36) vitray camlarla süslenmiştir. Diğerleri, alçı içlikli

ve camlıdır. Vitray pencerelerden biri, kuzey duvardaki girişin üzerinde bulunan, dışarıda da çatının sivri alınlığını dolgulamaktadır. Diğeri ise, mihrap önü kubbesi içinde güney yönde bulunan ve dışa yine aynı konumda yansıyan penceredir. (Res.22)

Mihrap, çini mozaik tekniğinde, firuze ve koyu mor çinilerle kaplanmıştır. Yüzeyi en dışta geometrik ve bitkisel bordürlerle içeriye doğru daralırken mukarnaslı bir kavsara ile niş kısmına geçilir. Eksiksiz bütün elemanlar mozaik çini ile kaplanmış yer yer zemin harcının beyaz rengi, üçüncü bir renk olarak kompozisyona katılmıştır. Gerek mihrap gerekse mihrap önü mekanına geçilen kemer yüzeyindeki çiniler, 13. yüzyıl Konya Selçuklu çini dekorasyonunun aynı üslupta devam ettiğini gösterir. Mihrabın üst kısmında alçı malzemeli, 19. yüzyıla ait gösterişli bir alınlık yer almaktadır. Süsleme özellikleri, kabartmalı olarak yapılmış, kenger yaprakları, ayyıldız motifi, altında yarım daire içine alınmış, kabartma çiçek motifleri şeklindedir. Altındaki, yeşil zemin üzerine yıldız renginde yazıların bulunduğu, dikdörtgen kitabe panosunu, iki taraftan ayyıldızlar sınırlamaktadır. Kitabe, Kuran'ın, 3. suresi olan, Aliimran suresinin 39. ayetini içerir. (Res.37,38,39,40 )

" fenâdethûl - melâiketü huve kaimun yusalli fi' - mihrâbi "

Mihrabın doğusundaki pencereye bitişik tek ayak üzerinde duvara yapışık bir çıkıntı halindeki taş vaaz kürsüsünün alt kısmı S ve C kıvrımlı akantus yapraklarıyla yukarıya doğru genişler. Bunun üstünde,meandr motifi ve bir profilden sonra, iri geometrik şebekeli bir korkuluk kısmına geçilir. Mihrabın üzerindeki süslü, kitabeli pano ve kubbe içi süslemeleri ile aynı üsluptaki eser, bir 19. yüzyıl ekidir. (Res.41)

Tamamen ahşaptan yapılmış olan minber, korkulukları, aynalıkları ve kapı kanatlarında ahşap tekniklerinin hemen hemen bütün çeşitlerini sergileyen önemli bir eserdir. Bütün yüzeyler çeşitli bitkisel bordürlerle çerçevelenmiş yer yer ayetlerden alınan ifadeler ile usta kitabesi ve inşa tarihini veren kitabelerle zenginleştirilmiştir. Kapı kanatları daha önce değindiğimiz pencere kanatlarıyla yüzey bölümlenmesi açısından büyük bir benzerlik içerisindedir. Kitabe panosunun bulunduğu kesim zengin kıvrım dal bitki motifleri ile bezenmiştir. Büyük alan ve alttaki pano pencere kapakları ile birlikte aynı usta elinden veya aynı atölyeden çıktığını gösterir. Aynalıklar, çok kollu yıldızlardan gelişen sonsuz karakterli geometrik kompozisyonlardan alınmış kesitlerdir. Bu yüzeyler, Selçuklu geleneğine bağlı Kündekari tekniğinin önemli örneklerinden sayılır. (9) Minber üzerindeki kitabeler ise şöyledir; (Res.42-46) Minber kapısının aynalık kısmındaki geçmelerin üstünde ve altında iki satır halinde bir dua yer almaktadır.

" Allahumme inui euzu bike men lâyenfa ve kalbu yahşa ve dua velâ "

" Yesma ve nefsu lâ teşbi euzu bike min şerri haulâi el - erbeu "

Minber kapısının sağ kanadının üstünde;

" uhibu'l - bekâ ila Allahi Teâlâ el - mesacidu "

Sol kanadının üstünde,

"Ma min ameli efzal min işbail - kebid el - câyi "

Minberin sağ yanında, yukarıda minber kûlahının altında, Kuran tahtını oluşturan geçmelerin üstünde, tek satır halinde bir hadis bulunmaktadır.

" İnne el hasede liye, kuli'l - hasenat kenna te'kule en - nâre l - hatebi "

Aynı taraftaki geçmelerin altında, üç satır halinde düzenlenmiş bir kitabe daha yer almaktadır.

" inne eksere mâ yedhulu'n - nase el - cennete takvâ Allâhu ve husnûl - halki "

"Men ahlese Allâhu erbaine sabâhen zaharet yenâbî u'l - hikmete min kablihi âla lisanihu "

" Amelu Muzafferuddin bin Abdulvâhid bin Süleyman el - ..... " (10)

( .....'li Süleyman oğlu Abdulvahid oğlu Muzafferü'ddin yaptı. ) Minberi yapan ustanın ismi geçmektedir.

Minberin sağ tarafındaki korkulukta, sülûs ile yazılmış bir tarih kitabesi bulunmaktadır.

" fi seneti isna ve işrin ve seba mie ",

( Minberin, 722 H. yılında yapıldığı anlamına gelmektedir. )

Minberin sol tarafında, geçmelerin üzerinde, kûlahın altında, bir satırlık kitabe yer almaktadır.

"İnne Rabbi emesenî en yekûne nutki ziksen ve sıhhati fikren ve ayni nazaren "

Aynı tarafta geçmelerin altında üç satır halinde düzenlenmiş, bir kitabe daha bulunmaktadır. Birinci ve üçüncü satır hadistir.

" Men yestaşa keramete'l - ahireti yed'n zînetu'd - dünya "

"Emane bi ibda i hâze'l - minberi'l - bedî el - Emiru'l Âlem el - adil Muhammed bin Aydın. Azze nasruhu "

( Aydınoğlu bilgin ve adaletli hükümdar Mehmet Bey bu güzel, bedi' minberin meydana gelmesini emretti. Aziz ve Mansur olsun. )

" Men tabbed - dünya yanılı'l - ahirete fe mâlehu fi'l - ahireti min nasîbiu "

1322-1323 yılında yapılmış olan bu eser, Selçuklu ahşap işçiliği geleneğini, Batı Anadolu'da devam ettiren en seçkin eserdir.

Özet ve sonuç olarak Birgi Ulu Cami, 1312-1313 tarihinde yapılmış olmasına rağmen plan şeması bakımından,1272 tarihli Afyon Ulu Cami, 1297 tarihli Beyşehir Eşrefoğlu Camii, minber kitabesine göre 1289-1290 tarihinde tamir ettirildiği bilinen Ankara Arslanhane Camii,1258 yılında yapımına başlanan Konya Sahipata Camii gibi 13. yüzyıla ait örneklerle karşılaştırıldığında, çok destekli ve derinlemesine yönelik gösteren camilerin 14. yüzyıl başına tarihlenen bir örneği olarak karşımıza çıkar. (11) Minarenin plan içindeki konumu istisna olmasına karşılık, minarenin belirgin bir yeri olmayan Selçuklu camileri göz önüne alınırsa, arkaik karakterini korumuştur denilebilir. Mihrap

cinileri ve ahşap işleri de Selçuklu geleneğine bağlanmaktadır. Diğer süsleme ayrıntıları, 19. yüzyıl'da yapılmış, onarım ve restorasyonlardan kalma eklerdir.

## Notlar

1 V.G.M'nde bulunan, 35.14.01/2 Nolu dosyadan, son cemaat yerinin, 1944 yılındaki depremde yıkıldığını öğrendik. Sekiz ince sütunu birbirine bağlayan, yedi geniş sivri kemere sahip olan son cemaat yerinin ortadaki açıklığı diğerlerinden daha geniş tutulmuştu. ( S.K.Yetkin, **Türk Mimarisi**, Ankara,1970, s.160. ) Son cemaat revakı, orjinal olmayıp, sonradan yapılmış bir bölümdü. ( H.Önkal, " Birgi Ulu Cami ve Selçuklu Geleneği ile ilişkisi Üzerine ", I - II. **Milli Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, (Ayrı Basım), Konya 1993, s.53. , O. Aslanapa, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı**, (14. yüzyıl), İstanbul, 1977, s.41. ve N. Emre, **Aydınoğulları ve Eserleri, Arkitekt**, (1937), s.310. )

2 V.G.M' nde bulunan aynı numaralı dosyada, yapının çatısının kurşun örtüye çevrilerek tamir edildiği belirtilmektedir. Onarımın kesin tarihine, kayıtlarda rastlamamakla birlikte, son cemaat yerinin yıkıldığı, 1944 depreminde, diğer kısımların da hasar görmüş olabileceğini düşünerek, caminin 1944'den bu yana çeşitli onarımlar geçirdiğini söyleyebiliriz. Kayıtlardan kesin olarak, 1975-1978 yılları arasında bir onarım geçirdiğini de tespit ettik.

3 Kitabeler için bakınız; İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler ve Sahip, Saruhan Aydın, Mentese, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malûmat II**, İstanbul, 1929, s. 110-112. H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.105-107. S. Kalfazade Ertuğrul, **Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi**, s. 55-60. Ayrıca minber kitabeleri için bakınız; M.Z. Oral, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler Kitabeleri ve Tarihçeleri", **Vakıflar Dergisi**, V, 1962, s.60-62. ve A.H. Bayat, "Birgi Ulu Cami Minberi (712/1322)", **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 5-9 Eylül 1990, Kongreye sunulan Tebliğler, C. II, Ankara, 1994, s.792-793.

4 Yapının minaresi, Selçuklular döneminde yaygın olan, tuğla ve renkli sırlı tuğlaların, değişik şekillerde yerleştirilmesiyle oluşturulmuş minarelere, Beylikler döneminden önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Konum açısından Anadolu'da XIII. Yüzyıl'a ait bazı tuğla minareler göz önüne alındığında, bu örneğin istisna olduğu görülmektedir. (Ö. Bakırer, "Anadolu'da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri", **Vakıflar Dergisi IX**, Ankara, 1971. s. 340 - 341, 355 - 357.)

5 İlginç bir uygulamayla bu kitabede belirtilmiş olan tarihler, Aydınoğlu Mehmet Bey'in, Birgi'yi kesin olarak fethi ve camiyi yaptırdığı yıllarda artık yörenin tek hakimi olarak kalıcı bir Bey ünvanı kazanmış olduğunun göstergesidir.

( H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.27. )

6 A. Kızıltan, yapıyı, Ulu Cami Tipinde, kemerler üzerine ahşap çatılı camiler gurubunda ele almıştır. (A. Kızıltan, **Anadolu Beyliklerinde Cami ve Mescitler (XIV. Yüzyıl sonuna Kadar)**, İ.T.Ü., Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1958, s.123.)

7 Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, I.Ü., Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986, s.129.

8 Evliya Çelebi, bu sütunlardan, on altı somaki sütun olarak söz etmektedir. Ayrıca yapının üç kapısı olduğunu belirtmektedir. (Evliya Çelebi, **Seyahatname**, s. 76. ) Bugün harim içinde batı tarafta bulunan ilk sütun dizisinde dört yerine üç sütun bulunmaktadır, dolayısıyla yapıda toplam on beş sütun vardır. Bugün iki kapısı olan yapının, diğer üçüncü kapısının batı cephesinde yer aldığı, Evliya Çelebi'nin şu sözlerinden anlaşılmaktadır. "Kapısı önündeki kubbe altında hayır sahibi yatar", Bu sözlerden sonra Aydınoglu Mehmet Bey Türbesinin, inşa kitabesini vermektedir. Ayrıca kuzey, güney ve doğu cephelerinde, üst seviye pencereleri dört olmakla birlikte, bu sayı batı cephede sekize çıkmıştır. Bütün bunlar, batı cephesinin sürekli bir değişim ve onarım geçirdiğini kanıtlamaktadır. Sütunlardan birinin de bu onarımların bir sonucu olarak ortadan kalkmış olduğunu söylemek mümkün görünmektedir.

9 Ahşap pencere kanatları ve minberin teknikleri konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız, G. Öney, "Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri", **Sanat Tarihi Yıllığı III**, İst. 1969 - 70, s. 135-149.

10 Noktalı olarak verilen kısım, minberi yapan ustanın nereli olduğunu göstermektedir. Bu sözcüğü çeşitli araştırmacılar, Mağribi, ( İ.H. Uzunçarşılı, **Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat II**, s.111, ) Garbi, ( R.M.Riefstahl, **Cenubi Garbi Anadolu'da Türk mimarisi**, (Çev. C.T. Berkün), İstanbul, 1941, s.22, O. Aslanapa, " Anadolu'da Türk Minberleri ", İ. A., C.VIII, İstanbul, 1960, s.338., H. Akın, **Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.107 ), Ami, ( M. Z. Oral, **A.g.m.**, s.61, Z. Sönmez, **Başlangıcından 16. Yüzyıl'a Kadar Anadolu Türk İslam Mimarisinde Sanatçılar**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1989, s.39 ), Urani, ( A. H. Bayat, **A.g.m.**, s.793. ) olmak üzere farklı şekillerde okumuşlardır.

11 O. Aslanapa, **Türk Sanatı**, C. I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.197-204. H. Karamağaralı, " Sahipata Camii'nin Restitüsyonu Hakkında Bir Deneme ", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, S.3, Ankara, 1982, s. 49-52.

## GÜDÜK MİNARE CAMİİ

<b>Katalog no</b>	: 2
<b>Plan no</b>	: 2 / s. 123.
<b>Resim no</b>	: 1 - 7 / s. 124-128.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: 14. yüzyıl başları.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21.4.1997.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Kurtgazi Mahallesi, Güdük Minare Sokak'ta bulunmaktadır.

Yapı, bugün sadece kuzey duvarı, buraya bitişik olan minaresi, doğu ve batı (Res.1) duvarlarının kuzey duvarına dayanmış köşe kalıntılarıyla ayakta kalabilmiştir. Güney duvarı, tamamen yıkık durumdadır. (1) (Res.2)

Moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiş olan yapının kuzey duvarı üzerinde, minareye bitişik basit dikdörtgen bir açıklık bulunmaktadır. (2) Bu giriş kapısının yanında, yine basit dikdörtgen bir açıklık şeklinde düzenlenmiş olan, minare girişi yer almaktadır. (Res.3) Arazinin elverişsizliği yüzünden minare, kuzey cephe üzerine bitişik olarak yerleştirilmiştir ve yola bakmaktadır. Beş yüzü dışarıda kalmış sekizgen kaide, oldukça yüksek tutulmuştur. Üzeri sıva ile kaplı olmasına karşın, alt kısmından moloz taş ve tuğla örgüye sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bundan sonra alçak pabuçluk ve bir bilezikten sonra kısa tutulmuş silindirik gövde kısmı gelmektedir. (Res.4) Pabuç kısmının hemen üzerinde, gövde başlangıcında, güney cepheye açılan, caminin üstüne çıkmaya yarayan, bir kapı bulunmaktadır. Gövde, enine örülmüş sade bir tuğla örgüye sahiptir. (Res.1,2,3,4) Tuğla malzemeli korkuluk kısmını alttan, konsol dizisine benzeyen, öne uzanmış çıkmalar desteklemektedir. (Res.2,3,4,5) Silindirik petek kısmı üzerinde bugün külah bulunmamaktadır. (3) (Res.4)

Harim olduğu anlaşılan mekanın kuzey-doğu köşesindeki izlerden, kubbe geçişlerinin tuğla örgülü pandantiflerle sağlanmış olduğunu görüyoruz. (4) Ayrıca buradaki duvarın üst kısmındaki sıva izlerinden yapının iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. (5) (Res. 6,7) Yapının, kuzey cephesi dışındaki her cephesinde zamanında ikişer pencere olduğu ve bu pencerelerin de altta dikdörtgen söveli büyük bir pencere üstte ise küçük kemerli bir açıklık şeklinde çift olarak düzenlendiği bilinmektedir. Bugün hiçbir izine rastlayamadığımız mihrabı ise, yivli bir nişle biten, mukarnas geçişli bir duvar oyuğu şeklinde düzenlenmiştir. (6)

İnşa kitabesi olmayan yapının, kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Fakat Ayda Arel, bugün ayakta olmayan, inceleme yaptığı dönemdeki kalıntılara göre yapıyı, Aydınoğlu dönemi eseri olarak değerlendirmektedir. Bu kanısını da, Birgi Ulu Cami, Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi gibi Aydınoğulları Dönemine tarihlendirilen eserlerde bulunan çift sıralı pencere düzeninin bu camide de görülmesine dayandırmaktadır. (7) Fügen İter ise, basit işçilik özellikleri ve kaba duvar dokusunu göz önünde bulundurarak, yapıyı 14. yüzyıl'ın ikinci yarısına tarihlendirmektedir. (8) Biz de yapının ilkel ve kaba duvar dokusuna, bugün ayakta kalabilen en önemli mimari unsuru olan

minaresinin kaba duvar dokusu ve işçiliğine bakarak, ayrıca Aydınogulları' nın Birgi'de 14. yüzyıl'ın başlarında inşa ettikleri birçok yapıyı da göz önüne alarak camiyi, bu döneme tarihlendirmeyi uygun bulduk.

## Notlar

1 Caminin planını kalıntılardan tespit etmek güçtür. Fakat tek kubbeli, mescit geleneğini devam ettiren bir yapıdır denilebilir. Nitekim, harap bir durumdayken yapıyı inceleyen ve ilk defa yayınlayan Fügen İlter, camiyi, tek kubbeli iç hacme sahip, kuzey duvarı üzerinde minaresi, batısında son cemaat yeri olan basit kuruluşlu bir yapıdır şeklinde tanımlamaktadır. F. İlter, " Birgi Güdük Minare Camisi ", **Anadolu (Anatolia) XIII** (1969), T.T.K. Basımevi, Ankara 1971, s. 77.

2 Fügen İlter, bu giriş ile son cemaat yerine, oradan da yine basit dikdörtgen bir açıklıkla kubbeli harim kısmına geçildiğini belirtmektedir. F. İlter, **A.g.m.**, s. 77 .

3 Birgi Belediye Başkanı, Sayın Mehmet Hıfzı Aslankaraoğlu' ndan şifahen aldığımız bilgi doğrultusunda, minare kûlahının 1995-1996 Kışında tamamen göçmüş olduğunu öğrendik.

4 Fügen İlter, alçak, kirpi saçaklı sekizgen kasnak üzerine oturan kubbenin, yayvan ve basık şekilli, üzerinin de beton ile sıvalı olduğunu belirtmektedir. F. İlter, **A.g.m.**, s. 78.

5 Fügen İlter, meyilli bir arazi üzerinde inşa edilmiş olan yapının, kuzeyden tek, güneyden iki katlı bir görünüme sahip olduğunu belirterek, bunu plan ve resimlerle de pekiştirmiştir. F. İlter, **A.g.m.**, s. 77-81.

6 A. Arel, **14. Yüzyıl' da Anadolu Türkmen Beylikleri Mimarisi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1967, s. 178.

7 A. Arel, **A.e.**, s. 178.

8 F. İlter, **A.g.m.**, s.81.

## DERVİŞ AĞA CAMİİ

<b>Katalog no</b>	: 3
<b>Plan no</b>	: 3 / s. 129.
<b>Resim no</b>	: 1 - 22 / s. 130-143.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Derviş Ağa
<b>Tarihi</b>	: 1663 M.(1074 H.)
<b>İnceleme tarihi</b>	: 23.9.1996
<b>Yeri ve Konumu</b>	: Kurtgazi Mahallesi' nde, Çarşı köprüsünün üst tarafında bulunmaktadır.

Yapı, kare planlı tek kubbeli, bir şemaya sahiptir. (1) Malzeme olarak kesme taş ve tuğla bir arada kullanılmıştır. (Res-1) Üç bölümlü son cemaat yerinin üzeri geçişleri pandantiflerle sağlanmış kubbelerle örtülüdür. Çatısı dışarıya doğru taşıntı yapmaktadır. Son cemaat yerinde sütunları birbirine bağlayan kemerler, sivri kemer tarzındadır ve kemerler arasında gergiler vardır. Sütunların başlıkları, korintle Bergama tipi karışımı kompozit tarzındadır, fakat oldukça yıpranmış bir görünümde dirler. (Res-1,2,3,4) Cami, dışarıdan bakıldığında pencereleri açısından üç katlı bir düzen sergiler. Camiye, üç katlı izlenimi veren bölümlerin bitiminde iki sıra halinde düzenlenmiş kirpi saçaklar mevcuttur. (Res-5) Üst kesimde, daraltılarak içeri çekilen ve inceltelen duvarların köşelere rastlayan kısımları kesilerek, pahlanmış ve bu noktalarda büyük uçan payandalarla destek verilmiştir. Kubbe kasnağı, sekizgen olup, köşelerde ikişer tane olmak üzere , toplam sekiz tane destek payandası kullanılmıştır. (Res-1,5,6) Yapının kuzeybatı köşesinde minaresi yer almaktadır. Silindirik gövdeli minare, çokgen kesitli bir kaideye oturmuştur. Kaidenin cepheleri yüzeysel nişlerle zenginleştirilmiştir. Pabuç kısmı bulunmayan minarenin, şerefe altı mukarnaslıdır. (Res. 7,8)

Güney cephe üzerinde, alt seviyede sivri kemerli çökertmeler içinde, dikdörtgen açıklıklı, demir parmaklıklı iki pencere yer almaktadır. Üst seviyede sivri kemerli, alçı şebekesi olmayan üç pencere bulunmaktadır. Cephenin üst katında sivri kemerli aynı tarzda bir pencere daha vardır. (Res.5)

Doğu cephe üzerinde, simetrik olmayan bir pencere dağılımı görülmektedir. Ortada ve sağda dikdörtgen, solda üst seviyede sivri kemerli bir açıklık olmak üzere toplam üç pencere bulunmaktadır.(Res.9)

Batı cephede alt seviyede bir dikdörtgen, üstte ise sivri kemerli olmak üzere diğer bir pencerenin yer aldığı görülür. Kuzey cephe üzerinde son cemaat yerinden sonra basit ve gösterişsiz bir giriş kapısı bulunmaktadır. Üzerindeki kitabede, (2) (Res.10)

Bu mâbedi tâ Haşredek ger hayrüşer a'mâlinâ  
Makbûlü dergâh âmeden tâkı bülendi rûşinâ

Âkil odur hayrat idüb makdurini sarfeyliye  
Sâdi merkûn der rûzü şeb baki değil dâr-i fenâ

Âlid kisbile câmii şâdan iden Derviş Ağa



Bâğı vücûdun sebzter lütfunla kıl Yârab teba

Dahi bunun emsâline vâsıl ide bârf Huda  
Her ruz duâdır mâcerâ bî-iştibah subhu mesâ

Tûbâ bihişt-âsâ demek lâyıkdürür bu câmie  
Zâri begûft târihini kalûbelâ hayrulina

(Sene 1074)

okunmaktadır. Türkçe kitabe, adi, talik kırması denilen bir yazı türü ile yazılmıştır. Ebcedle 1074 tarihini verir. Asıl kitabenin üst kısmındaki yağlı boya yazıda ise, "Yâ-mucîbû'd - de'avât" 1946 (Davete icabet ediniz ) okunmaktadır. Bundan " Namaza çağrıldığı zaman gidiniz. " şeklinde bir anlam çıkmaktadır. (Res.11)

İç mekanda kubbe geçişleri, basit kırma yüzeyli, prizmatik dolgular halindeki, üçgen pendantslerle sağlanmıştır. (Res.12) Kubbe göbeğinde, yeşil zemin üzerine yıldızla S formlarından oluşan büyük bir çarkifelek motifi, bunun çevresinde dal ve yapraklardan oluşan bitkisel bir friz yer alır. (Res.13) Mihrap, zevksiz bir şekilde yağlı boya ile boyanmıştır. Mihrap nişi içinde, püskülleri olan perde şeklinde bir süsleme yapılmıştır. İki yanında bulunan sütunçeler, düşey yivlidir. Üzerinde yıldızlı harflerle yazılmış, ayet panosu yer almaktadır. (Res.14,15) Mihrap duvarı üzerinde üst seviyede üç sivri kemer açıklıklı pencere bulunmaktadır. Minber hiç bir orijinalliği olmayan ahşap malzemeli, sonradan yapılmıştır. (Res.14) Kuzey cephe üzerinde, doğu ve batı cephelerinin hemen hemen yarısına kadar uzanan ahşap destekli, ahşap malzemeli bir kadınlar mahfilii bulunmaktadır. Bu mekan, mihraba doğru yarım daire şeklinde çıkıntı yapan bir balkona sahiptir. (Res.16) Kadınlar mahfilinin giriş eksenini üzerindeki tavana, çokgenler geçmesinden üretilmiş, ara bölmelerinde kare, üçgen ve baklava motiflerinin yer aldığı geometrik bir pano, (Res.17,18) doğu ve batı mahfil tavanlarında ise, çapraz kesişen şeritler ve kare formlarla basit bir desenleme göze çarpar. Bu kompozisyonlar, çakma çita ile ayrılmış bölümlerin renklendirilmesiyle oluşmuştur. Tavan kompozisyonunun, çevre bordürleri ve bölme içleri, geç devir kalem işleriyle bitkisel olarak bezenmiştir. (Res.19,20)

Girişin iki yanında dikdörtgen şekilli iki pencere ve bu pencerelerin önlerinde ahşap korkuluklu birer seki görülmektedir. Giriş kapısı ile her iki yanda bulunan pencerelerin arasında yer alan duvarlar üzerinde basık yuvarlak kemerli birer niş yer almaktadır. (Res.16) Girişin kapı kanatları farklı büyüklükteki dörtgen panolar halinde bölümlenmiştir. En üstteki iki kare bölme rozet ve buna bağlanan C formlarıyla dolgulanmıştır. Daha büyük olan alt bölme bombeli dikdörtgen çubuklar halinde dolgulanmış bunun altındaki dikdörtgen bölümler, sepet örgüsü formunda ajur tekniğine yakın işlenmiş ve bitki kıvrımlarıyla zenginleştirilmiştir. Alt bölme ortadaki kare formundan çıkan kollarla beş bölme ayrılmıştır. Ortada küçük bir düğüm motifi, köşelerde ise, zengin rozet motifleri yer alır. En alttaki dikdörtgen panolarda vazodan çıkan bitki motifi bütün alanı doldurmuştur. Metal kapı halkası orjinaldir. Defalarca boyanmasına rağmen, çakma çita tekniğinin sonucu olarak oluşan ara bölmeler dönemin üslup anlayışına uygun olarak, bitki süslemeleri ile dolgulanmıştır. (Res.21,22)

Yapı, 17. Yüzyıl'a tarihlenen geç dönem Osmanlı Camii olmasına rağmen, plan şeması açısından, erken döneme tarihlenen 1333 tarihli İznik Hacı Özbek, 1326 tarihli Bursa Alâeddin Camii gibi yapıların geleneğini sürdüren bir taşra camisidir.

## Notlar

1 Birgi, 1920-1922 yılları arasında, Yunan işgali sırasında, büyük zarar görmüştür. Yunanlı'lar, özellikle şehirden çekilirlerken, birçok eski evi yakarak, önemli yapıları da ortadan kaldırmak için ateşe vermişlerdir. ( Besim Darkot, A.g.m., s.633. ve R. M. Riefstahl, **Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi**, s.20.) Derviş Ağa Camiinin de, bu sırada harap olmuş yapılardan biri olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim B. G. Yavuz, (Bir Heyetle Birlikte), **Birgi Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri**, Ödemiş, 1990, s.54' de, Cami' nin, Türk Kurtuluş savaşı sırasında Yunanlılar tarafından yıkılarak, sonradan yeniden yapıldığı daha sonra, şehrin ortasından geçen Birgi deresine yakın olduğu için, 1939'da derenin taşması sonucu, selden zarar görerek, tekrar yeni bir onarımla yenilendiği belirtilmektedir. Aynı kaynakta minarenin, 1946 yılında onarım gördüğü yazmaktadır. 1946 tarihine, caminin girişindeki kitabe panosunun üzerindeki yağlı boya ile yazılmış ibarenin altında da rastlıyoruz.

2 Evliya Çelebi, **Seyahatname**, s. 77.

## KARAOĞLU MUSTAFA EFENDİ CAMİİ

<b>Katalog no</b>	: 4
<b>Plan no</b>	: 4 / s. 144.
<b>Resim no</b>	: 1 - 43 / s. 145-175.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Karazade Mustafa Efendi
<b>Tarihi</b>	: M.1760 - 1762 (H.1174 -1176)
<b>İnceleme tarihi</b>	: 23.9.1996.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, Karaoğlu Sokak' ta yer almaktadır. Aynı isimle anılan külliye'nin ana yapısı olan caminin kuzeyinde şadırvan, doğu ve batısında haziresi ve modern yapı şeklindeki tuvaleti bulunmaktadır. (1)

Yapı, giriş yönündeki üç bölümlü son cemaat yerine bitişik kare planlı tek kubbeli, bir hacim olarak inşa edilmiştir. Sekizgen bir kasnak üzerinde yükselen ana kubbe dört yönden küçük yarım kubbelerle desteklenmiştir. Son cemaat yeri üç birimli olup üzerleri kubbelerle örtülüdür. (Res. 1)

Cephelerde moloz taş ve tuğla birarada kullanılmıştır. Yapının kuzey batı köşesinde yer alan minare ise tümüyle düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. (Res. 2) Son cemaat yeri de dahil olmak üzere tüm cepheleri, iki sıra halinde düzenlenmiş kirpi saçak dolanmaktadır. Sekizgen kasnak üzerinde de iki sıra halinde kirpi saçak yer alır. Kasnağın her köşesine sütuncuklar konularak, dekoratif bir görünüm kazandırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca köşelerde üçgen çıkıntılar vurgulanarak hareketli bir etki sağlanmıştır. Kasnağın batı, doğu, güney yüzlerinde fil gözü birer pencere yer almaktadır. (Res.2,3,4) Kubbe, yarım kubbeler ve son cemaat yeri kubbeleri bugün çinko ile kaplıdır. (Res. 1-3)

Batı, doğu ve güney cephelerinin alt seviyelerinde dikdörtgen açıklıklı, demir parmaklıklı ikişer pencere bulunmaktadır. (Res. 2,3,4) Güney duvarı üzerinde bu pencerelerin üst kısımlarında sivri kemerli ,alçı şebekeli, fil gözü birer pencere daha vardır. (Res. 4) Doğu cephede üst seviyedeki pencerelerden sadece güney köşesine yakın olan pencere sivri kemerli ve alçı işçiliktir. Diğer pencere ise dikdörtgen şekilli ve demir parmaklıktır. (Res. 3) Batı cephede kuzey köşesine yakın olan yerde simetrik olması beklenen pencere görülmemekte, bu cephede kuzey köşede son cemaat yerine bitişik minare yer almaktadır. Minarenin sekizgen kaidesinin her cephesinde dilimli yüzeysel kemerler vardır. Bir profilden sonra prizmatik pabuç kısmına geçilir ve düzgün kesme taş silindirik gövde incelererek yükselir. Gövde şerefe altındaki burmalı profillere bağlanır. Şerefe taş korkulukludur. Silindirik petek kısmı, küçük hücreler halinde, muhtemelen kuşevi olarak düşünülmüş boşluklarla son bulmaktadır. Bunun üzerinde de çokgen yüzeyli külah ve üstünde de alemi bulunur. (Res. 5,6) Bu cephenin güney köşesinde hünkar mahfili olduğu ileri sürülen kısım çıkıntılı olarak belirtilmesine karşılık, içeriden kapatılıp düz duvar şekline dönüştürülmüştür. (2) (Res. 2) Girişin sağ ve solunda bir seki halinde yükseltilmiş olan son cemaat yeri, sivri kemerli üç açıklıktan oluşmaktadır. (Res.7) Burada yer alan dört sütundan biri hariç diğerleri korint tarzında başlıklara

sahiptir. Gerek sütun çaplarındaki farklılık, gerekse başlıklardan birinin kuş motifli olarak diğerlerinden ayrılması bu malzemenin bütünüyle devşirme olduğunu gösterir. (Res. 8,9,10) Ana mekana giriş, basık yuvarlak kemerli yalın bir geçit halindedir. Üst kısmında Kur'anı Kerim'den bir ayeti kerime (3) yazmaktadır. "Selâmûn-Aleykûm, Tıbtûm Fedhulûhâ Hâlidîn", ( "Size selam olsun, tertemiz geldiniz, artık cennete (buraya) ebedi kalmak üzere giriniz.") şeklindedir. (Res. 11) Bu dikdörtgen yazı panosunun her iki yanında yer alan oval panolardan batıdakinde, "Maşallah", doğudakinde ise "Sübhanallah" yazmaktadır. (Res.12) Girişin her iki yanında yuvarlak kemerli çökertmeler içinde bulunan birer dikdörtgen pencere vardır. Alt seviyedeki bu pencerelerden batıdakinin üst kısmında, "Büniye 1174", doğudakinin üst kısmında ise, "Büniye 1176" yazmaktadır. Bu hicri tarihler, yapının 1760-1762 miladi yılları arasında inşa edildiğini göstermektedir. Üst seviyede dikdörtgen şekilli birer pencere daha olup, ortadaki pencere açıklığı balkon şeklinde dışarıya taşıntı yapan bir mükebbire ile değerlendirilmiştir. Pencerelerin hepsi demir parmaklıklara sahiptir. (Res. 7)

Tek kubbeyle örtülü iç mekanda, kasmağa bitişik dört yarım kubbenin geçişleri mukamas yüzeyli üçgen bir pandantif halinde duvarlara bağlanır. (Res.13,14) Yapının üst seviyede yer alan pencereleri ve yarım kubbe arasında yer alan kemerler içindeki diğer açıklıklar revzen pencereler şeklinde düzenlenmiştir. (Res.15,16) Mihrabın her iki yanında yer alan pencerelerin ve güney-doğu, güney-batı cephelerdeki pencerelerin hepsinin üzerlerinde dikdörtgen yazı panoları vardır. Güney-batı cephedeki açıklıktan başlamak üzere, sırayla bu yazılarda ihlas suresinin tamamlanmış olduğu görülmektedir. (Res.17,18,19,20).

Mihrap, yapıya göre biraz büyük ölçüleriyle dikkat çeker. Üstte dairesel bir kemer mukamaslı kavsara, yanlarda sütunçelerle derinleşen mihrap nişi çokgen bir kesit gösterir. Mihrap, bitkisel öğelerle renkli bir biçimde süslenmiştir. Süslemeler sonradan yapılan boyamalarla kaba bir dekorasyon örneği sergiler. Üzerindeki ayeti kerimede ise, "Küllemâ Dehâle Aleyhâ Zekerıyye'l- Mihrâb", okunmaktadır. ( Zekerıyya Aleyhisselam mihraba yöneldiği zaman ) şeklinde bir anlam taşımaktadır. (Res. 21,22) Mihrabın batısında yer alan minber mermer malzeme ile yapılmıştır. Mihrap tarafındaki aynalık kısmında altı köşeli yıldız ,köşe boşluklarda bitkisel motifler, bütün bordürlerde de geometrik ve bitkisel örnekler yer almaktadır. Merdiven korkuluklarında Barok S ve C kıvrımları yer alır. Kemerli giriş üstte kitabe ve hareketi bitkisel süslemelerle bir geçit halinde düzenlenmiştir. Minber kitabesinde "Lailahe illallah Muhammedin Rasulullah" yazar. Köşk kısmı sekizgen kasnaklı prizmatik külahlı ve alemlidir. (Res.23,24) Yapının doğu duvarının güney köşesi üzerinde mermer malzemeli bir vaaz kürsüsü bulunur. Duvara yapışmış bir sütunce üstüne yerleştirilen büyük mermer blok, hareketli Barok kıvrımlarla canlandırılmıştır. Orta Panoda meyva kasesi ile alt kısımda bir istiridye kompozisyonu, S ve C kıvrımları işlenmiştir. (Res.25,26) Solundaki panoda ise, püsküllü bir kordonla kenara çekilmiş perde, bir selvi ağacı, çiçek şeklinde (Güneş?) bir motif yer almaktadır. (Res.27) Yapının giriş kapısının her iki yanında iç mekandan korkuluklarla ayrılmış bir ahşap seki vardır. Ayrıca ahşap sütunlarla desteklenmiş bir kadınlar mahfilini oluşturulmuştur. (Res.28) Sütunları birbirine bağlayan kemerler, zengin profillidir. Kemer aralarında renkli vazo motifleri yer almaktadır. (Res.29) Kadınlar mahfilinin altındaki ahşap örtüde, büyük bir çarkıfelek motifinden oluşan tavan göbeği yer alır. (Res.30) Tavanın diğer süslemeleri, basit bir eşkenar dörtgen formuyla devam etmektedir. (Res.31) Girişin kapı kanatları bitkisel süslemelerin yer aldığı girişlerle çerçevelenmiş üç pano halindedir. En üstteki panoda elips içinde kitabe ve köşe motifleri, masif ahşap

üzerine oyulmuştur. Orta panoda bir eşkenar dörtgen yazı ve bitkisel süsleme dekoru bulunur. En alt pano ise sade bir ayna halindedir. (Res.32,33) Giriş kapısının doğu kanadı üzerinde, "Ed-du'âü ebvâbü's -semâi estecibü", "Dua göğün kapılarıdır, Ben (Onu) kabul ederim. (Res.34) " Batı kanadı üzerinde ise, " izâ nûdiye bi's-salâti fütihat", "Namaza çağrıldığı zaman açıldı."(Namaz vakti kapı açılır.) şeklinde ibareler görülmektedir. (Res.35) Kapının madeni aksamından günümüze kalabilen parça S ve C profili ile iki pirinç halkadan ibarettir. (Res.32,33,36) Ana kubbe içinde, altı köşeli yıldızla bağlanan yazı kompozisyonu ve ortasında çiçekli bir bezeme yer almaktadır. Bütün bunu çevreleyen tepelik formundaki palmet dizisi, plastik çıkıntılar yaparak merkeze dönük olmak üzere çepeçevre düzenlenmiştir. (Res.37)

Yapının giriş cephesinin karşısında altı mermer sütunlu ve sütunları birbirine bağlayan yuvarlak kemerli bir şadırvan bulunmaktadır. Sütun başlıkları sade bir görünüme sahiptir, gövdeleri ise dikine olukludur. Kubbesinin üzeri çinko ile kaplıdır. Kubbenin altında onikigen gövdeli üzeri basık konik bir külahla örtülü, her bir yüzünde baklava biçimli geometrik süslemeye sahip ortalarında birer çeşme bulunan bir şadırvan yer alır. (Res.38,39,40)

Caminin doğu ve batısında yer alan hazirede birçok mezar taşı bulunmaktadır. (Res.41,42) Bunlardan batı tarafta minare kaidesinin hemen yakınında bulunan, diğerlerine göre daha gösterişli ve yüksek olan mezar taşı, yapının banisine aittir. (Res.43) Üzerindeki kitabede, (4)

Hüve'l-hayyü'llezi lâ-yemût  
Fena dünyaya meyl etmek beka olmaz, olur yeksan  
Görüp âlemleri birbir olur ibret alan irfan  
Benim gibi gider gerekse pîr gerek sıbyan  
Benim kabrim üzerinde bana bir Fatiha ihsan  
İki âlemde şâd etsin onu ol Rab'b-i Yazdan  
Karazade Fahr'ul -müderrisin  
Merhum el-hâc Mustafa efendi  
Ruhîcün rızaen lillâh el-Fatiha

yazmaktadır. Kitabeden yapının banisi olan Karazade Mustafa Efendinin müderris olduğu ve 1210 yılının Rebiü'l-Ahir ayının başında vefat etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Tarih, 15 Ekim 1795 Miladi yılına denk gelmektedir.

Yapı, 16. yüzyıl Klasik dönem Osmanlı camilerinin plan üslubunu, (5) 18. yüzyılda devam ettirmiş bir taşra camisidir. Yapının bazı mimari unsurlarında rastladığımız süsleme özellikleri de, döneminin sanat zevkini yansıması açısından önem taşımaktadır.

## Notlar

1 B.G.Yavuz, Birgi, Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri, s.49-50. isimli kaynakta, yapı ile aynı zamanda inşa edilmiş olduğu belirtilen, cami avlusunun batı duvarı boyunca inşa edilmiş, altı odalı Karaoğlu Medresesi'nden bahsedilmektedir. Yine aynı kaynakta, bu medresenin V.G.M' nce, 1935 yılında yıktırıldığı belirtilmektedir. Ayrıca bu yapıyı

görenlerden şifahen alınan bilgilere göre, kubbeli olmadığı vurgulanarak, dıştan dışa tahmini ölçüleri verilmektedir. V.G.M arşivinde yaptığımız çalışmalarda, bugün hiçbir iz kalmamış olan bu Medrese' ye ait, herhangi bir belge veya rapora rastlamadık.

2 B. G. Yavuz , A.e., s.48.

3 B.G.Yavuz, A.e., s.50-51. Ayrıca yapının yayınlarda rastlanmayan tüm yazıtlarını okuyan, diğerlerini de kontrol eden, Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi, Sayın Mehmet Topal'a teşekkür ederim.

4 H. Önkal, "Birgi Karaoğlu Camii Haziresindeki Mezar taşları", **Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı**, Selçuk Üniversitesi, Selçuk Araştırma Merkezi, Konya, 1993, s.129. Ayrıca Karaoğlu Ailesine dahil diğer fertlerin mezar taşı kitabeleri için bakınız, H.Önkal, **A.g.m.**, s. 130-137.

5 Bu konuda bakınız, O. Aslanapa, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1986.



## HATUNIYE TÜRBESİ

<b>Katalog no</b>	: 5
<b>Plan no</b>	: 5 / s. 176.
<b>Resim no</b>	: 1 - 12 / s. 177-184.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: 1310 M.(710 H.)
<b>İnceleme tarihi</b>	: 22.9.1996 - 23.4.1997.
<b>Yeri ve Konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, Aydınolu Meydanı, Fatih Mehmet Bey Caddesi üzerinde, Ulu Camii' nin güneyinde bulunmaktadır.

Eğimli bir alan üzerinde yer alan altıgen kuruluşa sahip türbeyi, (1) dışta bir taş kaide, planı tekrarlayarak dolaşır. Üzeri kurşuna benzer bir madde ile kaplanmış, kubbe ile örtülüdür. (2) Tüm cephelerde moloz taş ve tuğla düzensiz şekilde dizilerek duvar örgüsünü oluşturmuştur. Geçirdiği onarım sonucu cephelerin derzlenmiş olduğu görülmektedir. Giriş cephesi dışındaki tüm cephelerde tuğladan örülmüş yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. (Res.1,2,3,4) Kuzey cephedeki pencere bugün kapatılmış durumdadır. (Res.4) Güney-batı yönündeki giriş ise, zeminden mermer bir seki ile yükseltilerek eyvan şeklinde düzenlenmiş olup dışarıya sivri bir kemerle açılır. Bir türbe için oldukça derin sayılabilecek eyvan şekilli bu bölüm, bir taçkapı özelliğini anımsatmaktadır. Her iki yanında karşılıklı küçük nişler görülmektedir. Nişlerin kaide kısımlarında devşirme malzemeye yer verilmiştir. (Res.5,6) Basık kemerli sade girişin kilit taşı üzerinde bir kabara ve iki yanındaki profilli geçmeli kilit taşlarının ön yüzünde çiçek biçimli madalyonlar bulunmaktadır. (Res.1) Basık giriş kemerinin üzerinde, iki satır halinde düzenlenmiş inşa kitabesi yer alır. (Res.7) Kitabe, (3)

Vaka´a'l-ferağü min bina'i hazihi't-türbetü'l-Hatuniyye  
Büniyet Aydın bi-avni'l-meliki'l-mu'in fi evayili'l muharremu'l-  
muhterem sene aşretü ve seb'a-mie

Kitabeden, Hatuniye türbesinin, 710H.(1310M.) senesi muharrem ayının ilk günlerinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Hatuniye olarak anılan kişi, Aydınolu Mehmet Bey'in kızkardeşi, Sultan Şah Hatun (Hanzade Hatun)'dur. (4) Türbe, Aydınolu'larının tarihi bilinen en eski yapısıdır.

Giriş eyvanının üzeri kırılmalı örtü tekniğinde tamamlanmıştır. (Res.8) Yapının içine girildiğinde hemen karşıdaki duvarda ,sivri kemerli bir duvar nişi görülür. (Res.9) Dışarıda yuvarlak kemerli olan pencerelere içeriden bakıldığında kuzey-doğu ve güney-doğudakinin yuvarlak kemerli, kuzey-batı ve güney-batıdaki ise sivri kemerli olduğu görülür. Giriş açıklığı, içeriden sivri kemerlidir. Altıgenin her bir yüzünün tuğladan örülmüş sivri kemerli sağır bir niş şeklinde düzenlenmiş olduğu görülmektedir. (Res.10) Bu kemerlerin aralarındaki üçgen kısımlarla kasnağa, oradan da kubbeye geçilir. (Res.11) Kubbe ve kasnak tuğla malzemeye sahiptir. (Res.12) İçeride bugün kaba işçilikli tek bir taş sanduka yer almaktadır. (Res.9) Bir onarımla bütünü yenilenen yapı, ana çizgilerini korumakla birlikte bazı ayrıntılarını kaybetmiştir.

Altıgen planlı, üzeri kubbe ile örtülü olan Hatuniye Türbesi'nin giriş cephesi, güney yönde öne doğru uzatılarak, eyvan şeklinde değişik bir düzenleme göstermektedir.

Altıgen plan, Türk Türbe Mimarisinde çok kullanılmayan bir tiptir. Selçuklu Döneminde hemen hemen hiç görülmemeyen bu plan şeması, Beylikler Devrinde dönemin araştırmacı yapısı nedeniyle daha çok türbede denenmiştir. (5)

## Notlar

1 Yapı, "Ümmü Sultan", "Sultan Şah" Türbesi olarak da bilinmektedir.

2 V. G. M' nde bulunan, 35.13.01/6 nolu dosyadan, Türbenin, 1964 yılında, 85.000.00 Lira ayrılan tahsilatla, Yüksek mimar Nedim Onat tarafından genel olarak onarıldığı ve kubbesine kurşun taklidi şap yapıldığı öğrenilmektedir.

3 H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.109.  
S. Kalfazade Ertuğrul, **Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi**, s. 175.

4 Daha önce, İ. H. Uzunçarşılı tarafından, ( İ. H. Uzunçarşılı, **Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat II**, s.115) türbenin içinde tek bir mezar taşı tespit edilip, okunarak yayınlanmıştır. Fakat kırık parçalar halinde olduğu belirtilen mezar taşı bugün kayıptır. Tarihsiz olan kitabede, sadece Hanzade Hatun olarak anılan Aydın kızının, muharrem ayı başında vefat ettiği belirtilmektedir. Hanzade Hatun'un, türbenin inşa tarihi ile aynı yıl içinde vefat ettiğini kabul etmek mümkün görünmektedir. (H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s. 110-111. ve S. Kalfazade Ertuğrul, **Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi**, s.176-177. ) Bazı kaynaklardan, Türbe' nin yakınında, bugün hiçbir izine rastlamadığımız bir medresenin varlığı bilinmektedir. Medresenin, türbede yatan kişiye, Sultan Şah'a (Hanzade Hatun) ait olduğu düşünülmektedir. ( İ.H. Uzunçarşılı, a.e., s.115. Evliya Çelebi, **Seyahatname**, s. 76. )

5 H. Önkal, **Tire Türbeleri**, Kültür Bakanlığı Tanıtma Eserleri, Ankara, 1991, s. 41,43.



## AYDINOĞLU MEHMET BEY TÜRRESİ

<b>Katalog no</b>	: 6
<b>Plan no</b>	: 6 / s. 185.
<b>Resim no</b>	: 1 - 25 / s. 186-201.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Aydınolu Mehmet Bey' in ölümünden sonra büyük olasılıkla oğulları tarafından yaptırılmıştır.
<b>Tarihi</b>	: 1334 M. (734 H.)
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21-22.9.1996.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, Aydınolu Meydanı'nda Birgi Ulu Camii' nin iç avlusunda yer almaktadır. Yapı, Ulu Cami' nin batısında bulunmaktadır. (Res.1)

Kare planlı tek kubbeli bir yapıdır. Dış cephelerin duvar örgüsü oldukça düzgün bir sırayla dar ve geniş tutulmuş mermer kesme taş örgüleriyle tamamlanmıştır. Kubbe ve üzerine oturduğu sekizgen kasnak tuğla malzemelidir. Kasnak dışta sıvalıdır. Bugün dışta kurşun ile kaplıdır. Kubbe eteği kasnağın üst sınırına oturmaz. Kasnak, duvarlar üzerinde yükselirken kubbe eteğinin önemli bir kısmını örter. Dışta kasnak üzerinde iki alçı fil gözü pencere vardır. (Res.1,2,3) Türbenin girişi güney cephe üzerindedir. Giriş beyaz mermer ile kaplanmış, sivri kemerli bir açıklık şeklindedir. Kilit taşları geçmelidir. Ortada kilit taşı üzerinde bir rozet, iki yanındaki kemer taşlarında ise, simetrik çarkıfelek motifleri bulunmaktadır. Girişin üzerinde muhtemelen sonradan konduğu anlaşılan bir ahşap sundurma yer almaktadır. (Res.1,4,5) Sundurmanın üstünde profilli saçağının altında geometrik desenli ve rozet motifli üç adet mermer devşirme levhanın cepheyi süslemek için kullanıldığını görmekteyiz. (Res.6,7,8) Giriş üzerindeki iki satırlık kitabede, (1) (Res.9)

Buniyet hâzihi't-türbeti'l-Emiri'l-Kaebir el-âlim el-âdil el mücahid el-müsabit Ebu'l-hayrat es-Sultanû'l- guzzât  
Mubarizu'd-devle ve'd-din Muhammed bin Aydın nevrre Allahu mezce`ahu-Sânî cemaziye ulâ lisenettin erba`a ve selâsin ve seb`amie

okunmaktadır. Türbe, kitabede birçok sıfatla anılan Aydınolu Mehmet Bey için, 1334 M. (734H.) yılında inşa edilmiştir.

Sonradan yapılan ahşap kapı üzerindeki metal halka ve rumili süslemeler, muhtemelen eski kapıdan alınarak takılmıştır. (Res.10,11,12)

Güneydeki giriş cephesi dışındaki tüm cephelerde, cepheleri ortalayan, toprak seviyesine yakın dikdörtgen açıklıklı birer pencere bulunmaktadır. Pencereler, mermerle profillendirilmiş ve dışarıya demir parmaklıklarla açılmaktadırlar. Pencerelerin her birinin üst kısmında daha küçük boyutlu sivri kemerli alçı işçilikli, fil gözü birer pencere daha bulunmaktadır. (Res.13,14)

Türbe, içte de kare planlı tek kubbeli özelliği tekrarlamaktadır. Doğu, batı ve kuzey cepheler üzerinde yer alan dikdörtgen açıklıklı pencerelerin, içeride ahşap kanatları

bulunmaktadır. Üzerlerindeki pencereler içte de sivri kemerli aiçi işçilikli, fil gözü pencereler şeklinde düzenlenmişlerdir. (Res.15)

Kare mekandan kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. (Res.16) Dışta kasnak üzerinde yer alan iki pencere, içte kubbe eteğinde bir açıklık yapacak şekilde düzenlenmiştir. Sivri kemerli diğer pencerelerde olduğu gibi burada da içte ve dışta fil gözü iki alçı pano kullanılarak çift pencere şekline konulmuştur. Pencerelerin, sivri kemerleri üzerindeki mozaik çini panolarda iki ayrı kompozisyon kullanılmıştır. Bu pencerelerden güney-batıdaki (Res.17) altı köşeli lacivert yıldızlarla, ara bölmelerine firuze dolgular yapılarak sonsuz karekterli bir yıldız sistemi elde edilmiştir. Ayrıca bütün kompozisyonu yanlardan ve üstten çerçeveleyen düz firuze bir şerit bulunmaktadır. Dökülen renkli sırlardan, kırmızı hamurlu bir malzeme kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. Doğu pencerede (Res.18) uygulanan kompozisyon üçgenler, dörtgenler ve altıgen parçaların oluşturduğu sonsuz karakterli bir kompozisyonudur. Malzeme, üslup ve düzen diğer pencere ile birbirine benzemektedir.

Kubbe eteğini, firuze ve koyu mor çini ile kırmızı tuğladan mozaik tekniğinde yapılmış ve kufi yazıdan geliştirilmiş enli bir süsleme şeridi çepeçevre dolanır. (2) (Res.19) Kubbe içi, firuze sırlı ve kırmızı tuğlalarla zikzak motifi şeklinde süslenmiştir. (Res.20) Kubbe göbeği, on kollu yıldızlardan gelişen bir geometrik kompozisyonla dolgulanmıştır. (Res.21) Girişin karşısında iç mekanda doğu batı yönünde sıralanmış, düzgün kesme taşlarla kaplanmış, dört sanduka bulunmaktadır. Dördünün üzerinde de tarihsiz kitabelere sahip mezar taşları vardır. (3) Girişten sonraki ilk mezar taşı kitabesinde; (Res.22)

Hâzihî ravzatü  
Hazret-i İlsâ Bey ibn-i Mehmet Bey  
el-merhûmân hüve'l-lâhû tâbe serâhümâ

İkincisinde;

Hâzihî ravzatü  
Hazret-i Bahadır Bey ibn-i Mehmed tâbe serâhümâ

Üçüncüsünde;

Hâzihî ravzatü  
Hazret-i Mehmed Bey ibn-i Aydın tâbe serâhümâ

Dördüncüsünde;

Hâzihî ravzatü  
Hazret-i Gazi Umur Bey ibn-i Mehmed Bey

Mezarlardan üçüncüsünün Aydınoğlu Mehmet Bey'e diğerlerinin oğullarından İsa, Bahadır ve Umur Bey'lere ait olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca yapı içinde, Aydınoğulları dönemine ait olması muhtemel, sonradan buraya getirildiği anlaşılan bir çok mezar taşı bulunmaktadır. (Res.23) Türbenin dışında girişin hemen sağında yer alan seki üzerinde bir mezar taşı daha vardır. Üzerindeki tarihsiz kitabede, (4) (Res.24,25)

"Merhûme-i ma'sûme  
Mağfiratûn sa'idehû  
Şehidehû"

yazmaktadır. Halkın Kral kızı (5) mezarı olarak tanımladığı bu mezarın baş taşı yarıya kadar beton içine gömülü olmakla beraber taşın, burmalı sütunçeler ve dilimli tepeliği ile 14. yüzyıl'da bölgede çok rastlanan beylikler devri mezar taşı tipolojisine uyduğu görülmektedir.

Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesinin plan şeması, Erken Türk - İslam mimarisinde, Karahanlı'lardan itibaren çok uygulanmış olan bir plan tipidir. Anadolu Selçuklu Dönemine ait birçok türbenin de kare planlı olduğu görülmektedir. (6) Aydınoğlu Mehmet Bey'in bir diğer oğlu Süleyman Şah için Tire'de yapılmış olan 1349 tarihli Süleyman Şah Türbesi'nin, plan şeması ve inşai özellikleri açısından Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi'ne çok benzemesi, ayrıca inşa tarihleri arasındaki farkın az olması, Türbelerin aynı usta tarafından yapıldığını düşündürmektedir. (7)

## Notlar

- 1 Himmet Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.107.  
S. Kalfazade Ertuğrul, **Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi**, s.64.
- 2 Ş. Yetkin, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, s. 129.
- 3 H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.107-108. Mezar taşı kitabelerini, aldığımız stampajlardan tekrar okuyan Sn. Mehmet Topal'a teşekkür ederim.
- 4 Bu kitabe ilk kez Himmet Akın tarafından yayınlanmıştır. H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s. 109. Transkripsiyonunu tekrar Sn. Mehmet Topal gözden geçirmiştir.
- 5 Bugüne kadar gelen rivayetlere göre, Kral kızı olarak bilinen "Sofya" adındaki bu kız, Birgi kalesinin anahtarlarını Aydınoğlu Mehmet Bey'e teslim ettiği için, Rumlar tarafından öldürülmüştür. Aydınoğlu kuvvetleri Birgi'ye geldiklerinde "Kral Kızı"ni ölü bularak, onu kendisi için yaptıkları bu mezara gömmüşlerdir. ( H. Akın, **Aydınoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, s.27, Dipnot 173'de, Bu rivayeti, Yeşil Tire Mecmuası, 1932, S. 14, s. 13-14. isimli kaynakta yer alan, o günkü Buca İstasyon Müdürü M. Necip'in, "Birgi'nin Fethi", başlıklı yazısından aldığını belirtmektedir.
- 6 A. Altun, **Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1988, s. 9-11. M. O. Arık, " Erken Devir Anadolu - Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri ", **Anadolu ( Anatolia )**, S.11, Ankara, 1969, s. 61-62. H. Önkal, **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996. s. 11, 231-304.
- 7 H. Önkal, **Tire Türbeleri**, s. 23-29.

## DERVİŞ AĞA MEDRESESİ

<b>Katalog no</b>	: 7
<b>Plan no</b>	: 7 / s. 202.
<b>Resim no</b>	: 1 - 13 / s. 203-213.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Derviş Ağa
<b>Tarih</b>	: 1657 M. (1068 H.)
<b>İnceleme Tarihi</b>	: 24.11.1996.
<b>Yeri ve Konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, Okul Sokak' ta, Derviş Ağa Hamamı' nın karşısında yer almaktadır.

Medrese, (1) bir avlu etrafında sıralanan odalar şeklinde inşa edilmiştir. Fakat bugün sadece batıda yer alan bir derslane mekanı ve buna bitişik devam eden, kuzeyde de süren L şeklinde sıralanmış öğrenci hücreleri ayakta kalabilmiştir. Öğrenci hücreleri yedi tanedir ve üzerleri kubbelerle örtülüdür. Derslane mekanının üzeri de sekizgen kasmağa oturan bir kubbe ile örtülüdür. (Res.1) Medrese hücrelerinin önünde payelerin birbirine sivri kemerler ile bağlanması şeklinde oluşturulmuş revak bulunmaktadır. Sivri kemerler tuğla ile örülmüştür. Aralarında ahşap gergiler bulunmaktadır. Yapının cephelerinde ve kubbelerinde, moloz taş ve tuğla birarada kullanılmıştır. (Res.1,2,3,4) Yapının, doğu cephesinde ayakta kalmış giriş kapısı bulunmaktadır. (Res.5) Girişi basık yuvarlak kemerlidir, sövelerinde ve kemer taşlarında, Androlak geçmeli devşirme malzeme kullanılmıştır. (Res.6,7) Basık yuvarlak kemerin üzerinde onarımla korunmaya alınmış, kaş kemerli çökertme içerisinde çimento ile sıvanmış şekilde inşa kitabesi bulunmaktadır. (Res.8) Kitabe üzerinde,

Yapdı bu dâr-ı hayrî (hadisi) Hazret-i Allah için  
Sâhibü'l- hayrât olan Derviş Ağa dediler.  
Târih-i bina ve vakfını bilmek için  
Bin altmış sekizde temâm oldu binâ

yazmaktadır. Kitabeden Derviş Ağa'nın yaptırdığı medresenin 1657 M. (1068 H.) yılında tamamlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Giriş içeriden koruma amacı ile sonradan çimento ile sağlamlaştırılmıştır. (Res.9)

Derslane mekan kare bir plana sahiptir. Güney köşesinde mukarnas kavsaralı bir mihrap nişi bulunmaktadır. Kavsaranın üst bölümü istiridye formunda dilimlidir. (Res.10) Mekanın üzeri kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Malzeme moloz taş ve tuğladır. Kubbe ise tuğla ile örülmüş ve sıvanmıştır. (Res.11) Bu mekanın güney duvarında üst seviyede bir pencere bulunmaktadır. Doğu duvarında ise alt seviyede sonradan örülerek kapatılmış iki pencere vardır. Üst seviyede bu pencerelerin ortasına denk gelen kısımda açık olan bir pencere bulunur. Dikdörtgen kesitli girişin güneyinde sonradan örülerek kapatılmış dikdörtgen bir pencere daha yer almaktadır.

Öğrenci hücrelerinin her birinde, girişlerinin karşı ekseni üzerindeki duvarlarda basık yuvarlak kemerli, kemerleri tuğla ile örülmüş ocak nişleri bulunmaktadır. (Res.12) Duvarların malzemesi moloz taş ve tuğladır. Ayrıca odaların çeşitli kısımlarında kitap veya eşya koymak için küçük nişler vardır. Hücrelerin üst örtüleri, geçişleri pandantiflerle

sağlanmış kubbe şeklindedir. (Res.13) Hücre girişleri ve her hücrenin girişinin sağında bulunan pencere dikdörtgen açıklıklar şeklinde düzenlenmişlerdir. (Res.3)

Bugün doğu ve güney cepheleri yıkık olan Medrese' nin, zamanında açık avlulu, tek katlı, üç yönden revaklarla çevrili ve revakların arkasında yer alan, üzerleri kubbe ile örtülü öğrenci odaları ve odalara göre daha geniş tutulmuş bir dersane mekanından oluştuğunu söylemek mümkün görünmektedir. (2)

## Notlar

1 Yapı, Birgi'nin ortasından geçen dere yatağına yakın, çukur bir alan üzerinde kurulduğundan halk tarafından daha çok "Çukur Medrese" olarak anılmaktadır.

2 Evliya Çelebi, Medrese'den yetmiş adet hücreli olarak, abartılı biçimde sözediyor. Ayrıca yine yanlışlıkla Kapısı üzerindeki tarihi 1078 olarak veriyor. Evliya Çelebi'nin Medrese için kurşun kaplıdır sözlerinden zamanında öğrenci hücreleri ve dersane mekanının kubbelerinin üzerinin kurşun kaplı olduğunu anlıyoruz. (Evliya Çelebi, Seyahatname, s.77.)

## BİRGİVİ MEHMET EFENDİ MEDRESESİ

Katalog no	: 8
Plan no	: 8 / s. 214.
Resim no	: 1 - 19 / s. 215-226.
Yapan	: Belli değil.
Yaptıran	: Hoca Atullah Efendi (1)
Tarihi	: 16. yüzyıl ikinci yarısı (2)
İnceleme Tarihi	: 23.11.1996 - 23.4.1997.
Yeri ve Konumu	: Camikebir Mahallesi, Aydınnoğlu Meydanı, Ulu Camii' nin güney-doğusunda yer almaktadır.

Medrese plan şeması bakımından farklı bir özellik gösterir. Odaların bir avlu etrafında toplandığı klasik avlulu medrese planından farklı olarak, burada iki sütunlu giriş mekanının üç yönünde sıralanmış, dikdörtgen bir alana oturan, yedi odalı plan şeması görülür. Giriş cephesi üzerinde iki silindirik gövdeli sütun birbirlerine üç sivri kemer ile bağlanmışlardır. Sütun başlıkları, sade profillidir. (Res.1-3) Sivri kemerler arasında ahşap gergiler yer almaktadır. Bu cephenin üst kısmında iki sıra kirpi saçak, yapıya hareketli bir görünüm kazandırmıştır. Ayrıca tuğla örgülü sivri kemerler arasındaki üçgen köşeliklerde, tuğlaların farklı dizilmesiyle, dört tür dekorasyon uygulanmıştır. İki yanda sade basamaklı bir kompozisyon, girişin sağındaki yüzeyde düz örgü meandr yine basamaklı olmak üzere üç örgü türü kullanılırken girişin solunda, basamaklı ve sepet örgüsü desen tekrarlanmaktadır. (Res.1) Giriş mekanının her yan duvarının köşeleri pahlanarak, üst kısımlar, üç katlı tepelikle dekore edilmiştir. Üzeri pahlanarak, birer küçük mukarnas dekoru ile süslenmiştir. (Res.1,4) Aynı cephe üzerinde kuzey ve güney köşelerde dikdörtgen şekilli birer pencere vardır.

Pencerelerin üzerinde tuğla örgülü sivri kemerli boşaltma kemerleri yer almaktadır. Dıştan demir parmaklıklara ve mermer sövelere sahiptirler. (Res.5) Yapının tüm cephelerinin duvar dokusu kabaca şekillendirilmiş küçük taşlarla tamamlanmıştır. Sütunlar hizasında iki basamakla alçalan zemin, iç mekanlara açılmaktadır. (Res.6) Giriş mekanının üzeri üç küçük kubbe ile kapatılmıştır. Kubbeler içten sade, pendantif geçişlidir, ortadaki kubbenin odalar yönündeki kemeri dilimlidir. (Res.7,8,9) Sekizgen kasağa oturan kubbeler, kurşun ile kaplıdır. İç mekandan yükselen bacalar, küçük sivri çatılı, tuğla örgülü kütleleriyle örtü sistemini hareketlendiren başlıca unsurlardır. (Res.10,11) Yapının doğu duvarı üzerinde, beş tane tuğla örgülü sivri kemerli çökertmeler içine alınmış dikdörtgen biçimli demir parmaklıklı pencereler yer almaktadır. Bu pencerelerin üzerinde dikdörtgen mazgallar bulunmaktadır. Kirpi saçak yapının bütün cephelerini dolanmaktadır. (Res.12) Yapının giriş cephesinin yan cephelerden bakıldığında bir kalkan duvarı şeklinde yükseldiği görülmektedir. (Res.5) Yapının kuzey yönünde bulunan öğrenci odası, dış cepheye bir çıkıntı şeklinde yansımıştır. Bu cephe üzerinde, hem çıkıntı yapan odanın doğu köşesinin, hem de asıl cephenin kuzey köşesinin pahlanarak, üst kısımda tuğla örgülü basit bir mukarnas geçişle kirpi saçağa ulaşması sağlanmıştır. (Res.13,14)

Odaların girişleri dikdörtgen biçimli, tuğla örgülü sivri kemerli çökertmeler içerisine alınmışlardır. (Res.1,7) Her odada bir ocak nişi ve eşya koymaya yarayan birer dolap nişi

bulunmaktadır. (Res.15,16,17) Odaların üzerleri, oldukça küçük çaplı ve basık kubbelerle örtülüdür. Odaların üst seviyelerinde, alçı şebekeli birer filgözü pencere bulunmaktadır. (Res. 18) Odalarda içeriden giriş kapıları üzerinde, yatak koymaya yarayan birer ahşap sergen bulunur. (Res.19)

Sonradan yapılan sıva ve badanalarla duvar yüzeyleri örtüldüğünden süslemeler hakkında bir şey söylemek mümkün değildir. Bugün oldukça yenilenmiş cepheleriyle dikkat çeken yapı, boş ve kapalı olarak tutulmaktadır. (3)

## Notlar

1 V. G. M.'nde, bulunan, 35.13.01/5 nolu dosyada yapının ismi Birgili Merhum Medresesi olarak geçmektedir. Yapının banisi, Birgili Ataullah Efendi olduğu için, ( H. Baki Kunter, **Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri**, İstanbul, 1939, s.27.) adlandırmada bir yanlışlık görmedik. Fakat Birgili Merhum ismiyle, Ataullah Efendi yerine, Birgivi Mehmet Efendi kastedilmiştir. Ayrıca Halk da yapıyı, Birgivi Mehmet Efendi veya İmam-ı Birgivi Medresesi olarak adlandırmaktadır. Bu isim, Sultan II. Selim'in hocası ve yapının banisi Ataullah Efendi'nin, Mehmet Efendi'yi, medreseye 60 akçe maaşla ilk müderris olarak tayin ettirmesi, Mehmet Efendi'nin de ömrünün sonuna kadar (1573-1574) burada müderrislik yapmış olmasından kaynaklanmaktadır. (H. B. Kunter, **A.e.**, s. 27 ve Cahid Baltacı, **15.- 16. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976, s. 584, Dipnot 17'de, **Künhu'l-ahbar**, 479ab. dipnot 18'de, **Hadikatü'l-hadayik fi tekmileti'-akay k**, s. 179-180; **Osmanlı Müellifleri**, I, 254.)

2 Yapının vakfiyesinin tarihi, 1571-1572'dir. ( H. B. Kunter, **a.e.**, s.27 ) Buna göre Medresenin, bu tarihte veya biraz daha önce inşa edilmiş olması gerekmektedir. Fakat V. G. M.'nde bulunan aynı nolu dosyada, yanlışlıkla yapının 14. yüzyıl, Aydınoğulları dönemi eseri olarak değerlendirildiği görülmektedir.

3 V.G. M' nde bulunan aynı numaralı dosyada, yapının 1964 yılında 40.000.00 Lira ayrılan tahsilatla Yüksek Mimar Nedim Onat tarafından onarım görmüş olduğunu öğrendik. Bu onarımda, medresenin arka duvarlarının tamir ve tahkimi, etrafında hafriyat, üzerindeki kubbelerin tamir ve imitasyonu ile üst örtünün kurtarılması, içinde sıva ve tamir işleri yapılmıştır. Bugünkü görünümünü son yıllarda geçirdiği restoreye borçludur.

## **ÇUKUR HAMAM ( DERVİŞ AĞA HAMAMI )**

<b>Katalog no</b>	: 9
<b>Plan no</b>	: 9 / s. 227.
<b>Resim no</b>	: 1 - 16 / s. 228-238.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Derviş Ağa (1)
<b>Tarihi</b>	: 17. yüzyılın ikinci yarısı. (1)
<b>İnceleme tarihi</b>	: 24.1.1997.
<b>Yeri ve Konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, Okul Sokak' ta, Derviş Ağa Medresesi' nin hemen karşısında yer almaktadır.

Yapı, kare bir sıcaklık mekanı ve bunun etrafında halvetleri bulunan hamam tipine girmektedir. (2) Tüm cepheler, moloz taş ve tuğla karışımı kaba bir duvar örgüsüne sahiptir. Dış kütlede yansıyan kubbeler, taş tuğla karışımı örgülerle tamamlanmış düzenli aralıklarla açılan tepe pencerelerinden içeriye ışık sağlanmıştır. (Res.1,2) Hamamın soyunmalık kısmı, bugün ayakta değildir. Soyunmalık kısmının kalıntılarında sonra, yapının batı cephesi üzerinde yer alan giriş, sivri kemerli bir girinti ve yuvarlak tuğla kemerli bir açıklıktan oluşmaktadır. (Res.1,3) Bu giriş ile traşlık ve hela kısımlarının bulunduğu, planda 1,2,3 numara ile gösterilen, üç bölüm halinde düzenlenmiş ılık mekanına geçilmektedir. Ortadaki bölümün üzeri tonoz örtülüdür ve ayna kısmında büyük açıklıklar halinde aydınlık fenerleri bulunmaktadır. (Res.4) Kuzey-batıdaki bölüm, dikdörtgen planlı olup üzeri iki farklı örtü sistemine sahiptir. Eş büyüklükte olmayan bu iki bölümden kare olanın üzeri pandantif geçişli kubbe, dikdörtgen olanın üzeri ise, sivri kemerli tonozla örtülüdür. (Res.5) İlık mekanının güney-batıda bulunan üçüncü bölümünün üzeri beşik tonozla örtülüdür. Orta mekanın tonozu üzerindeki ayna kısmı burada da mevcuttur ve üzerinde aydınlık feneri vardır. İlık mekanından sonra girilen sıcaklık bölümünün kubbeye geçişleri mukarnaslı tromplarla sağlanmıştır. Bu tromplu geçişler, sivri kemerli hücrelerin iri mukarnaslarla dolgulanmasıyla elde edilmiştir. Trompların aralarında sivri kemerli çökertmeler yer almaktadır. (Res.6,7) Sıcaklık kısmından etrafında sıralanmış dört halvete, yuvarlak kemerli dar geçitlerle direkt geçiş sağlanmıştır. 8 no'lu halvet ve halvet olduğunu düşündüğümüz 11 no'lu mekan, diğer halvetler aracılığıyla sıcaklık mekanına bağlanmaktadır. Plan üzerinde 5 numara ile gösterilen halvetin kubbeye geçiş elemanı, iri mukarnas hücreli pandantiftir. Kubbe eteğinde yüzeysel kemerlerle bir dekorasyon sağlanmış olduğu görülür. (Res.8) 6 no'lu halvetin kubbeye geçişi prizmatik üçgenlerin köşelerde tromp benzeri kırılmalarla mekanı çepeçevre kuşatması ile sağlanmıştır. (Res.9) 7 no'lu halvete girişin tonoz geçit kısmından önce, sıcaklık mekanı yönünde sivri kaş kemerli bir profille yüzeysel bir niş halinde çökertildiği görülür. (Res.10) Halvetin kubbeye geçiş elemanları, sade prizmatik geçişler şeklindedir. (Res.11) Kubbeyle örtülü olduğu anlaşılan 8 no'lu halvetin, geçiş sistemi hakkında yorum yapmak mümkün değildir. (Res.12) 9 no'lu halvetin kubbeye geçişleri iri prizmatik üçgenlerle sağlanmıştır. Bugün kubbesi yıkık durumdadır. (Res.13) Halvet olarak değerlendirildiğini düşündüğümüz 11 no'lu mekanın kalıntılarında geçiş elemanlarının tromplu olduğu, ayrıca bu seviyede kemerli nişlerin mekanı çepeçevre dolaştığı anlaşılmaktadır. (Res.14,15) Hamamın plan üzerinde 10 numara ile gösterilen külhan kısmı uzun dikdörtgen, tonoz örtülü planıyla 6 ve 7 no'lu halvetlere bitişik



bulunmaktadır. (Res.16) İç yüzeylerin bir sıva tabakası ile örtüldüğü duvarlarda, geçiş unsurları dışında herhangi bir plastik ayrıntıya rastlanmamaktadır.

Yapı, benzerleri 14 ve 15. yüzyıllar'da görülen, kare sıcaklık etrafında sıralanan halvet mekanları şemasının, (3) 17. yüzyıl'ın ikinci yarısına ait bir örneğini oluşturmaktadır.

## Notlar

**1** Kitabesi olmadığı için, kesin tarihini bilemiyoruz. Fakat karşısında bulunan Derviş Ağa Medresesi' nin, girişi üzerindeki inşa kitabesine göre, 1657 tarihinde inşa edilmiş olduğundan Hamam' ın da muhtemelen bu yapıdan kısa bir süre sonra inşa edilmiş olması gerekmektedir. Yine aynı nedenden dolayı, Hamam' ın da Derviş Ağa Medresesi' ni yaptıran Derviş Ağa tarafından yaptırılmış olması muhtemeldir.

**2** Semavi Eyice, Türk Hamamlarının sıcaklık mekanlarının plan şemalarını göz önünde tutarak, Türk Hamamlarını altı tipe ayırmıştır. ( Y.Önge, " Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan' ın İnşa Ettiği Hamamlar ", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, (Ayrı Basım), İstanbul, 1988, s. 409-410.) Diğer araştırmacılar da bu tipolojiyi benimsemişlerdir. (G. Öney, **Beylikler Devri Sanatı 14.-15. Yüzyıl** (1300-1453), T.T.K., Basımevi, Ankara, 1989. s. 24. )

**3** Bu plan şemasına, Bursa Yıldırım Hamamı (14. Yüzyıl), Bursa Şengül Hamamı (14. Yüzyıl sonu ), Bursa Yeşil Hamam ( 15. yüzyıl ) gibi erken dönem Osmanlı Hamamları örnek olarak gösterilebilir. ( G. Öney, **A.e.**, s.24 )

## ÇUKUR YAĞHANE

<b>Katalog no</b>	: 10
<b>Plan no</b>	: 10 / s. 239.
<b>Resim no</b>	: 1 - 18 / s. 240-249.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: 17-18. yüzyıl.
<b>İnceleme Tarihi</b>	: 22.4.1997.
<b>Yeri ve Konumu</b>	: Sasallı Mahallesi'nde, Asartep'e çıkan yolun sol tarafında çukur bir alan üzerinde yer almaktadır.

Hamam (1) bugün oldukça haraptır. Etrafını ve duvarlarını büyük ölçüde dikenli bitkiler sarmış durumdadır. Yapıyı, kalıntılara bakarak, kare bir sıcaklık etrafında sıralanan halvet hücreli hamamlar grubuna sokabiliriz. (2) Dikdörtgen bir alana oturmuş olan yapının sadece külhan kısmının ve girişten sonraki ilk mekanın tonoz örtülü, diğer birimlerin ise, geçiş kalıntılarına göre, kubbelerle örtülü olduğu anlaşılmaktadır. Cepheler, kaba moloz taş duvar örgüsüne sahiptir. (Res.1-3)

Hamama, güney cephesinde bulunan, zamanında giriş olduğu anlaşılan, harap durumdaki bir açıklıktan girilmektedir. Plan üzerinde 1 numara ile gösterilen ve ılıklik olduğunu düşündüğümüz mekanın üzeri, merkezde sekizgen tepe açıklığı (Aydınlık Feneri) bulunan yıldız tonoz örtü ile kapatılmıştır. (Res.4,5) 2 no'lu mekanın yıkık olan kubbesine geçiş, kubbeye doğru daralan bir kuşak halinde iri plastik çıkıntılar yapan prizmatik üçgenlerle sağlanmıştır. Sıcaklık olduğunu düşündüğümüz ortadaki büyük mekanın, etrafında sıralanmış diğer halvetlere göre daha küçük tutulmuş olan 2 no'lu mekanın, halvet olmayıp ılıklikla ilgili bir mekan olduğunu düşünmekteyiz. (Res. 6) 3 no'lu mekanın kubbe geçişleri, sade bir profilden sonra prizmatik üçgenler şeklinde düzenlenmiştir. (Res. 7) 4 no'lu mekanın diğerlerinden daha büyük oluşundan ve konumundan dolayı, sıcaklık mekanı olduğunu söylemek mümkündür. Bugün yıkık olan kubbesine geçişler, iri mukarnaslı pandantiflerle sağlanmıştır. (Res.8,9) 5 no'lu mekanın kubbeye geçişleri, iri plastik çıkıntılar halinde düzenlenen prizmatik geçiş kuşağı ile sağlanmıştır. Mekanın, doğu duvarı üzerinde, külhana geçişi sağlayan, tuğla ile örülmüş yuvarlak kemerli bir giriş yer almaktadır. (Res. 10,11) 6 no'lu mekan, geçiş unsuru tam seçilemeyen örtü sistemi tamamen, duvarları kısmen yıkık kare bir hacim halinde düzenlenmiştir. (Res.12) 7 no'lu mekanın geçişleri, duvarın orta seviyesinden başlayan tromp nişlerinden sonra üst seviyede, bütün mekanı kuşak halinde çeviren, iri mukarnas dizili bir unsur şeklindedir. (Res. 13,14) Mekanın kuzey duvarı üzerinde, işlevi anlaşılabilen düşey ince nişler bulunmaktadır. (Res.15) 8 no'lu külhan kısmı, silindirik beşik tonozla örtülüdür. Diğer hamam yapılarında da görülen künkler duvar dokusu içerisinde yatay sıralar halinde yer yer karşımıza çıkmaktadır. (Res.16,17)

Hamam, Derviş Ağa Hamamı (Çukur Hamam) ile, plan, kubbe geçişleri, duvar örgüsü ve malzemesi açısından büyük bir benzerlik göstermektedir. Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam' a plan açısından benzememekle birlikte, üst örtü ve kubbe geçişleri açısından aralarında bir ilişki kurulabilmesi mümkündür. Yapıyı, mevcut kalıntılarında elde ettiğimiz plan ve genel durum açısından, ayrıca Birgi'deki tarihi bilinen, benzer diğer hamamları da göz önüne alarak, 17-18. yüzyıl içine tarihlendirmeyi uygun bulduk.

## Notlar

1 Birgi halkının ukur Yağhane olarak isimlendirdiği, aslında bir hamam olarak inşa edilmiş olan bu yapı, daha sonraki bir dönemde yağhaneye çevrilmiştir. Bugün içinde bulunan büyük bir küp, küp kırıkları ve dibek taşı bunu kanıtlamaktadır. (Res. 18) Yağhaneye çevrilmesinin nedeni ise, halk arasında da bilinen bir efsaneye göre, bir sel baskınında burada yıkanan kırk genç kızın ölmesiymiş. ( B.G.Yavuz, **Birgi, coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri**, s. 55.)

2 Sade bir plan şeması gösteren bu hamamların, kare planlı sıcaklık mekanının, bir, iki veya üç kenarına halvet hücreleri yerleştirilmiştir. (G. Öney, **Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl** (1300-1453), s.24)



## AYDINOĞLU MEYDANI' NDAKİ HAMAM

<b>Katalog no</b>	: 11
<b>Plan no</b>	: 11 / s. 250.
<b>Resim no</b>	: 1 - 14 / s. 251-258.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Yunus Bey (1)
<b>Tarihi</b>	: 18. yüzyıl ortaları (1)
<b>İnceleme tarihi</b>	: 23.11.1996.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, Aydınoğlu Meydanı' nda, Ulu Cami' nin doğusunda bulunmaktadır.

Yapının, soyunmalık kısmı, bugün tamamen ortadan kalkmıştır. Mevcut olan bölümleri, ılık mekan, ılıklığa geçişinin bugün örülerek kapatılmış olduğunu gördüğümüz sıcaklık mekan ve bunların doğusunda yer alan iki halvet hücrelidir. Günümüze sağlam olarak gelen bölümlerine bakarak yapıyı, soyunmalık, sıcaklık ve halvetleri eş büyüklükte mekanlar halinde düzenlenmiş olan hamamlar grubuna sokabiliriz. (2)

Hamamın bugün güney ve batı cepheleri açıktır. Doğu cephesini olduğu gibi evler kapatmıştır. Güney cephe üzerinde, tuğla malzeme ile yapılmış ve üst kısmının sonradan yenilediği anlaşılan bir baca bulunmaktadır. Soyunmalık mekanının ortadan kalktığı kuzey cephede, bir bakkal dükkanı yer almaktadır. (3) Yapı, genelde moloz taş, yer yer tuğla ile karışık duvar örgüsüne sahiptir. Üzerinin kalın bir sıva tabakası ile kaplı olduğunu, bazı kısımlarının da döküldüğünü görmekteyiz. Dış kütleyle yansıyan kubbeler tuğla ile örülmüş, büyük bir bölümü sivalidir. Kubbeğin üzerlerine düzenli aralıklarla açılan tepe pencereleri ile içeriye ışık sağlanmıştır. (Res.1,2,3)

Plan üzerinde 1 numara ile gösterilen, soyunmalık mekanının olması gerektiği yerde, bugün bir bakkal dükkanı bulunmaktadır. Bakkal dükkanından geçilerek, sivri kemerli bir açıklıkla hamamın ılık mekanına girilir. 2 numara ile gösterilen ılık mekanının batısında eyvan şekilli büyük sivri bir kemer yer almaktadır. Kemer üç bölüme ayrılarak, tuvalet ve sabunluk gibi mekanlar oluşturulmuştur. (Res.4) ılık mekanının güney duvarı üzerindeki izlerden, 5 numara ile gösterilen sıcaklık kısmına ve 4 numara ile gösterilen halvete zamanında direkt geçiş olduğu anlaşılmaktadır. Üst örtüsü, geçişleri prizmatik üçgenlerle sağlanmış kubbedir. Geçiş üçgenlerinin aralarındaki duvarlarda, yuvarlak kemerli küçük çökertmeler vardır. ılık mekan, orjinal şeklini kaybetmiş görünmektedir. (Res.5) Buradan yuvarlak kemerli dar bir geçitle, 3 numara ile gösterilen doğudaki kare planlı halvete geçilmektedir. Bu mekan içinde, güney duvarını kaplayan bir mermer küvet ve doğu duvarında bir seki üzerinde yer alan kurna bulunmaktadır. (Res.6) Kubbeğe geçiş, prizmatik üçgenlerle sağlanmıştır. (Res.7,8) Mekanın güney duvarında bulunan yuvarlak kemerli dar geçitle, 4 numara ile gösterilmiş olan halvete girilir. Kare planlı mekan, diğer halvetten daha büyüktür. Güney duvarı üzerindeki sivri kemerli küçük pencere, hamamın arka taraftaki, külhan kısmına açılmaktadır. (Res.9) Bu kısım iki bölüm halinde düzenlenmiştir. Dıştan batı cephesinin güney köşesine yakın olan üst seviyedeki açıklıktan içeriye baktığımızda, iki bölümlü külhanın ilk kısmının üst örtüsünün, sivri kemerli beşik tonoz olduğunu gördük. (Res.10) Güney ve doğu duvarlarında uzanan sekiler üzerine birer kurna yerleştirilmiştir. (Res.11) Kubbeğe geçiş,

prizmatik üçgenlerle sağlanmıştır. Mekanın kuzey duvarında, daha önce ılıkığa açılan kapı, bugün örülü durumdadır. Batı duvarı üzerindeki yuvarlak kemerli dar geçitle hamamın, 5 numara ile gösterilen sıcaklık mekanına geçilmektedir. Bu mekanın da kuzey duvarı üzerinde ılıklik kısmına geçiş sağlayan sonradan kapatılmış bir geçit vardır. (Res.12) Örülerek kapatılmış iki kapı da hamamın mekanları arasındaki diğer geçitleri ile aynı özellikleri taşımaktadırlar. 4 numaralı halvet mekanı ile hemen hemen aynı büyüklüğe sahip sıcaklık mekanını, kuzey duvarı boyunca uzanarak, batı duvarında da devam eden bir seki kaplamaktadır. Bu mekanda da, iki kurna yer almaktadır. Güney taraftaki mermer kurnanın ön yüzünde, iri bir çarkıfelek motifi göze çarpmaktadır. (Res.13) Üstü kubbe ile örtülü mekanın geçişleri, prizmatik unsurlarla sağlanmıştır. (Res.14)

Hamamın tüm mekanlarının duvarları, kalın bir sıva tabakası ile kaplı olup, yer yer rutubet izi yeşil küflere rastlanmaktadır. Bütün mekanların tabanları, mermer kaplıdır.

Bugün ayakta olmayan 1976 tarihli V.G.M. kayıtlarından kare planlı olduğunu öğrendiğimiz soyunmalık kısmının da mevcut olan diğer dört mekanla hemen hemen eş büyüklüğe sahip olabileceğini düşünmekteyiz. Tüm mekanları eş büyüklükteki hamamlar grubunda incelediğimiz yapının, iç mekanı ve cephelerinin sadeliği dikkat çekicidir.

## Notlar

1 V.G.M' nde bulunan, 35.13.01/10 no'lu dosyada yapının 1762 M. (1175 H.) tarihli vakfiyesine göre, 18. yüzyıl ortalarında inşa edildiği belirtilmektedir. Ayrıca yapının vakfının ve banisinin, Yunus Bey olduğu yazmaktadır. Fakat bazı araştırmacılar, yapıyı, Aydınogulları'na ait çeşitli yapıların bulunduğu meydana yer alması nedeniyle ve bazı inşai özelliklerine de dayandırarak, ( Üçgensel bir nişin etrafında gelişen ilkel Türk Üçgeni kuşağı, mukarnasların en yalın şekliyle kullanılması gibi) Aydınogulları eseri olarak kabul etmektedirler. Ayrıca Ayda Arel tezinde eserin, V.G.M kayıtlarında, Aydınoglu eseri olarak geçtiğinden de söz etmektedir. ( A. Arel, 14. Yüzyıl'da Anadolu Türkmen Beylikleri Mimarisi, s.179., S. Kalfazade Ertugrul, Anadolu'da Aydınogulları Dönemi Mimarisi, s. 72-74) Bugün ayakta olmayan pekçok Aydınoglu yapısı gibi, önemli bir alanda bulunan bu yapının da arşiv belgelerinden tespit edilebilmesi gerekmektedir. Fakat böyle bir yapının adı geçmemektedir. ( H. Akın, Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma, s. 216-217.) Bu durumun tezimizi güçlendirdiğini düşünmekteyiz. Ayrıca Hamam' ı Birgivi Mehmet Efendi Medresesi yakınında bulunduğu için Birgivi Hamamı adıyla, Osmanlı Çağına ait olarak gösteren araştırmacılar da bulunmaktadır. ( T. Bozoğlu, " İzmir İlinde Bir Kültür Merkezi Birgi ", Arkitekt, S. 440, İstanbul, 1996, s.93. ve B.G. Yavuz, Birgi Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri, s. 36. )

2 G. Öney, Bu tipteki hamamların mekanlarının aşağı yukarı eş büyüklükte olduğunu belirterek, 14 ve 15. yüzyıllar'a ait birkaç örnek vermektedir. ( G. Öney, Beylikler Devri Sanatı XIV. - XV. Yüzyıl (1300-1453), s.25.) Ve C. Keklik, Bursa, Erken Dönem Osmanlı Hamamları, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996, s. 19,20.

**3 V.G.M' ndeki aynı no'lu dosyadaki belgeye göre, 4.5.1976 tarihinde eseri inceleyen Nigar Demirkan, Külhan kısmına girişi sağlayan, dışta bacanın yanındaki küçük demir bir kapının varlığından sözetmektedir. Ayrıca kuzey cephe üzerinde bulunan, giriş ve soyunmalık kısmının, Birgi Belediye'since yerine dükkan inşa edilmek üzere yıkılarak, dükkanın inŐasına başlanmış olduğunu da eklemektedir.**



**KULE**

<b>Katalog no</b>	: 12
<b>Plan no</b>	: 12 / s. 259.
<b>Resim no</b>	: 1 - 4 / s. 260-261.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: Bilinmiyor.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 25.11.1996.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Cumhuriyet Mahallesi, Atatürk Meydanı' nda, Sarı Berber Kütüphanesi' nin doğusunda yer almaktadır.

Yapı, yaklaşık bir metre yüksekliğindeki bir kaide üzerinde yükselen onikigen gövdeye sahiptir. (Res.1) Duvarlar moloz taş ve yer yer tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. Güney-doğu köşesinde basit dikdörtgen bir girişe sahip olan yapının cephelerinin üst kısmında küçük mazgal pencerelerin yer aldığı görülmektedir. Ayrıca yer yer görülen tuğla kuşaklara bakılarak (Res.1,2) Bizans dönemine tarihlendirilen yapının eski örtü sistemi ahşap kirişlerle desteklenen (Res.3) basık konik çatı şeklindeyken, bugün restore edilmek amacıyla kaldırılmıştır. (1) (Res.2,4)

Bir kale burcu gibi yukarıya doğru daralan yapı, (Res.1) tarihlendirilmesi ve işlevi bakımından tam anlamıyla bir sorun teşkil etmektedir. (2)

## SARI BERBER KÜTÜPHANESİ

<b>Katalog no</b>	: 13
<b>Plan no</b>	: 13 / s. 262.
<b>Resim no</b>	: 1 - 2 / s. 263.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Arif Mehmet Efendi bini Ali Efendi (1)
<b>Tarihi</b>	: 17. yüzyıl ikinci yarısı. (1)
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21.4.1997.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Cumhuriyet Mahallesi, Atatürk Meydanı, Kazım Dirik Sokak' ta yer almaktadır.

Yapı, yakın zamanda büyük bir onarımla, oldukça yenilenmiştir. Kare planlı yapının üzeri, basık sekizgen kasnak üzerine oturan, alaturka kiremitlerle kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Pandantiflere rastlayan köşeler dışta düz çatı halinde ve kasnağın biraz altında alaturka kiremitlerle örtülüdür. (Res.1)

Cepheleri sıvanarak, boyanıp yenilenmiş olan yapının doğu ve batı cephelerinde, uzun dikdörtgen şekilli ikişer pencere bulunmaktadır. Pencereleer de ahşap çerçeve ve cam takılarak yenilenmiştir. Kuzey cephede herhangi bir açıklığa yer verilmemiştir. (Res.2) Giriş güney cephenin batı köşesine yerleştirilmiştir. Aynı cephenin doğu köşesinde, diğer pencerelerin tarzında bir pencere daha yer almaktadır. (Res.1)

İç duvarlar da sıvalıdır, güney duvarı üzerinde yarım daire kesitli sade bir mihrap nişi bulunmaktadır. İçinde herhangi orjinal bir mimari unsur bulunmayan yapı, bugün boş olarak tutulmaktadır. (2)

Yapının orjinal bir mihrap nişi olmasına rağmen, minare, son cemaat yeri ve benzeri herhangi bir iz bulunmadığından dini amaçlı bir yapı olup olmadığı şüphelidir.

### Notlar

1 V. G. M. 'nde, Birgi ile ilgili dosyalarda rastlamadığımız, fakat İzmir V. B. M.'nde gördüğümüz yapıya ait Abide ve Eski Eser Fişi'nde Sarı Berber Kütüphanesi ismiyle geçen yapının banisinin ve vakfının bu kişiye ait olduğu, 1673 M. (1084 H.) tarihli vakfiyesine göre de 17. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilebileceği belirtilmektedir.

2 İzmir V. B. M.'ndeki aynı fişte, 23/4/1976 tarihinde tescili yapan Nigar Demirkan, yapının o tarihte Belediye'nin mülkiyetinde olup, elektrik deposu olarak kiraya verildiğini belirtmektedir. Fakat Birgi Belediyesi Fen İşleri biriminde görevli olan Turhan Nazillili'den şifahi aldığımız bilgi doğrultusunda, yapının V.G.M.'nün mülkiyetinde olduğunu, yakın zamanda restore edildikten sonra boş tutulduğunu ayrıca Birgi Belediyesi gazinosu sahası içinde kalan yapıya işlev kazandırmak amacıyla, Belediye olarak, V.G. M.' den kiralamak istediklerini öğrendik.



## ESKİ MESCİT

<b>Katalog no</b>	: 14
<b>Plan no</b>	: 14 / s. 264.
<b>Resim no</b>	: 1 - 9 / s. 265-272.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başı.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21.4.1997.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Cumhuriyet Mahallesi, Atatürk Meydanı' nda, Birgi deresinin kıyısında yer almaktadır.

Yapı, doğu cephesinde revağı bulunan, tek mekandan oluşmuş bir plan şemasına sahiptir. İç mekan, duvarları batı cepheye doğru daralan, bu yüzden de düzgün olmayan dikdörtgen bir plan özelliği gösterir. Ana mekanın üst örtüsü orta kesimde çökmüş bir beşik çatı düzenindedir. Bu örtüye ait kalıntılar, bütün cephelerde dışa çıkıntı yapan saçaklar halinde bugüne kadar ulaşmıştır. Duvarlar, ahşap karkas tekniği ile örülmüştür. Duvarların birçok yerinde sıvaların dökülmüş olduğu görülmektedir. (Res.1,2,3)

Güney cephe üzerinde bulunan ve duvarı ortalayan ahşap mihrap nişi de bugün oldukça haraptır. Dış cephedeki mevcut kalıntılardan, anlaşıldığı kadarıyla bağdadi teknikte inşa edilmiştir. Yarım daire kesitli ahşap mihrap nişi, üstte yine yarım konik bir örtüyle sonlanmaktadır. (Res.4,5) Mihrabın iki tarafında yer alan uzun dikdörtgen şekilli pencerelerden, doğu köşede bulunan sıvanarak kapatılmıştır. (Res.2)

Yapının batı cephesi, farklı seviyelerdeki iki duvardan oluşmuştur. Cephenin güney köşesine yakın olan bölümü, aralarında kalın ahşap hatıllara yer verilmiş, kaba yontma taşlarla örülmüştür. Kuzey köşesine yakın olan bölümünün ise, ahşap karkas tekniği ile örülmüş olması muhtemeldir. Bu cephede herhangi bir açıklığa yer verilmemiştir. (Res.3)

Kuzey cephe önünden geçen yolun, yapıdan oldukça aşağıda yer alması, cephenin öncelikle ahşap hatıllı moloz taş örgülü bir temelle yükseltilerek, diğer cephelerin hizasına getirilmesini gerektirmiştir. Arazi eğimi, bu şekilde giderilmiştir. Temellerden sonraki duvarlar, ahşap karkas tekniktir. Cephe üzerinde, güneydeki pencerelerin benzeri, uzun dikdörtgen ahşap söveli iki pencere açıklığı yer almaktadır. (Res.3)

Giriş cephesi olan doğu cephe önündeki revak, zamanında dört sütunlu iken, köşelerdeki sütunlar bugün yerinde değildir. (1) Bu yüzden revağı örten eğimli saçak, köşelerde çökme yapmıştır. Ahşap sütunların saçağa birleşen kısımlarında, iki yönlü, bağdadi teknikli ahşap köşe destekleri bulunmaktadır. Giriş sade dikdörtgen bir açıklık şeklinde ve kuzey köşesine yakın konumdadır. Kapının güneyinde, ahşap söveli, dikdörtgen şekilli iki pencere yer almaktadır. (Res.1,6) Aynı cephenin güney köşesinde iç mekandan da görülebilen yuvarlak kesitli devşirme bir sütun bulunmaktadır. Tümüyle kalın bir siva tabakası ile kaplı cephenin, duvar örgüsünün yine ahşap karkas teknikli olması muhtemeldir. (Res.7,8) Giriş cephesinin dıştan görülebilen kısmındaki duvar resmi kalıntılarından, sarı ve mavi renkli alem ve alem boncuklarıyla zamanında bir cami tasvirinin buraya işlenmiş olduğu düşünülebilir. (Res.9)

İç mekan, üst örtü içeriye çökmüş olduğundan oldukça harapdır. Mihrabın bulunduğu güney duvar üzerinde de kalemî süslemeye yer verilmiş olduğu görülmekle birlikte, sıva altında kalmış olmaları nedeniyle desenlerin özellikleri seçilememektedir. Yapının tabanı, farklı ebatlardaki bugün çok aşınmış olan döşeme tahtaları ile kaplıdır.

Sivil anlayışla ele alınmış, bölgesel inşa teknolojisini gösteren yapının planı araziye uydurulmak üzere zorlanılmıştır. Asimetrik planda, mihrap girişin soluna alınmıştır. Genel durumu göz önüne alınarak yapıyı, 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başına tarihlendirmek mümkündür.

## Notlar

1 Yapının 1986 yılında çekilmiş olan bir resminde, bu sütunların yerinde olduğu görülmektedir. ( Ü. Altınoluk, "Su Şehri Birgi", **İlgi**, S.89, İstanbul, 1997, s.3.)



**DEMİR MAĞAZA**

<b>Katalog no</b>	: 15
<b>Plan no</b>	: 15 / s. 273.
<b>Resim no</b>	: 1 - 5 / s. 274-277.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: 1900'lü yıllar.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21.4.1997
<b>Yeri ve konumu</b>	: Kurtgazi Mahallesi' nde, Derviş Ağa Camii' nin güney-batısında bulunmaktadır.

Düzgün olmayan dikdörtgen bir plana sahip olan yapının cephelerinde moloz taş ve yer yer tuğla malzemeye yer verilmiştir. Doğu ve batı cephelerinin üst kısımlarında iki sıra halinde düzenlenmiş kirpi saçak bulunmaktadır. Batı cephede kapatılmış kemer izleri görülmektedir. Yuvarlak kemerlerde, düzgün yassı taşlar tuğlalarla birlikte alternatif olarak sıralanmıştır. (Res.1-2-3) Üstü alaturka kiremitlerle kaplı beşik çatılı yapının, içte baştan başa tek bir beşik tonoz ile örtülü olduğu görülmektedir. Güney ve kuzey cephelerde, beşik çatının üçgen alınlıkları tuğla malzeme ile inşa edilmiştir. (Res.1,4)

Giriş güney-batı köşede yer almaktadır. Basık tuğla kemerli giriş, ahşap bir kapıya sahiptir. (Res.5) Kuzey cephede cepheyi ortalamayan, sade dikdörtgen bir giriş daha yer almaktadır. (Res.4)

Arazi şartları ve sokak dokusuna uydurulmak endişesiyle planda bir çarpıklık görüldüğü gibi girişin de tam güney köşeye açılması gerekli görülmüştür. Tek hacim halindeki binanın duvar dokusu yer yer demir kirişlerle sağlamlaştırılmıştır.

Sivil amaçlı ticari bir yapı olduğu anlaşılan yapının, 1900'lü yıllarda inşa edildiğini düşünmekteyiz.

**ANONİM ÇEŞME**

<b>Katalog no</b>	: 16
<b>Plan no</b>	: 16 / s. 278.
<b>Resim no</b>	: 1 / s. 279.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: Osmanlı Çağı.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21.4.1997.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Camikebir Mahallesi' nde, Şefik Bey Yağhanesi' nin duvarı ile yanındaki diğer evin duvarının kesiştiği köşede yer almaktadır.

Cephesi dereye bakan çeşmede, malzeme olarak, düzgün sayılabilecek kesme taş ile tuğlanın birarada kullanıldığı görülmektedir. Taş ile örülüşü yuvarlak kemerli çökertmeler içiçe düzenlenmiştir. İkinci çökertmenin içinde sivri kemerli bir açıklık yer almaktadır. Taş nişi için oldukça yüksek sayılabilecek konumdaki yarım daire formlu nişin iç yüzeyi bugün sıvanmıştır. Bu yüzeyin daha önce küçük bir kitabe ve tuğrayla işlenerek dolgulanmış olduğu düşünülebilir. Oldukça harap durumdaki çeşmenin yalağı da ortadan kalkmış durumdadır. (Res.1)

Kitabesi bulunmayan çeşmeyi, genel özelliklerini göz önünde bulundurarak, Osmanlı çağına tarihlendirmek mümkündür.

**BEYZADELER SOKAĞI ÇEŞMESİ**

<b>Katalog no</b>	: 17
<b>Plan no</b>	: 17 / s. 280.
<b>Resim no</b>	: 1 - 2 / s. 281.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: Osmanlı Çağı.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21.4.1997.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, 2. Beyzade Sokak' la, 3. Beyzade Sokağı' nın kesiştiği köşedeki 26 No'lu evin cephesinde yer almaktadır.

Bir duvar çeşmesi özelliği taşımaktadır. Moloz taş ve yer yer tuğla malzemeli duvar örgüsüne sahiptir. Sivri kemerli çökertme içinde herhangi bir niş veya lüle izi görülmemektedir. (Res.1) Sol taraftaki kemer köşeliğine yakın yerde, Bizans geometrik geçmeli bir blok taş devşirme malzeme olarak yer almıştır. (Res.2) Bugün oldukça harap bir durumda olan çeşmenin yalاک kısmı da ortadan kalkmıştır. (Res.1)

Kitabesi olmadığı gibi, tarihlemeyi belirleyecek herhangi bir izi de bulunmayan çeşmenin Osmanlı Çağı' nda yapıldığını düşünmek mümkün görünmektedir.

## BIÇAKÇI ESSEYİT HACI ALİ AĞA ÇEŞMESİ

<b>Katalog no</b>	: 18
<b>Plan no</b>	: 18 / s. 282.
<b>Resim no</b>	: 1 - 2 / s. 283.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Bıçakçı Esseyit Hacı Ali Ağa.
<b>Tarihi</b>	: H.1322 / M.1904.
<b>İnceleme Tarihi</b>	: 23.11.1996 - 23.4.1997.
<b>Yeri ve Konumu</b>	: Kurtgazi Mahallesi, Kocaçeşme Sokak' ta, Derviş Ağa Camii' nin karşısında yer almaktadır.

Çeşme, taş-tuğla karışımı malzemeyle inşa edilmiştir. Üst kısmında iki sıra halinde kirpi saçak yer almaktadır. İç içe düzenlenmiş, tuğla malzemeli iki kaş kemerle oluşturulmuş çökertme içinde sivri kemerli bir çökertme daha bulunmaktadır. Bunun da içinde sivri kemerli, su taşı koymak için yapılmış küçük bir niş vardır. (Res.1) Nişin alt kısmında, büyük bir taş blok üzerinde, iki maşallah yazısı arasında bir kitabe bulunmaktadır. (Res.2) Üzerinde;

"Sene 1322 Bıçakçı Es- Seyyid Hacı Ali Ağa'nın Hayrâtı"

okunmaktadır. (1) Taş blok iki yanda, kaş kemerli çökertmeler içine alınmış, kabartma selvi ağacı motifleri ile sınırlandırılmıştır. Lüle dili etrafında ve köşeliklerdeki Barok kıvrımlar, dönemin üslubuna uymaktadır. Antik şipolye malzeme olan lahit levhalarından bir yalak oluşturulmuştur. Döneminde bütün yüzeyin bir sıva tabakası ile örtülmüş olduğu kalan izlerden anlaşılmaktadır. Cephe kenarları iki yanda bir kavisle öne doğru çıkıntı yapmaktadır. Çeşmenin arka cephe ve yanlarında, herhangi bir yapıya bağlı olduğunu gösteren ize rastlanmadığından bir meydan çeşmesi olduğunu söylemek mümkündür.

### Notlar

1 Üzerindeki kitabeye göre, 1904 yılına tarihlenen çeşmeyi, 14. Yüzyıl Aydınogulları Dönemine tarihleyip, Osmanlı Çağı' nda canlandırılarak, tekrar kullanıldığını savunan araştırmacılar bulunmaktadır. Kanıt olarak, Çeşmenin arkaik inşa tarzını ve üzerindeki kitabede, inşa ile ilgili hiçbir ibarenin geçmeyip, sadece hayrat kelimesinin yer almasını göstermektedirler. ( S. Kalfazade Ertuğrul, Anadolu' da Aydınogulları Dönemi Mimarisi, s. 382.)

**SU TERAZİSİ**

**Katalog no** : 19  
**Plan no** : 19 / s. 284.  
**Resim no** : 1 / s. 285.  
**Yapan** : Belli değil.  
**Yaptıran** : Belli değil.  
**Tarihi** : Belli değil.  
**İnceleme tarihi** : 23.4.1997.  
**Yeri ve konumu** : Camikebir Mahallesi, İmam-ı Birgivi Sokak İle 3.  
Beyzade Sokağı' nın keşiştiği köşede yer almaktadır.

Buęün űst kısmı yıkılmıř olan su terazisinin duvar őrgűsű, moloz tař ve harę karıřımı ile oluřturulmuřtur. Sekizgen gűvdeye sahip terazinin űç cephesi, arkasındaki evin avlu duvarına bitiřiktir. (Res.1)



**SU KEMERİ**

<b>Katalog no</b>	: 20
<b>Plan no</b>	: 20 / s. 286.
<b>Resim no</b>	: 1 - 2 / s. 287.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: Belli değil.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 21.4.1997.
<b>Yeri ve konumu</b>	: İmam-ı Birgivi' nin mezarına giden yolun sol tarafında bulunmaktadır.

Moloz taş, yer yer tuğla ve harç karışımı duvar örgüsüne sahiptir. Bugün üç kemer gözü ile ayaktaadır. (Res.1) Yuvarlak kemerler, yassı taşların diklemesine dizilmesiyle örölmüşür. (Res.2)





## SU KEMERİ

<b>Katalog no</b>	: 21
<b>Plan no</b>	: 21 / s. 288.
<b>Resim no</b>	: 1 - 2 / s. 289.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: Osmanlı Çağı.
<b>İnceleme tarihi</b>	: 23.4.1997.
<b>Yeri ve konumu</b>	: Kurtgazi Mahallesi, Hacıgüz Sokağı sonunda, vadi içinde yer almaktadır.

Su kemerine bugün her iki taraftan da evlerin cepheleri birleşmiş durumdadır ve evlerle arasındaki farklı duvar örgüsü hemen seçilmektedir. (Res.1) Tek sivri kemer gözlü su kemerinin duvar örgüsü, moloz taş, yer yer tuğla arasına, harç karıştırılmasıyla oluşturulmuştur. Sivri kemer, yassı taşların yan yan dizilmesiyle örülmüştür. Üst seviyede sırayla açılmış kare şekilli küçük dikdörtgen nişler dikkat çekmektedir. Bunların muhtemelen iskele kurmak için kullanılmış, hatıl delikleri olduğunu düşünmekteyiz. (Res.2)

Tepede hafifçe sivrilen kemer bunun bir Osmanlı Çağı yapısı olduğunu göstermektedir. Dar bir vadiye inşa edilmiş tek gözlü bir kemer olduğu anlaşılmaktadır..

## ÇAKIRAĞA KONAĞI

Katalog no	: 22
Plan no	: 22 - 24 (1) / s. 290-292.
Resim no	: 1 - 8 / s. 293-296.
Yapan	: Belli değil.
Yaptıran	: Şerif Ali Ağa.
Tarihi	: 19. yüzyılın ilk yarısı.
İnceleme tarihi	: 22-23.9.1996 - 22.4.1997.
Yeri ve konumu	: Kurtgazi Mahallesi, Çakırağa Sokak, No:6.

Kuzey, güney ve batı cepheleri, bahçe duvarları ile çevrili olan yapının doğu cephesi açıktır. (Res. 1) İkinci kat hizasına kadar moloz taş ve kerpiç ile yığma olarak inşa edilmiş olan cepheler, sıvalı ve yalancı düzgün taş kaplama görünümündedirler. Üst katta ise, aralarında tahta ve sıva bulunan moloz taşlarla örülmüştür. Bu kat, eğri çıkıntılarla genişletilerek yapıya hakim bir görüntüye büründürülmüş, ayrıca Konağa görkem kazandırılmıştır. Odaların avluya bakan iç duvarları her katta hımmiş düzende ve pencerelidir. Cephelerin üzerindeki sıva yüzeylerine uygulanmış kalem işlerinde, panolar içinde madalyonlar, vazolar içinde yer alan naturalist çiçekler, gırlantılar, perde şeklinde kıvrımlı kumaş motifleri görülmektedir. (2) (Res. 1,2,3,4) Zemin katı üzerinde yer alan iki katla birlikte üç katlı bir görünüm sergileyen konağın, mimari düzeni ve süslemesi bakımından en önemli yeri en üst katıdır. Taşlık şeklinde düzenlenmiş olan zemin kat, doğrudan avluya açılmaktadır. Esas girişin yanında, hizmetli ağalar için ayrılmış nöbet ve bekleme yeri, güneyinde hizmetli odaları, kuzeyinde hayvan damı ve ahır mekanı bulunmaktadır. Güneydeki tuvalet kısmının kenarındaki merdivenle ara kata çıkılmaktadır. Dış sofalı plan tipindeki bu kata, kış katı da denilmektedir. Uzun sofa önünde sıralanmış toplam beş odanın aralarına yerleştirilen iki uç eyvan ve bir orta eyvanla zenginleştirildiği görülmektedir. Alçak tavanlı kışlık odalardan sadece ikisinde ocak bulunmaktadır. Sofanın ortasında avluya doğru çıkıntı yapan taht denilen bir kısım yer almaktadır. Sofadaki merdivenlerden yazlık kat olarak düzenlenmiş olan üst kata çıkılmaktadır. Planı, dış sofalı, eyvanlı ve çift köşk odalı tiptedir. (3) Her odanın arasında bir eyvanın yer alması, odaların birbirine bitişik olmasını önlemiştir. Yazlık kattaki toplam dört odadan ikisi sokağa, ikisi bahçeye bakmaktadır. Sofanın bahçeye bakan, ahşap direkli, penceresiz cephesinin ortasında yer alan, tamamen avluya doğru çıkıntılı köşk veya taht denilen bir kısım bulunmaktadır. (Res.5) Odalardan üç tanesinde ocak vardır. Konağın, içinde ocak bulunan kışlık baş odasında hayali bir başkent görünümü niteliğinde İstanbul manzarası bulunmaktadır. Tasvirin tam olarak bir İstanbul görüntüsünü yansıtmayışı, belli başlı semtleri simgeleyen bazı anıtların yer almaması, sanatçının bu resmi anlatılanlara göre veya bazı kitap, kartpostal resimlerini örnek alarak yaptığını akla getirmektedir. (Res.6) Bu odanın sofaya bakan duvarındaki manzara resminde ise, bir konak avlusundan görülen bir kıyı kentinin canlandırıldığı görülmektedir. (Res.7) Yazlık baş odada bir manzara resmi daha dikkat çekmektedir. Burada, diğer odadaki İstanbul panoramasının aksine, sanatçının İzmir manzarasını gerçek ayrıntılarıyla vermeye çalıştığı görülmektedir. (Res.8) İzmir'i görüntüleyen bu manzara resmi, ayrıca belgesel bir tasvir niteliği taşıması açısından da önemlidir. (4)

Bu konaktan ilk kez sözeden Riefstahl, yapıyı 18. yüzyıla ait güzel bir binadır şeklinde tanımlamaktadır. (5) Fakat bugün araştırmacılar konağın, 19. yüzyılın ilk yarısında yapılmış olduğunu ortaya koymuşlardır. (6)

Oldukça yoğun ve zevkli bir biçimde kalem işleriyle süslü olan bu yapı, bugün müze olarak ziyarete açıktır. Plan açısından, yörede en çok uygulanan, Dış Sofalı Plan Tipi'nin abidevi örneklerinden biri olan Konak, geleneksel Türk ev mimarisi içinde önemli ve değerli bir yere sahiptir.

## Notlar

1 Konağın planları, S. H. Eldem, " Birgi Çakırağa Konağı ", **Rölöve II**, Devlet Güzel sanatlar Akademisi Basımevi, İstanbul,1977, s. 29-31. adlı kaynaktan işlenerek çizilmiştir.

2 S.H.Eldem, **A.e.**, s.22.

Z. Bilgin, " Çakırağa Konağı, Birgi ", **Ege Mimarlık**, S.17, İzmir, 1995, s.53.

R. Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988, s.86.

H.B.Kunter, **Ev Kültürü Eski Türk Evlerinden İki Örnek**, Arkitekt, İstanbul, 1936, s.158-159.

R.M.Riefstahl, **Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi**, s.25.

3 S.H.Eldem, **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, 1968 (2), s.71-72.

S.H.Eldem, "Birgi' deki Çakırağa Konağı", **Türkiyemiz**, S.1, İstanbul, 1970, s.13.

S.H.Eldem, " Birgi Çakırağa Konağı ", **Rölöve II**, s.21.

4 R. Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, s.86-89.

G. Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, (1700-1850), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1977. s.145-148.

5 R.M.Riefstahl, **Cenubu Garbi Anadolu' da Türk Mimarisi**, s.25.

6 Günsel Renda, Birgi'deki söylentilere göre, Konağı yaptıran kişinin, Şerif Ali Ağa olduğunu, bu kişinin, Çakıroğlu Mezarlığı'ndaki mezar kitabesine göre, 1837 yılında öldüğünü belirtmektedir. Ayrıca Araştırmacı, Konak' taki tüm nakış ve manzaralarda görülen renk, üslup birliği gerekçesiyle, resimlerin sonradan eklendiğini fikrini kabul etmemektedir. Ve resimleri en erken 1830'lara tarihlendirmektedir. Buna gerekçe olarak, İzmir tasvirinde görülen Sarıkışla binasının yapımına 1826 yılında başladığının bilindiğini ve Sarıkışla' nın, en erken 1830'larda bitirilmiş olabileceğini göstermektedir. (G.Renda, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, s. 148 -149.) Ve R. Arık, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, s. 86, 120 -121.

## HATİCE CİVAN EVİ

<b>Katalog no</b>	: 23
<b>Plan no</b>	: 25 - 26 / s. 297-298.
<b>Resim no</b>	: 1 - 9 / s. 299-304.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: 19. yüzyıl ikinci yarısından sonra.
<b>İnceleme Tarihi</b>	: 21.4.1997
<b>Yeri ve konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, 3. Beyzade Sokak, No:16

Yapı, moloz taş ve tuğla malzeme kullanılarak, bağdadi tekniği ile iki katlı olarak inşa edilmiştir. Özellikle alt katın duvar dokusunda ahşap kirişler arasına taş ve tuğla yerleştirilerek farklı bir doku elde edilmiştir. Dış cephenin kuzeybatı köşesinde, belirli bir seviyede köşe pahlanarak üst noktada mukamaslı bir geçişle iki duvar yüzeyine bağlanmıştır. (Res.1-2) Bir avlu içinde yer alan evin, zemin katı samanlık ve ahır mekanları şeklinde değerlendirilmiştir. Ahşap merdivenlerle birinci kata, oradan da ikinci kata ulaşılmaktadır.

Birinci kat dış sofalı iki odalı plan şemasına sahiptir. Odalar sofa etrafında kuzey ve doğu yönünde L şeklinde bir düzenleme göstermektedir. (Res.3)

Kuzeydeki odanın içten kuzey duvarında, sonradan nişe çevrilmiş bir tepe penceresi yer almaktadır. Doğu duvarında da, birinin pencere işlevinin devam ettiği, diğerinin ise sonradan kapatılmış olduğunun anlaşıldığı iki tepe penceresi bulunmaktadır. Aynı odanın batı duvarı boydan boya ahşap bir yüklük ve gusülhane olarak değerlendirilmiştir. Oda sofaya güney yönde bir ahşap kapı ve bir pencere ile açılmaktadır. Aynı duvar üzerinde içte ahşap bir dolap nişi bulunmaktadır. (Res.3)

Sofanın doğusundaki oda, diğer odadan biraz daha küçük ve kare planlıdır. Kuzey duvarı üzerinde dışarıya taşınılı bir gusülhane daha yer almaktadır. Daha önce odadan gusülhaneye geçiş olduğu fakat sonradan duvarın örülerek kapatıldığı izlerden anlaşılmaktadır. Bu bölüm evin avluya girilen asıl kapısının saçak kısmı üzerinde yer almaktadır. (Res.1) Evin orjinal tavan süslemelerinden günümüze kalabilen ilk örnek, bu odada yer almaktadır. Tavanın ortasında, eşkenar dörtgen, üçgen ve kare formlarla çakma çita tekniğinde bir geometrik örnek kare çerçeve içerisine alınmıştır. (Res.4) Sofanın batısında dikdörtgen bir ocak nişi bulunmaktadır. Güney duvarı üzerinde sonradan eklenmiş bir bulaşıklık kısmı vardır.

İkinci kat, dış sofalı tek odalı plan şemasına sahiptir. Sofa doğu yönde oda hizasından daha uzun tutulmuştur. (Res.5-6) Çatı, bütün cepheleri bir metreyi aşan çıkıntılar yaparak dolaşmaktadır. (Res.7) Kareye yakın ölçüleriyle oda, alt kattaki odanın içindeki unsurları tekrar etmektedir. Odanın tavan ortasında, kare bir çerçeve içine birbirine dik dikdörtgen levhalarla, ahşap süslemelerde çok görülen geometrik bir örnek, diğer örnekteki gibi renk farklılıklarına da başvurularak tekrarlanmaktadır. (Res.8,9)

Hatice Civan Evi, Birgi'de ve Batı Anadolu'da sık rastlanan dış sofalı evlerin bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Mimari özelliklerine bakılarak 19.yüzyıl'ın ikinci yarısından sonraya tarihlendirilebileceğini düşünmekteyiz.



## KADİR İŞCAN EVİ

<b>Katalog no</b>	: 24
<b>Plan no</b>	: 27 / s. 305.
<b>Resim no</b>	: 1 - 8 / s. 306-309.
<b>Yapan</b>	: Belli değil.
<b>Yaptıran</b>	: Belli değil.
<b>Tarihi</b>	: 1900'lü yıllar
<b>İnceleme tarihi</b>	: 22.4.1997
<b>Yeri ve konumu</b>	: Camikebir Mahallesi, Okul Sokak, No: 4'de, Derviş Ağa Medresesi' nin bitişiğinde yer almaktadır.

Yapının tüm cepheleri, harç-moloz taş ile örülüdür. Ayrıca cephelerde iri ahşap hatıllara yer verilerek, duvarlar sağlamlaştırılmıştır. Kuzey yönündeki sokağa bakan ahşap giriş kapısı ile alt kata girilmektedir. (Res.1) Burası ahır ve samanlık mekanları olarak değerlendirilmiştir. Ahşap merdivenlerle üst kata çıkılmaktadır. Üst kat, iç sofalı plan tipindedir. İki yandaki karşılıklı düzenlenmiş ikişer oda, iç sofaya açılmaktadır. (1) (Res.2)

Bugün yaşama mekanı olarak kullanılmayan evin, sadece kuzey-batı köşesinde yer alan odasına girebildik. (2) (Res.3) Her odanın iç sofaya açılan birer ahşap kapısı ve ahşap kanatlı birer penceresi bulunmaktadır. (Res.2) Ayrıca kuzeyde sokağa, (Res.1) güneyde arka tarafta bulunan avluya (Res.4) açılan sofanın her iki yanındaki odaların ikişer penceresi vardır. Sofanın kuzey yönde sokağa açılan iki penceresi daha bulunmaktadır. Tüm pencerelerin aynı tarzda uzun dikdörtgen açıklıklar şeklinde düzenlenmiş olması özellikle kuzey cepheye tekdüze bir görünüm vermektedir. (Res.1) Kuzey-batı odanın batı duvarında dikdörtgen açıklıklı sade bir ocak nişi yer almaktadır. Diğer odalarda da aynı tarzda düzenlenmiş birer ocak nişi bulunmaktadır. (Res.5) Aynı odanın güney duvarını kaplayan, ahşap malzeme ile yapılmış dolap, yüklük, gusülhane şeklindeki üçlü düzenleme diğer odalarda da simetrik olarak tekrarlanmaktadır. Kuzey-batı odada görülen ahşap duvar rafları ve gözler oldukça süslemeli profillerle dikkati çekmektedirler. (Res.6) Aynı unsurlar, diğer odaların raflarında da bulunmaktadır.

Yapının alt kattaki avlusunun güney ve batı duvarlarında sivri kemerli birer ocak nişi vardır. (Res.7,8)

Diğer evlere göre daha geç tarihli olduğu anlaşılan simetrik orta sofa planlı yapının yakın benzerlerine, Birgi'de rastlamak mümkündür.

### Notlar

1 Bu Plan tipine "Karnı-Yarık" ismi de verilmektedir. ( S.H. Eldem, Türk Evi (Osmanlı Dönemi I), T.A.Ç., Vakfı, İstanbul, 1984, s. 18.)

**2 Evin diğer üç odasının kilitli olması nedeniyle, sadece iç sofaya bakan pencerelerden görebildiğimiz kadarıyla plan çıkarabildik. Fakat evin tüm odalarında bulunan mimari unsurların simetrik olarak düzenlenmiş oluşu işimizi kolaylaştırdı.**



## 5. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Arşiv belgeleri ışığında, Birgi' de Aydınöğulları Dönemine ait birçok yapı tespit edilmekle birlikte, bugün ayakta kalabilenlerin içinde en önemli ve en büyük boyutlu olanı Ulu Cami' dir. Ayrıca Aydınöğulları' nın en erken tarihli camisi olması açısından da önemlidir. Çok destekli plan şeması ve mihrap önü mekanının küçük bir kubbe ile vurgulanmasıyla, Selçuklu Dönemi camilerinin plan özelliklerini yansıtmaktadır. Kündekari teknikli minberi, çini - mozaik teknikli mihrabı, sırlı ve sırsız tuğlalarla minare üzerine yapılmış süslemeler, yapının dikkat çeken ve Selçuklu geleneğine bağlanan diğer özellikleridir. Cami, batısındaki Aydınöğlü Mehmet Bey Türbesi ve yine zamanında aynı avlu içinde, kuzey - batı köşede yer alan medrese ile bir külliye oluşturmaktaydı. Aydınöğlü Mehmet Bey Türbesi, kare planlı ve kubbeli bir yapıdır. Selçuklu dönemine ait poligonal gövdeli birçok türbe yanısıra kare planlı türbeler de yoğunluktadır. Genellikle sivri bir külahla örtülü olan bu türbelerden, kubbeli olması açısından ayrıldığını söylemek mümkündür. Mermer kesme taş örgüsüyle özenli bir duvar işçiliğe sahip olan yapının, Selçuklu geleneğine bağlanabilecek özelliği, kubbe içinin, sırlı tuğla ve çini - mozaik ile süslü olmasıdır. Taçkapıların Ulu Cami' de cepheler boyunca yükselmesi, türbede ise oldukça yüksek tutulmuş olması ve mukarnassız oluşları, Beylikler Dönemi mimarisinin yenilikleri içinde ele alınmalıdır. Batı Anadolu' da özellikle Aydınöğulları' nın mukarnassız taçkapıları üzerinde süsleme unsuru olarak sıkça yer alan rozet ve kabaralar, (1) her iki yapıda da yoğunlukla kullanılmıştır.

Ulu cami' nin güney-batısında bulunan ve döneminde bir medreseyle birlikte külliye görünümünde olan, Hatuniye Türbesi, altıgen plan şemasıyla ve giriş cephesinin eyvan şeklinde düzenlenmiş olması ile dikkat çekmektedir. Poligonal gövdeli Selçuklu Türbeleri içinde sekiz, on, oniki kenarlı özellikle de sekiz kenarlı türbelerin yoğunluğu göz önünde bulundurulursa, altıgen gövdeli bu Türbe beylikler döneminin araştırmacı yapısı ile doğru orantılıdır. Üst örtüsünün kubbe olması, altıgen gövdesi, sade tutulmuş giriş cephesi, yapıyı Selçuklu Türbelerinden farklı bir görünüme büründürmüştür.

Kuzey duvarı ve buna bitişik minaresi, doğu ve batı cephelerinin kuzey cepheye dayalı küçük köşe kalıntıları ile günümüze gelebilmiş olan, Güdük Minare Camii' ni ancak eski yayınlar doğrultusunda değerlendirmek mümkün olmuştur. Kalıntılarının inşai özelliklerini göz önüne alarak, 14. yüzyıl başlarına tarihlendirdiğimiz yapı, ana hacmi kare planlı, üst örtüsü kubbe olan yapılar grubundandır. Döneminde batısında son cemaat yeri bulunan cami, iki katlı olarak inşa edilmişti. Bu tarz kare planlı, kubbeli ve son cemaat yerine sahip yapılar, diğer beyliklerde de görülmektedir.

Osmanlı dönemi yapıları olan, 1663 tarihli Derviş Ağa Camii ve 1760 - 1762 tarihli Karaoğlü Mustafa Efendi Camii, kare planlı, tek kubbeli plan şemalarıyla oldukça sade bir görünüme sahiptirler. Derviş Ağa Camii' ne göre, daha geç bir tarihte inşa edilmesine rağmen Karaoğlü Mustafa Efendi Camii, plan şeması ve dış görünüş açısından Osmanlı Mimarisinin erken devir özelliklerini yansıtmaktadır. Derviş Ağa Camii ise, dışarıdan bakıldığında pencereleri açısından üç katlı bir görünüm sergilemesi, bölümlerin bitiminde iki sıra halinde düzenlenmiş kirpi saçaklarıyla hareketli bir kütle kompozisyonuna sahip olması ve daha geniş merkezi hacim elde etme isteğinin yansıtıldığı mimari kuruluşu açısından, Klasik Osmanlı Cami geleneğine daha yakın bir örnektir.



Birgi' de en erken tarihli Osmanlı Dönemi eseri olarak kabul edebileceğimiz yapı, 1571 - 1572 tarihli vakfiyesine göre, 16. Yüzyılın ikinci yarısı içine tarihlendirdiğimiz, Birgivi Mehmet Efendi Medresesi' dir. Plan şeması açısından diğer Osmanlı Medreselerinden farklı bir özellik göstermektedir. Öncelikle avlusuz olması ile dikkat çeken yapıyı, diğer Osmanlı Medreselerinden ayıran bir özelliği de oda sayısının oldukça az olmasıdır. Avlusuz Medresede odalar, iki sütunlu, üç kubbeli giriş mekanının üç yönüne sıralanmışlardır. Küçük çaplı basık kubbelerle örtülü olan odalar, oldukça sade tutulmuşlardır. Bugün çok büyük ölçüde yenilenmiş cepheleri, yapının inşa tarzı ve süsleme özellikleri açısından fikir vermemektedir.

1657 tarihli Derviş Ağa Medresesi, doğudaki giriş kapısı, batıdaki dersane mekanı ve buna bitişik olarak, kuzey yönde de devam eden yedi adet öğrenci hücreleri ile günümüze gelebilmiştir. Birgi' de, Yunan işgali sırasında zarar gören birçok yapı gibi medrese hücrelerinin bir kısmı da yok olmuştur. Açık avlulu, tek katlı olduğu anlaşılan Medrese' nin döneminde odalarının üç yönde sıralanmış olduğunu söylemek mümkündür. Plan şeması açısından Selçuklu Medreselerinin sadeleştirilmiş bir örneği olarak, 17. Yüzyıl Osmanlı Medreselerinin büyük merkezlerde görülen örneklerinden farklı değildir. Fakat sade inşa tarzı ve duvarlardaki kaba işçilik yapıyı diğer medreselerden farklı kılmaktadır.

Derviş Ağa Medresesi' nin hemen karşısında yer alan, 17. Yüzyıl' ın ikinci yarısına tarihlendirebileceğimiz Derviş Ağa Hamamı' nın döneminde tek hamam olarak inşa edildiği anlaşılmaktadır. Bugün soyunmalık mekanının tamamen ortadan kalktığı hamam, kare bir sıcaklık etrafında halvet hücreleri bulunan hamam tipinin sade bir örneğidir.

Birgi' de bugün ayakta olan bir diğer hamam, Ulu Cami' nin güney-doğusunda yer alan ismini bilemediğimiz için, Kataloğa Aydınoğlu Meydanı' ndaki hamam olarak aldığımız yapıdır. Vakıf kayıtlarında sözü edilen 1762 tarihli vakfiyesine göre, 18. Yüzyıl ortalarına tarihlendirmeyi uygun bulduğumuz hamamın bugün soyunmalık mekanı ortadan kalkmıştır. Bu yapının da döneminde tek hamam olarak inşa edildiğini söylemek mümkündür. Sıcaklık mekanını, halvetlerini ve bu mekanların konumlarını göz önünde bulundurarak, yapıyı tüm bölümleri eş büyüklükte mekanlar halinde düzenlenmiş hamamlar grubunda inceleyebiliriz. Döneminde süslemeli bile olsa, bugün hiçbir ize rastlamadığımız hamam, oldukça sade ve basit bir kuruluşa sahiptir. Derviş Ağa Hamamı, plan şeması, kubbe geçişleri, giriş açıklıklarının süslemesi açısından, Aydınoğlu Meydanı' ndaki hamamdan daha gösterişlidir.

Kitabesi olmayan bir diğer hamam, Çukur Yağhane adıyla kataloğa aldığımız yapıdır. Birgi halkı yapıyı Çukur Yağhane olarak adlandırmaktadır. Tarihini tespit edemediğimiz bir dönemde yağhane işlevli olarak kullanılmaya başlanmış olan hamam, bugün çok harap durumdadır. Oldukça büyük tutulmuş bir kare sıcaklık mekanı etrafında sıralanmış halvet hücreli hamamlar grubuna giren hamam, plan şeması, kubbe geçişleri, duvar örgüsü ve inşai özellikleri açısından, daha çok Derviş Ağa Hamamı' yla benzerlik göstermektedir. Yapıyı, tedbirli davranarak 17. ve 18. Yüzyıl gibi, iki yüz yıllık uzun bir zaman dilimi içine tarihlendirdik.

Bu yapılardan başka katalog içine aldığımız, Sarı Berber Kütüphanesi, Eski Mescit , Demir Mağaza gibi değişik işlevli yapılar yanısıra, su kemeri kalıntıları, su terazisi, Osmanlı Dönemine tarihlendirdiğimiz çeşmeler, ve tarihlendirilmesi başlı başına bir sorun

oluşturan, hangi işleve hizmet amacıyla yapıldığı konusundaki bildiklerimiz çeşitli rivayetlerden ileriye gitmeyen Kule, Birgi' de kent dokusunu oluşturan önemli unsurlardır.

Birgi' de konut mimarisi, özellikle şehrin güneyinde bitişik nizamda inşa edilmiş evlerin oluşturduğu karakteristik Türk sokak dokuları içinde bir kimlik kazanmıştır. Tüm Batı Anadolu Türk kentlerindeki evler için genelledebileceğimiz, Dış sofalı plan şemasının çeşitli uygulamaları, Birgi Evleri için de geçerlidir. Evler genellikle iki katlı olup, alt katlar depo, ahır, kiler şeklinde düzenlenmiştir.

En erken tarihli yapı olan Hatuniye Türbesi ve Ulu Cami, Aydınoğlu Meydanı' nda bulunmaktadır. Bunlar kentin esas çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Bu iki yapı ve diğer anıtsal yapılarla birlikte tarihi dokunun şehrin kuzeyinde olduğu görülmektedir. Konutlar ağırlıklı bu çekirdeğin etrafında oluşmakla birlikte, güneyde Çakırağa Konağı ve çevresinde de yer almaktadırlar. Batı Anadolu Türk kentlerinin tarihi süreç içinde geçirdiği evreler büyük benzerlikler göstermektedir. Fakat Birgi kent dokusu, özellikle aynı iklim kuşağı üzerindeki Muğla ve Kula ile karşılaştırıldığında, arazi koşulları nedeniyle Birgi' de biraz daha dağınık bir yapılaşma görülmektedir. Bununla birlikte, Aydınoğulları Dönemi' nin önemli bir diğer şehri Tire' yle benzer konumda, bir yamaca yerleşmiş olmaları açısından aralarında bir yakınlık tespit edilebilmektedir.



**Notlar**

1 B. Aydınoğlu, **Batı Anadolu Beylikler Dönemi Mimari Plastiği**, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986, s.32.



## BİBLİYOGRAFYA

- AHMED, EFLAKI, **Ariflerin Menkıbeleri**, (Çev. Tahsin Yazıcı), C.II, İstanbul, 1966.
- AKIN, Himmet, **Aydinoğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, A. Ü. D.T.C. Fakültesi Yayınları, Ankara, 1968. (2)
- ALTINOLUK, Ülkü - YAVUZ, Behiç Galip, " Küçük Menderes Havzası Ve Ödemiş ", **İlgi**, S. 79, İstanbul, 1994, s. 30-34.
- ALTINOLUK, Ülkü, " Su Şehri Birgi ", **İlgi**, S. 89, İstanbul, 1997, s. 3-7.
- ALTUN, Ara, **Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet**, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1988.
- AREL, Ayda, **14. Yüzyıl'da Anadolu Türkmen Beylikleri Mimarisi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi , İstanbul, 1967.
- ARIK, M. Oluş, " Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri ", **Anadolu (Anatolia)**, S. 11, Ankara, 1969, s. 57-100 (101-119 İng.)
- ARIK, Rüçhan, **Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.
- ASLANAPA, Oktay, "Anadolu'da Türk Minberleri ", İ.A., C. VIII, İstanbul, 1960, s.337 - 339.
- \_\_\_\_\_, **Osmanlı Devri Mimarisi**, İnkılâp kitabevi, İstanbul, 1986.
- \_\_\_\_\_, **Türk Sanatı**, C.I-II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- \_\_\_\_\_, **Yüzyıllar Boyunca Türk Sanatı (14. Yüzyıl)**, İstanbul, 1977.
- "Aydıneli ", **Türk Ansiklopedisi**, C.4, Ankara, 1946, s.377.
- AYDINOĞLU, Begüm, **Batı Anadolu Beylikler Dönemi Mimari Plastigi**, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1986.
- BAKIRER, Ömür , " Anadolu'da XIII. Yüzyıl Tuğla Minarelerinin Konum, Şekil, Malzeme ve Tezyinat Özellikleri, **Vakıflar Dergisi IX**, Ankara, 1971, s. 337 - 362.
- BALTACI, Cahid, **XV. - XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İstanbul, 1976.
- BAYAT, Ali Haydar, "Birgi Ulu Cami Minberi (712 /1322)", **XI. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, 5 - 9 Eylül 1990, Kongreye Sunulan Tebliğler, C.II, Ankara, 1994, s.785 - 794.

- BİLGİN, Ziyaeddin, " Çakırağa Konağı, Birgi ", **Ege Mimarlık**, S. 17, İzmir, 1995, s. 52 - 55.
- " Birgi ", **Meydan Larousse**, C.2, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 393.
- BOZOĞLU, Tülin, " İzmir İlinde Bir Kültür Merkezi, Birgi ", **Arkitekt**, S. 440, İstanbul, 1996, s. 86 - 95.
- DARKOT, Besim, " Birgi ", **İ.A.**, C.2, İstanbul, 1949, s. 632 - 634.
- ELDEM, Sedat Hakkı, " Birgi'deki Çakırağa Konağı ", **Türkiyemiz**, S.1, İstanbul, 1970, s. 11 - 15.
- \_\_\_\_\_, Birgi Çakırağa Konağı , Rölöve II, Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Basımevi, İstanbul, 1977.
- \_\_\_\_\_, **Türk Evi** (Osmanlı Dönemi I), T.A.Ç, Vakfı, İstanbul, 1984.
- \_\_\_\_\_, **Türk Evi Plan Tipleri**, İstanbul, 1968 (2).
- EMECEN, Feridun, " Birgi ", **T.D.V.İ.A.**, C.6, İstanbul, 1992, s.189 -191.
- EMRE, Necmettin, " Aydınoğulları ve Eserleri ", **Arkitekt**, (1937), s. 307 - 310.
- ERUZUN, Cengiz, " Hedef Planlı Koruma ", **Sanatsal Mozaik**, S.28, İstanbul, 1998, s. 16 - 21.
- EVLİYA ÇELEBİ, **Seyahatname** (Çev. Mehmet Zıllıoğlu), C.9, İstanbul, 1984.
- WITTEK, Paul, **Menteşe Beyliği** (Çev. Orhan Şaik Gökyay), T.T.K., Ankara, 1986 (2).
- İBN BATUTA, **İbn Batuta Seyahatnamesi'nden Seçmeler**, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bak. Yayınları, Ankara, 1981.
- İLTER, Fügen, " Birgi Güdük Minare Camisi ", **Anadolu (Anatolia) XIII** (1969), T.T.K. Basımevi, Ankara, 1971, s.77 - 81.
- KALFAZADE ERTUĞRUL, Selda, **Anadolu'da Aydınoğulları Dönemi Mimarisi**, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edebiyat, Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1995.
- KARAMAĞARALI, Haluk, " Sahipata Camii'nin Restitüyonu Hakkında Bir Deneme ", **Rölöve ve Restorasyon Dergisi**, S.3, Ankara, 1982, s. 49 - 52.
- KEKLİK, Can, **Bursa, Erken Dönem Osmanlı Hamamları**, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türk Sanatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1996.
- KIZILTAN, Ali, **Anadolu Beyliklerinde Cami Ve Mescitler** (XIV. Yüzyıl Sonuna Kadar),

I.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul, 1958.

KUNTER, Halim Baki, " Eski Türk Evlerinden İki Örnek ", **Arkitekt**, İstanbul, 1936, s. 158 - 161.

\_\_\_\_\_, **Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri**, İstanbul, 1939.

MERİÇ, Recep, " Antik Dönemde Küçük Menderes Havzası'nın Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış ", **Ege Coğrafya Dergisi**, S.4, İzmir, 1988, s. 202 - 213.

ORAL, M. Zeki, "Anadolu' da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitabeleri ve Tarihçeleri ", **Vakıflar Dergisi V**, 1962, s. 23 - 77.

OZANSOY, Esin, " Lydia Bölgesinin tarihi Coğrafyası ", **Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 11, İstanbul, 1992, s. 23 - 35.

ÖNEY, Gönül, " Anadolu Selçuklu ve Beylikler Devri Ahşap Teknikleri ", **Sanat Tarihi Yıllığı III**, İstanbul, 1969 - 70, s. 135 - 149.

\_\_\_\_\_, **Beylikler Devri Sanatı 14. - 15. Yüzyıl ( 1300-1453 )**, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1989.

ÖNGE, Yılmaz, " Anadolu Türk Hamamları Hakkında Genel Bilgiler ve Mimar Koca Sinan' ın İnşa Ettiği Hamamlar ", **Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri**, (Ayrı Basım), İstanbul, 1988.

ÖNKAL, Hakkı, **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara, 1996.

\_\_\_\_\_, " Birgi Karaoğlu Camii Haziresindeki Mezar Taşları ", **Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı**, Selçuk Üniversitesi, Selçuk Araştırma Merkezi, Konya, 1993. s.129 - 137.

\_\_\_\_\_, " Birgi Ulu Camii ve Selçuklu Geleneğiyle ilişkisi Üzerine ", **I. - II. Milli Selçuklu Kültür Ve Medeniyeti Semineri Bildirileri**, (Ayrı Basım), Konya, 1993, s. 51 - 55.

\_\_\_\_\_, **Tire Türbeleri**, Kültür Bakanlığı, Tanıtma Eserleri, Ankara, 1991.

RAMSAY, W. M., **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası**, (Çev. Mihri Pektaş), Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961.

RENDA, Günsel, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı**, (1700 - 1850), Hacettepe Üniversitesi Yayınları, T.T.K., Basımevi, Ankara, 1977.

RIEFSTAHL, Rudolf M., **Cenubu Garbi Anadolu'da Türk Mimarisi**, (Çev. Cezmi Tahir Berklin), İstanbul, 1941.

SEVİN, Veli, " Batı Anadolu' nun Az Bilinen Antik Bir Kenti Hypaipa Tarihi Üzerine Bir Araştırma " **Tarih Dergisi**, S. 28-29, İstanbul, 1974 - 1975, s. 41 - 53.

- STRABON, **Antik Anadolu Coğrafyası**, (Çev. Adnan Pekman), İstanbul, 1993.
- SÖNMEZ, Zeki, **Başlangıçtan 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk- İslam Mimarisinde Sanatçılar**, T.T.K.Yayınları, Ankara, 1989.
- TANYELİ, Uğur, **Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci 11 ve 15. Yüzyıl**, İ.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 1987.
- TOSUN, Yılmaz, **17 - 19. Yüzyıllarda Batı Anadolu' da Osmanlı - Türk Şehir Dokuları Bu Dokuları Oluşturan Evler ve Korunmaları**, M. S. Ü., Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir, 1983.
- UZUNÇARŞILI, İsmail H., **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988.
- \_\_\_\_\_, **Kitabeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Mentеше, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malumat II**, İstanbul, 1929.
- \_\_\_\_\_, **Osmanlı Tarihi, C.1**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1994.
- YAVUZ, Behiç Galip, **Birgi Coğrafyası, Tarihçesi, Tarihi Yerleri**, Ödemiş, 1990.
- YETKİN, Şerare, **Anadolu'da Türk Çini Sanatının Gelişmesi**, İ.Ü., Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1986.
- YETKİN, Suut Kemal, **Türk Mimarisi**, Ankara, 1970.
- YINANÇ, Mükrimin Halil, **Düsturname-i Enveri**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.
- YÜCEL, Yaşar, " Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilâtı ve Toplum Hayatı ", **Bellekten**, C. LIV, S. 210, T.T.K. Bas., Ankara, 1990, s. 805 - 823.

## **GÖRSEL MALZEME LİSTESİ**

**Sayfa 78 / Levha 1. Birgi yakınındaki Hypaipa antik şehrinin diğer yerleşimlere göre konumu.**

**Sayfa 79 / Levha 2. 1311-1320 arası Anadolu Beylikleri' nin durumu.**

**Sayfa 80 / Harita 1. İzmir ve Aydın vilayetleri civarı haritası.**

**Sayfa 81 / Harita 2. Birgi kent haritası.**

**Sayfa 82-85 / Resim 1-7. Birgi karakteristik Türk sokaklarından görünüm ve Sandıkoğulları Evi duvar resimleri.**

**Sayfa 86 / Plan 1. Ulu Cami planı.**

**Sayfa 87-121 / Resim 1-46. Ulu Cami resimleri.**

**Sayfa 122 / Çizim 1. Ulu Cami, batı duvarın kuzey köşesinde bulunan ahşap pencere kanatlarından soldakinin motiflerinden ayrıntı.**

**Sayfa 123 / Plan 2. Güdük Minare Camii planı.**

**Sayfa 124-128 / Resim 1-7. Güdük Minare Camii resimleri.**

**Sayfa 129 / Plan 3. Derviş Ağa Camii planı.**

**Sayfa 130-143 / Resim 1-22. Derviş Ağa Camii resimleri.**

**Sayfa 144 / Plan 4. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii planı.**

**Sayfa 145-175 / Resim 1-43. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii resimleri.**

**Sayfa 176 / Plan 5. Hatuniye Türbesi planı.**

**Sayfa 177-184 / Resim 1-12. Hatuniye Türbesi resimleri.**

**Sayfa 185 / Plan 6. Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi planı.**

**Sayfa 186-201 / Resim 1-25. Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi resimleri.**

**Sayfa 202 / Plan 7. Derviş Ağa Medresesi planı.**

**Sayfa 203-213 / Resim 1-13. Derviş Ağa Medresesi resimleri**

**Sayfa 214 / Plan 8. Birgivi Mehmet Efendi Medresesi planı**

**Sayfa 215-226 / Resim 1-19. Birgivi Mehmet Efendi Medresesi resimleri.**



**Sayfa 227 / Plan 9. Çukur Hamam ( Derviş Ağa Hamamı ) planı.**

**Sayfa 228-238 / Resim 1- 16. Çukur Hamam resimleri.**

**Sayfa 239 / Plan 10. Çukur Yağhane planı.**

**Sayfa 240-249 / Resim 1-18. Çukur Yağhane resimleri.**

**Sayfa 250 / Plan 11. Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam' ın planı.**

**Sayfa 251-258 / Resim 1- 14. Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam' ın resimleri.**

**Sayfa 259 / Plan 12. Kule planı.**

**Sayfa 260-261 / Resim 1-4. Kule resimleri.**

**Sayfa 262 / Plan 13. Sarı Berber Kütüphanesi planı.**

**Sayfa 263 / Resim 12. Sarı Berber Kütüphanesi resimleri.**

**Sayfa 264 / Plan 14. Eski Mescit planı.**

**Sayfa 265-272 / Resim 1-9. Eski Mescit resimleri.**

**Sayfa 273 / Plan 15. Demir Mağaza planı.**

**Sayfa 274-277 / Resim 1-5. Demir Mağaza resimleri.**

**Sayfa 278 / Plan 16. Anonim Çeşme planı.**

**Sayfa 279 / Resim 1. Anonim Çeşme resmi.**

**Sayfa 280 / Plan 17. Beyzadeler Sokağı Çeşmesi planı.**

**Sayfa 281 / Resim 1-2. Beyzadeler Sokağı çeşmesi resimleri.**

**Sayfa 282 / Plan 18. Bıçakçı Esseyit Hacı Ali Ağa Çeşmesi planı.**

**Sayfa 283 / Resim 1-2. Bıçakçı Esseyit Hacı Ali Ağa Çeşmesi resimleri.**

**Sayfa 284 / Plan 19. Su Terazisi planı.**

**Sayfa 285 / Resim 1. Su Terazisi resmi.**

**Sayfa 286 / Plan 20. Su Kemerı planı.**

**Sayfa 287 / Resim 1-2. Su Kemerı resimleri.**

**Sayfa 288 / Plan 21. Su Kemerı Planı.**

**Sayfa 289 / Resim 1-2. Su Kemerı resimleri.**

**Sayfa 290 / Plan 22. akır Ağa Konağı zemin kat planı.**

**Sayfa 291 / Plan 23. akırağa Konağı ara kat planı.**

**Sayfa 292 / Plan 24. akırağa Konağı üst kat planı.**

**Sayfa 293-296 / Resim 1-8. akırağa Konağı resimleri.**

**Sayfa 297 / Plan 25. Hatice Civan Evi birinci kat planı.**

**Sayfa 298 / Plan 26. Hatice Civan Evi ikinci kat planı.**

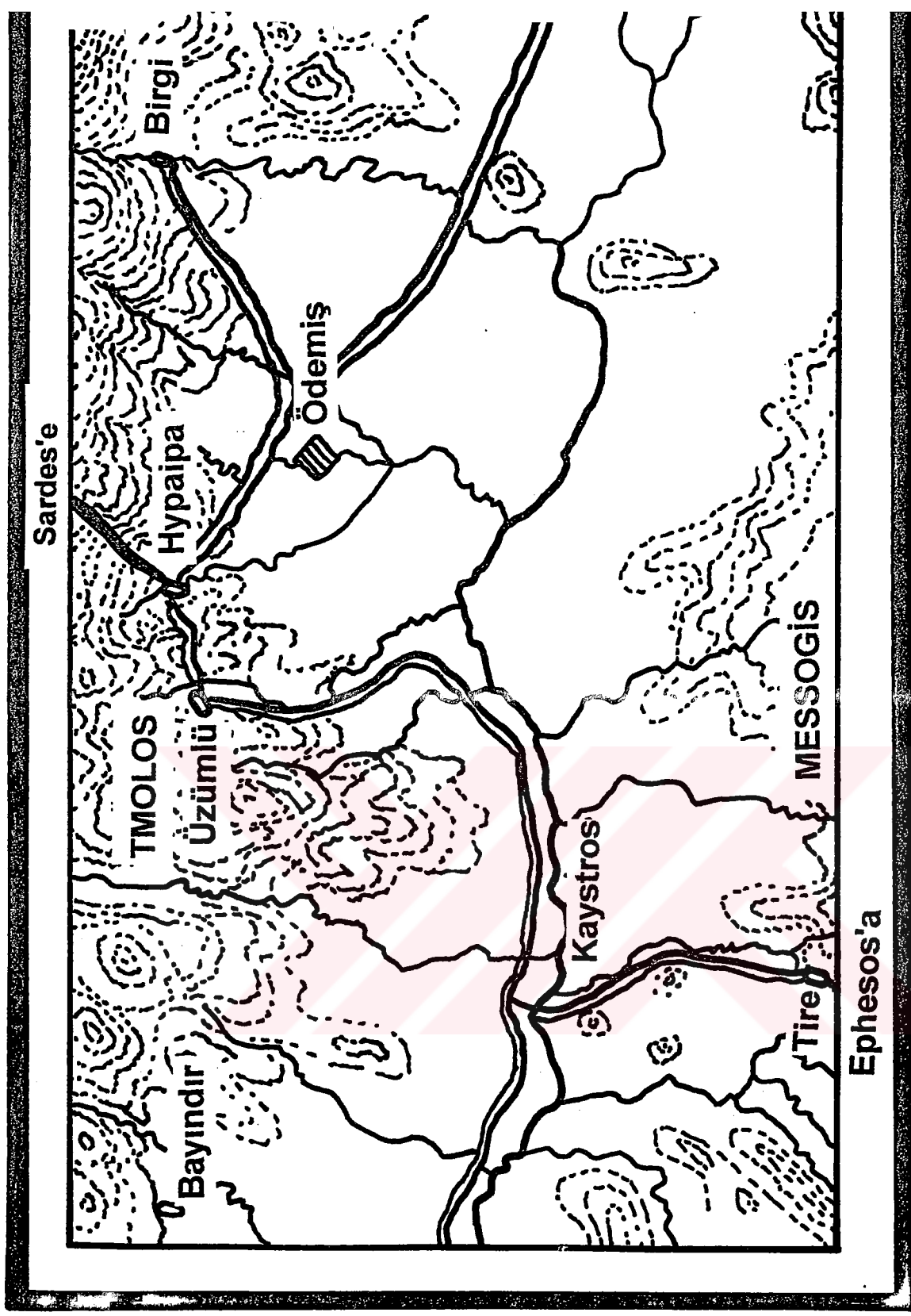
**Sayfa 299-304 / Resim 1-9. Hatice Civan Evi resimleri.**

**Sayfa 305 / Plan 27. Kadir Işcan Evi üst kat planı.**

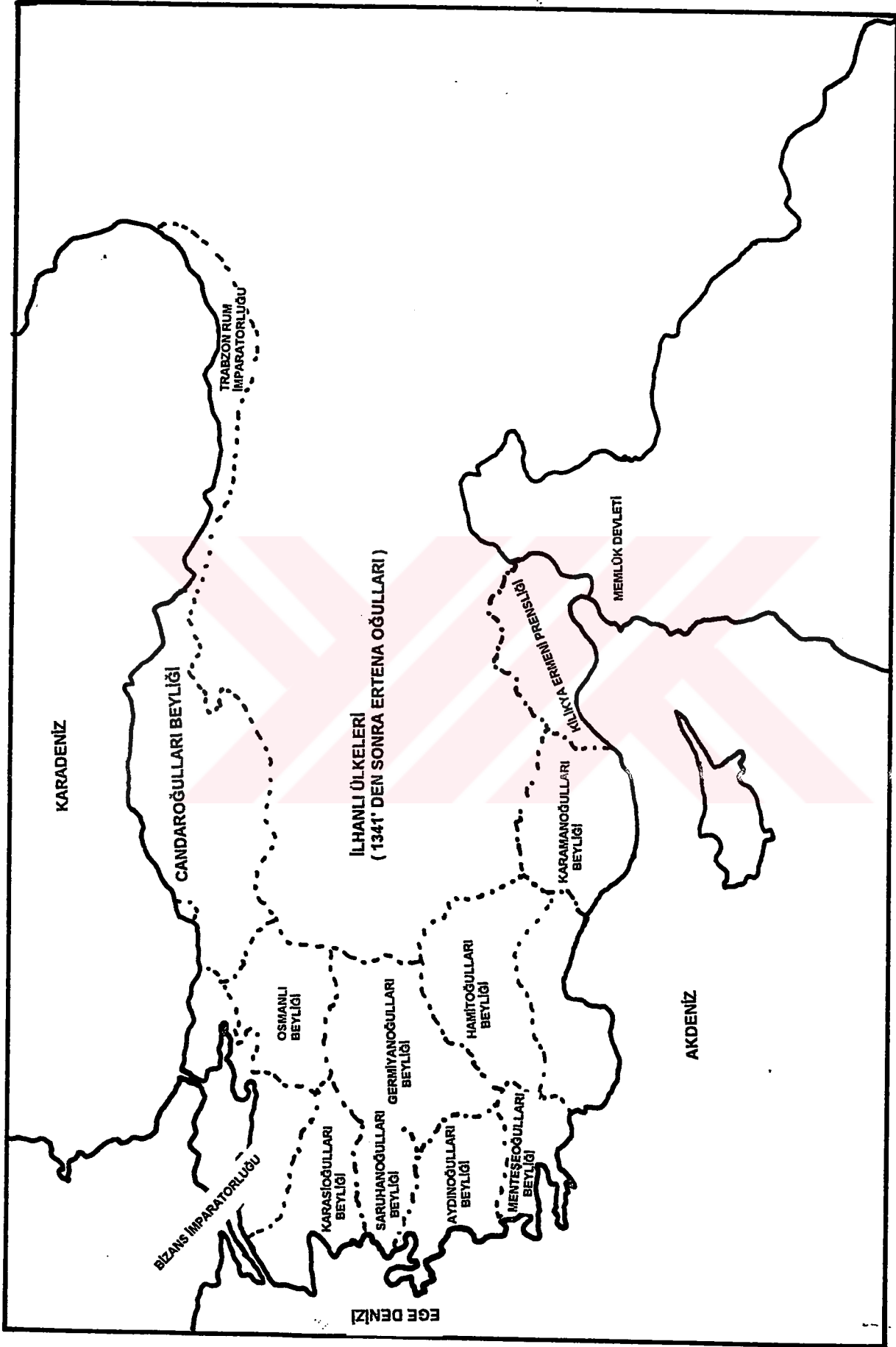
**Sayfa 306-309 / Resim 1-8. Kadir Işcan Evi resimleri.**



# **GÖRSEL MALZEMELER**

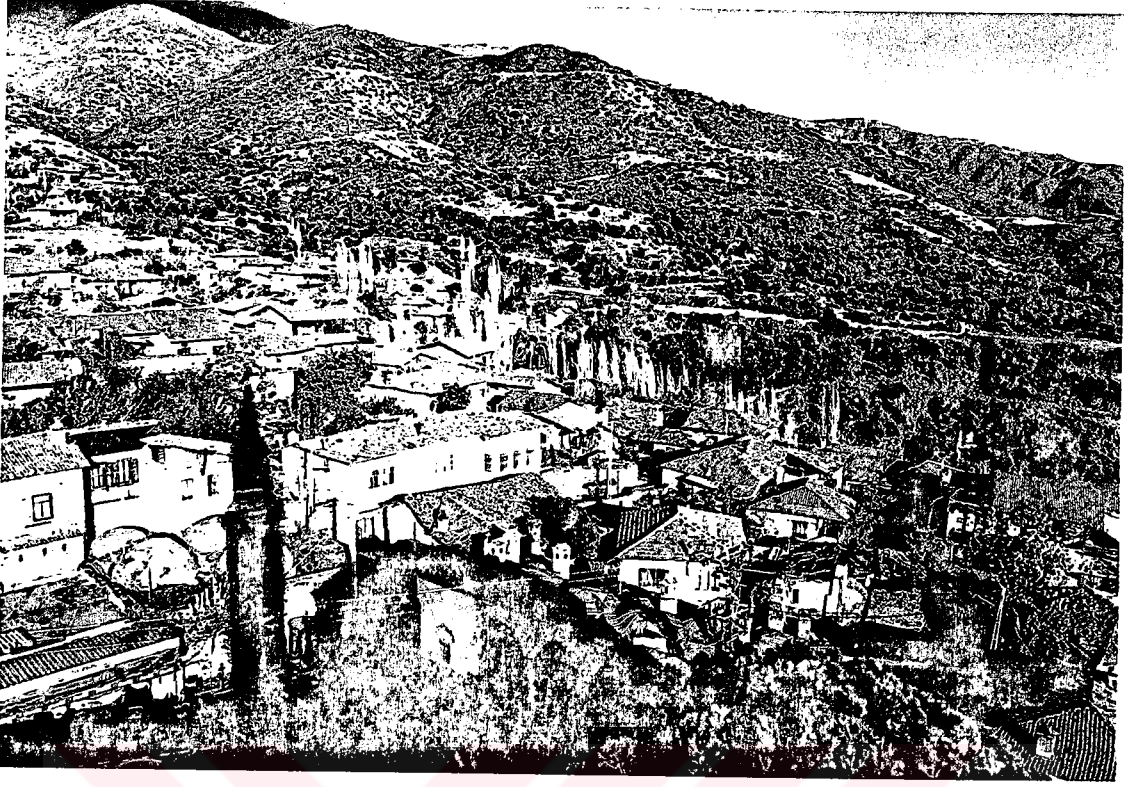


LEVHA 1



LEVHA 2

1311 - 1320 ' de Anadolu Beylikleri



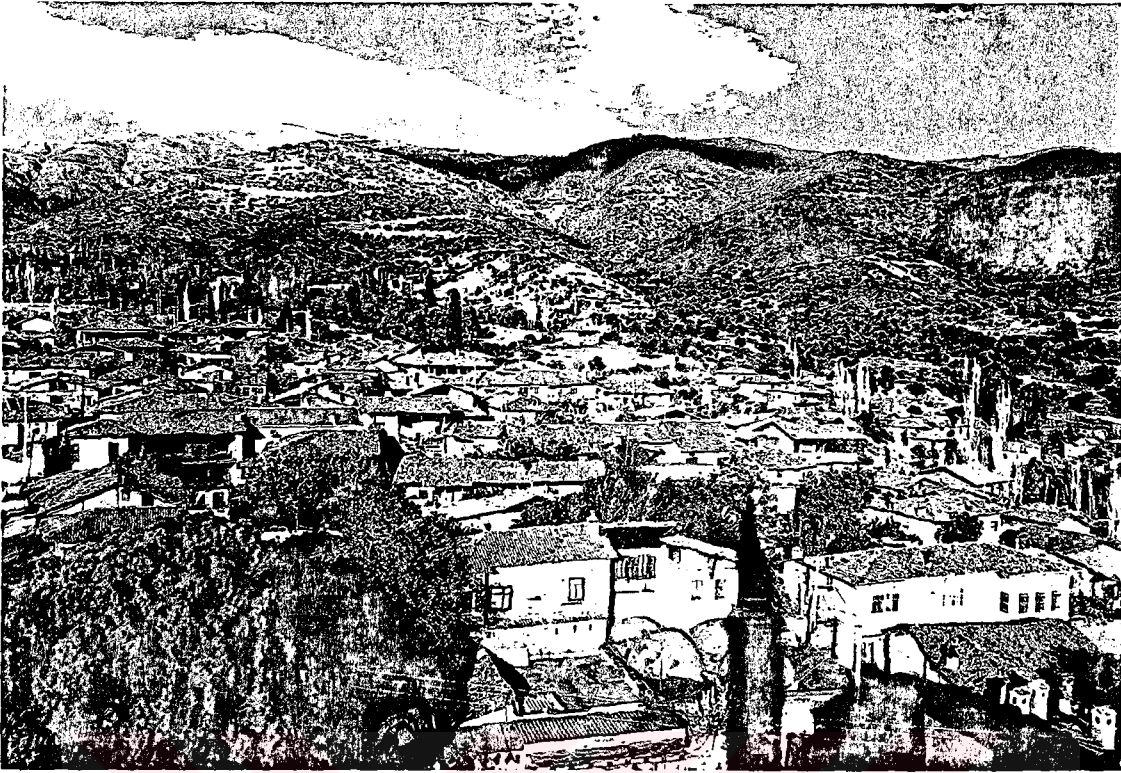
**Resim 1.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi' nin arkasındaki karakteristik Türk sokakları ve evleri.



**Resim 2.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi' nin kuzeyinde ve doğusunda, sokak dokularını oluşturan eski evler.



**Resim 3. Üçüncü Beyzadeler Sokağı.**

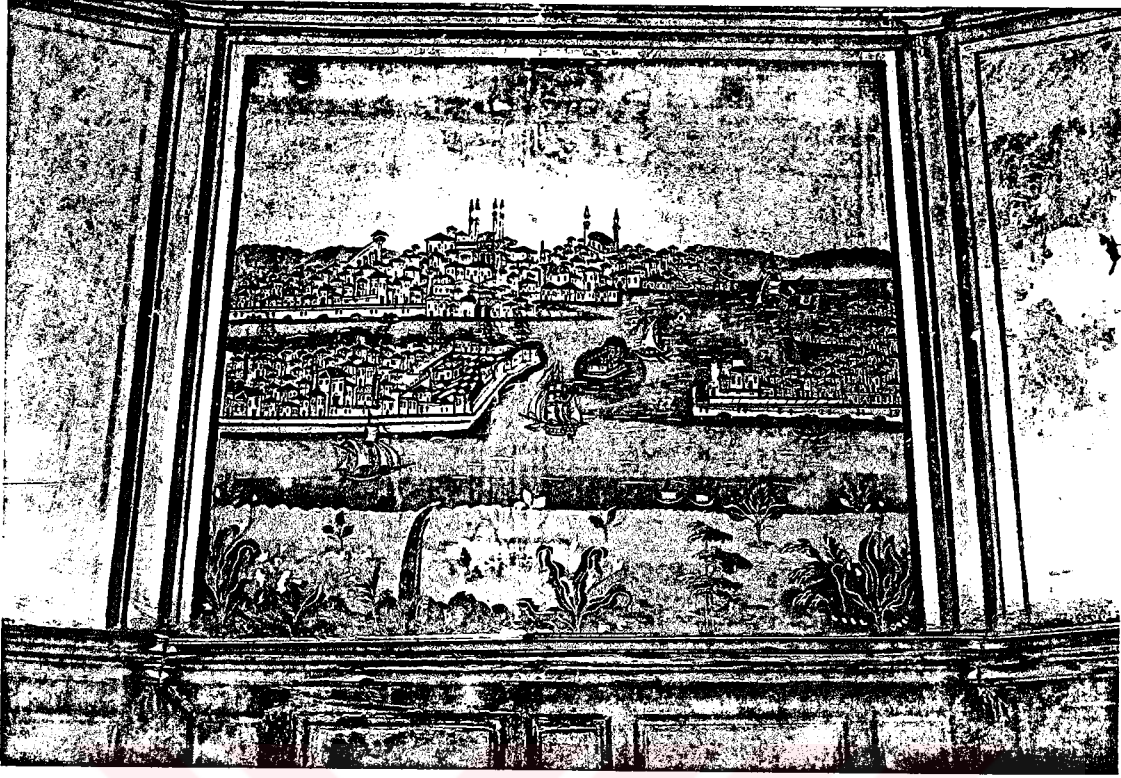


**Resim 4.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam' ın arkasındaki karakteristik Türk Evleri.



**Resim 5.** Çakırağa Konağı çevresindeki Türk Evleri.

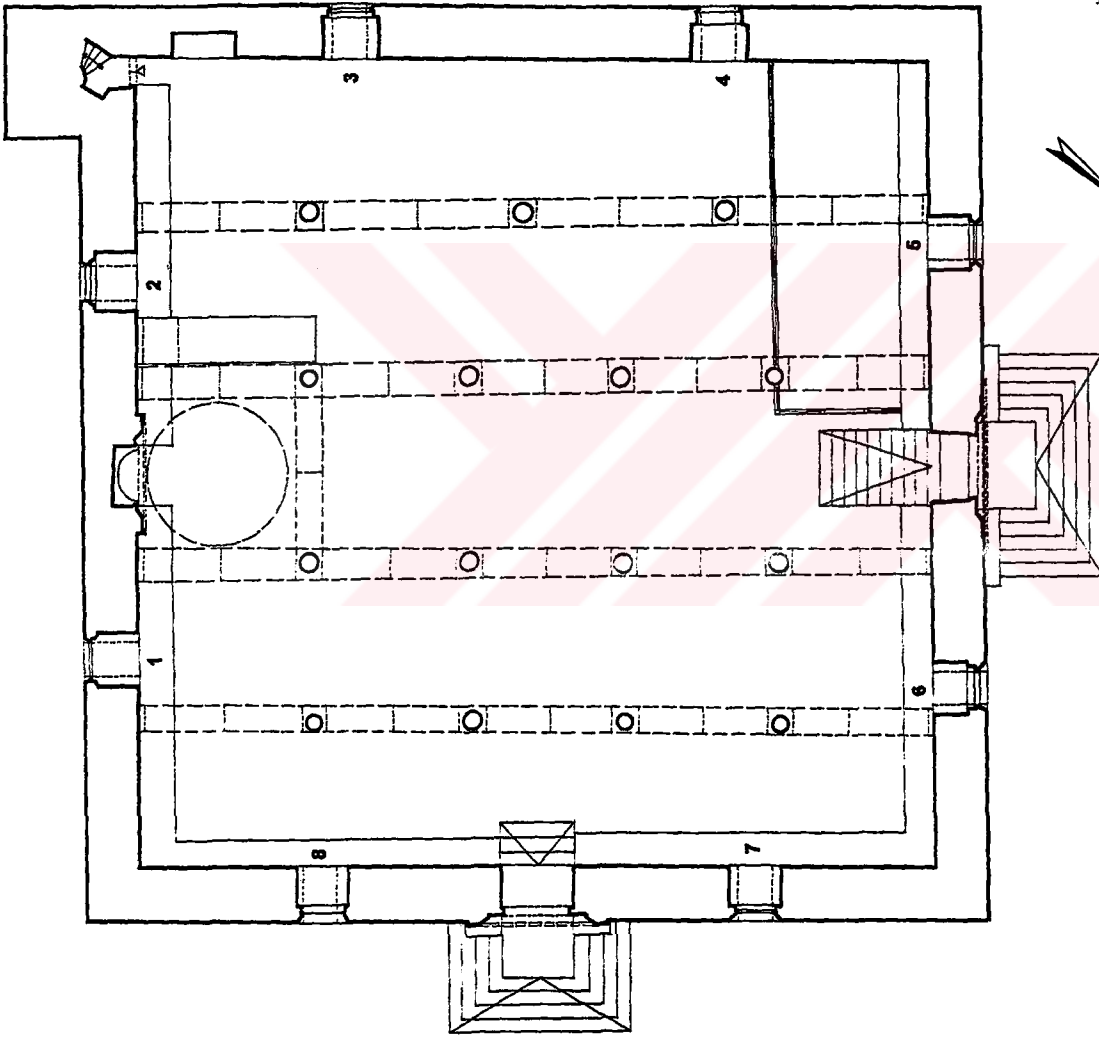




Resim 6. Üçüncü Beyzadeler Sokağı' nda bulunan Sandıkoğulları Evi' nin batı odasındaki İstanbul manzarası.



Resim 7. Sandıkoğulları Evi' nden diğer süsleme ayrıntıları.



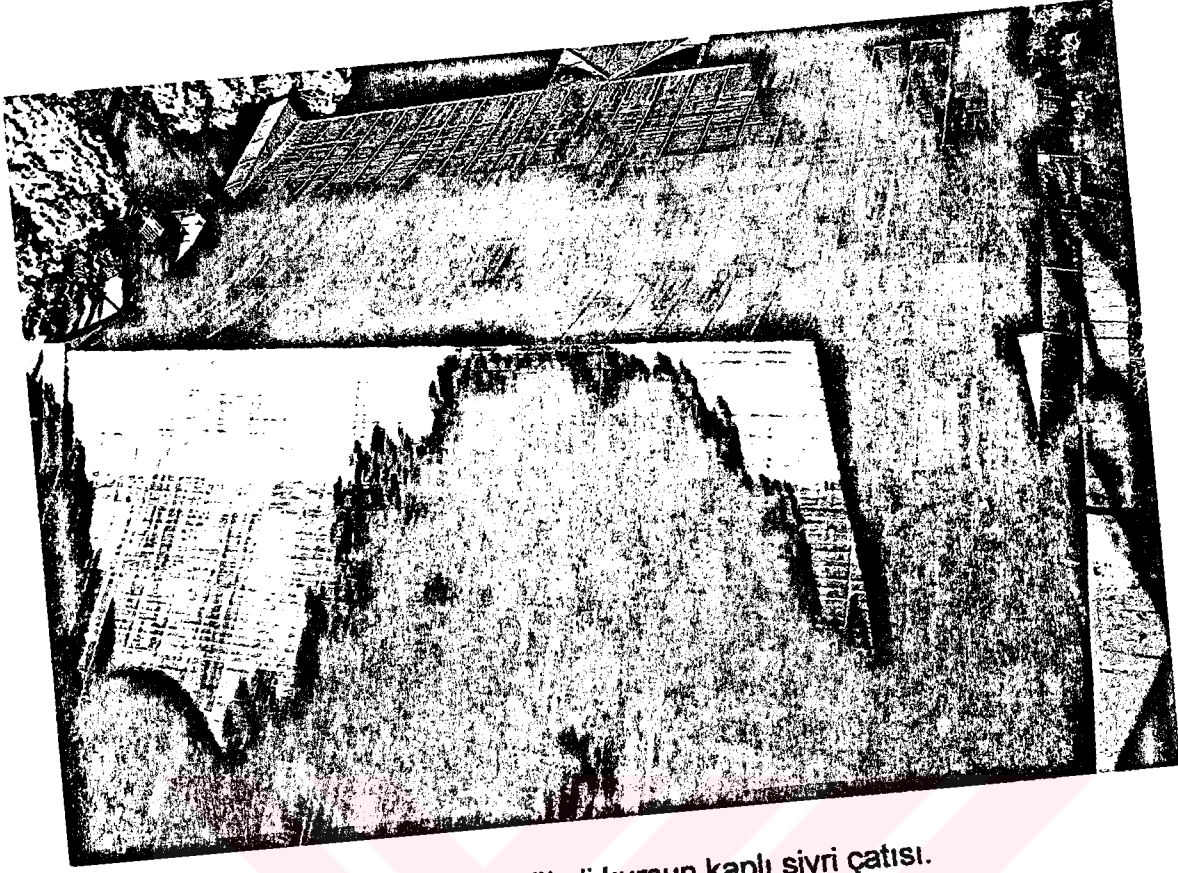
BÜYÜK ULU CAMİİ PLANI

Resme Girişi : 21.03.1956 Z. 03.1956

Minare : Mükerrrem Kültür - Uyum İşeri

Minare : Dogaos - İskürye - Devalı

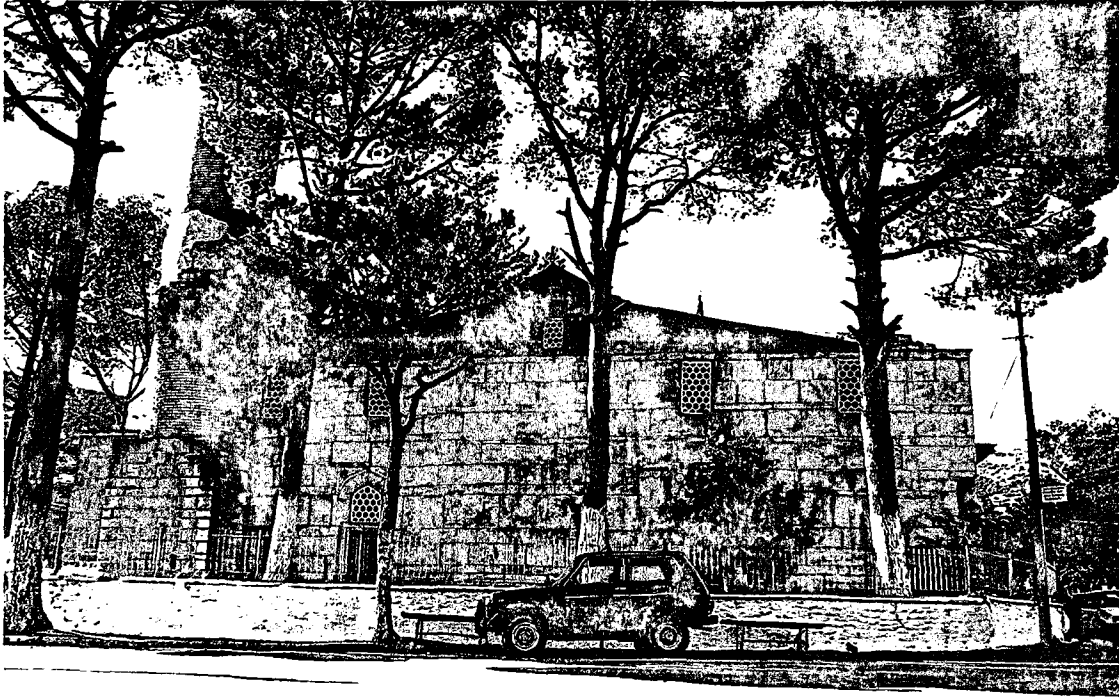
Çizim : Mükerrrem Kültür



Resim 1. Birgi Ulu Cami' nin çift eğimli kurşun kaplı sivri çatısı.



Resim 2. Ulu Cami, kuzey cephe.



**Resim 3.** Birgi Ulu Cami, güney cephe.



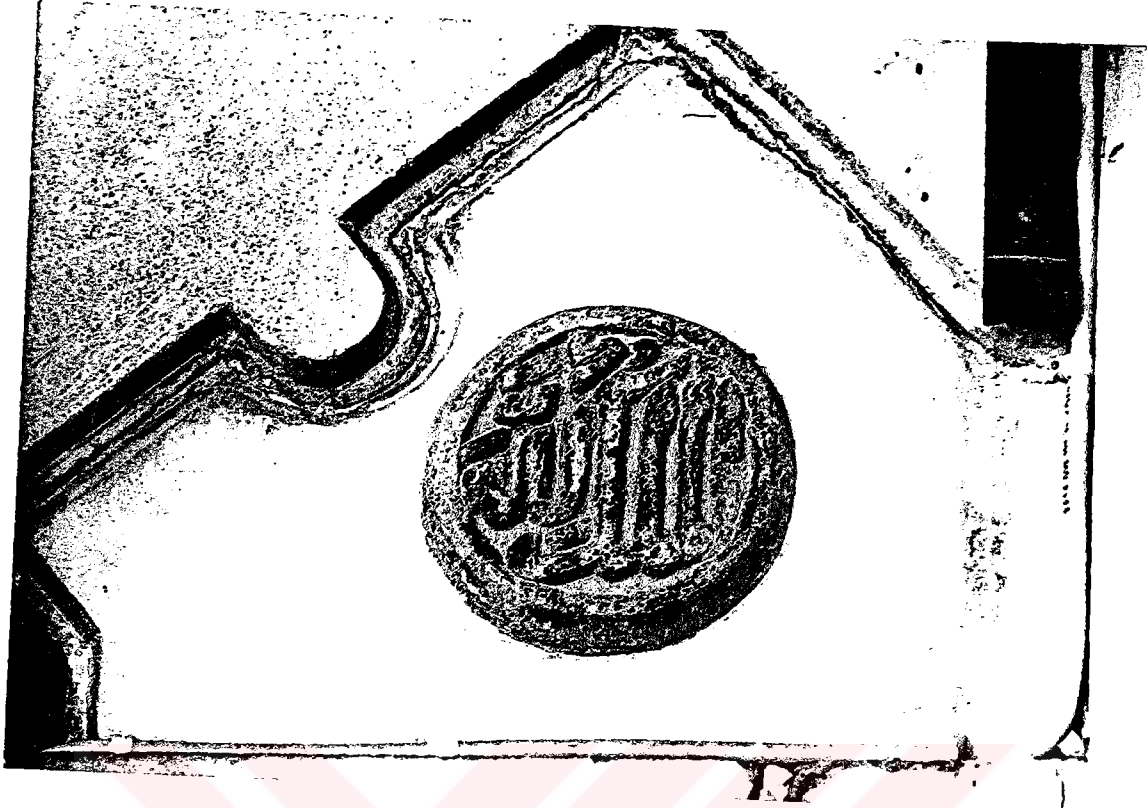
**Resim 4.** Ulu Cami, doğu cephe.



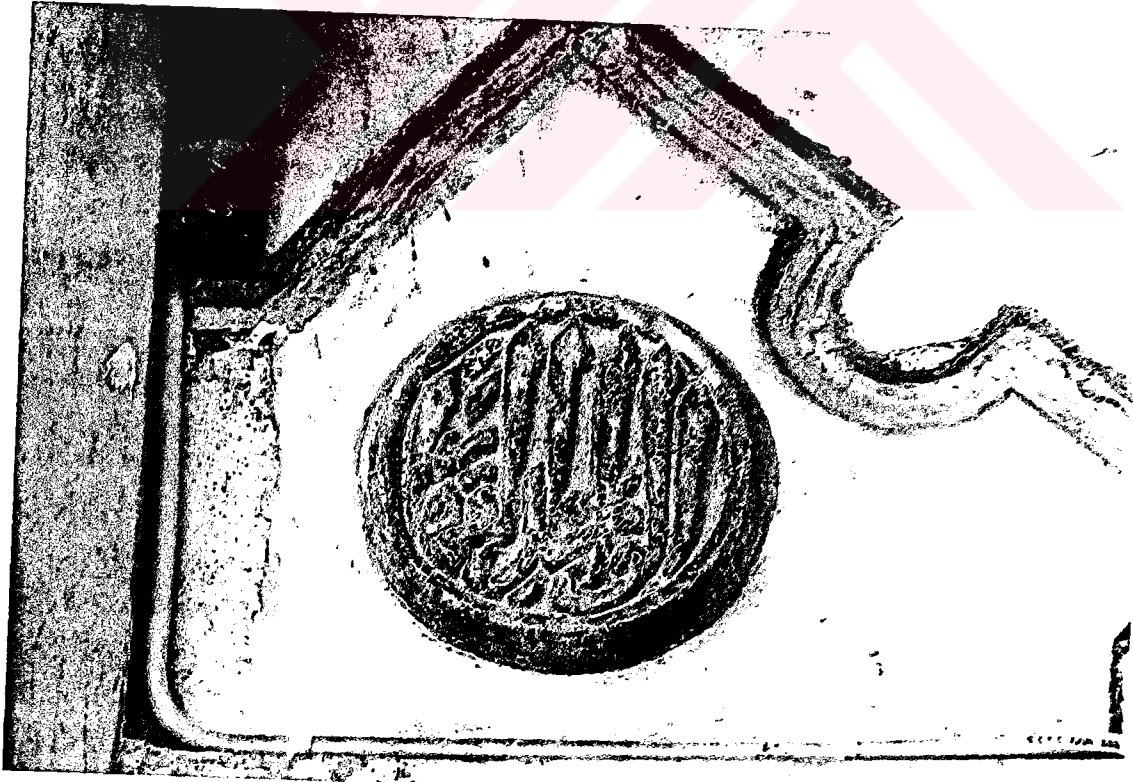
**Resim 5.** Ulu Cami, batı cephe ve minare kaidesi.



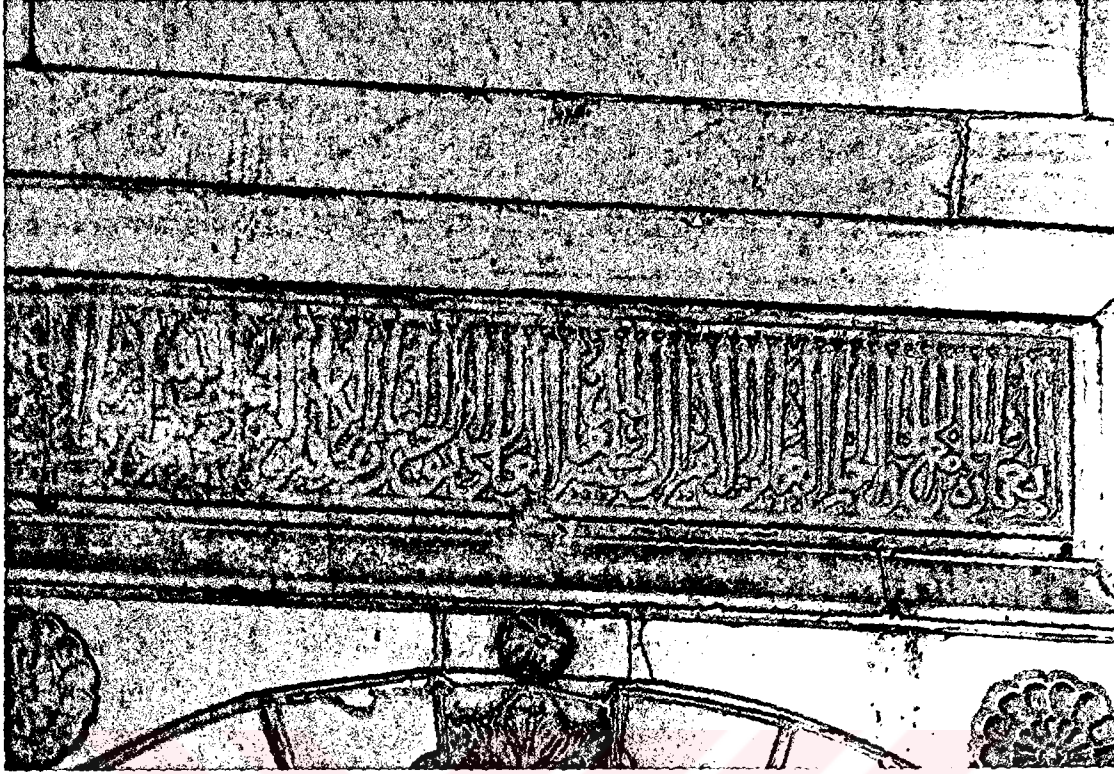
**Resim 6.** Ulu Cami, doğu cephesi üzerindeki giriş.



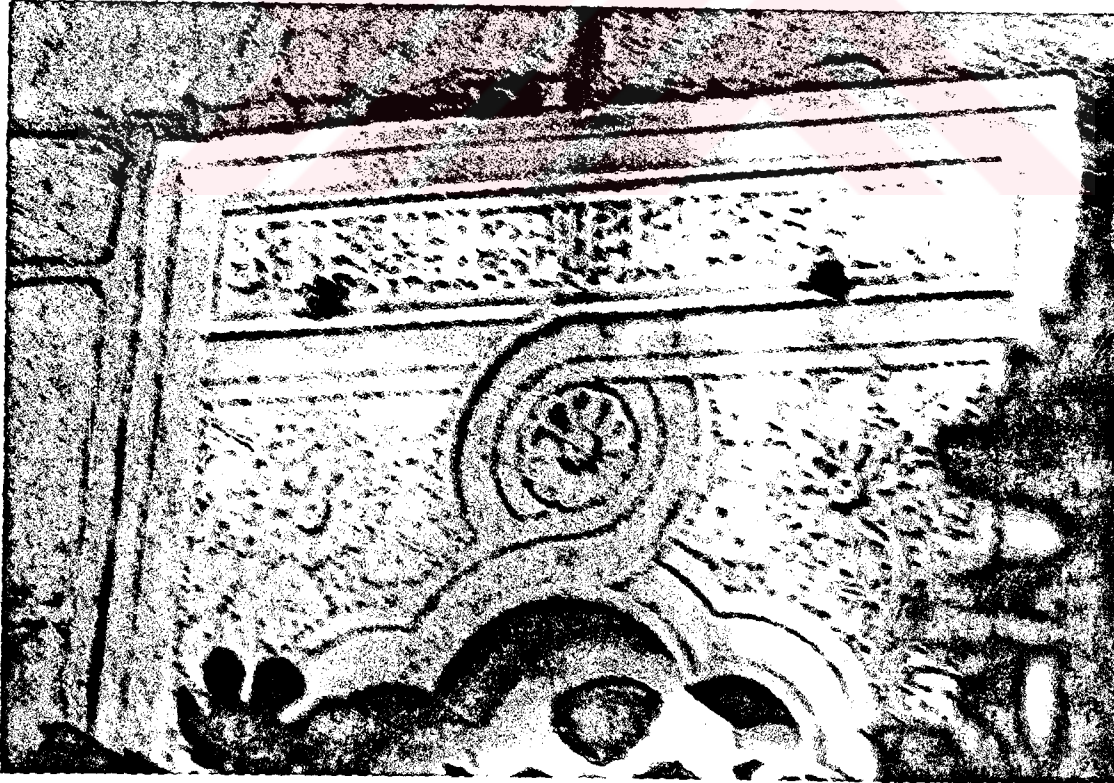
Resim 7. Ulu Cami, doğudaki girişin basık kemerinin ayaklarından sağdakinin üzerindeki rozet içindeki yazı.



Resim 8. Ulu Cami, aynı girişin basık kemerinin sol ayağı üzerindeki yazı.

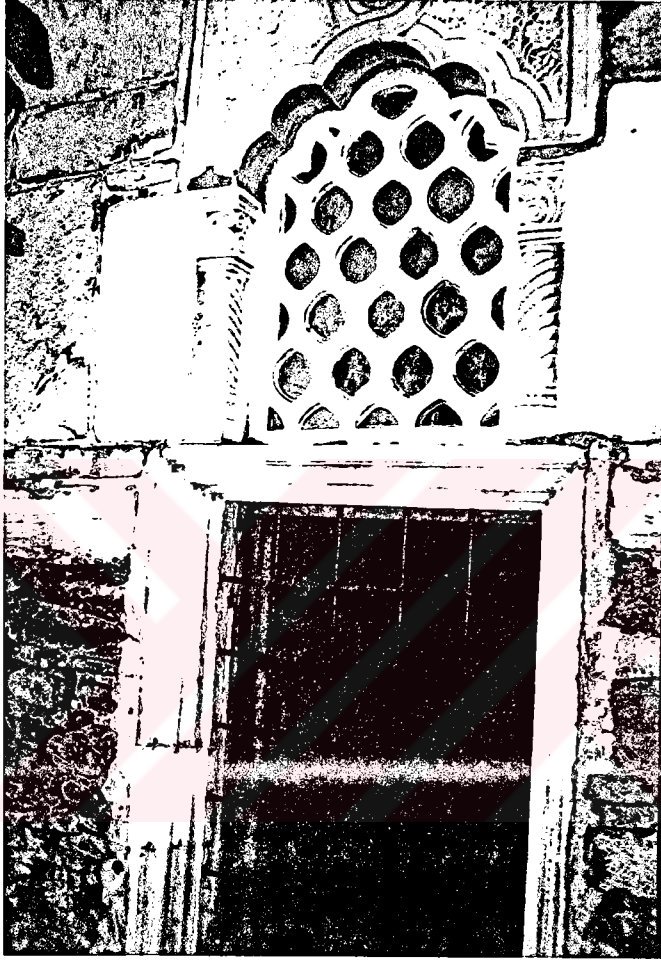


**Resim 9.** Ulu Cami, aynı girişin basık kemerli giriş açıklığının üzerinde yer alan sülüs inşa kitabesi.



**Resim 10.** Ulu Cami, doğu cephenin güney köşesinde yer alan pencerenin üst kısmındaki dikdörtgen yazı kuşağı.

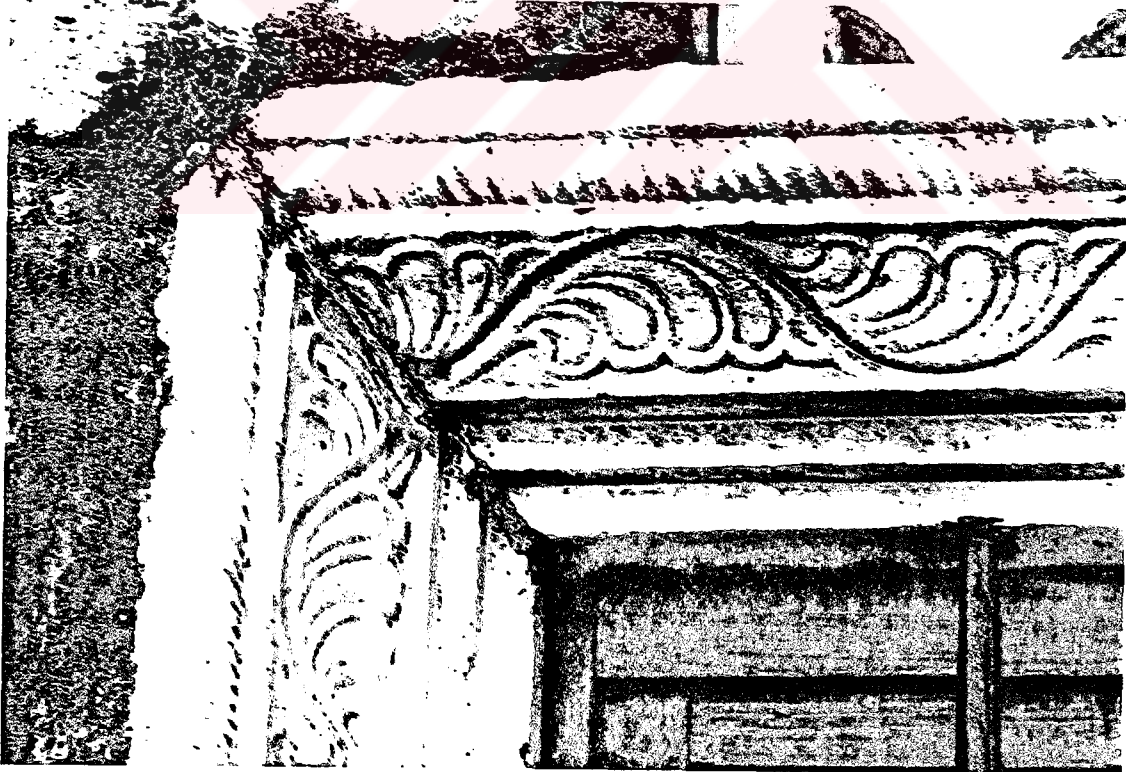




**Resim 11.** Ulu Cami, doğu cephenin güney köşesindeki pencere.



**Resim 12.** Ulu Cami, doğu cephenin kuzey köşesindeki pencerenin üst kısmındaki yazı kuşağı.



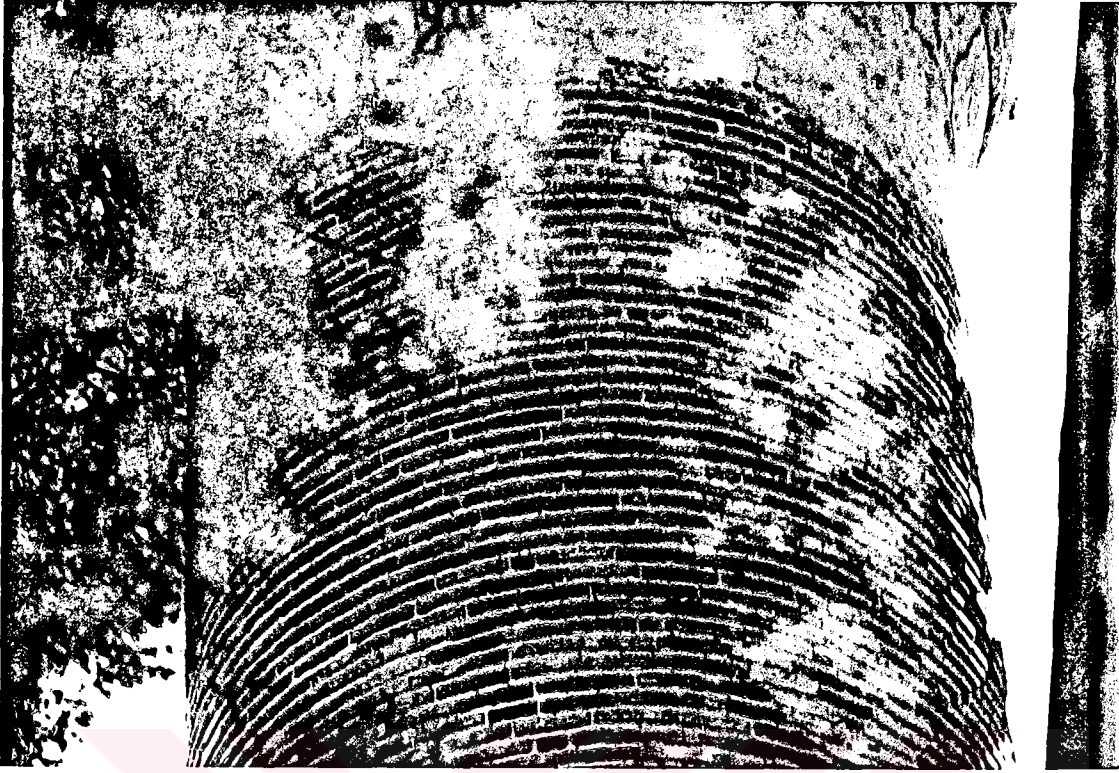
**Resim 13.** Ulu Cami, aynı pencerenin sövesinden ayrıntı.



**Resim 14.** Ulu Cami, güney-doğu köşesinde yer alan, taştan yontulmuş devşirme aslan heykeli.



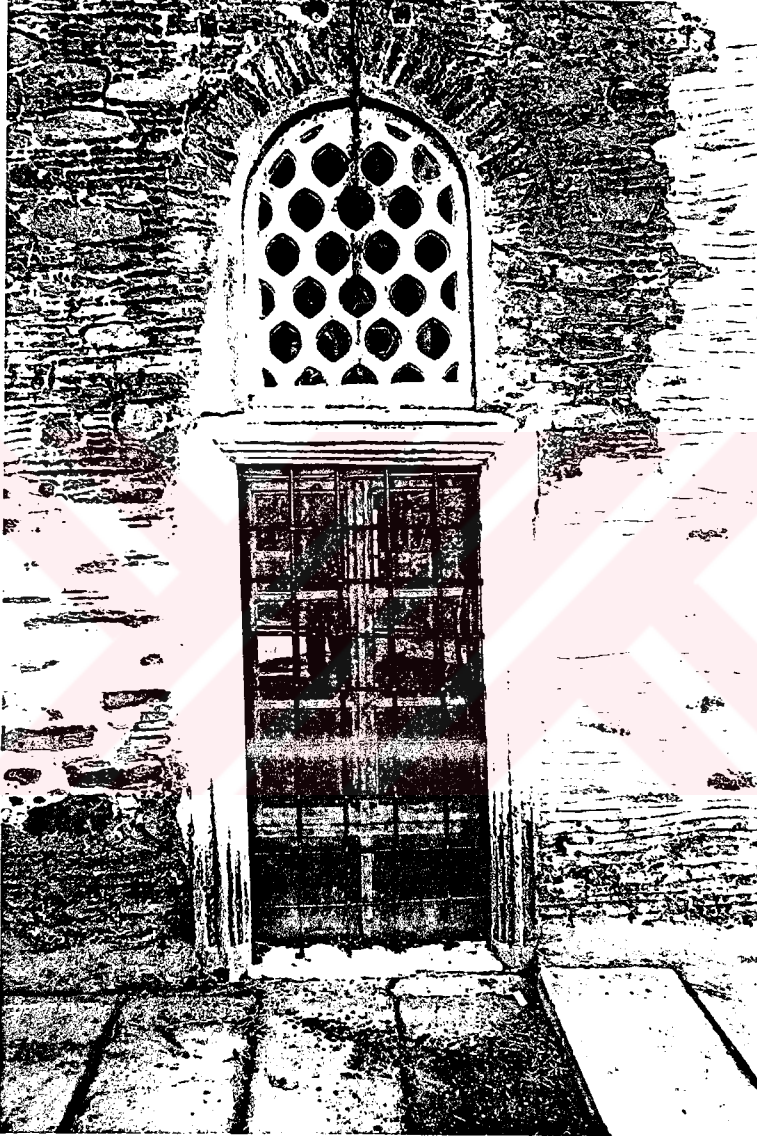
**Resim 15.** Ulu Cami, minare.



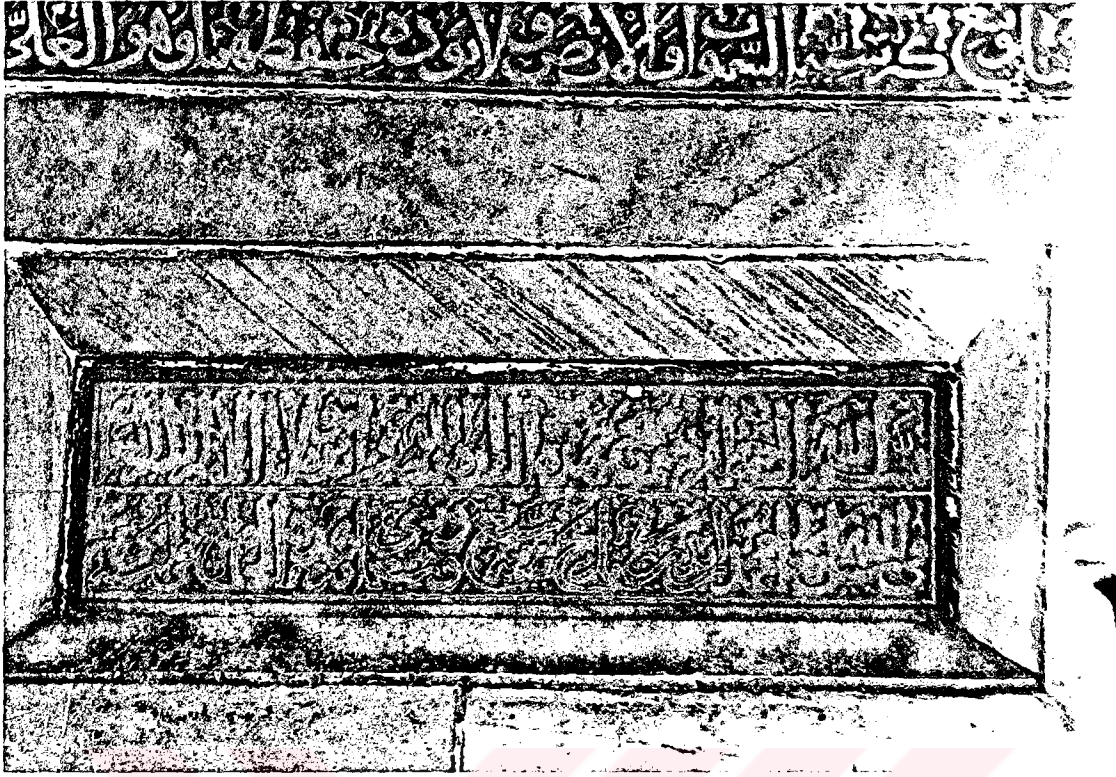
**Resim 16.** Ulu Cami, minare şerefesinin alt kısmında yer alan süslemelerden ayrıntı.



**Resim 17.** Ulu Cami' nin iç avlusunda yer alan Aydınolu Mehmet Bey Türbesi' nin, Ulu Camiye göre konumu.



**Resim 18.** Ulu Cami, batı cephe üzerindeki alt seviye pencerelerinden biri.



**Resim 19.** Ulu Cami, kuzey cephe üzerindeki sivri kemerli giriş açıklığının üst kısmındaki inşa kitabesi.

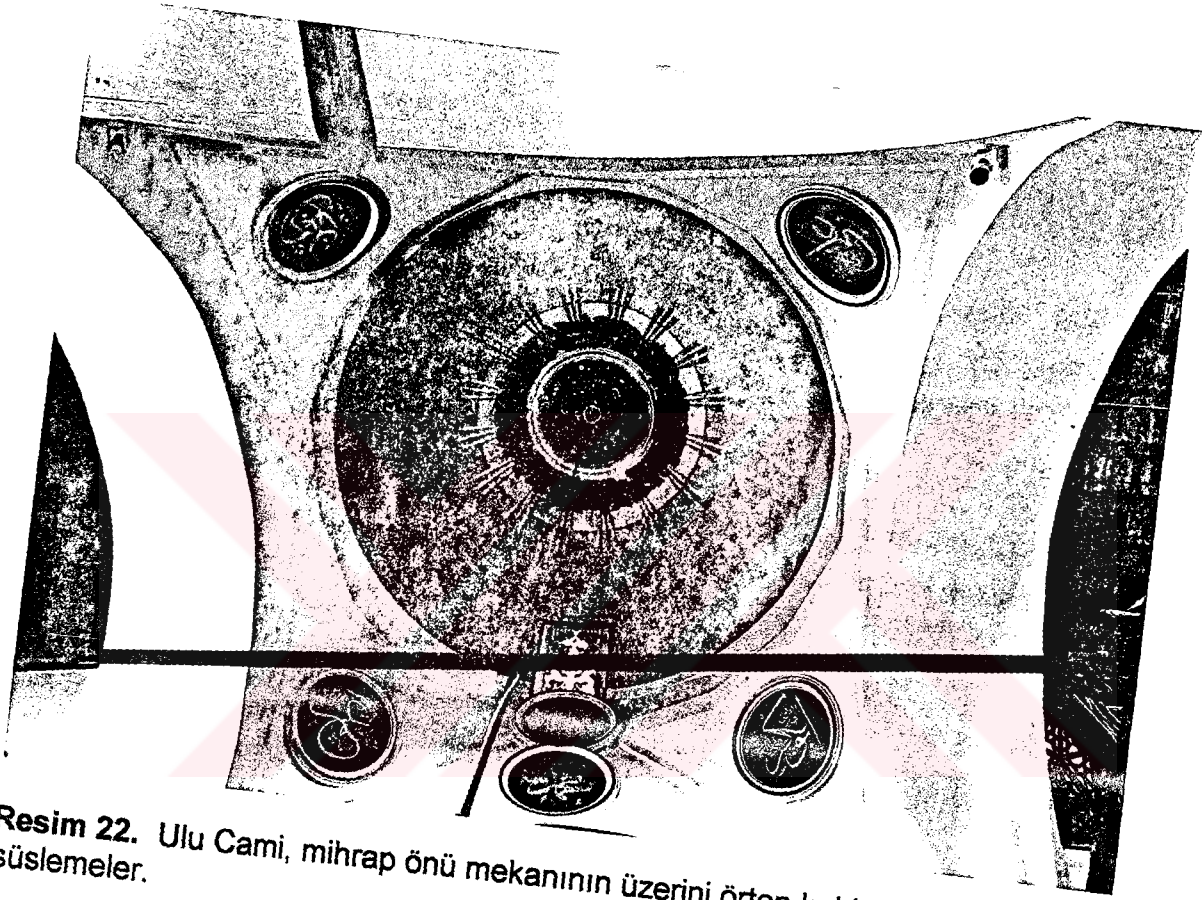


**Resim 20.** Ulu Cami' nin orta sahnını içinden, güneyden kuzeye doğru görünüm.



**Resim 21.** Ulu Cami, orta sahından mihraba doğru görünüm.

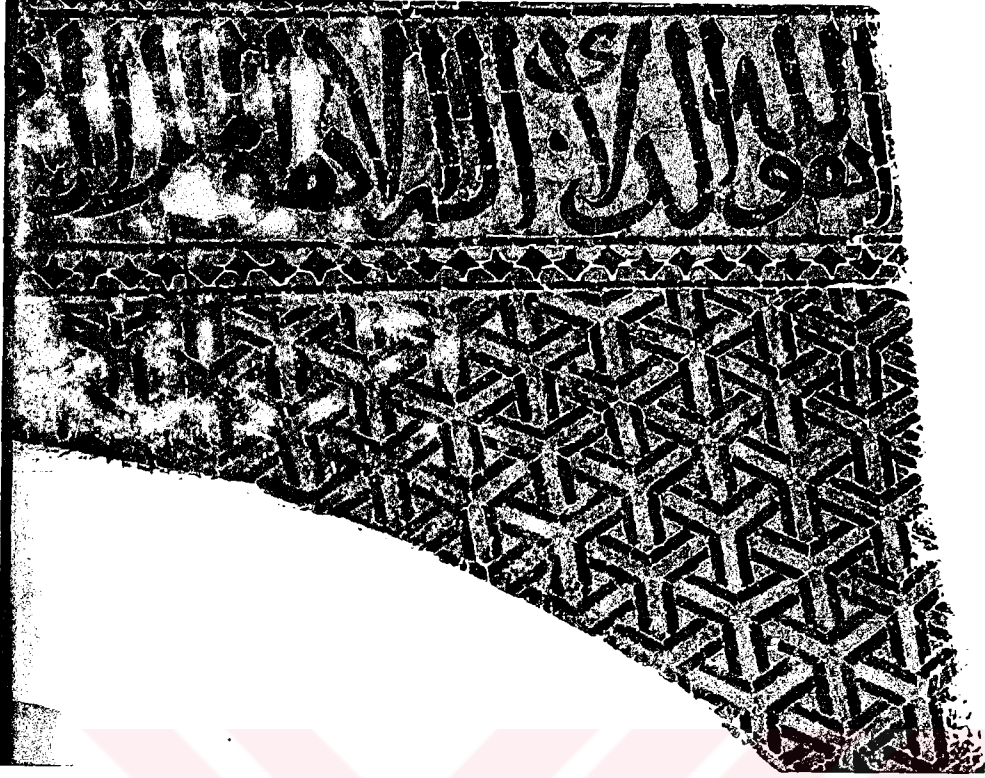




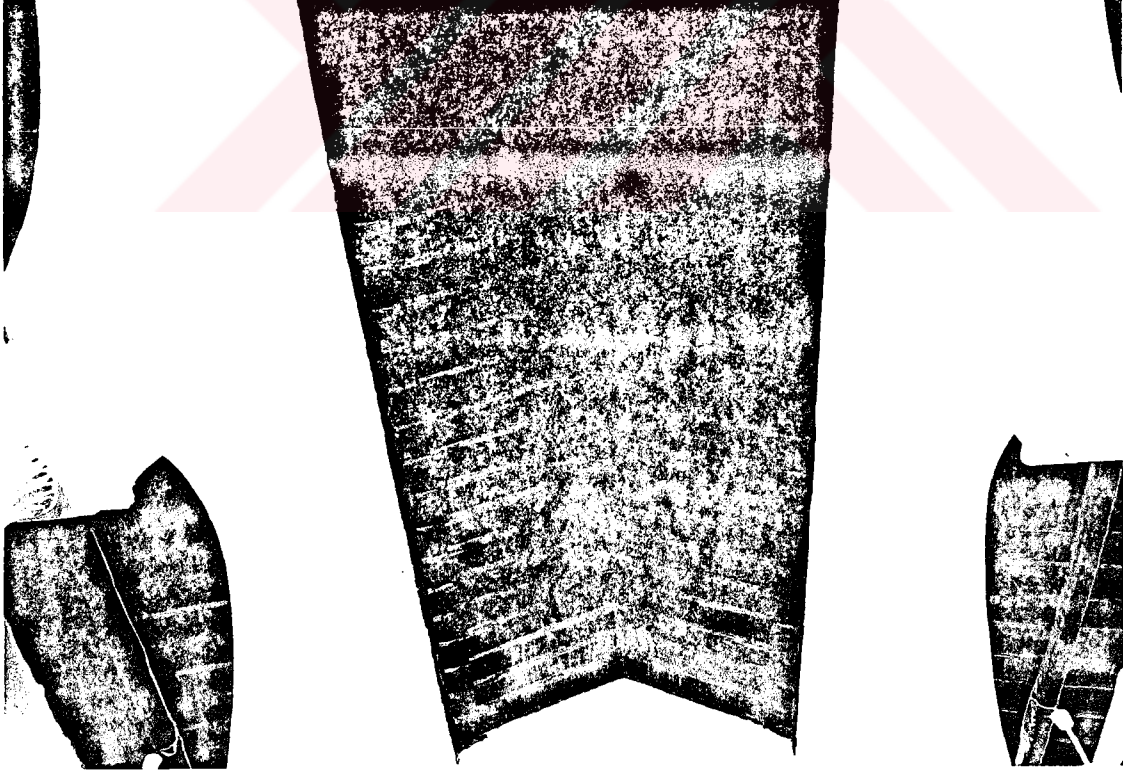
**Resim 22.** Ulu Cami, mihrap önü mekanının üzerini örten kubbenin içindeki süslemeler.



**Resim 23.** Ulu Cami, mihrap önüne açılan kemerin, orta sahına bakan yüzündeki çini-mozaiik teknikli sülüs ayet kuşağı.



Resim 24. Ulu Cami, aynı ayet kuşağından ayrıntı.



Resim 25. Ulu Cami, orta sahının iki yöne eğimli ahşap tavanı.



**Resim 26.** Ulu Cami, tek yöne eğimli ahşap tavanlı yan sahnılardan biri üzerindeki ahşap kabartma teknikli palmet motifleri.



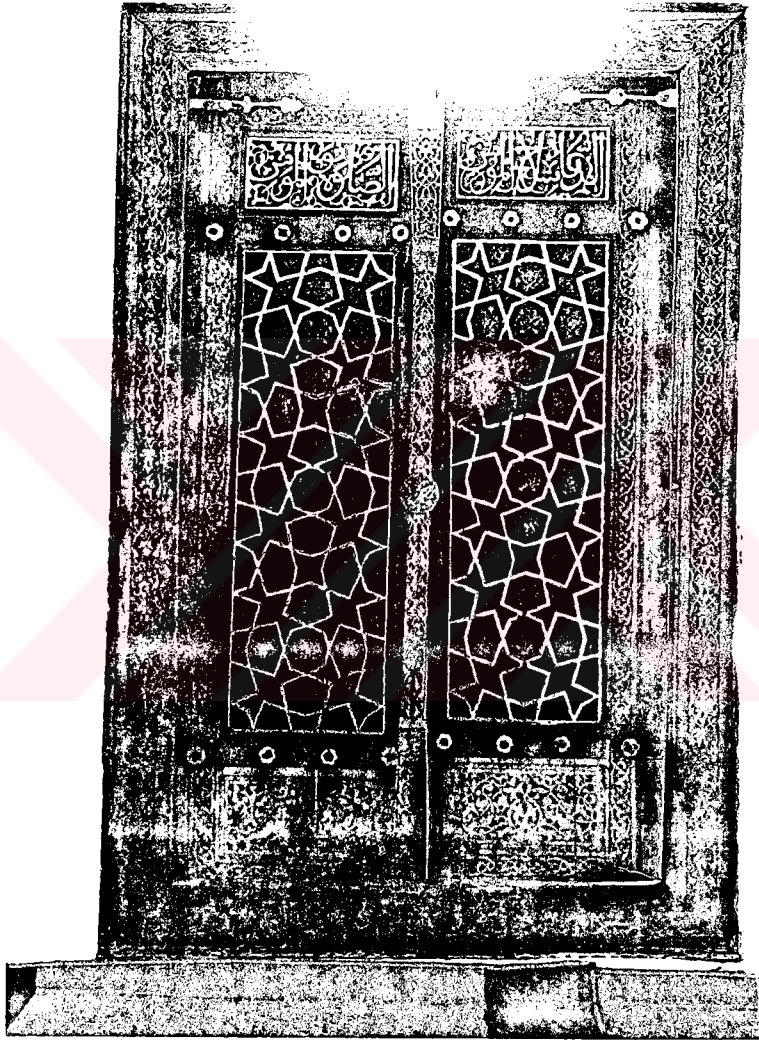
**Resim 27.** Ulu Cami, doğu cephe üzerindeki girişin içten görünümü.



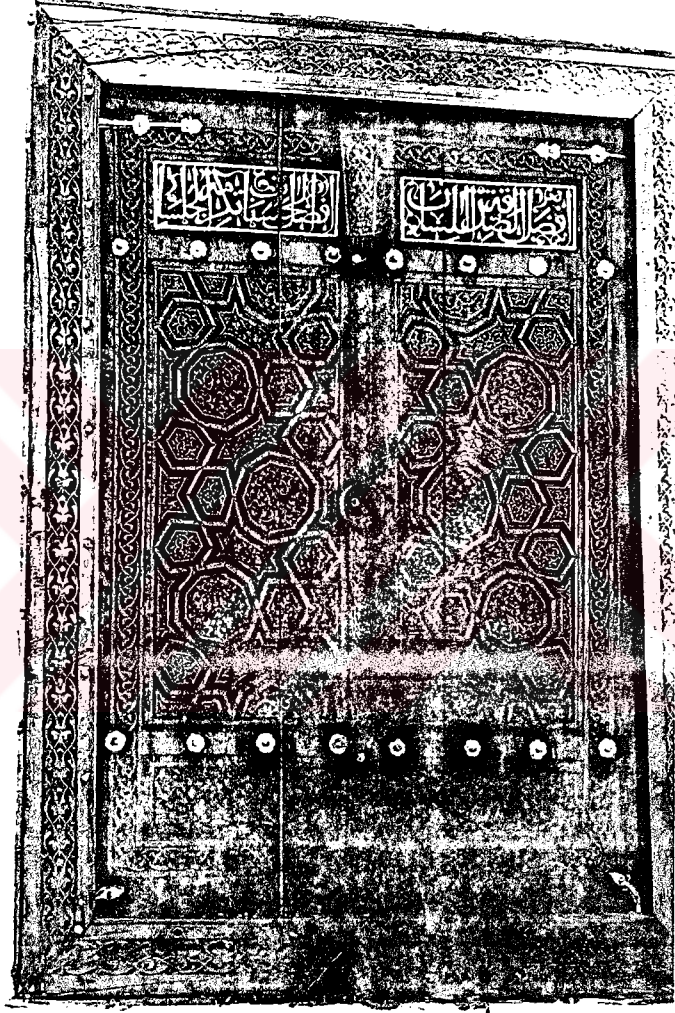
**Resim 28.** Ulu Cami, güney duvarın doğu köşesinde yer alan ahşap kanatlı pencere açıklığı.



**Resim 29.** Ulu Cami, aynı duvarın batı köşesindeki ahşap pencere kanatları.

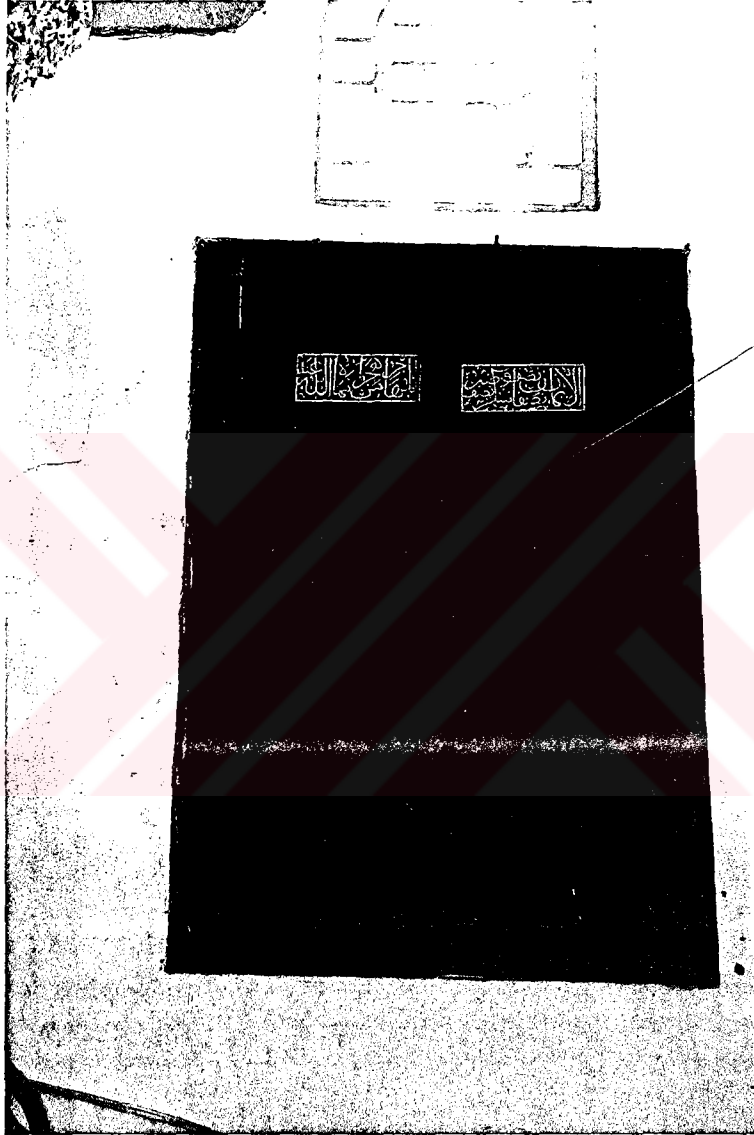


**Resim 30.** Ulu Cami, batı duvarının güney köşesindeki ahşap pencere kanatları.

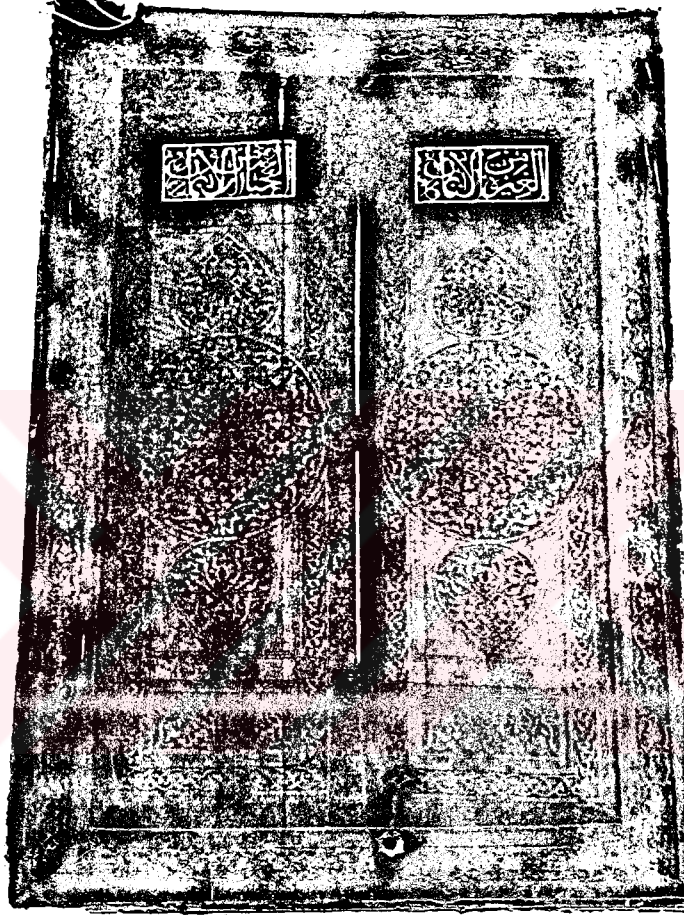


**Resim 31.** Ulu Cami, aynı duvarın kuzey köşesindeki pencere kanatları.

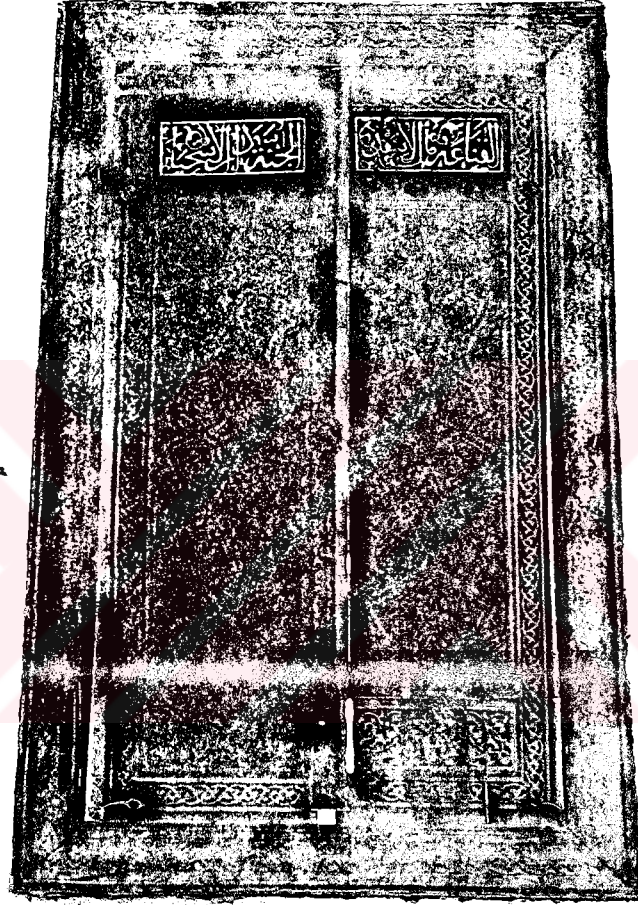




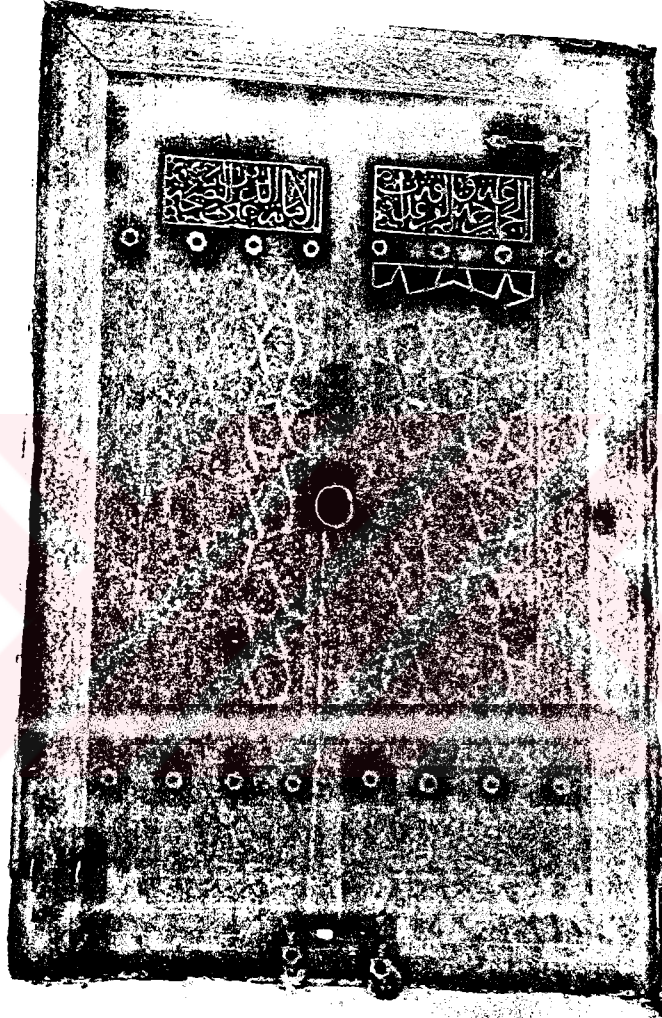
**Resim 32.** Ulu Cami, kuzey duvarının batı köşesindeki pencere kanatları.



**Resim 33.** Ulu Cami, aynı duvarın doğu köşesindeki pencere kanatları.



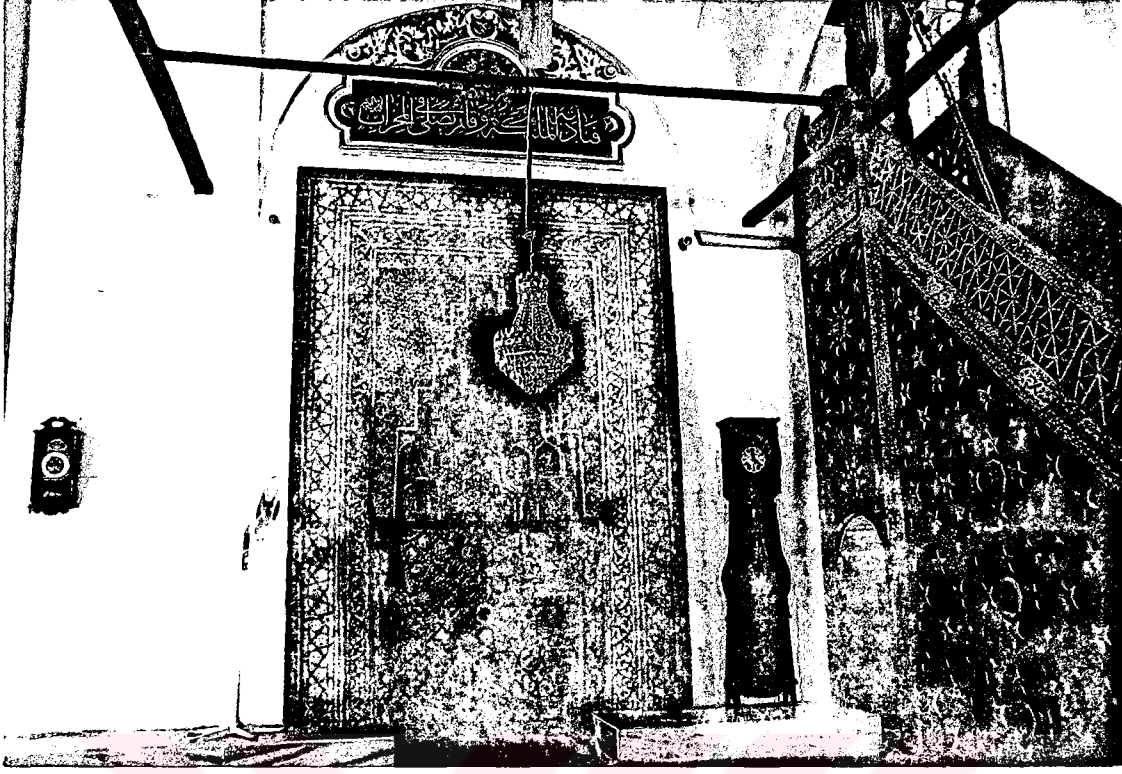
**Resim 34.** Ulu Cami, doğu duvarının kuzey köşesindeki pencere kanatları.



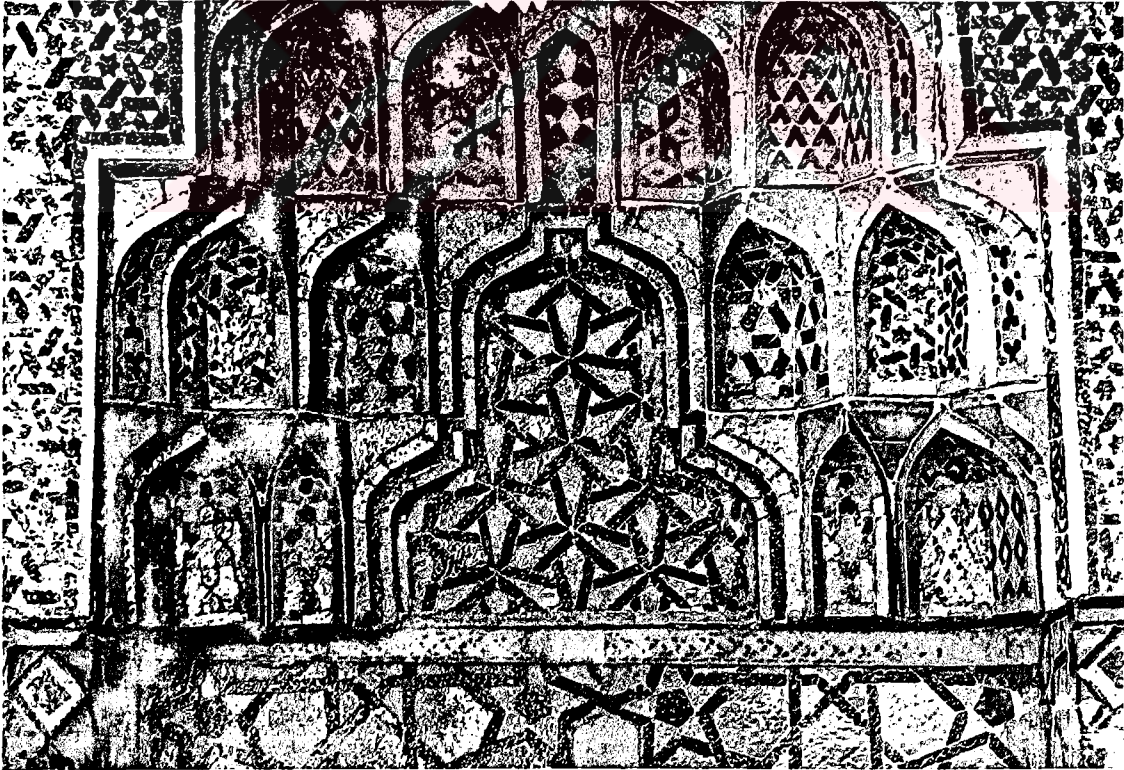
**Resim 35.** Ulu Cami, aynı duvarın güney köşesindeki pencere kanatları.



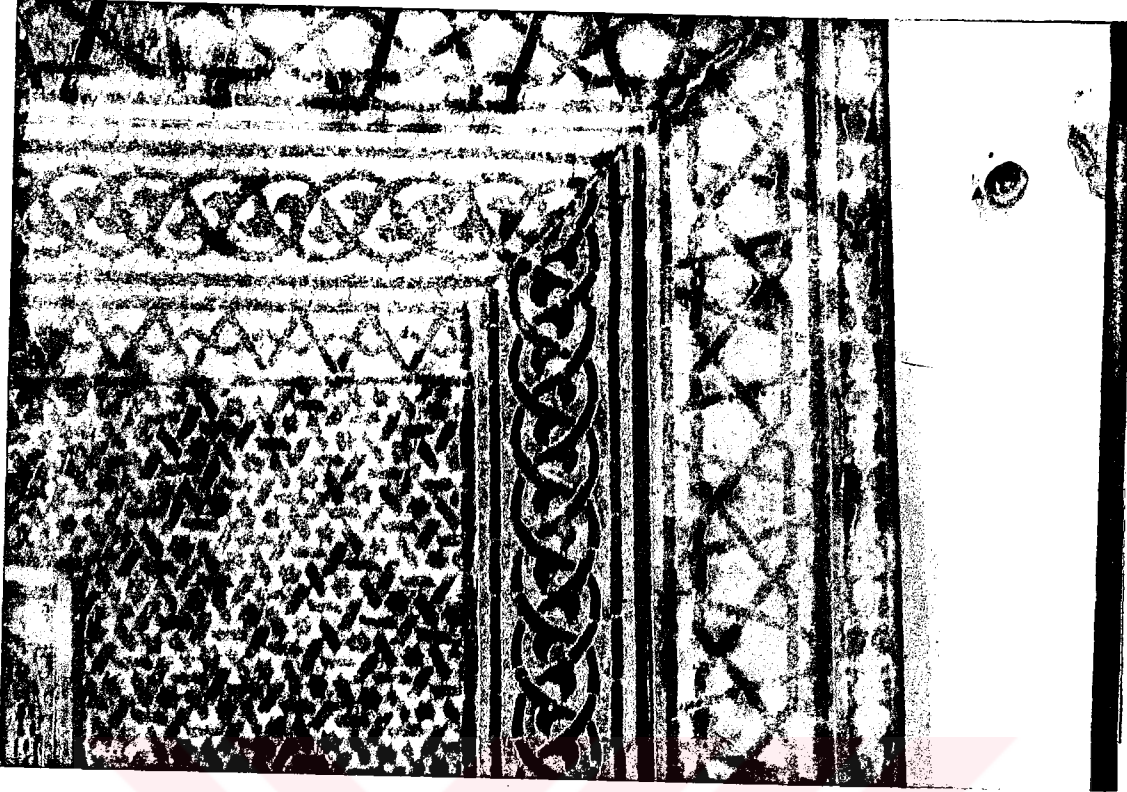
**Resim 36.** Ulu Cami, güney cephedeki üst seviye pencerelerinden batıda yer alan vitraylı pencere.



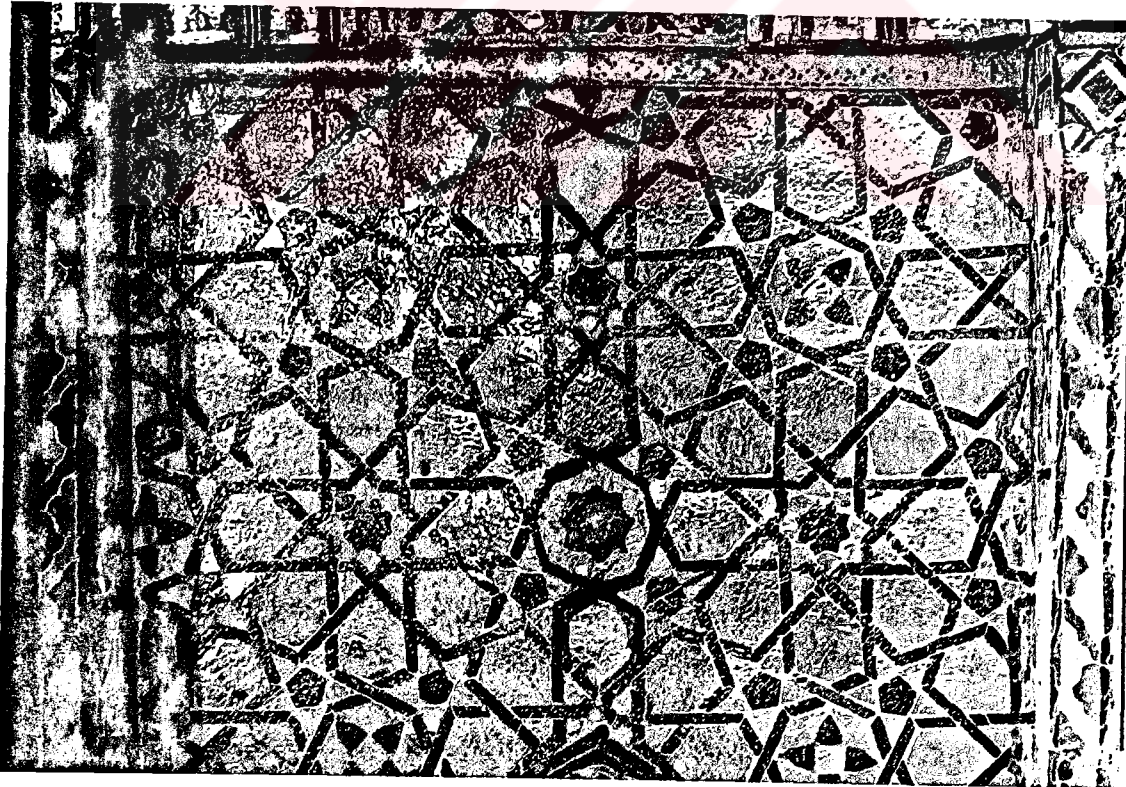
Resim 37. Ulu Cami, mihrap.



Resim 38. Ulu Cami, mihrap kavsarasından ayrıntı.



**Resim 39.** Ulu Cami, mihrabın sağ köşesinden ayrıntı.

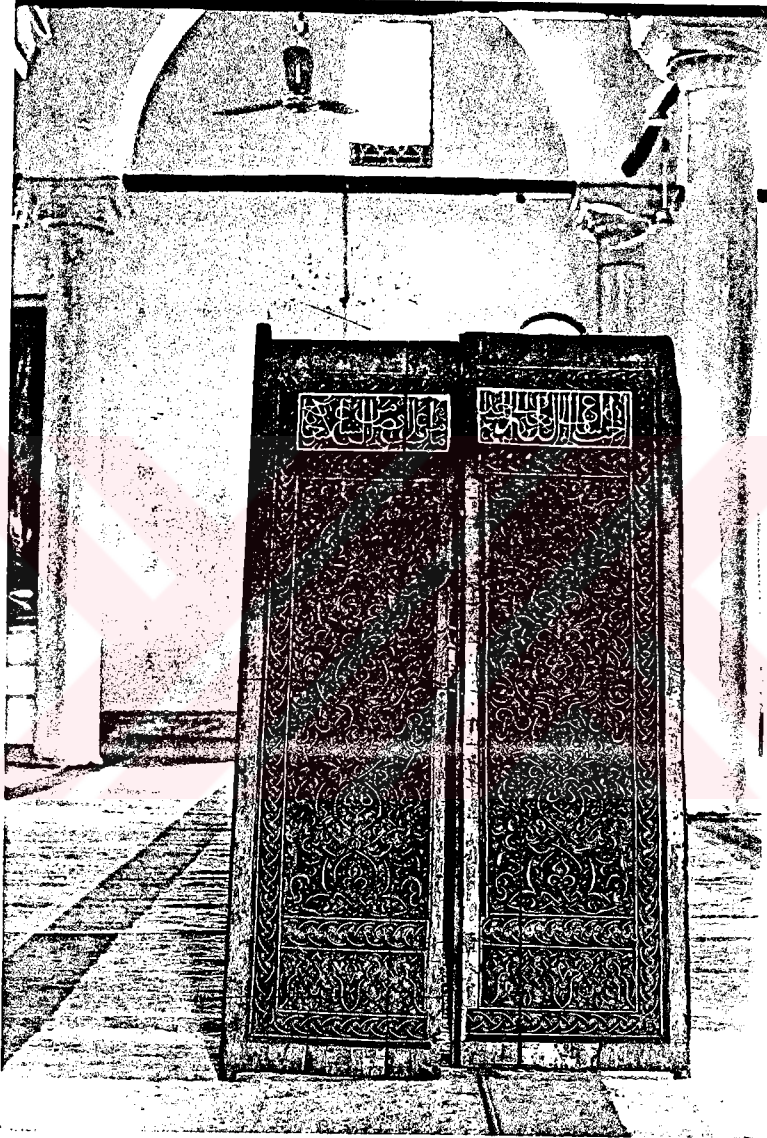


**Resim 40.** Ulu Cami, mihrap nişinden ayrıntı.

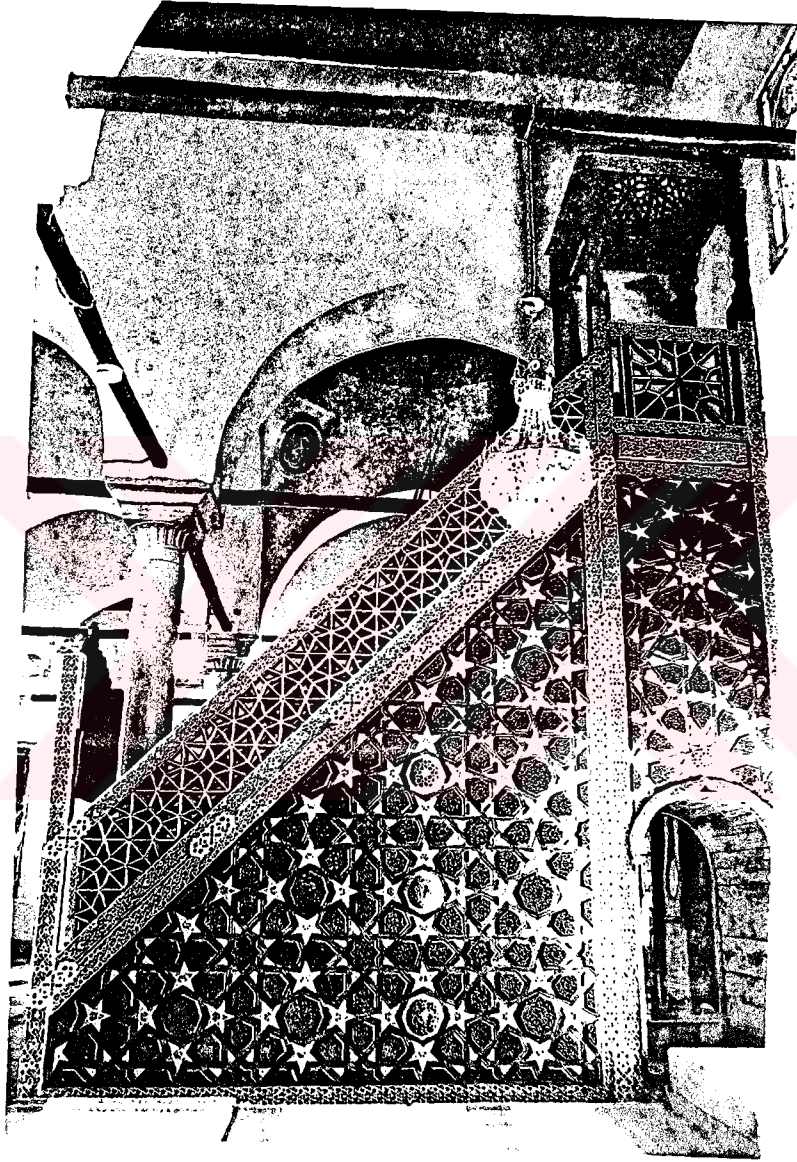


**Resim 41.** Ulu Cami, güney duvarı üzerindeki vaaz kürsüsü.

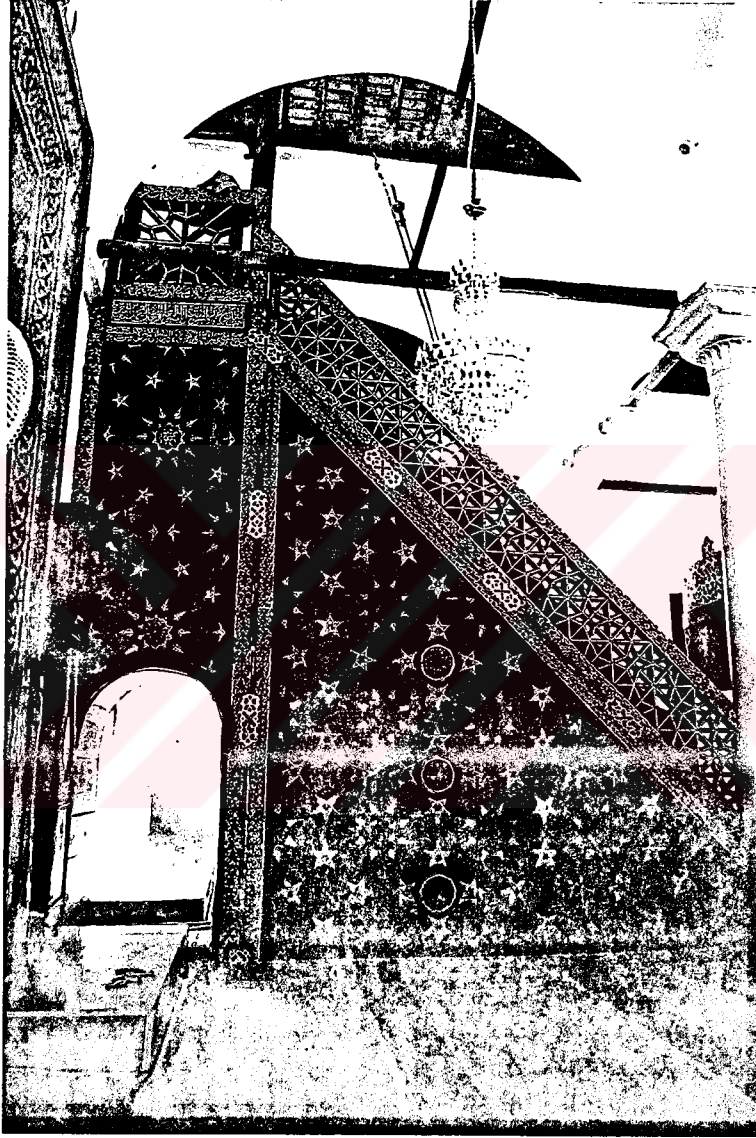




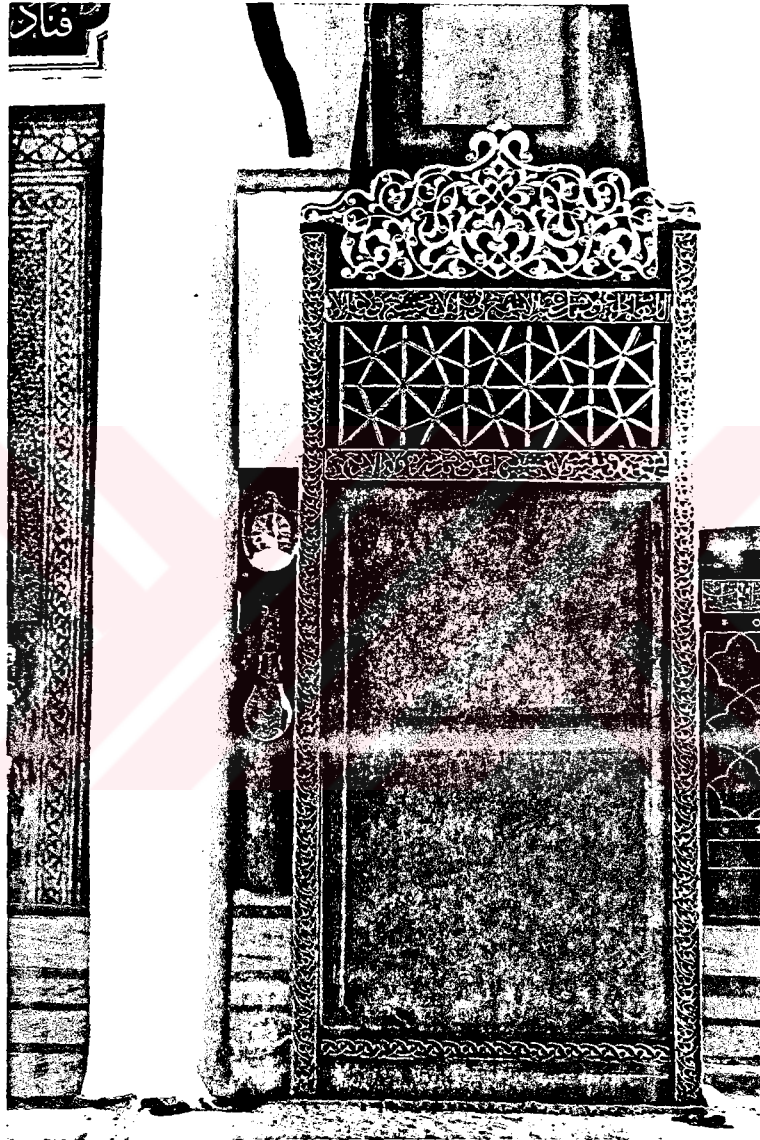
**Resim 42.** Ulu Cami, minber kapı kanatları.



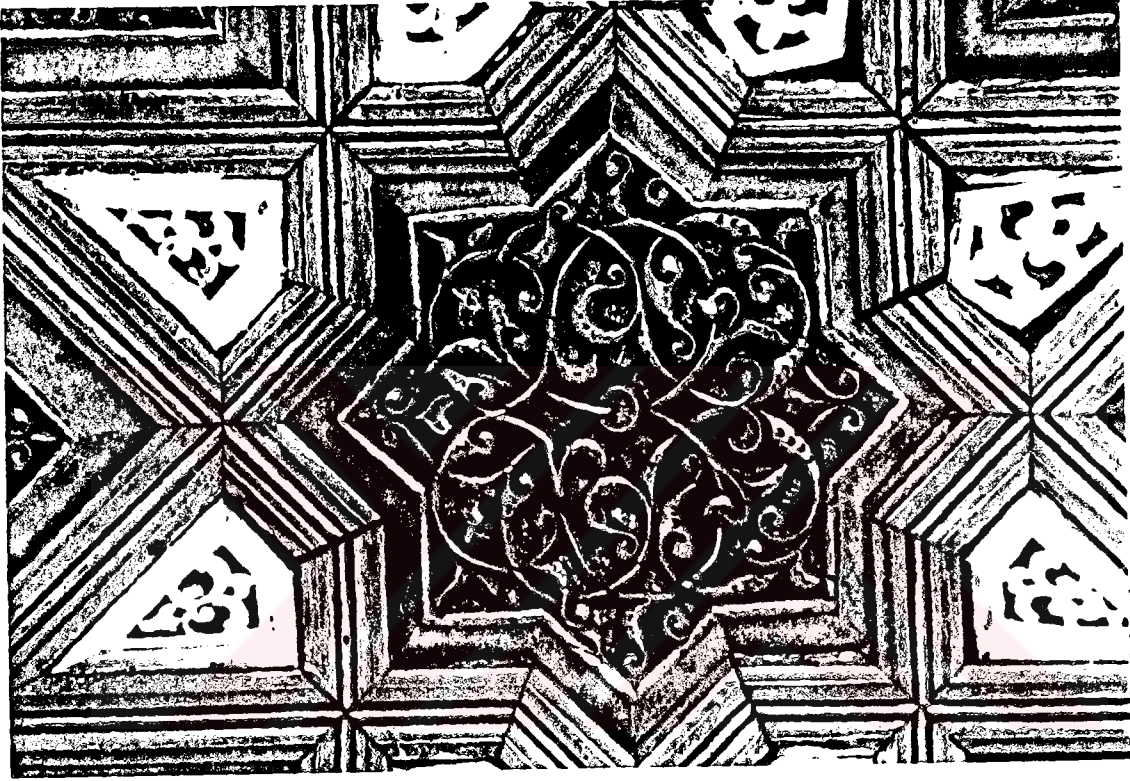
Resim 43. Ulu Cami, minberin batı yönündeki aynalığı.



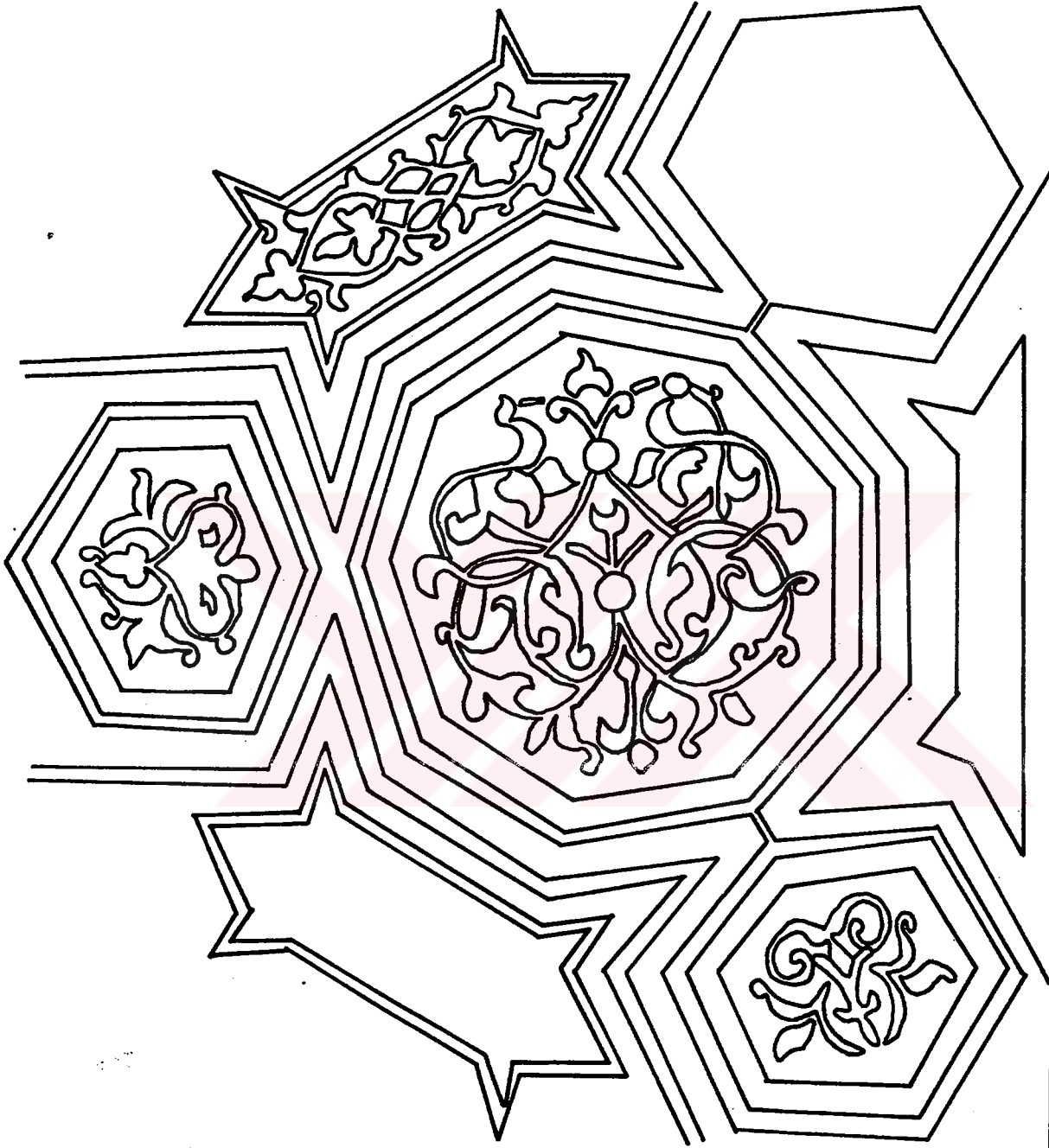
Resim 44. Ulu Cami, minberin doğu yönündeki aynalığı.



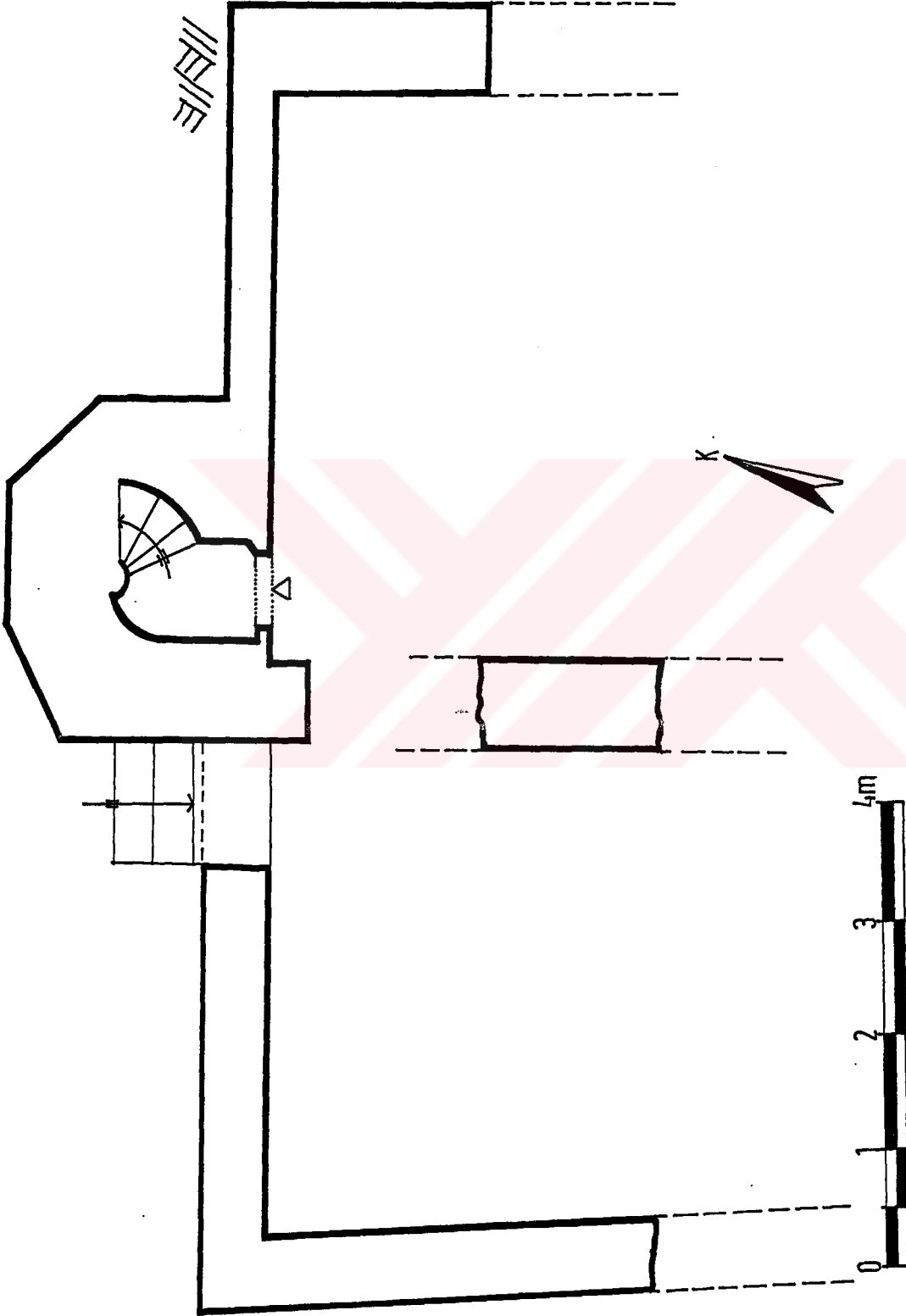
Resim 45. Ulu Cami, minber girişı.



**Resim 46.** Ulu Cami, minberin batı yönündeki aynalığında ayrıntı.



ÇİZİM 1. Ulu Cami, Batıdaki pencerelerden, kuzeydekinin sol kanadındaki motiflerden ayrıntı.



BIRGI, Güdük Minare Mescidi Planı

Rölöve Tarihi: 21. 04. 1997

Rölöve : Kıymet Cengiz İşeri

Mustafa Kadriye Çağdaş OCAKLI

Mükerrerem Kürüm

Cizim : Mükerrerem Kürüm



**Resim 1.** Güdük Minare Camii' nin güneyden genel görünümü.



**Resim 2.** Güdük Minare Camii, kuzey duvarının içten genel görünümü.





**Resim 3. Güdük Minare Camii, kuzey duvarı ve üzerindeki minare girişi.**



**Resim 4.** Güdük Minare Camii, kuzey cephe ve bitişindeki sekizgen minare kaidesi.



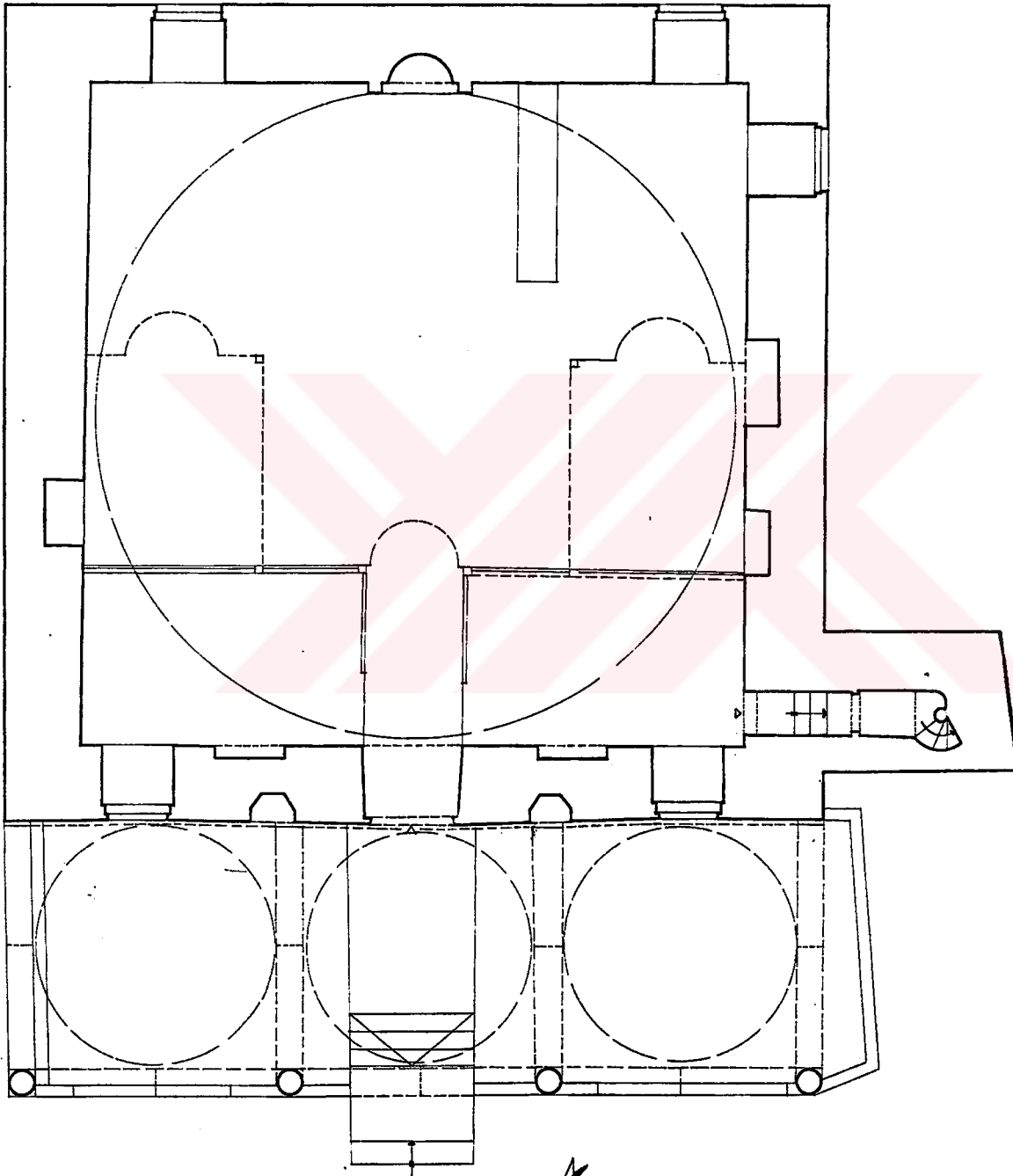
**Resim 5.** Güdük Minare Camii, minare Şerefesinin alt kısmından ayrıntı.



**Resim 6.** Güdük Minare Camii, güney-batı ynden yapının genel görünümü.

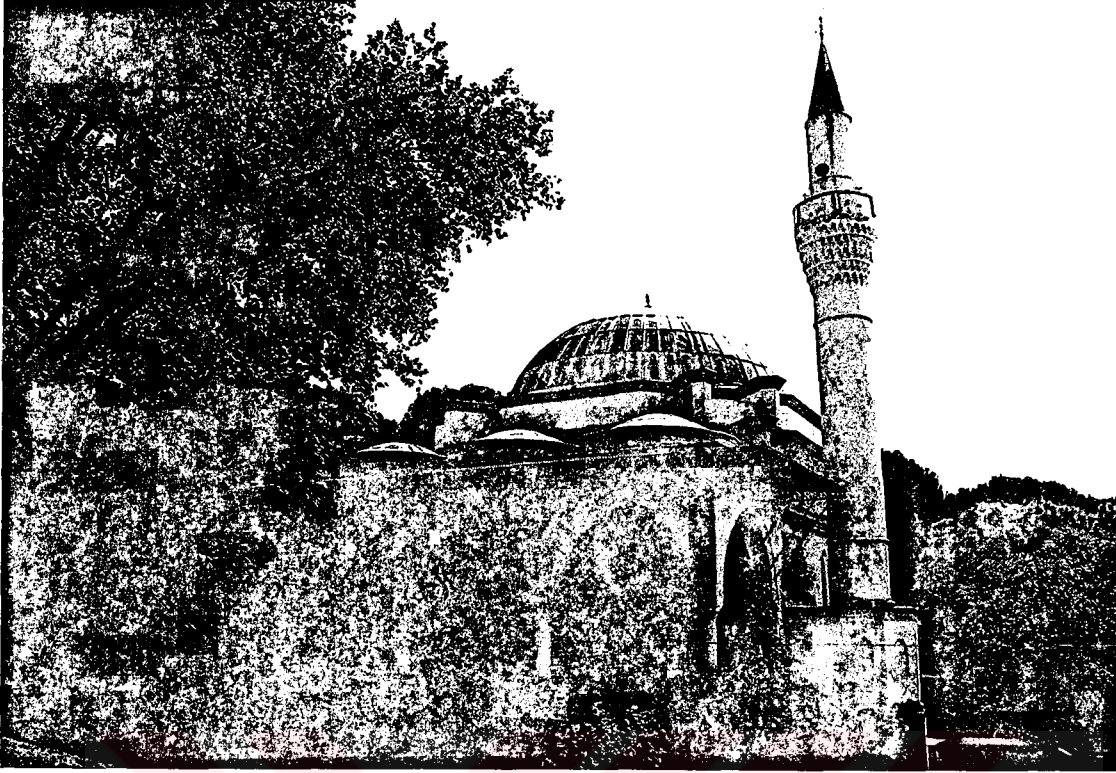


**Resim 7.** Güdük Minare Camii, kuzey-doğu köşesindeki tuğla örgülü pendantif izi.



0 1 2 3 4m

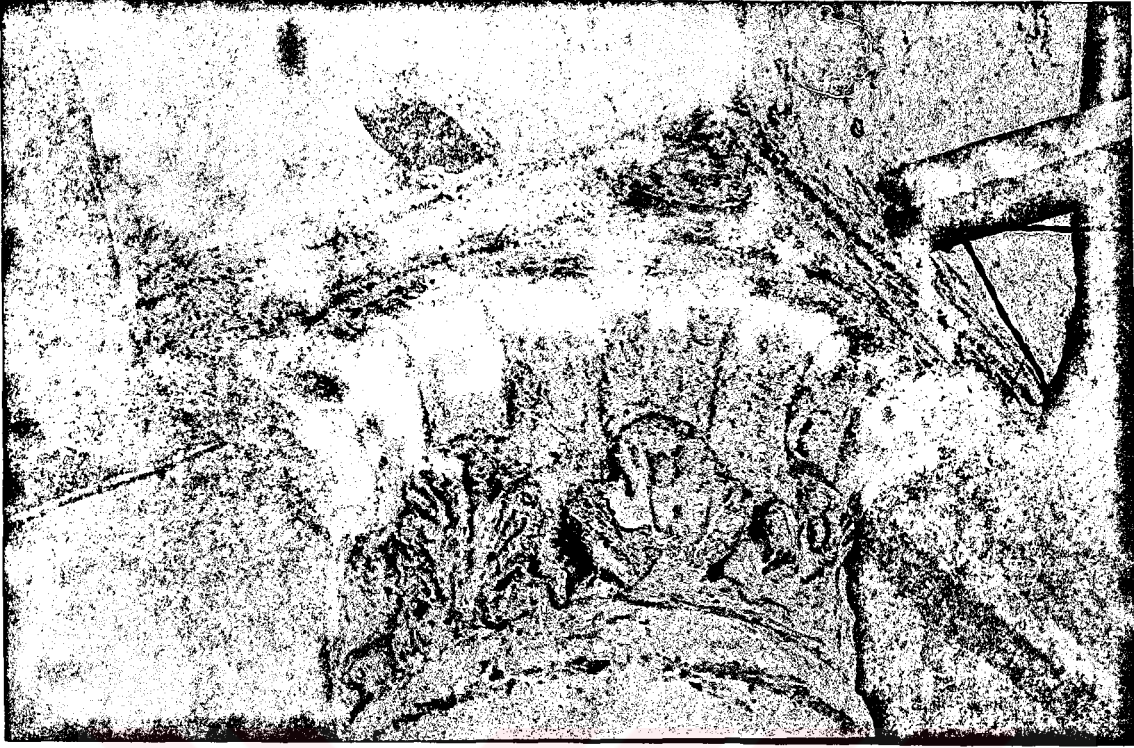
Birgi Derviş Ağa Camii Planı  
Rölöve Tarihi : 23.09.1996  
Rölöve : Komet berr, Çağdas - Kadriye Ocaklı  
Çizim : Mükerrrem Kürüm



**Resim 1.** Derviş Ağa Camii, kuzey cephesinden genel görünüş.



**Resim 2.** Derviş Ağa Camii, son cemaat yeri sütun başlıklarından.



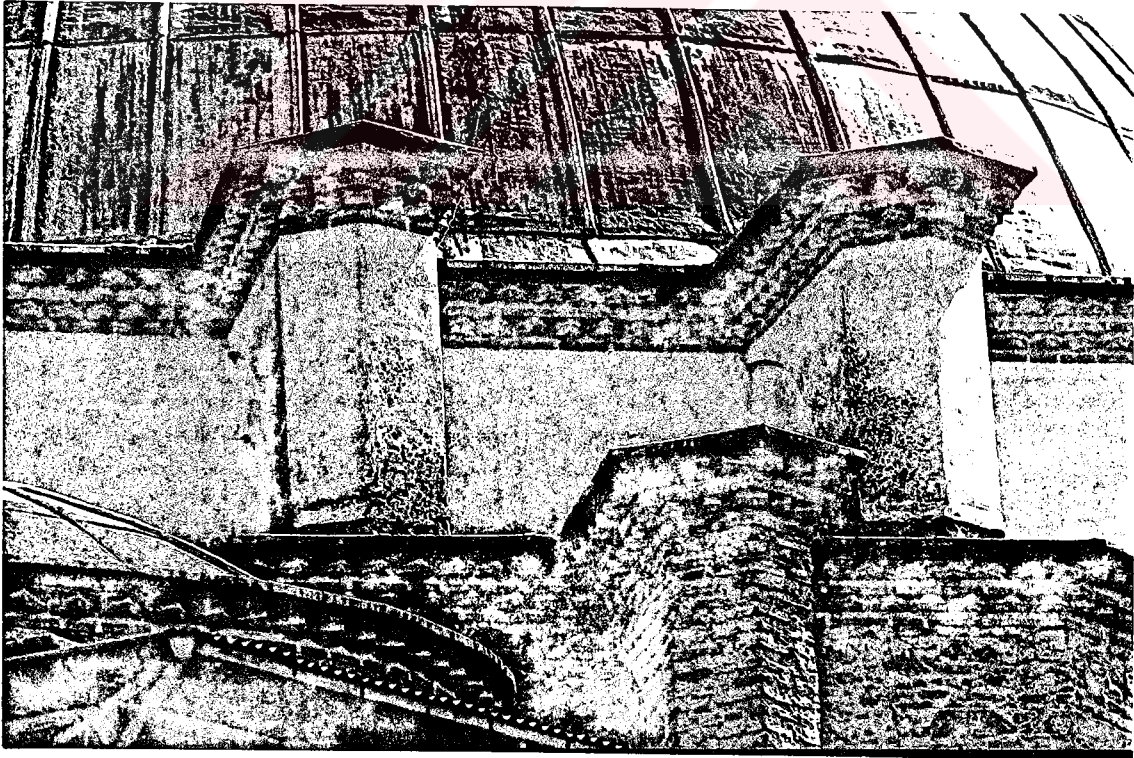
**Resim 3.** Derviş Ağa Camii, son cemaat yeri sütun başlıklarından.



**Resim 4.** Derviş Ağa Camii, son cemaat yeri sütun başlıklarından.



Resim 5. Derviş Ağa Camii, güney cephe.



Resim 6. Derviş Ağa Camii, kubbenin kuzey-batı köşesi.





Resim 7. Derviş Ağa Camii, minare kaidesi.



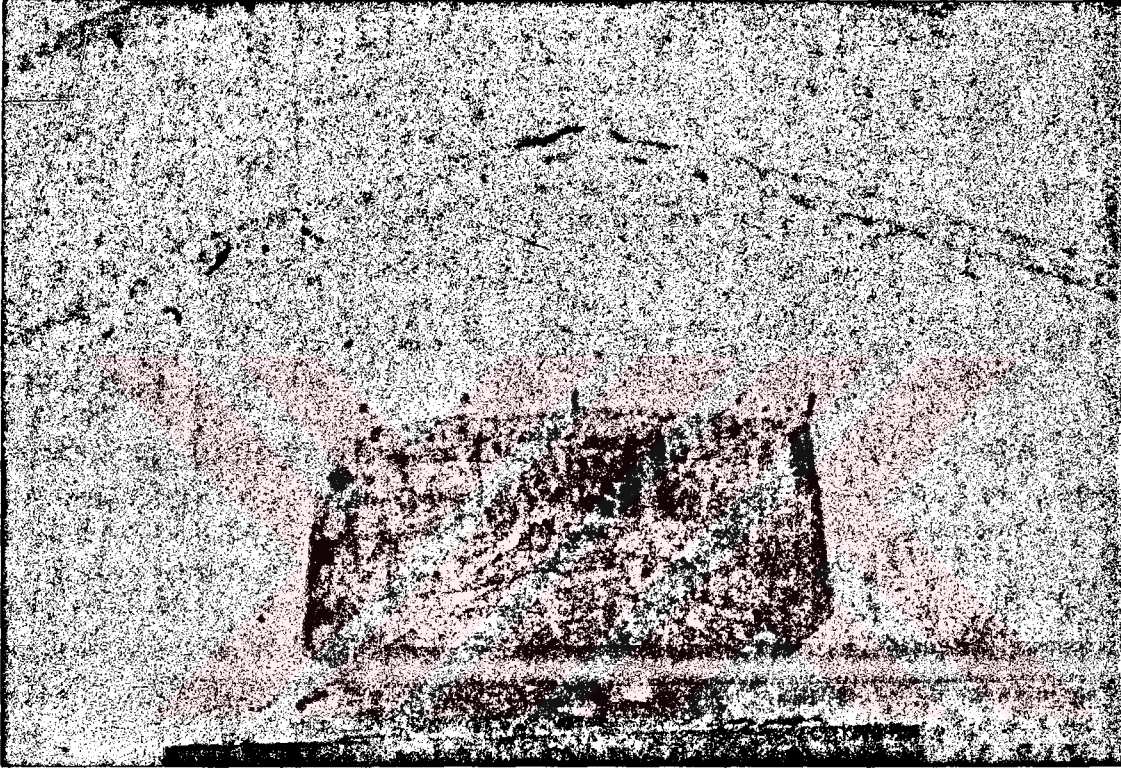
**Resim 8.** Derviş Ağa Camii, minarenin şerefe altı.



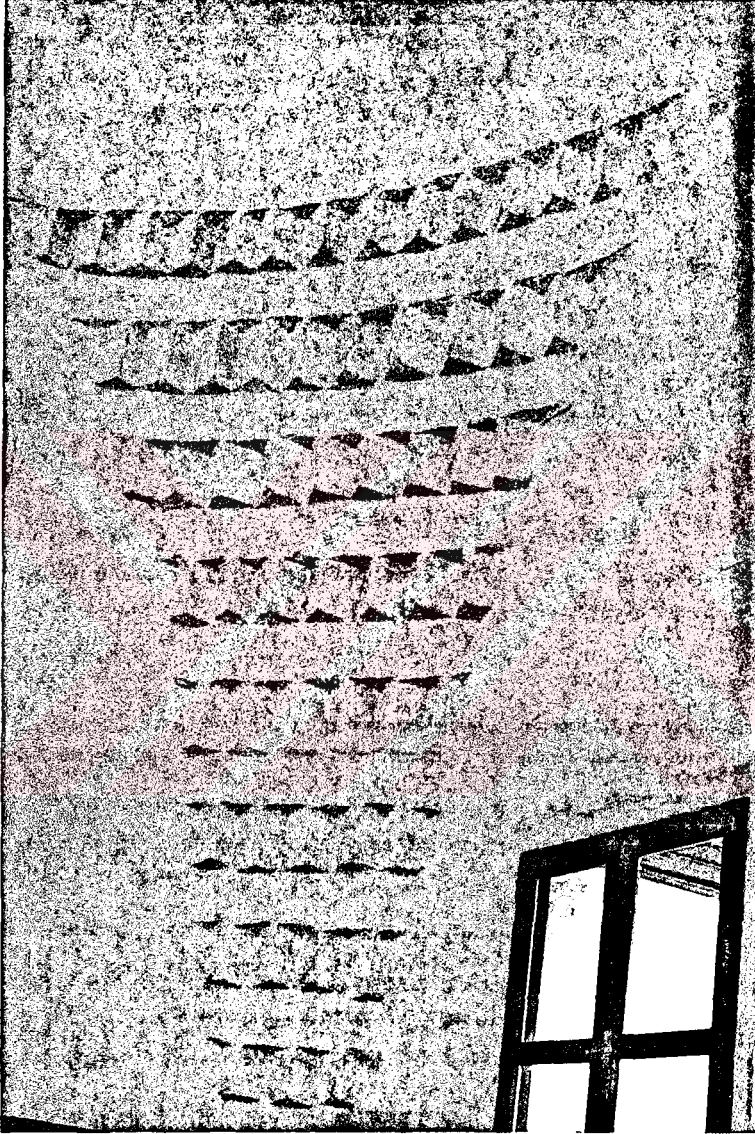
Resim 9. Derviş Ağa Camii, doğu cephe.



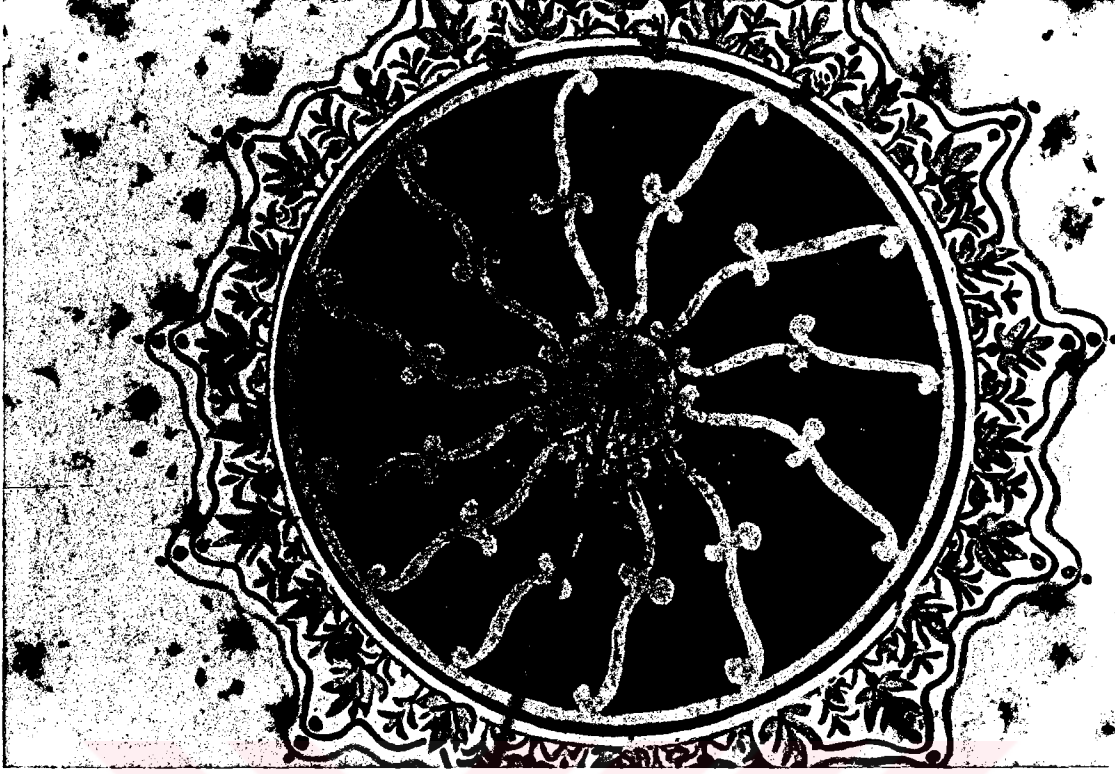
Resim 10. Derviş Ağa Camii, giriş kapısı üzerindeki kitabe.



**Resim 11.** Derviş Ağa Camii, giriş açıklığının üzerindeki kitabenin üst kısmındaki yazı.



**Resim 12.** Derviş Ağa Camii, kuzey-doğudaki kubbeye geçiş elemanı.



**Resim 13.** Derviş Ağa Camii, kubbe göbeği.



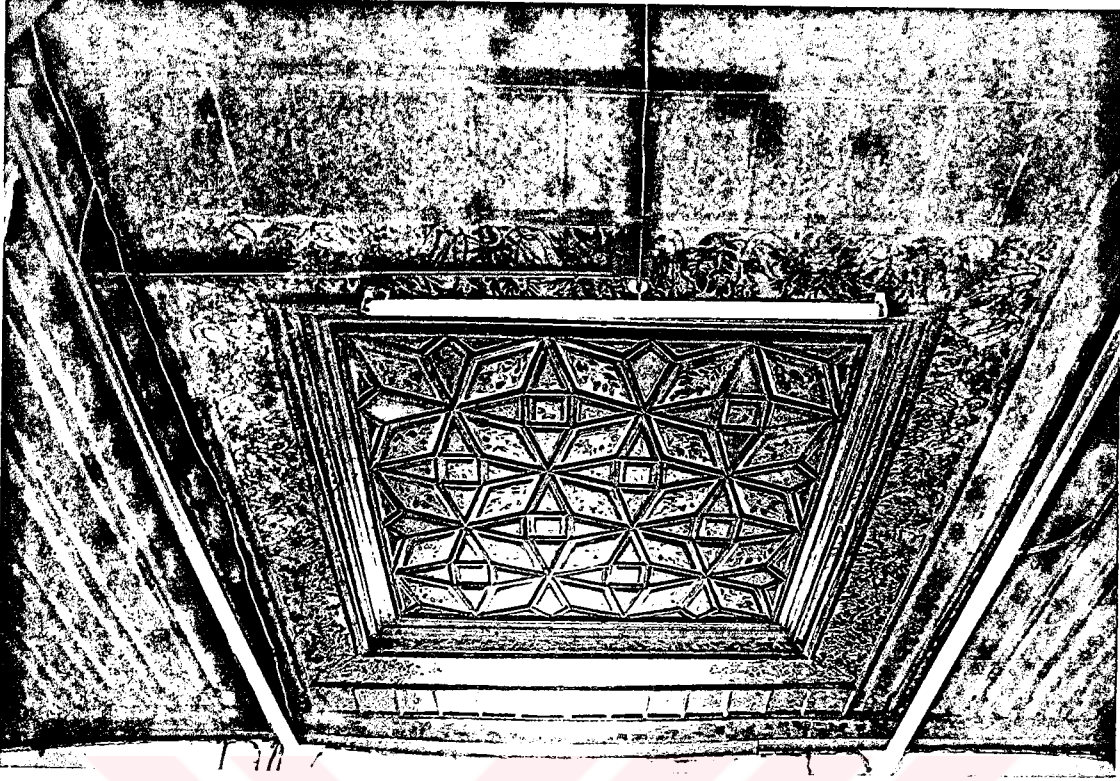
**Resim 14.** Derviş Ağa Camii, Cami içinden mihraba doğru genel görünüm.



Resim 15. Derviş Ağa Camii, mihrabın üst kısmındaki yazı panosu.



Resim 16. Derviş Ağa Camii, Cami içinden girişe doğru genel görünüm.

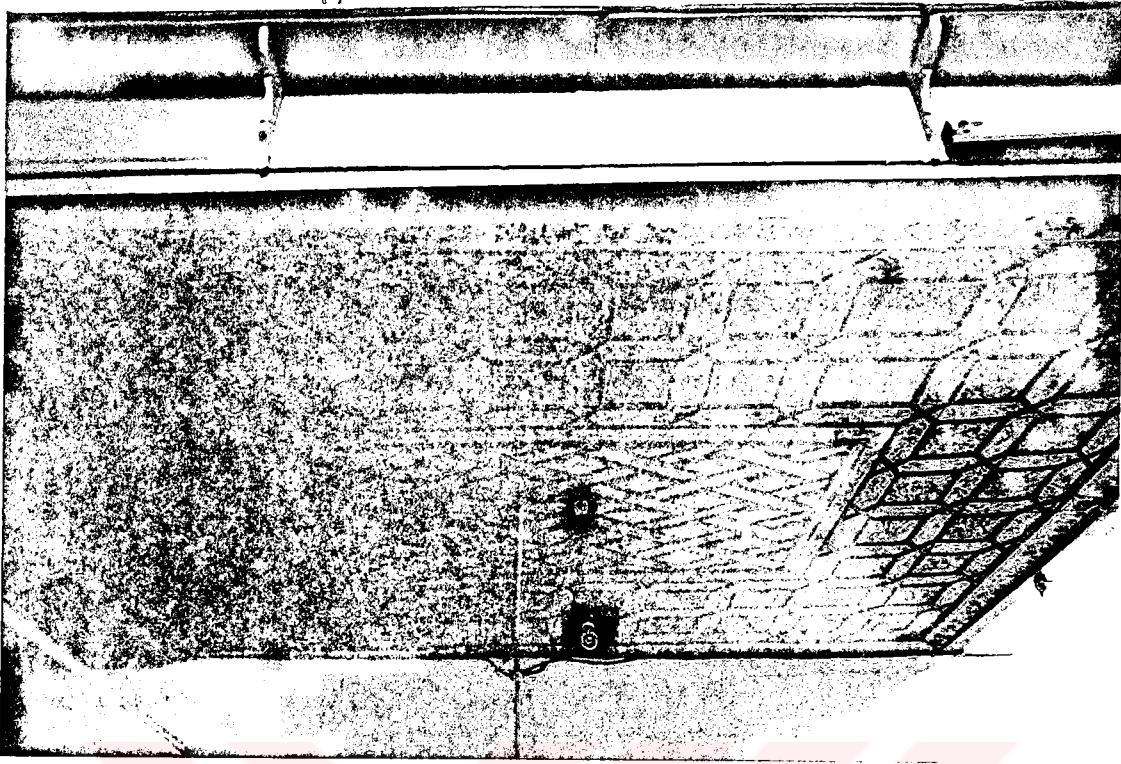


Resim 17. Derviş Ağa Camii, içeriden girişin önündeki tavan süslemesi.

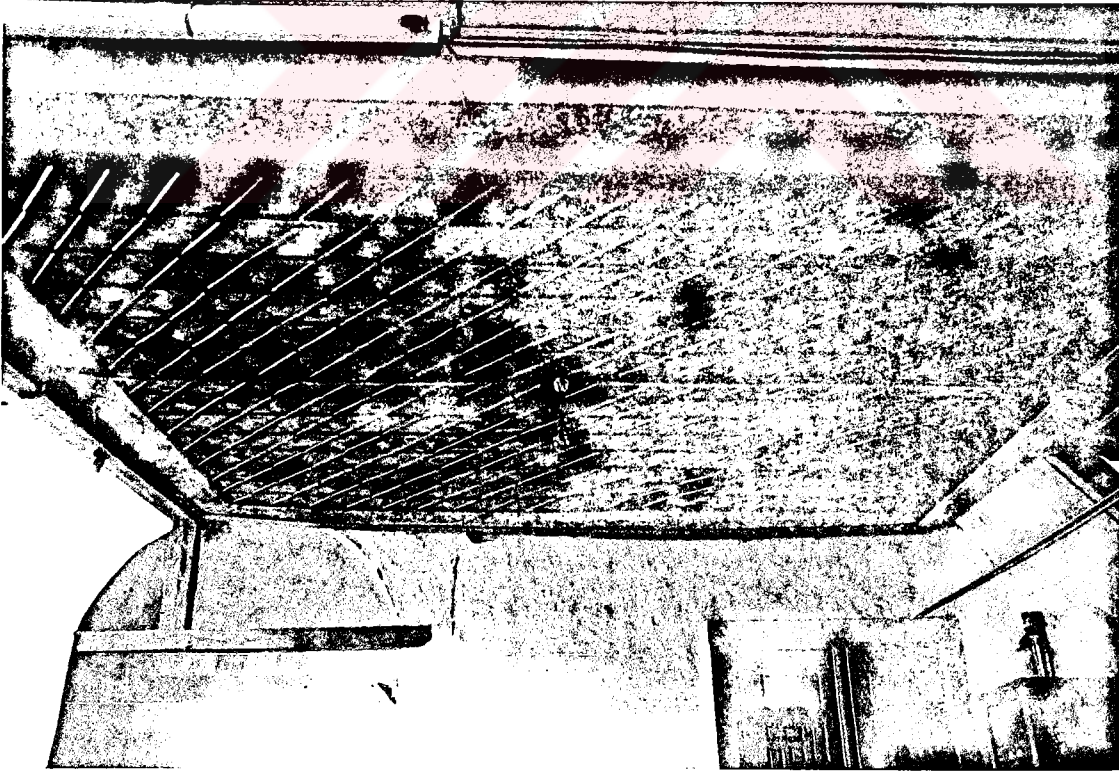


Resim 18. Derviş Ağa Camii, girişin önündeki tavan süslemesinden ayrıntı.

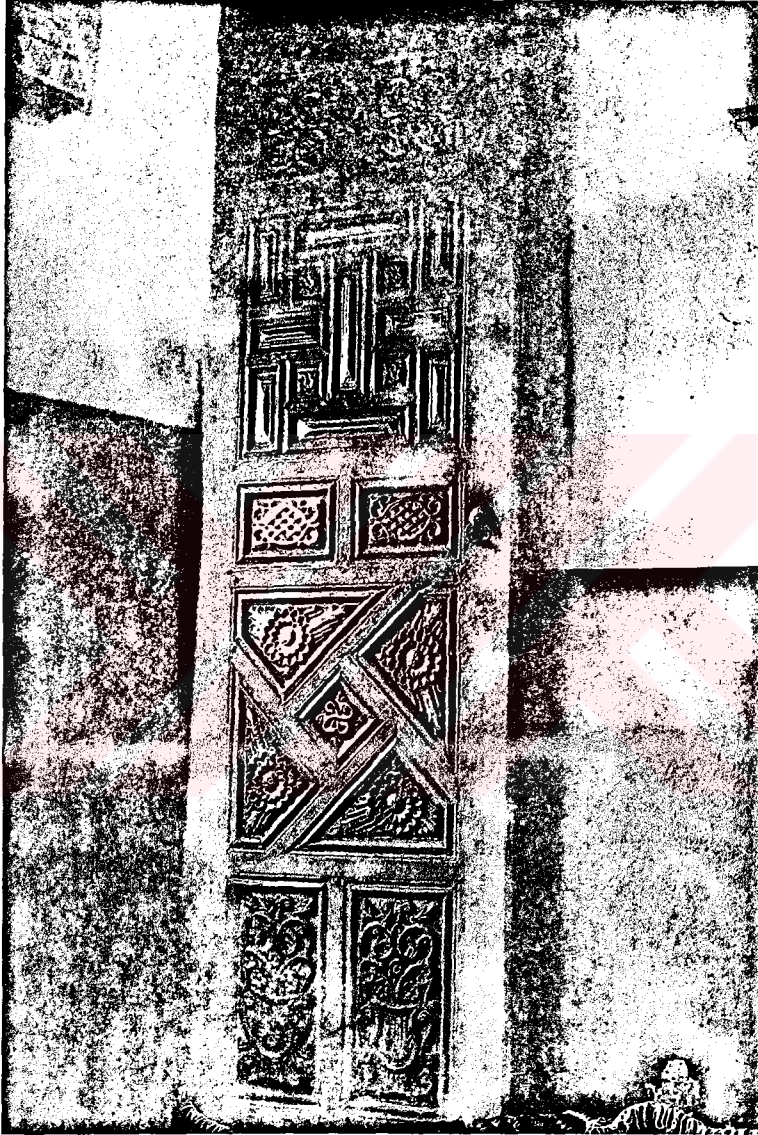




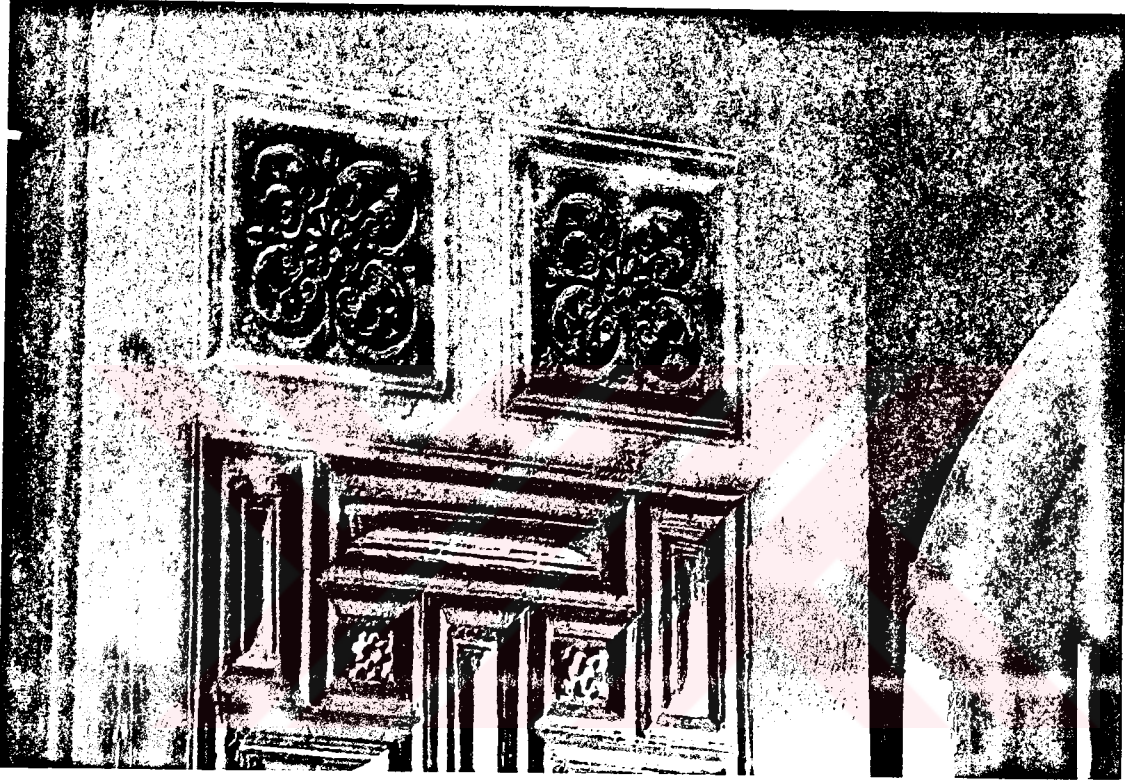
**Resim 19.** Derviş Ağa Camii, girişin önündeki sekilerden doğudakinin tavanı.



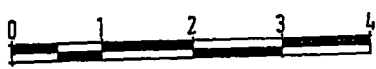
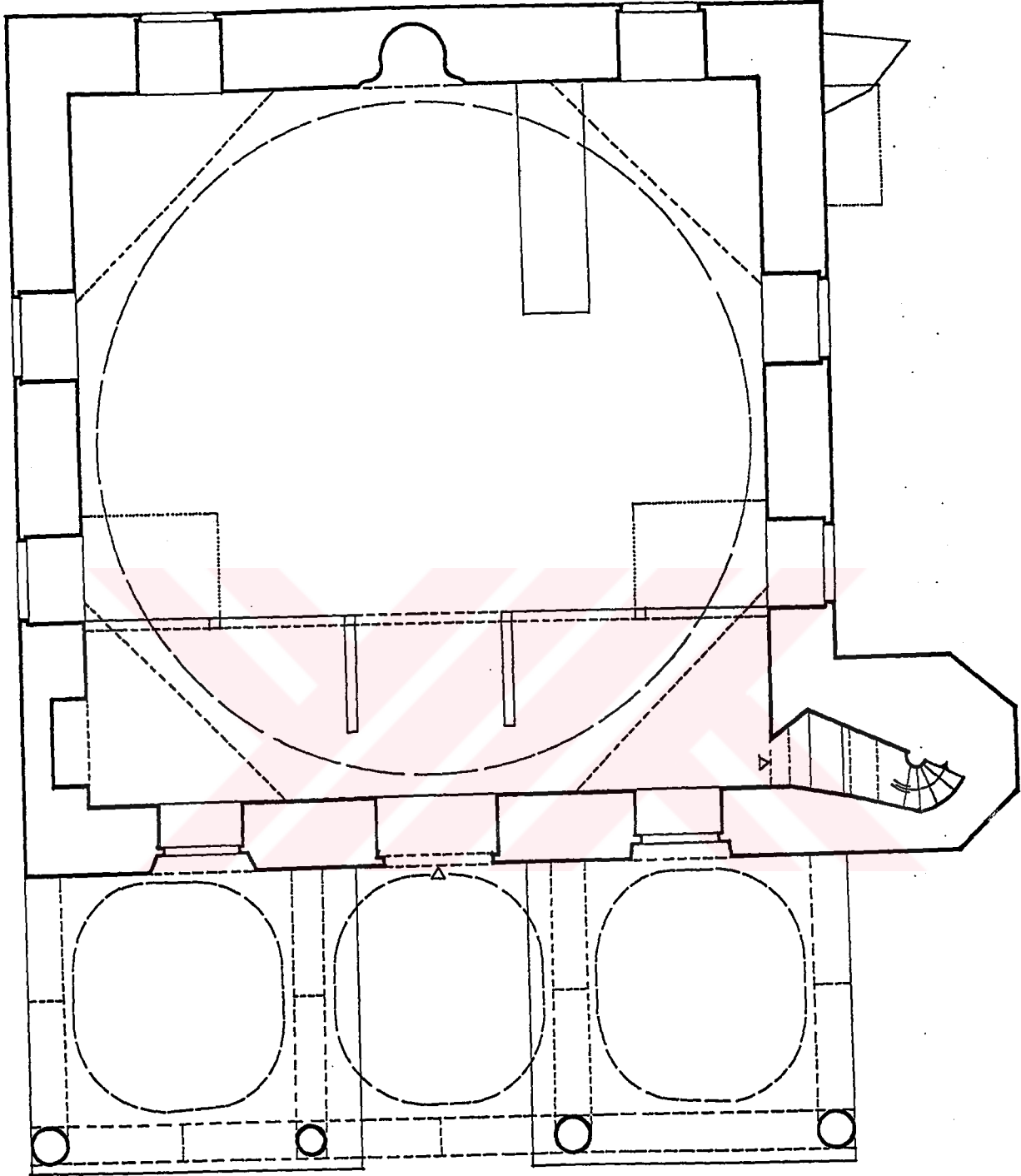
**Resim 20.** Derviş Ağa Camii, girişin önündeki sekilerden batıdaki tavanı.



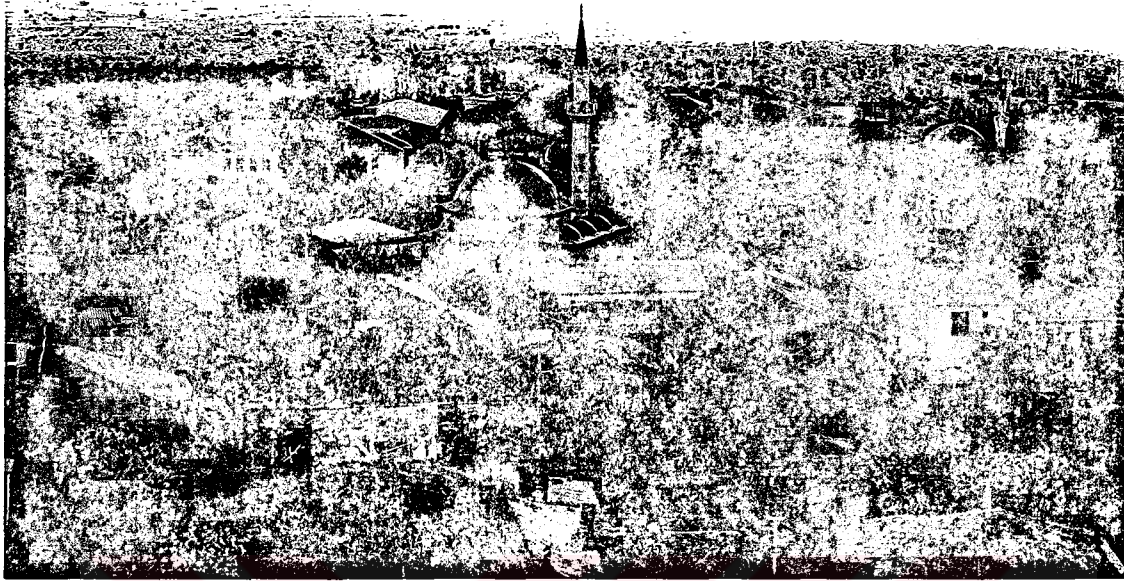
**Resim 21.** Derviş Ağa Camii, girişin ahşap kapı kanatlarından biri.



**Resim 22.** Derviş Ağa Camii, ahşap kapı kanadından ayrıntı.



BİRGİ Karaoglu Mustafa Efendi Cami Planı  
Röleve Tarihi : 23.09.1996  
Röleve : Kıymet İşeri Çağdas Kadriye Ocaklı  
Mükerrem Kürüm  
Çizim : Mükerrem Kürüm



**Resim 1.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, genel görünüm.



**Resim 2.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, batı cephe.



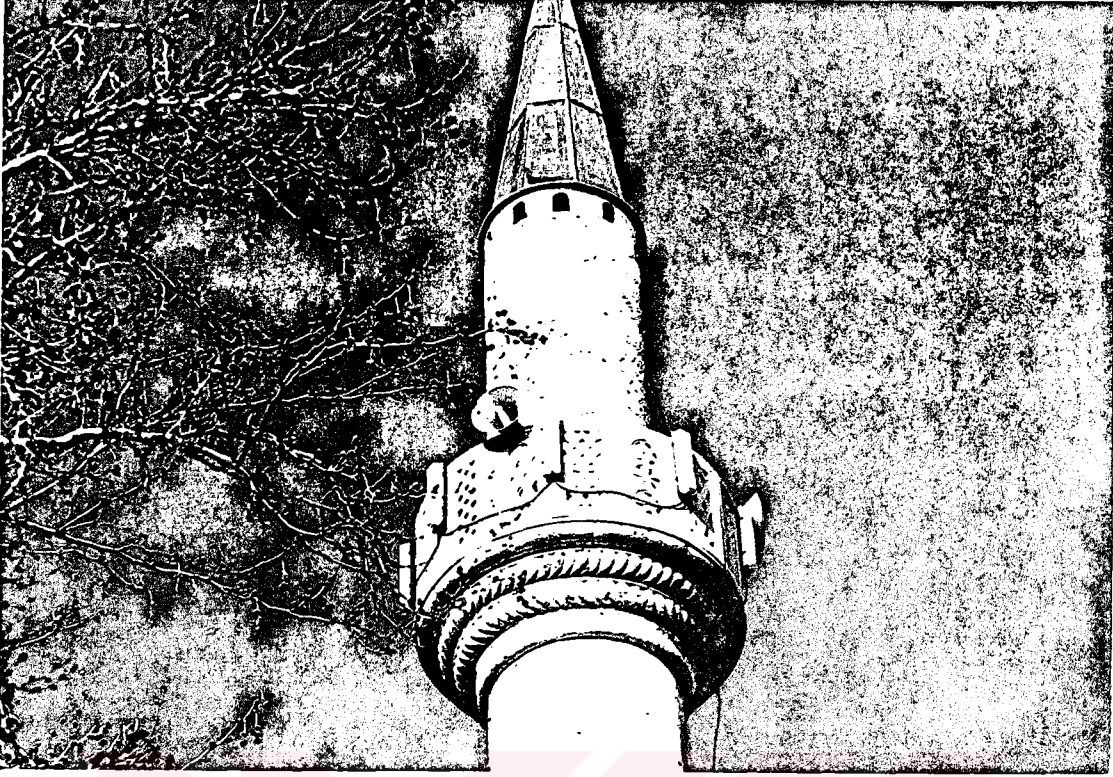
**Resim 3.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, doğu cephe.



**Resim 4.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, güney cephe.



**Resim 5. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, minare.**



**Resim 6.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, minarenin şerefe, petek, kûlah kısmı.

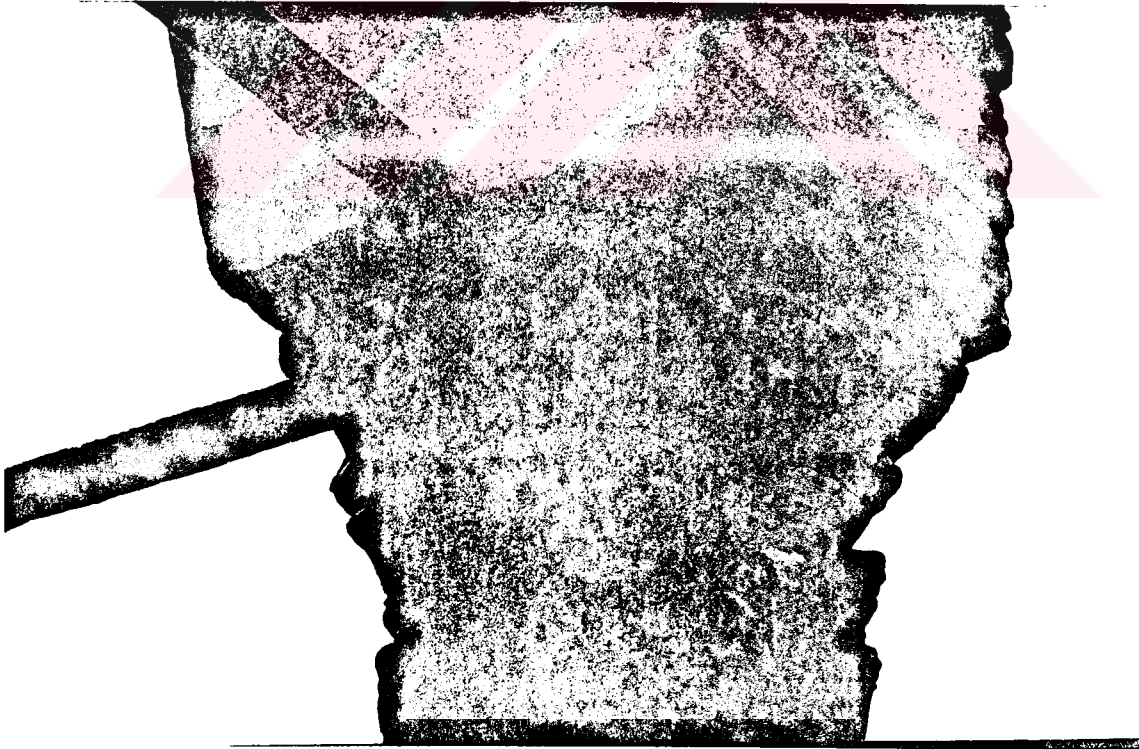


**Resim 7.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, kuzey cephe son cemaat yerinden görünüş.





**Resim 8.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, son cemaat yeri, kuzey-doğu köşedeki sütun başlığı.



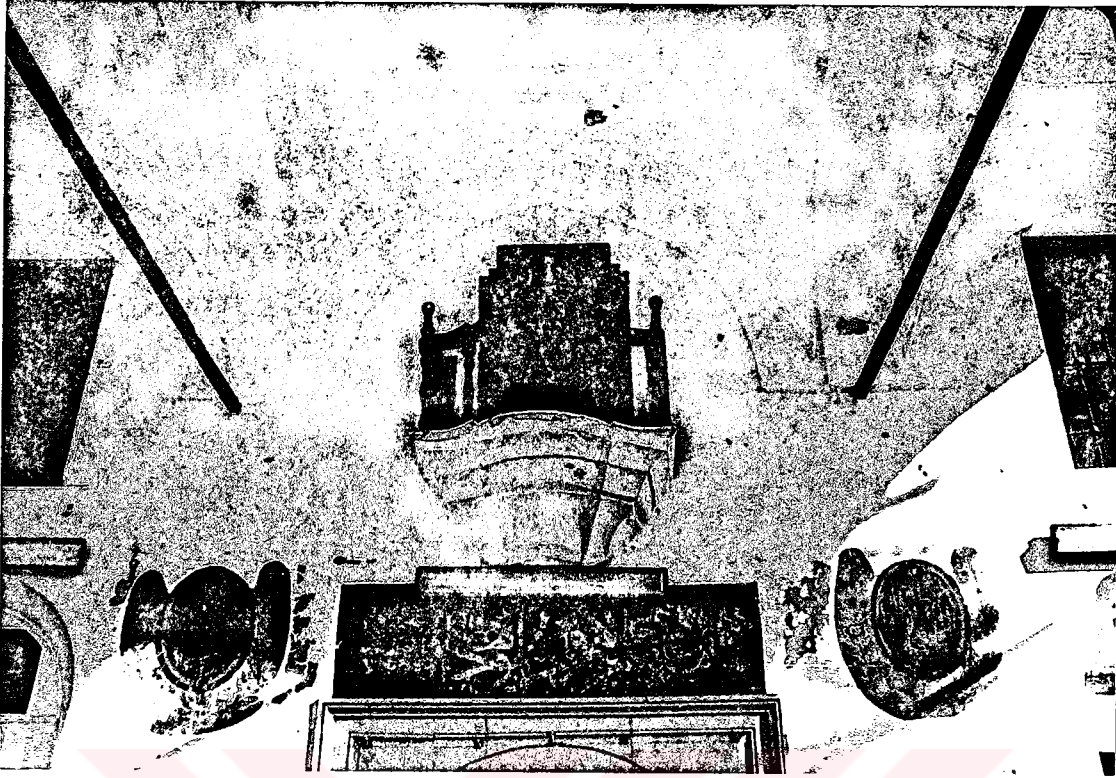
**Resim 9.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, son cemaat yeri, kuzey-batı köşedeki sütun başlığı.



**Resim 10.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, son cemaat yeri, giriş açıklığının doğusundaki sütun başlığı.



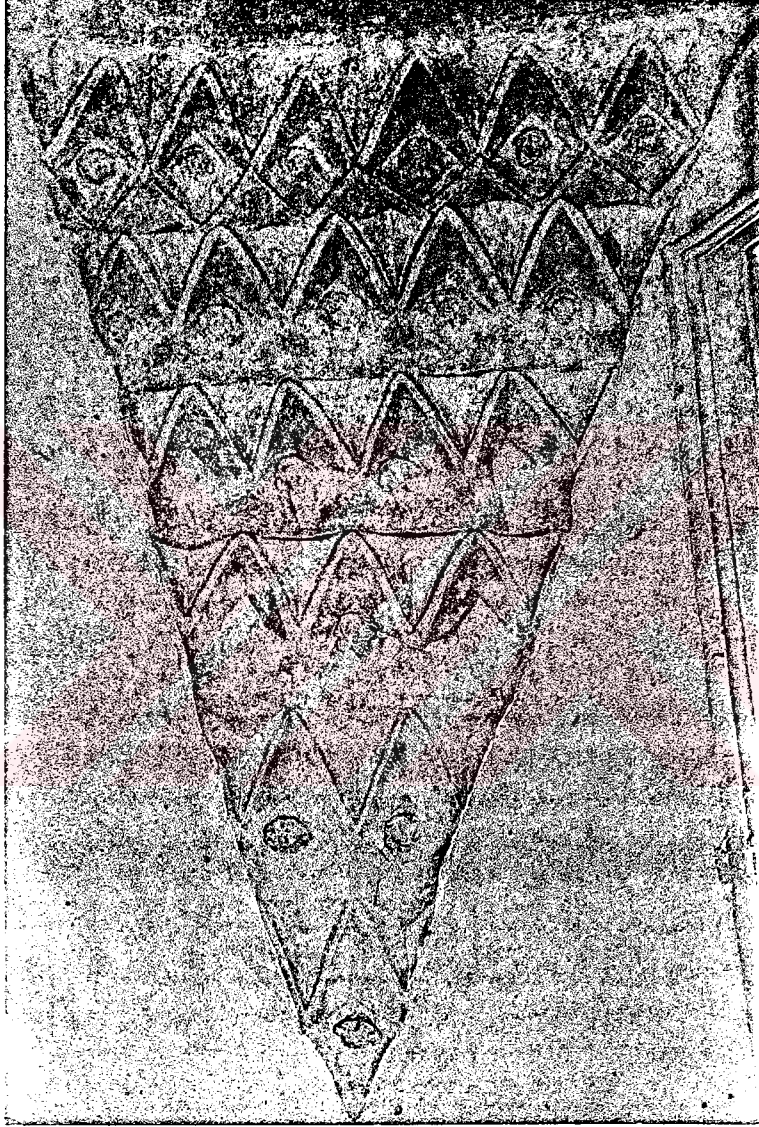
**Resim 11.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, kuzey cephe üzerindeki giriş ve kitabesi.



**Resim 12.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, kuzey cephe giriş üzerindeki mükebbire ve son cemaat yeri kubbe geçişleri.



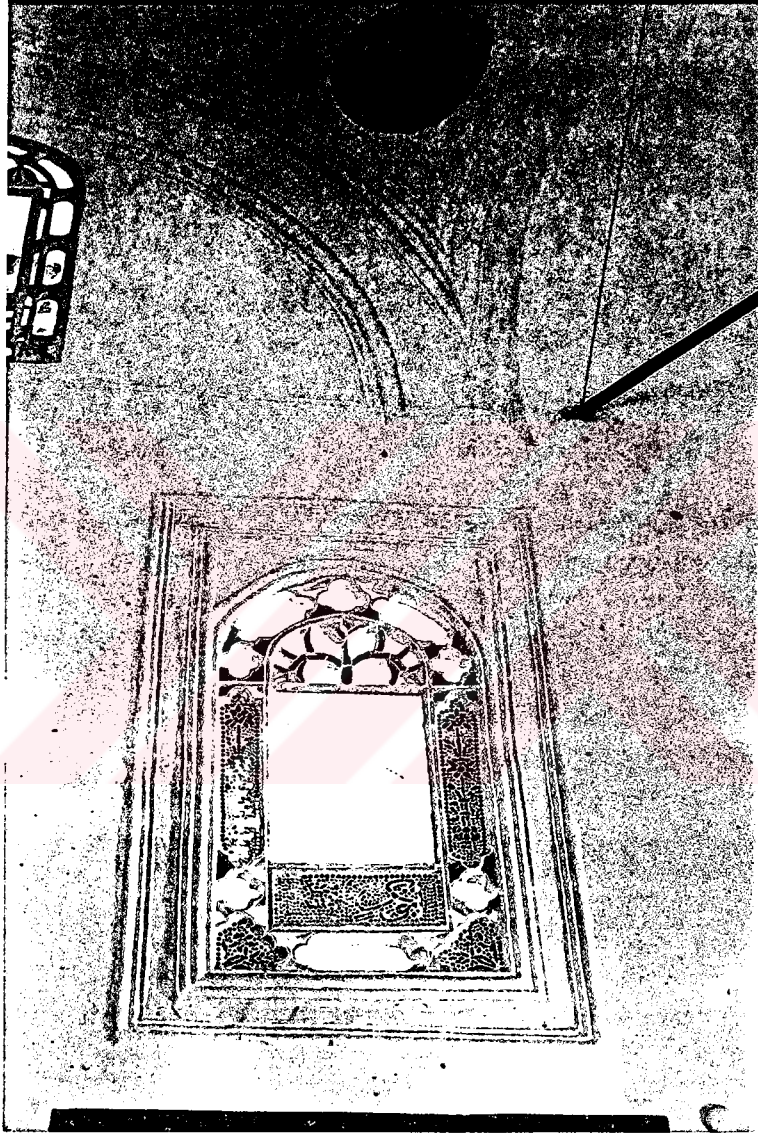
**Resim 13.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, ana kubbe ve güney-batı, kuzey-batı yarım kubbeleri.



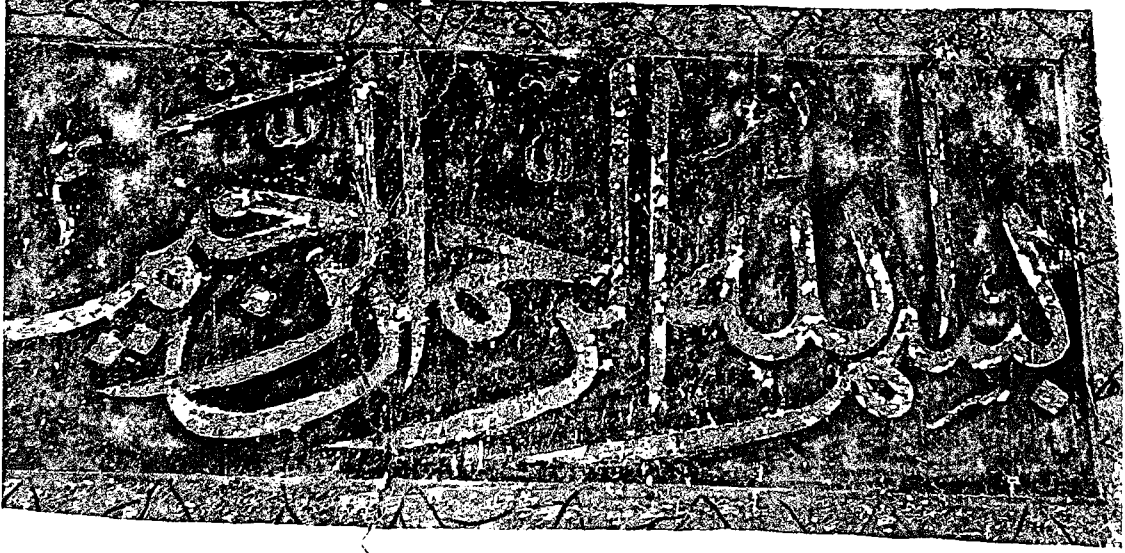
**Resim 14.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, güney-doğu yarım kubbenin pandantif geçişi.



**Resim 15.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, güney-batı kshedeki vitray tepe penceresi.



**Resim 16.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, doğu duvarı üzerindeki vitray pencere.



**Resim 17.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, batı duvarı üzerindeki alt seviye pencerelerinden güney köşedeki pencerenin üst kısmındaki dikdörtgen yazı panosu.

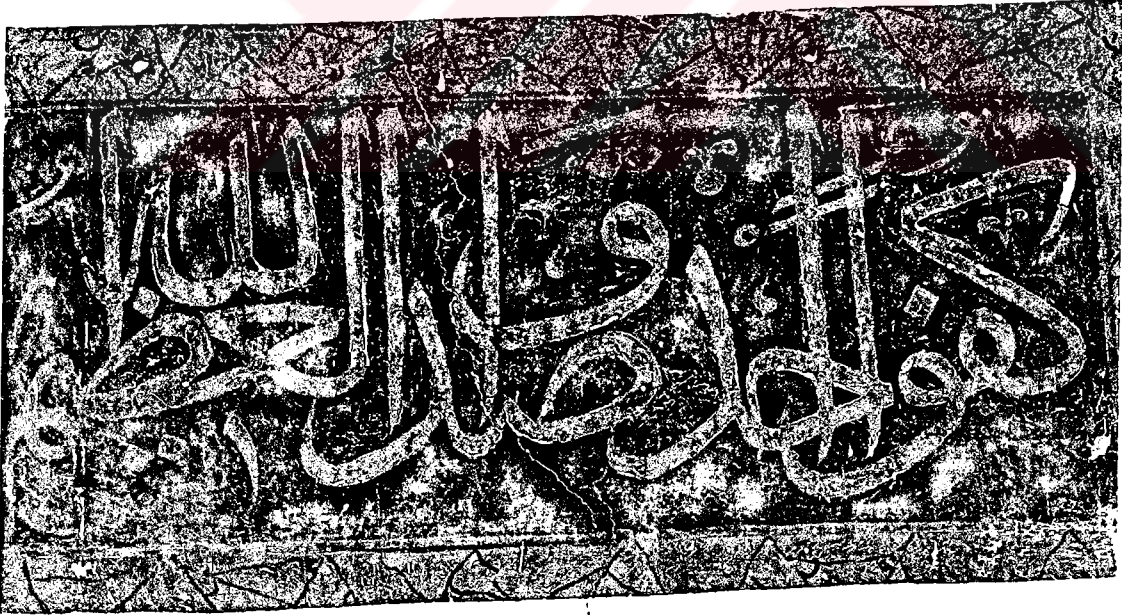


**Resim 18.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, güney duvarı, batı köşesi üzerindeki alt seviye penceresinin üst kısmındaki yazı panosu.

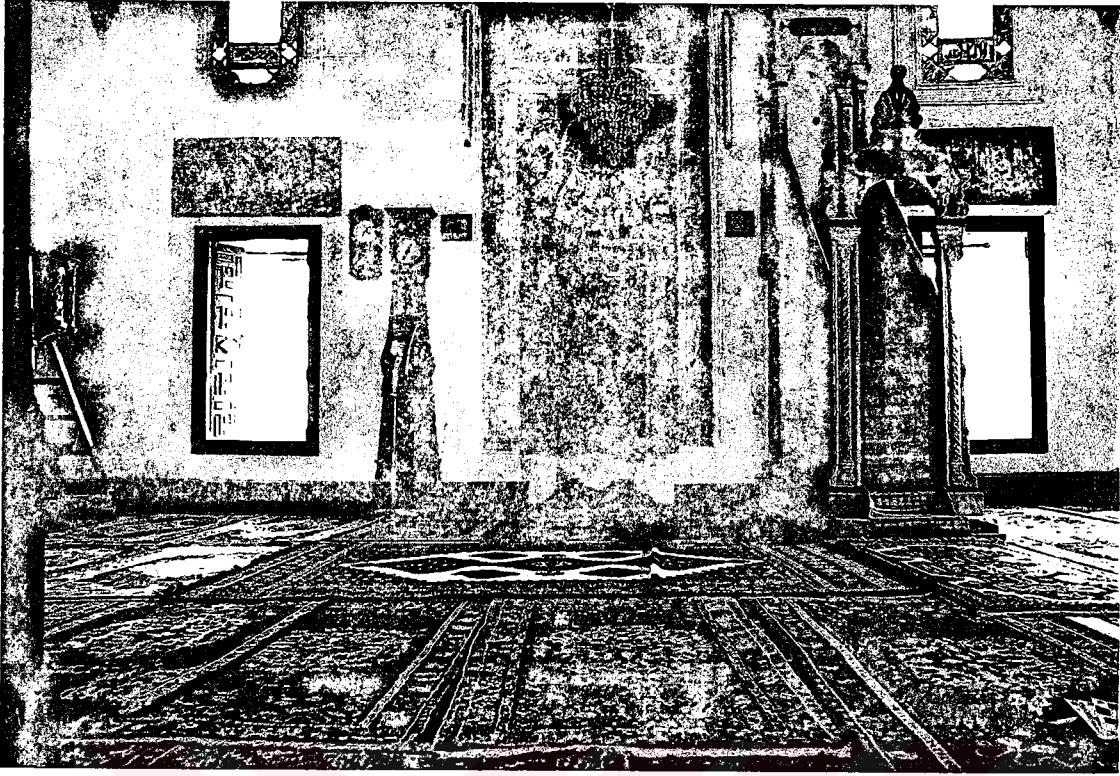




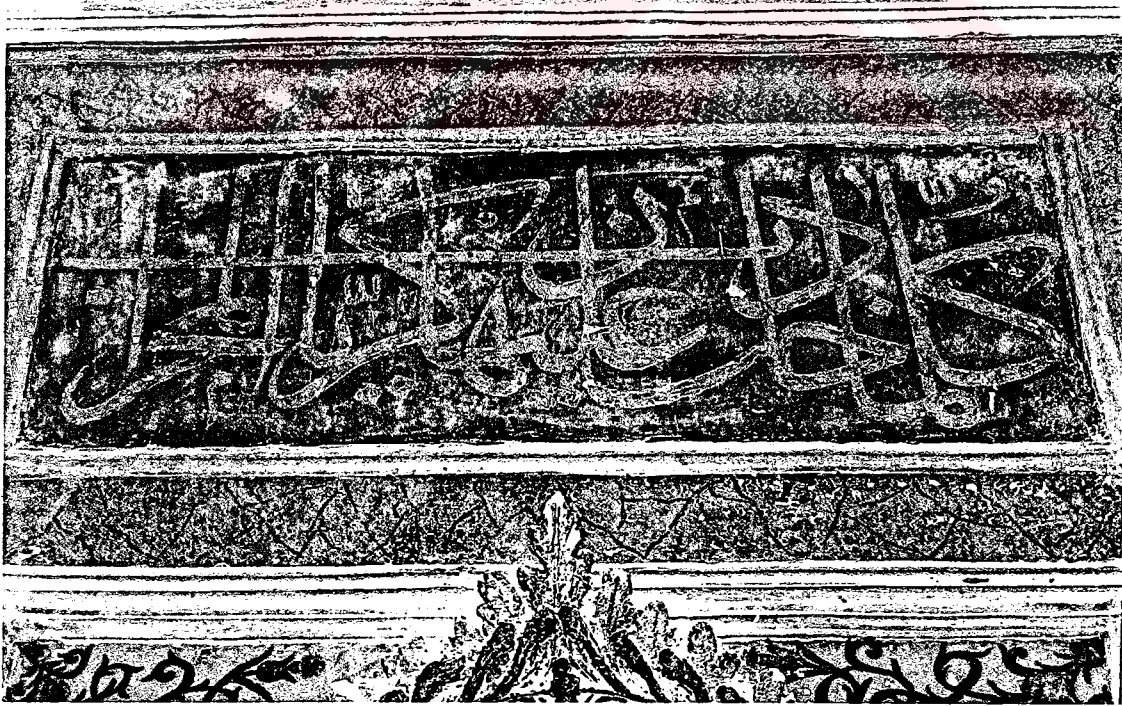
**Resim 19.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, güney duvarı, doğu köşesindeki alt seviye penceresinin üstündeki yazı panosu.



**Resim 20.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, doğu duvarı, güney köşesindeki alt seviye penceresinin üzerindeki yazı panosu.



Resim 21. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, mihrap ve minber.



Resim 22. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, mihrabın üst kısmındaki yazı panosu.



Resim 23. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, minberin doğu aynalığı.



**Resim 24.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, minber girişi ve üzerindeki kitabe.



**Resim 25.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, doğu duvarı üzerindeki vaaz kürsüsü.



**Resim 26.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, vaaz kürsüsünün orta panosu.

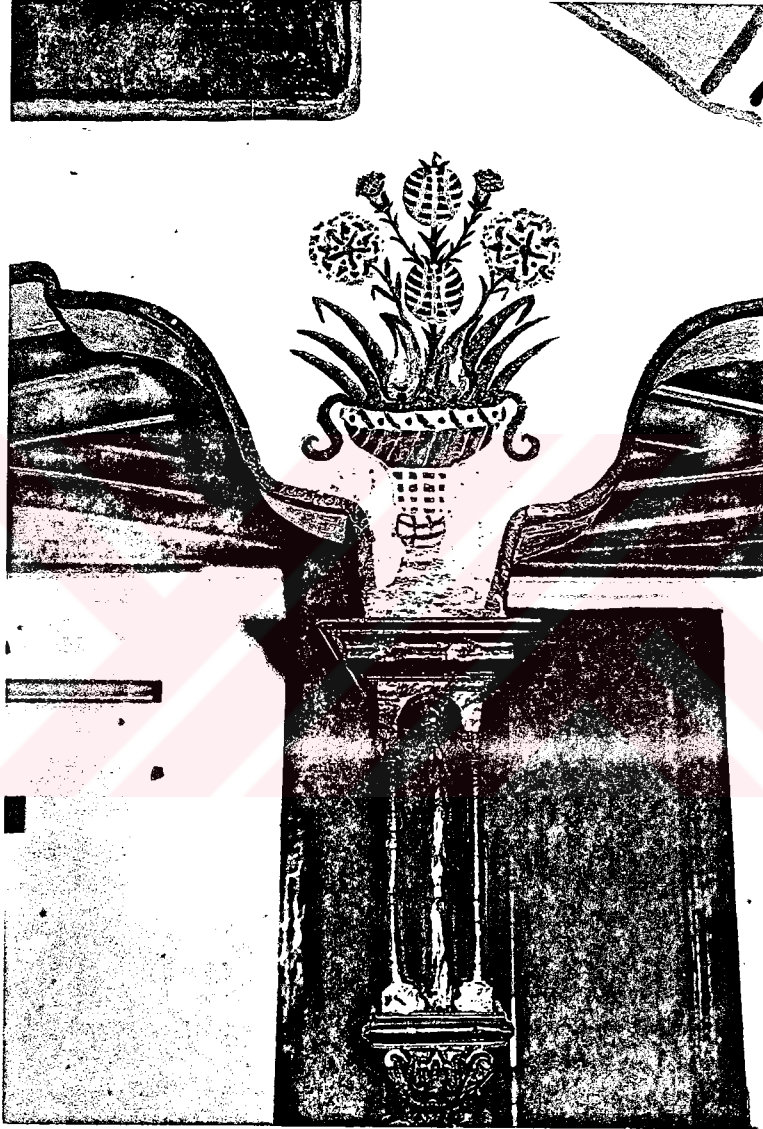


**Resim 27.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, vaaz kürsüsünün kuzey tarafındaki pano.

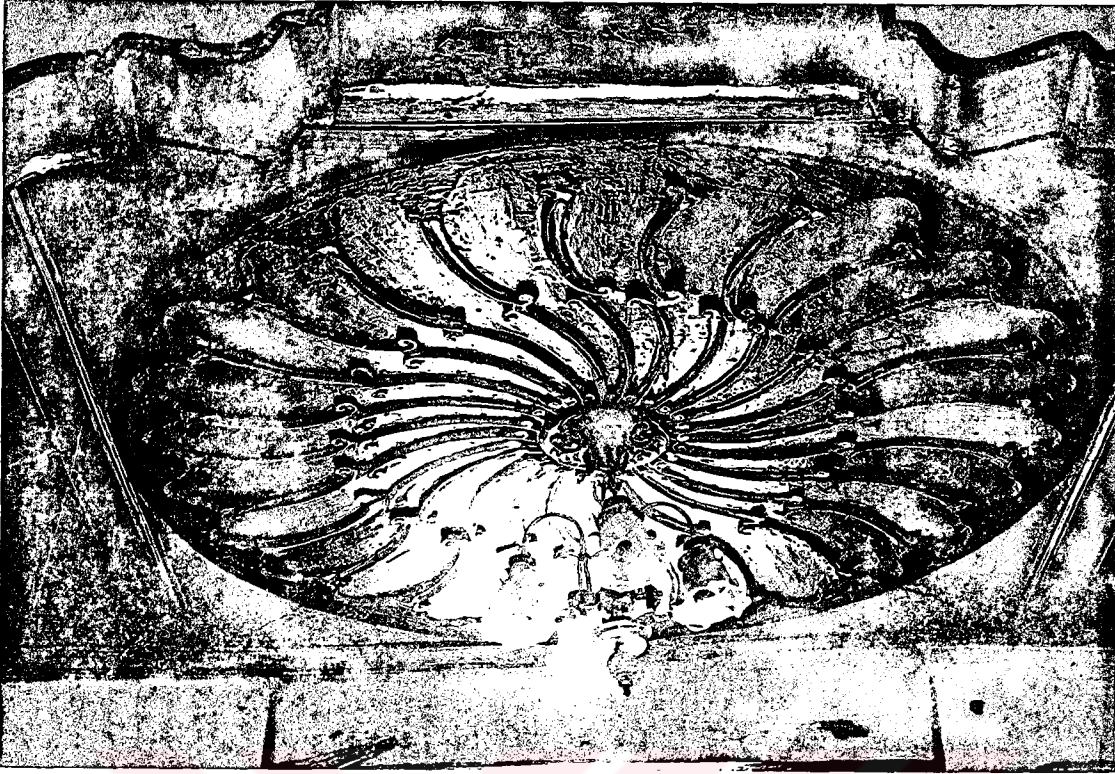


Resim 28. Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, mihraptan girişe doğru görünüş.

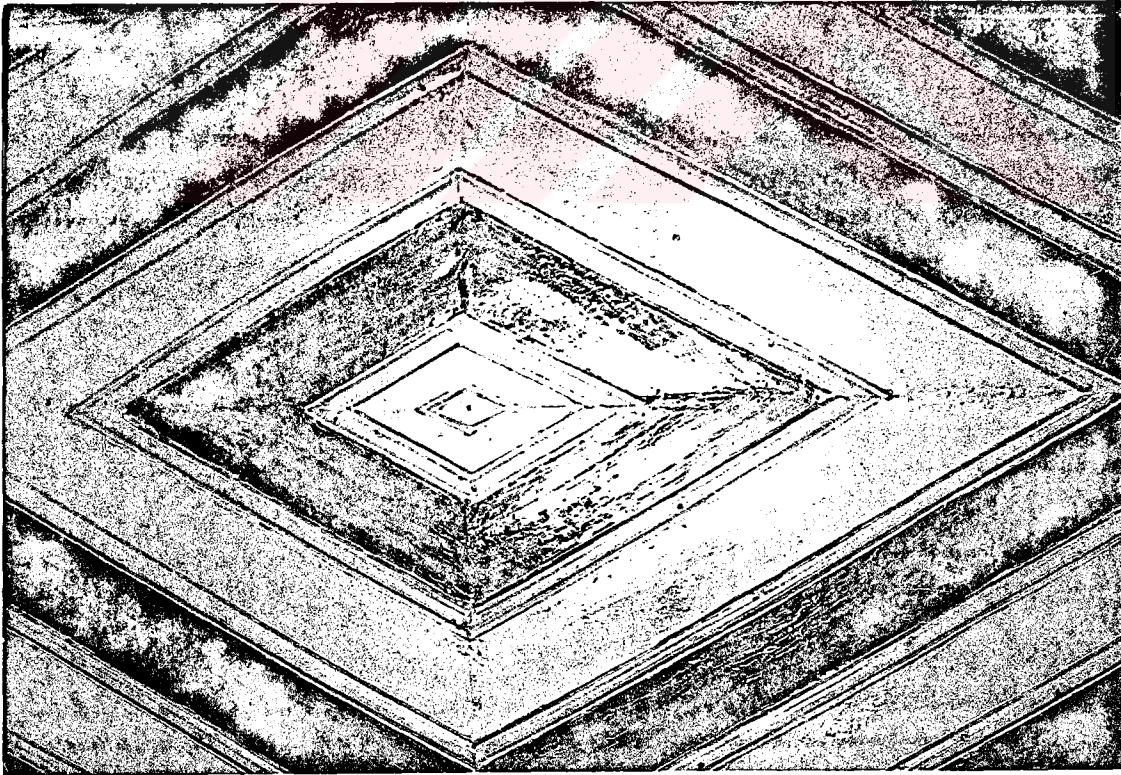




**Resim 29.** Karaolu Mustafa Efendi Camii, içten kuzey duvarı üzerindeki kadınlar mahfilini destekleyen sütunlardan biri ve üzerindeki renkli vazo motifi.



**Resim 30.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, içten kuzeyde bulunan girişin önündeki tavan süslemesi.



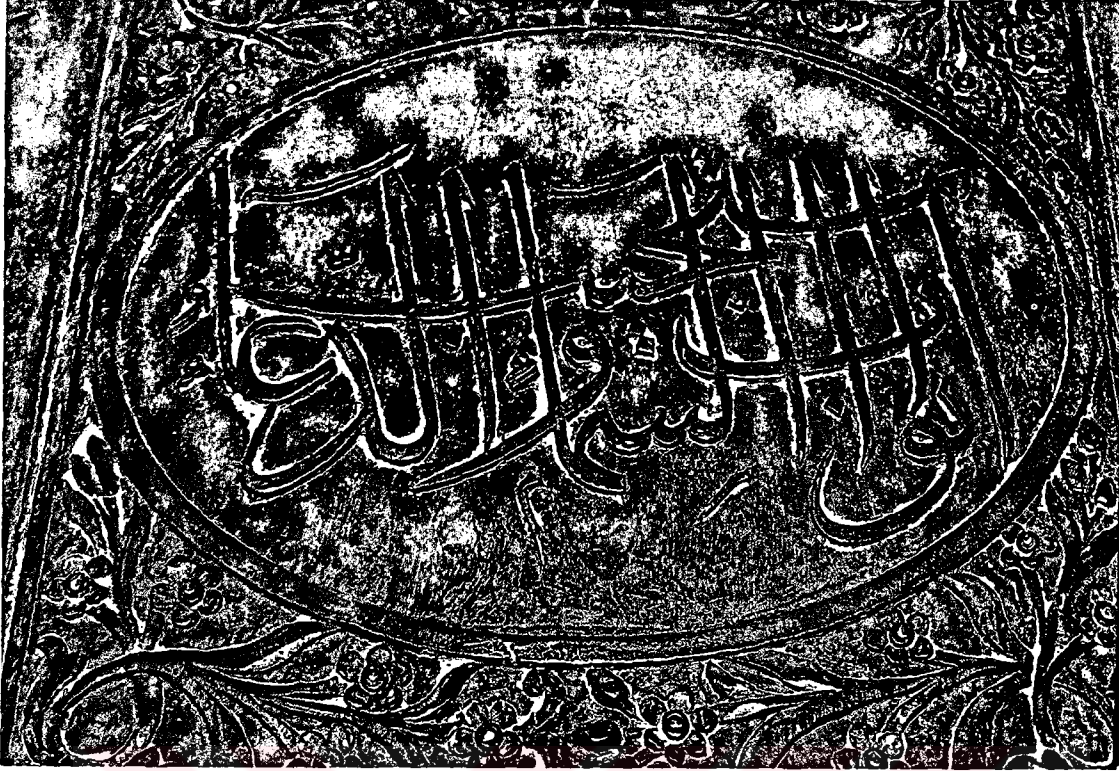
**Resim 31.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, içten girişin batı tarafındaki tavandan ayrıntı.



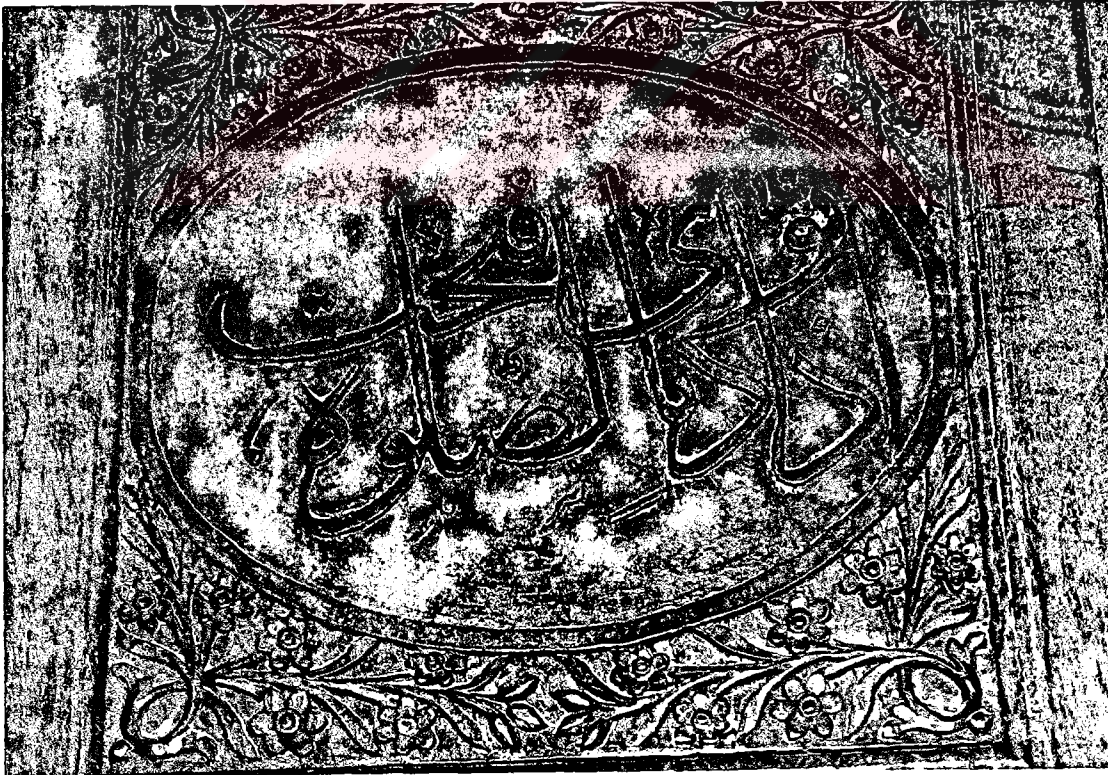
**Resim 32.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, kuzeydeki girişin ie açılan ahşap kapı kanatlarından batıdaki.



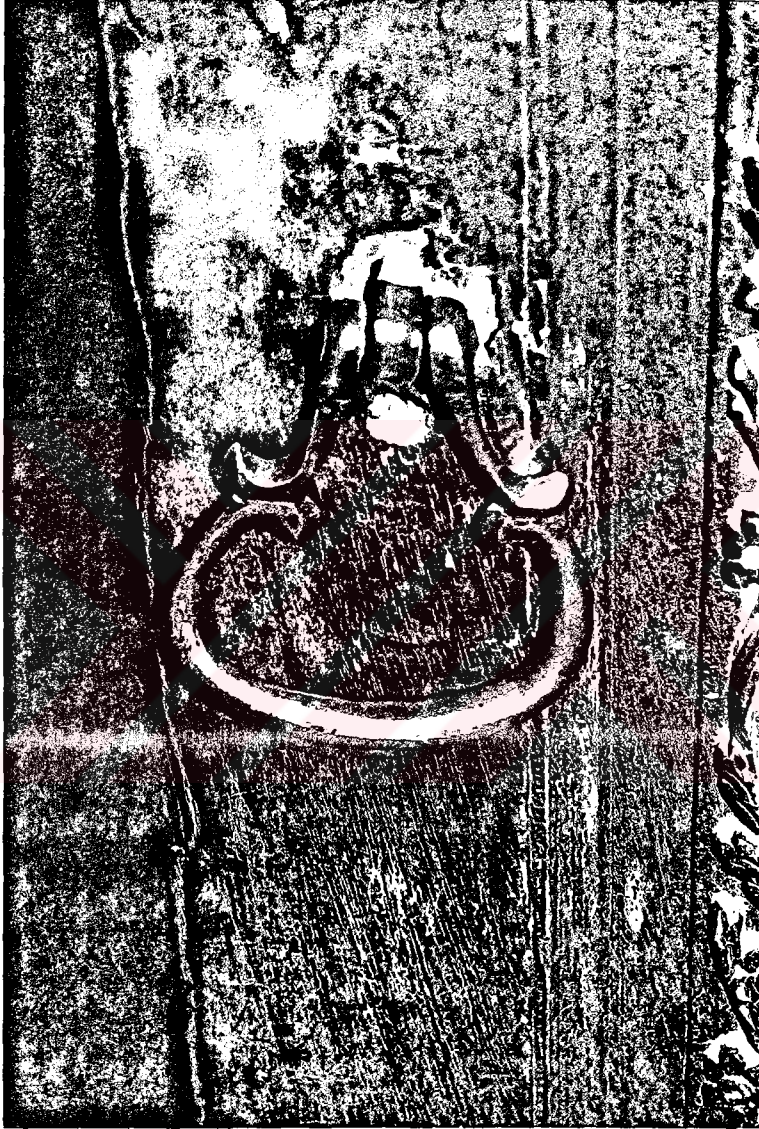
**Resim 33.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, kuzeydeki girişin ie açılan ahşap kapı kanatlarından doğudaki.



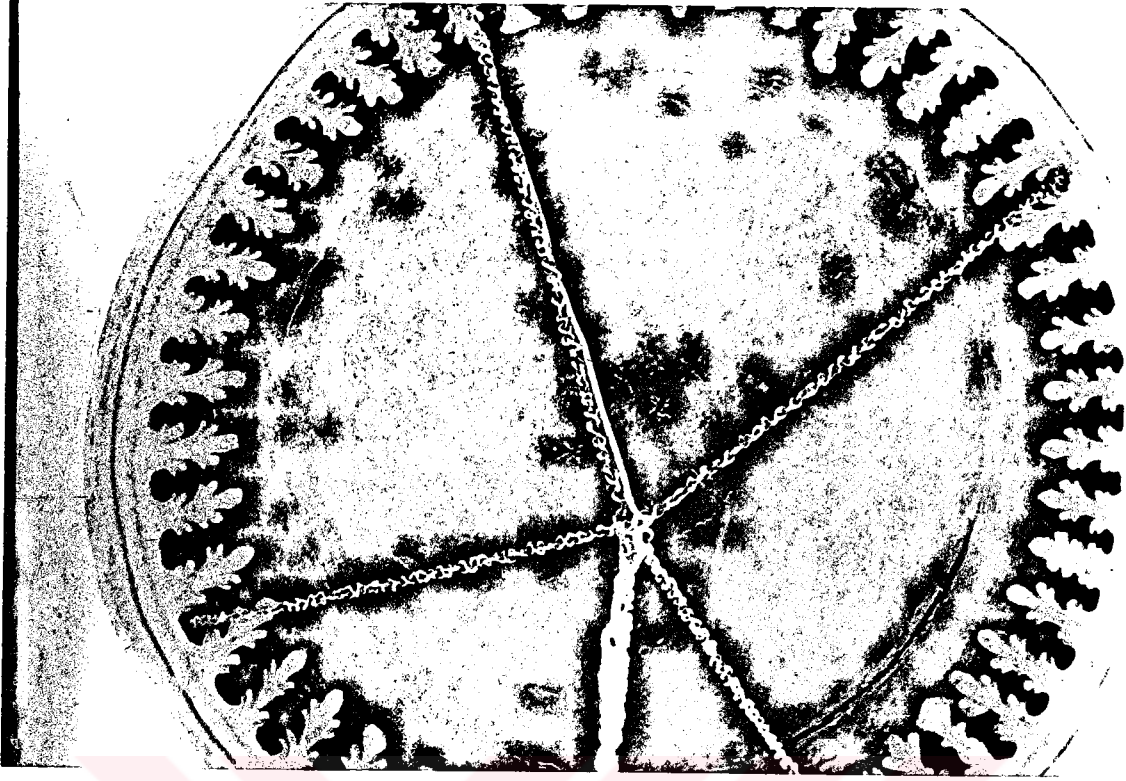
**Resim 34.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, girişin ahşap kapı kanatlarından doğudaki üzerindeki yazı panosu.



**Resim 35.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, giriş kapısının batı kanadı üzerindeki yazı panosu.



**Resim 36.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, giriş kapısının batı kanadı üzerindeki pirinç kapı halkası.



**Resim 37.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, ana kubbe içinden görünüş.

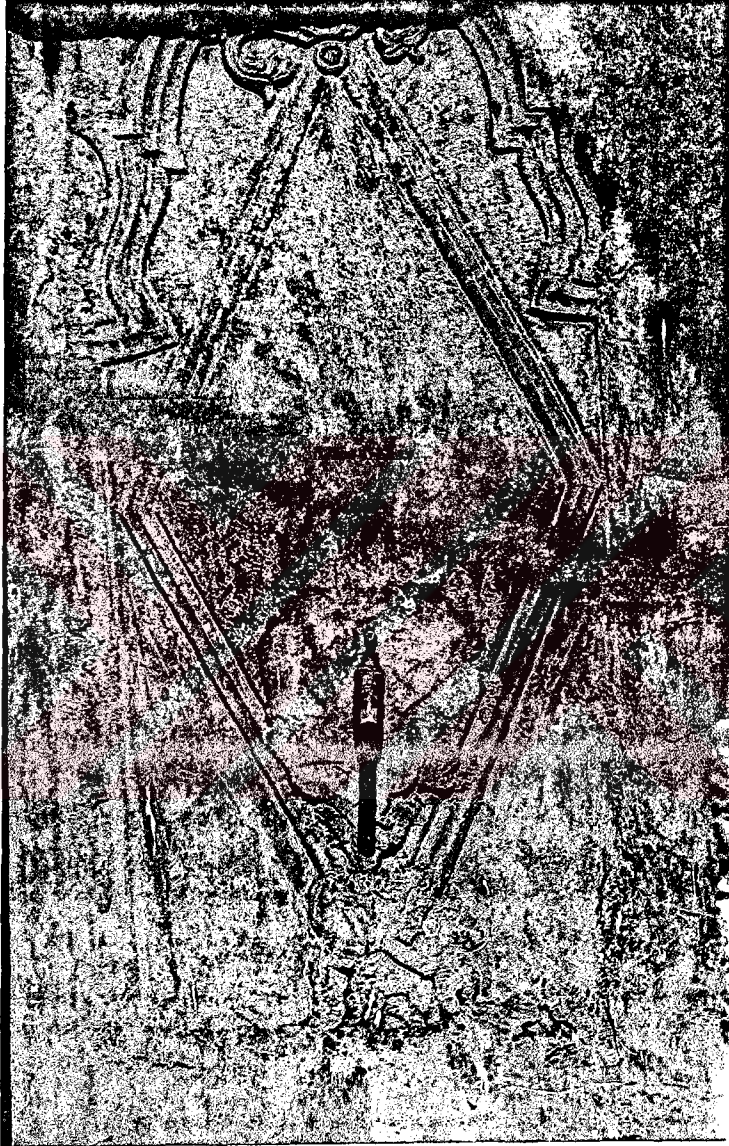


**Resim 38.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, avludan şadırvanın ve caminin görünüşü.



**Resim 39.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, şadırvan.





**Resim 40.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, onikigen gövdeli şadırvanın bir yüzünden ayrıntı.



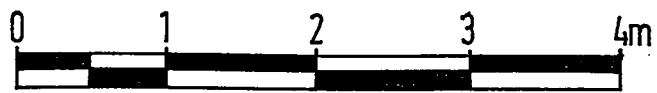
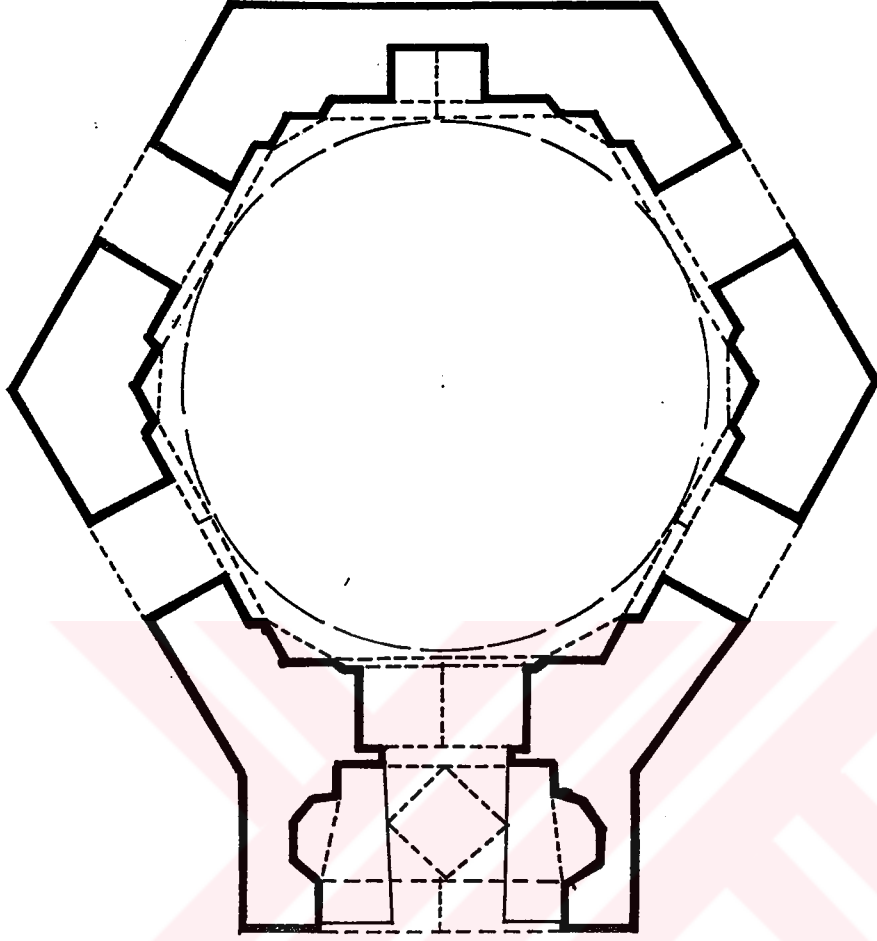
**Resim 41.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, doğusundaki haziresinden görünüm.



**Resim 42.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, batısındaki hazireden görünüm



**Resim 43.** Karaoğlu Mustafa Efendi Camii, batı taraftaki hazirede bulunan Karaoğlu Mustafa Efendi' nin mezar taşı.

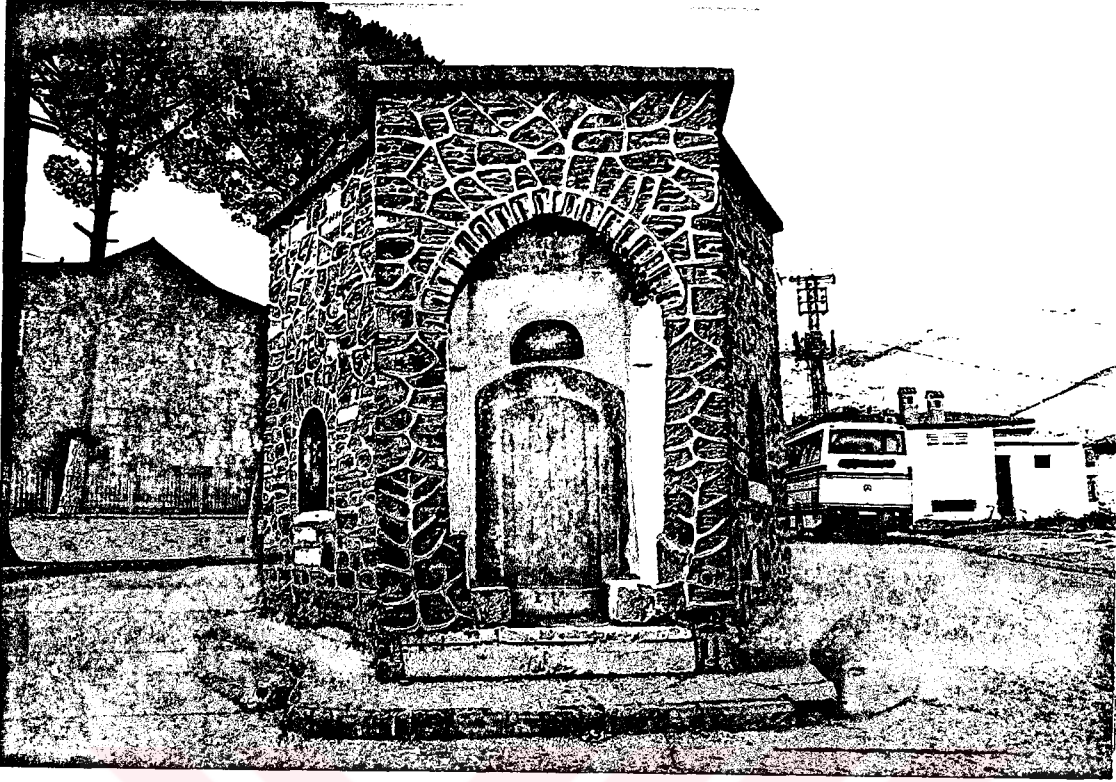


BIRGİ, Hatuniye Türbesi Planı

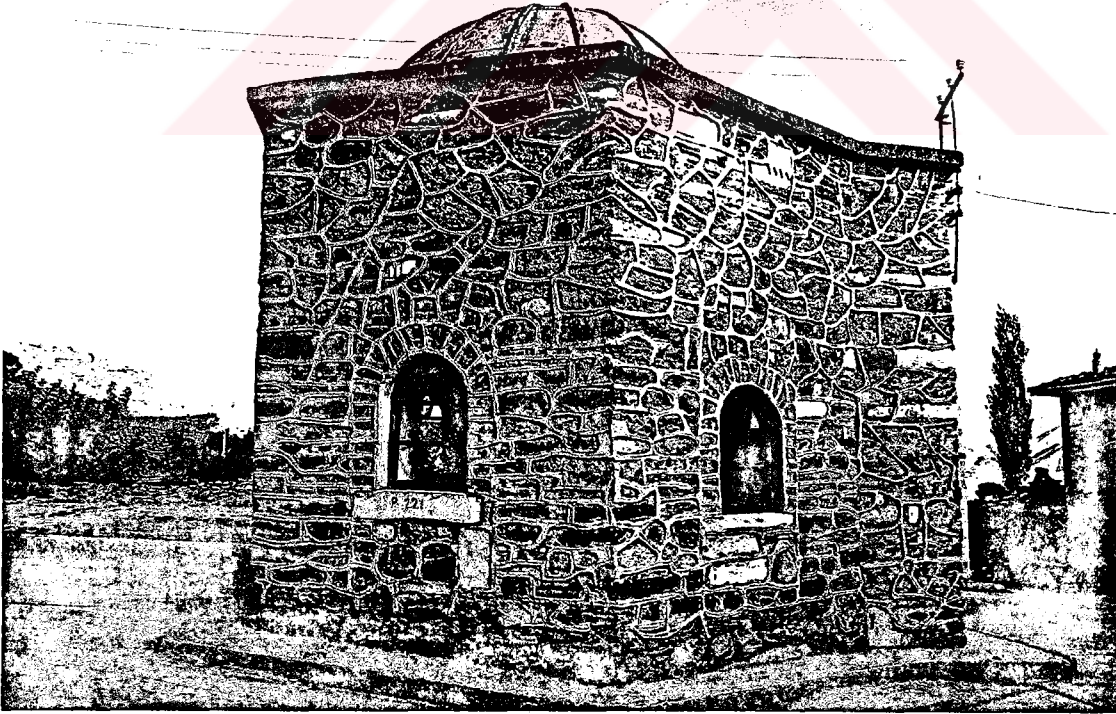
Rölöve Tarihi : 22. 09.1996 23. 04.1997

Rölöve : Çağdas Ocaklı - Kıymet - Cengiz İseri  
Mükerrem Kürüm

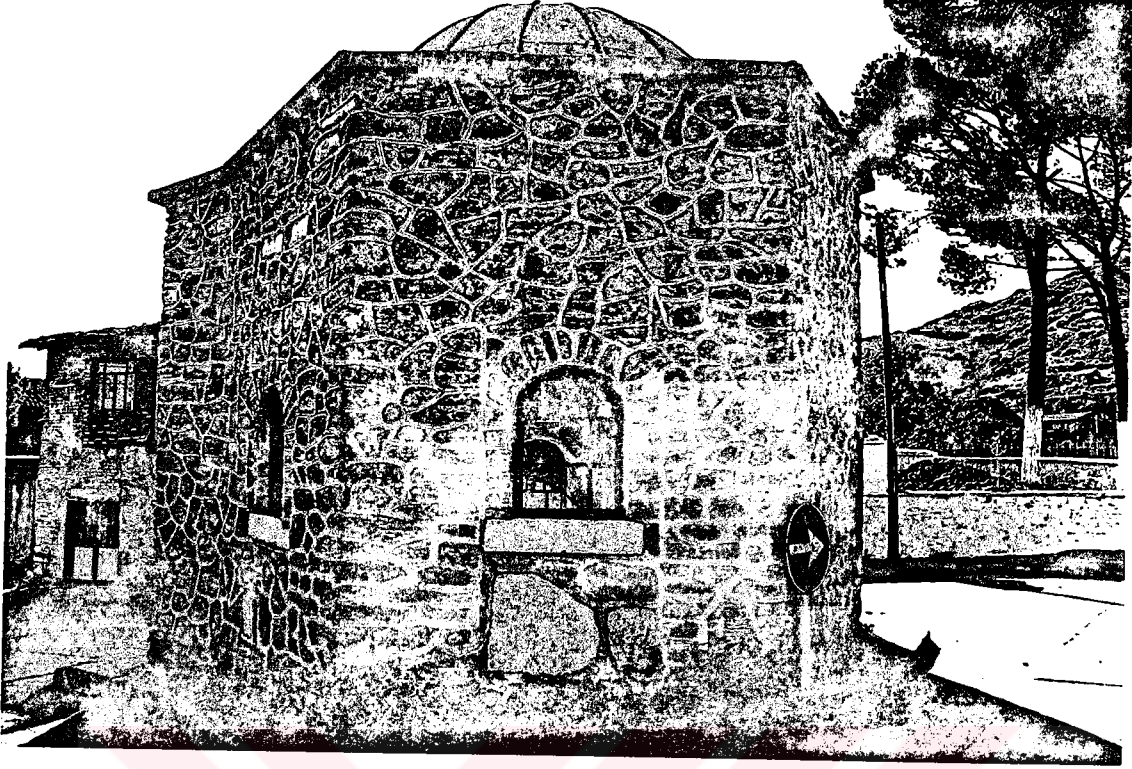
Çizim : Mükerrem Kürüm



**Resim 1.** Hatuniye Türbesi, güney-batı yönündeki girişi.



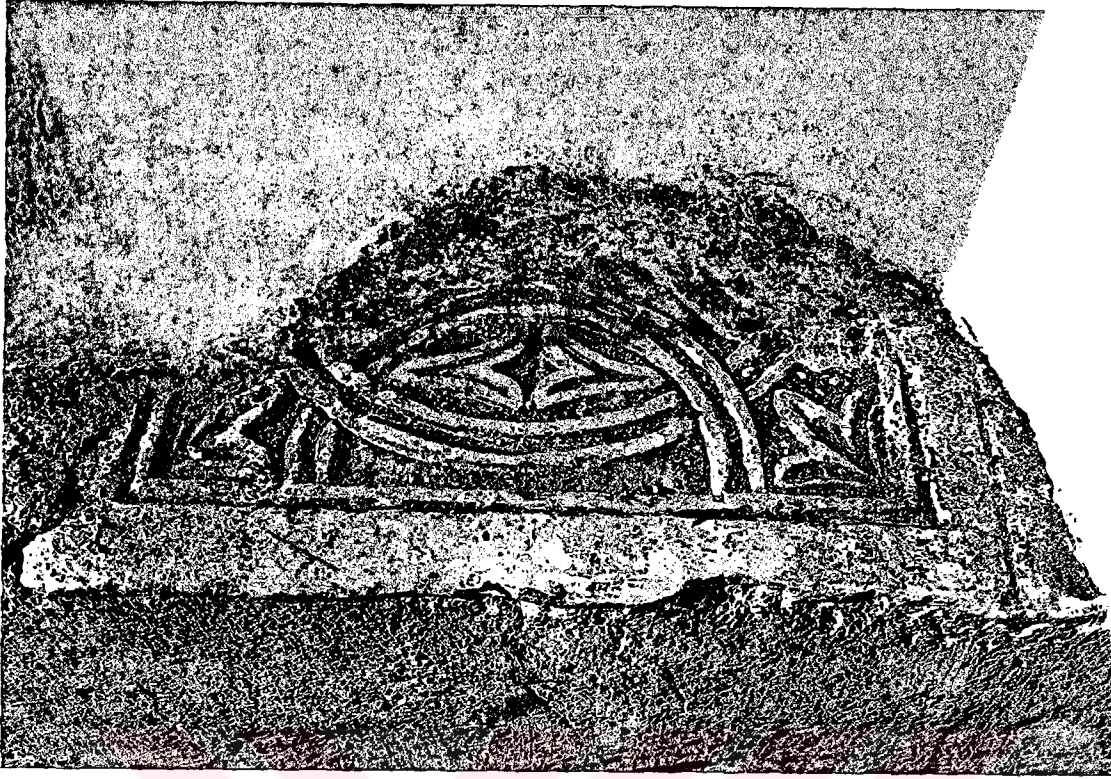
**Resim 2.** Hatuniye Türbesi, kuzey-batıdan görünüşü.



**Resim 3.** Hatuniye Türbesi, kuzey-doğudan görünüş.



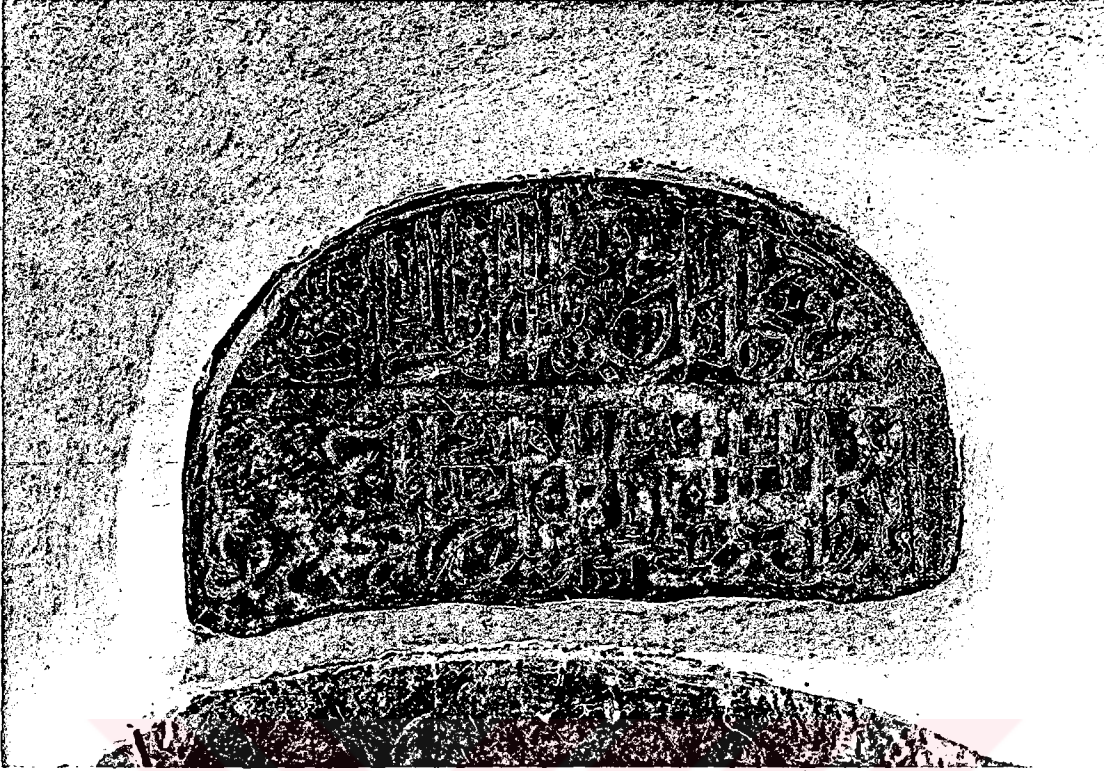
**Resim 4.** Hatuniye Türbesi, kuzey cephe.



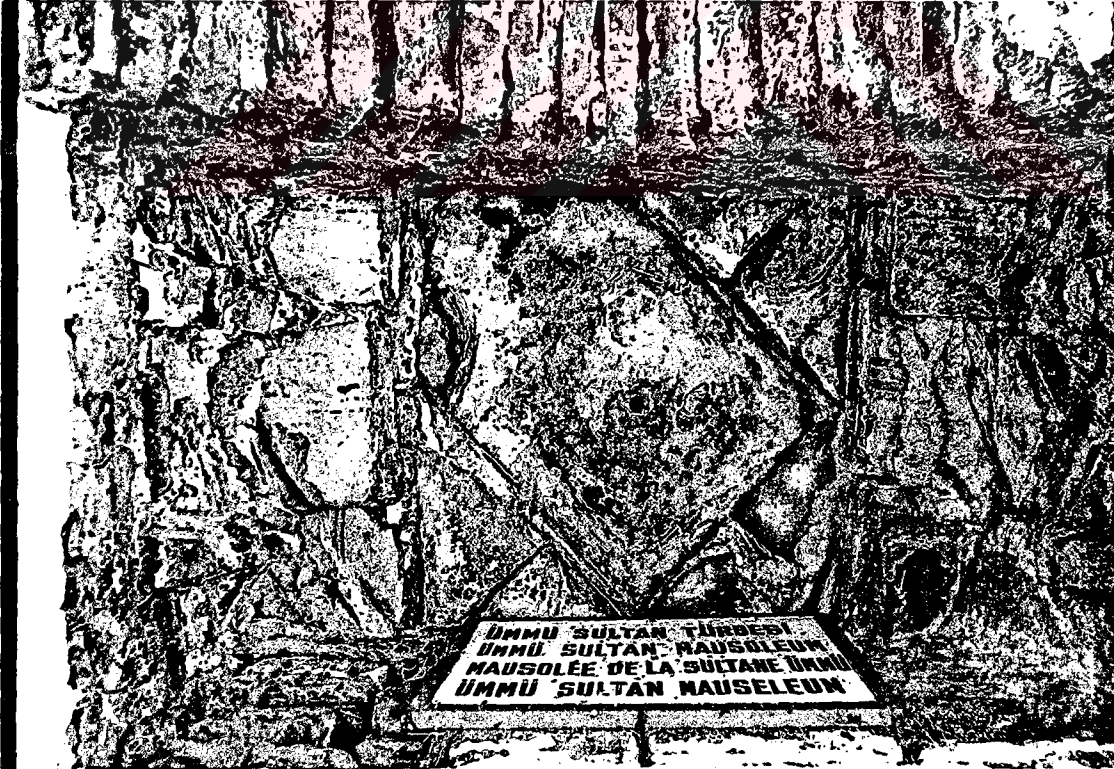
**Resim 5.** Hatuniye Türbesi, girişin iki yanındaki nişlerden birinin kaide kısmındaki devşirme malzeme.



**Resim 6.** Hatuniye Türbesi, diğer nişin kaide kısmındaki devşirme malzeme.



Resim 7. Hatuniye Türbesi, giriş açıklığının üzerinde yer alan kitabe.

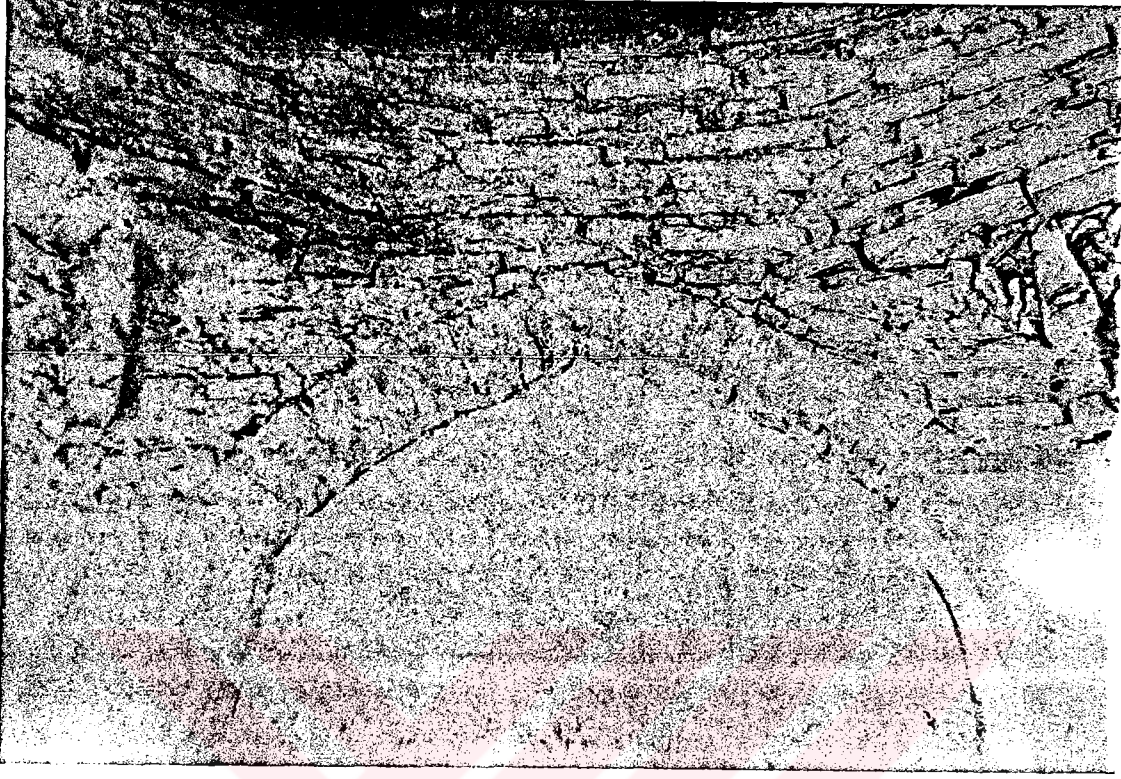


Resim 8. Hatuniye Türbesi, giriş eyvanının üzerindeki kılıngıç örtü.





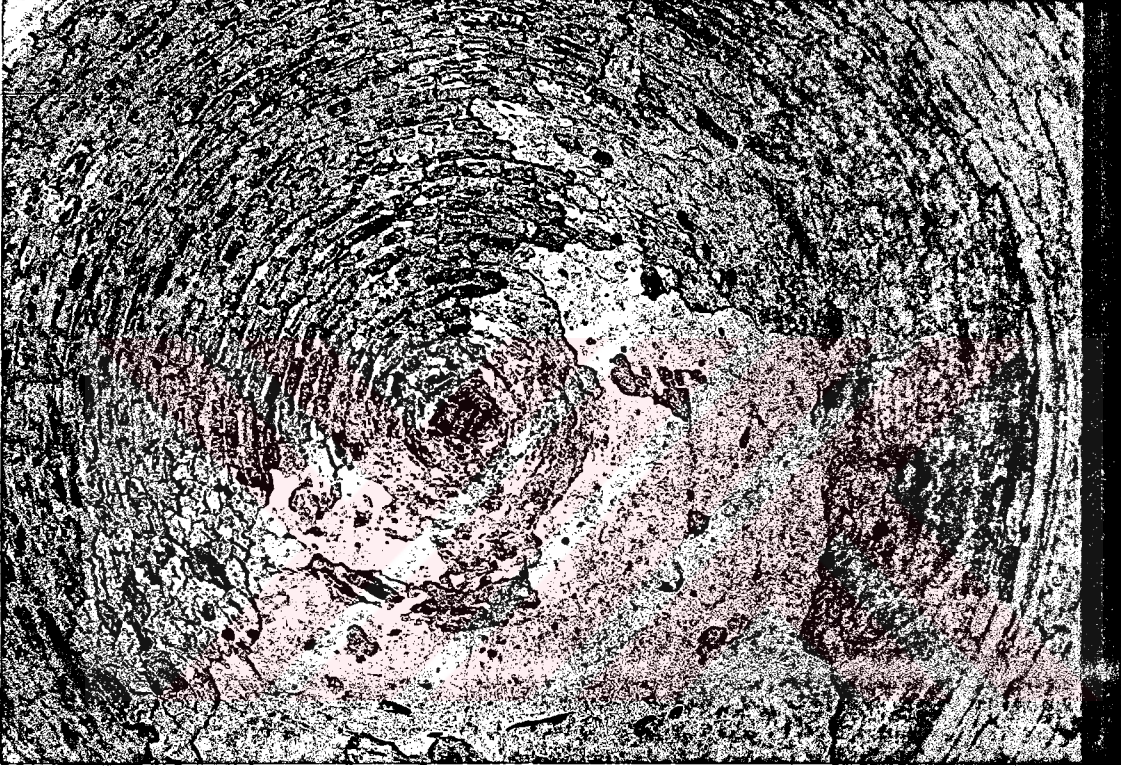
**Resim 9.** Hatuniye Türbesi, içten görünüm.



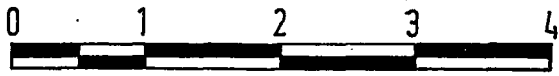
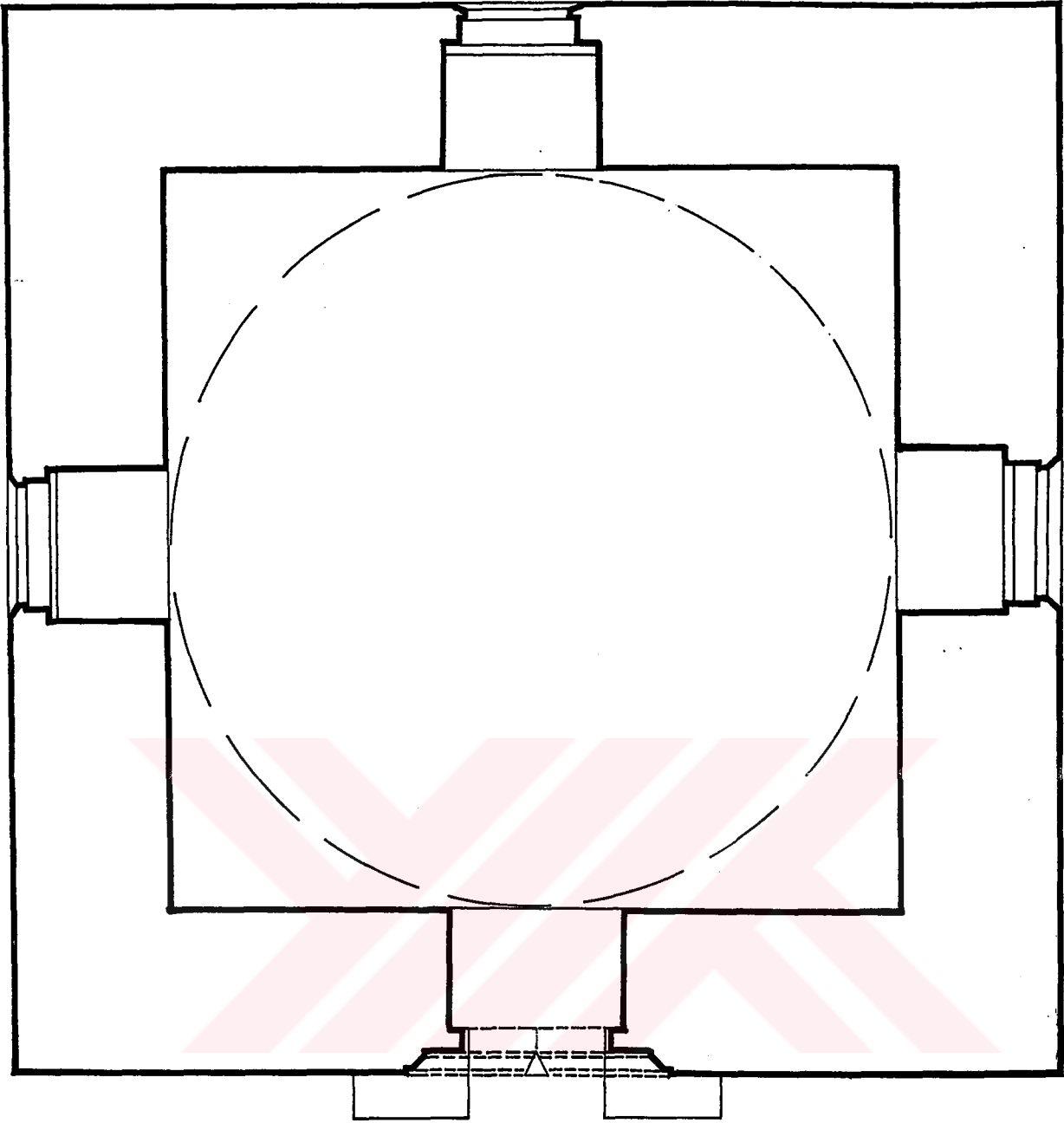
**Resim 10.** Hatuniye Türbesi, altıgen gövdeli türbenin içte, sivri kemerli sağır bir niş şeklinde düzenlenmiş olan yüzlerinden biri.



**Resim 11.** Hatuniye Türbesi, kubbeye geçiş elemanları.



**Resim 12.** Hatuniye Türbesi, kubbe içi.



BİRGİ Aydınoglu Mehmet Bey Türbesi Planı  
Rölöve Tarihi : 21-22.09.1996  
Rölöve : Kıymet İşeri - Mükerrerem Kürüm  
Çizim : Mükerrerem Kürüm

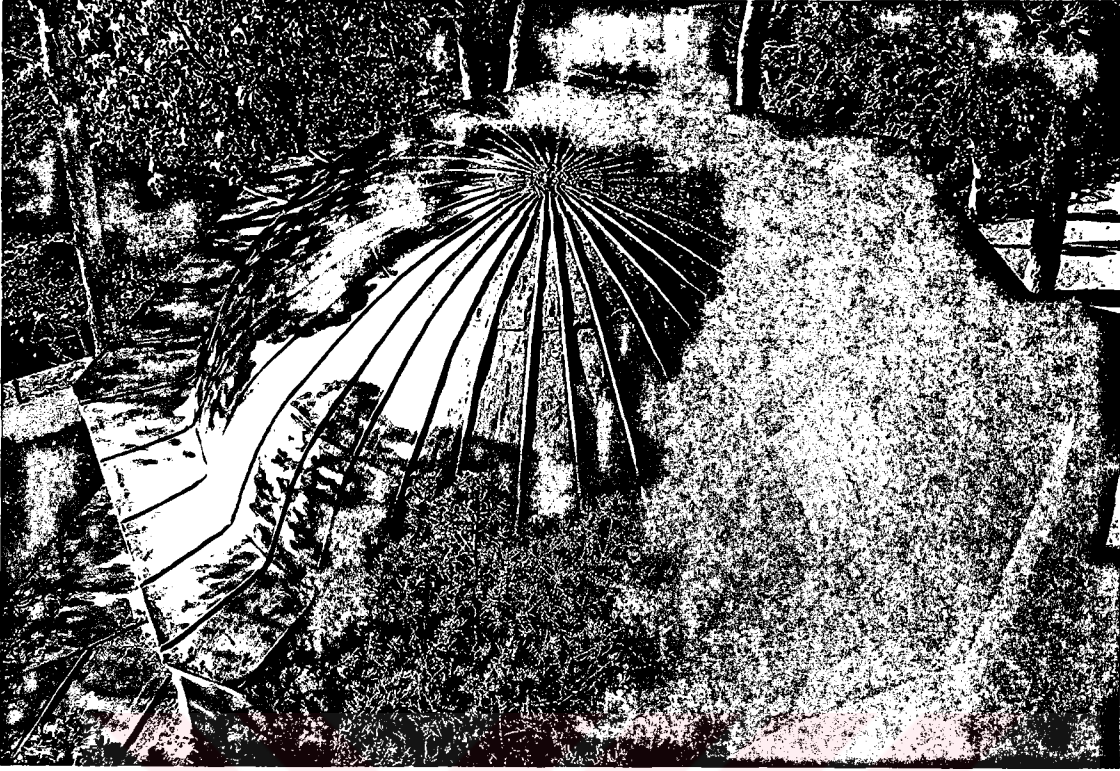




**Resim 1.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, güney cephe ve giriş.



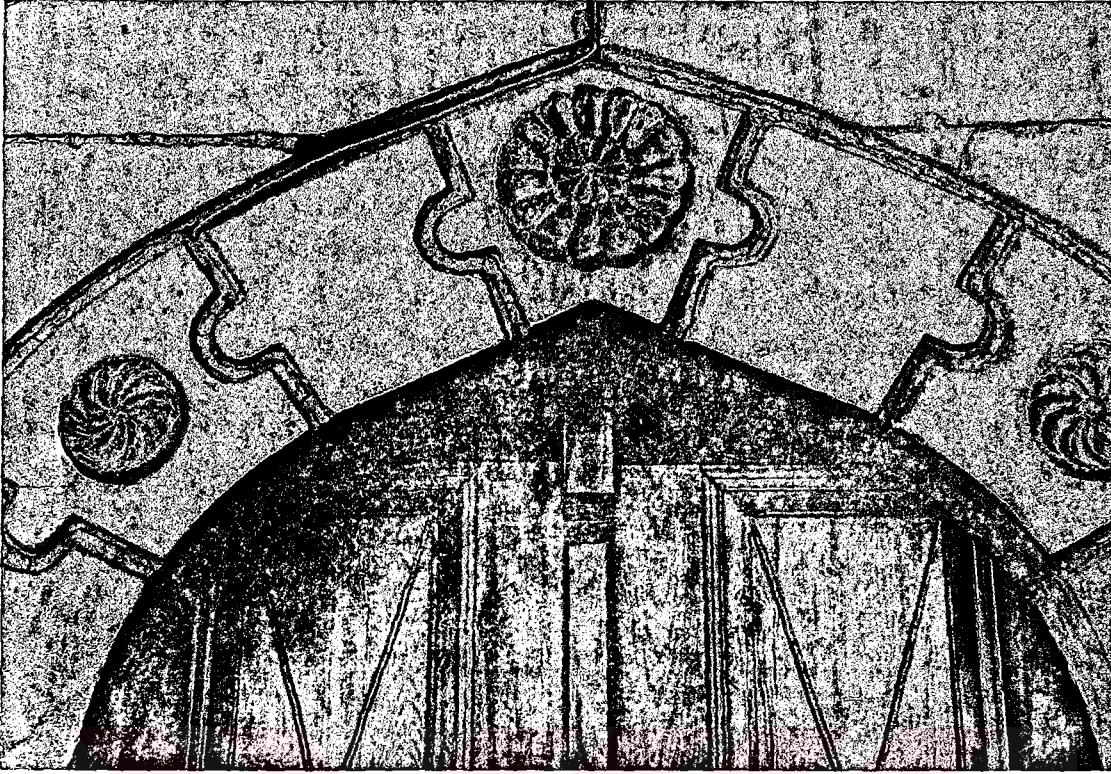
**Resim 2.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, Ulu Cami ve Türbenin birbirlerine göre konumları.



**Resim 3.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, türbenin üst örtüsü.



**Resim 4.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, giriş kapısı.

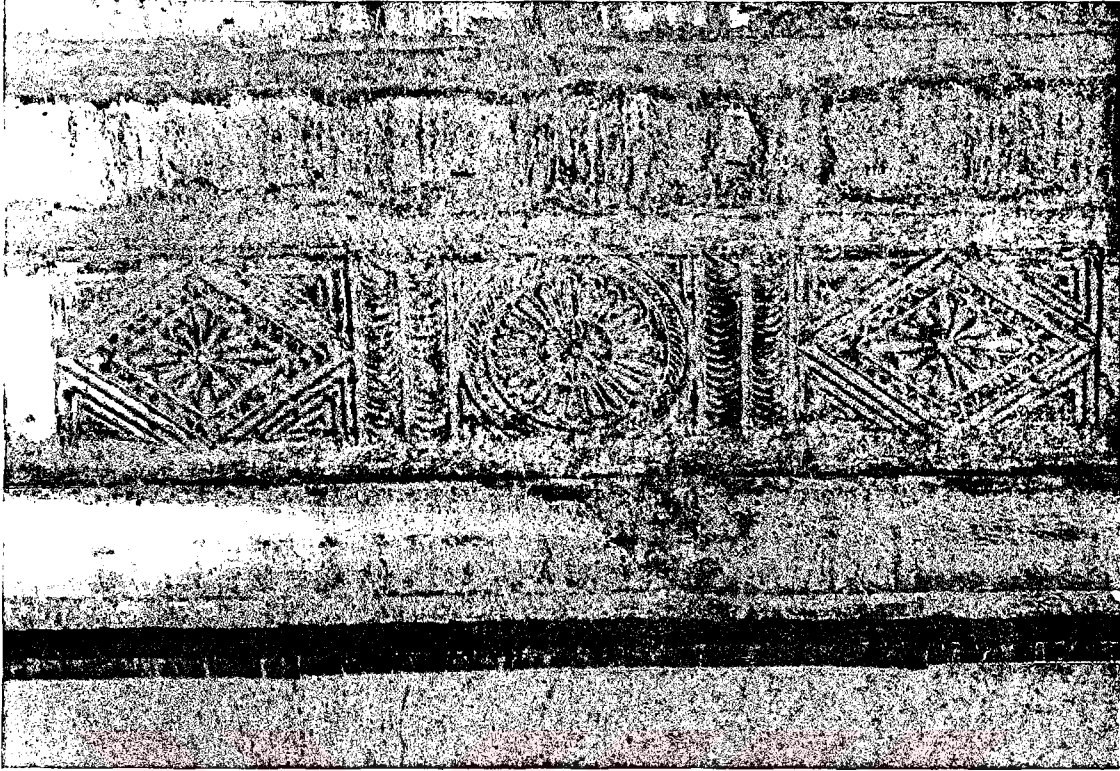


**Resim 5.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, giriş açıklığı kemerinden ayrıntı.

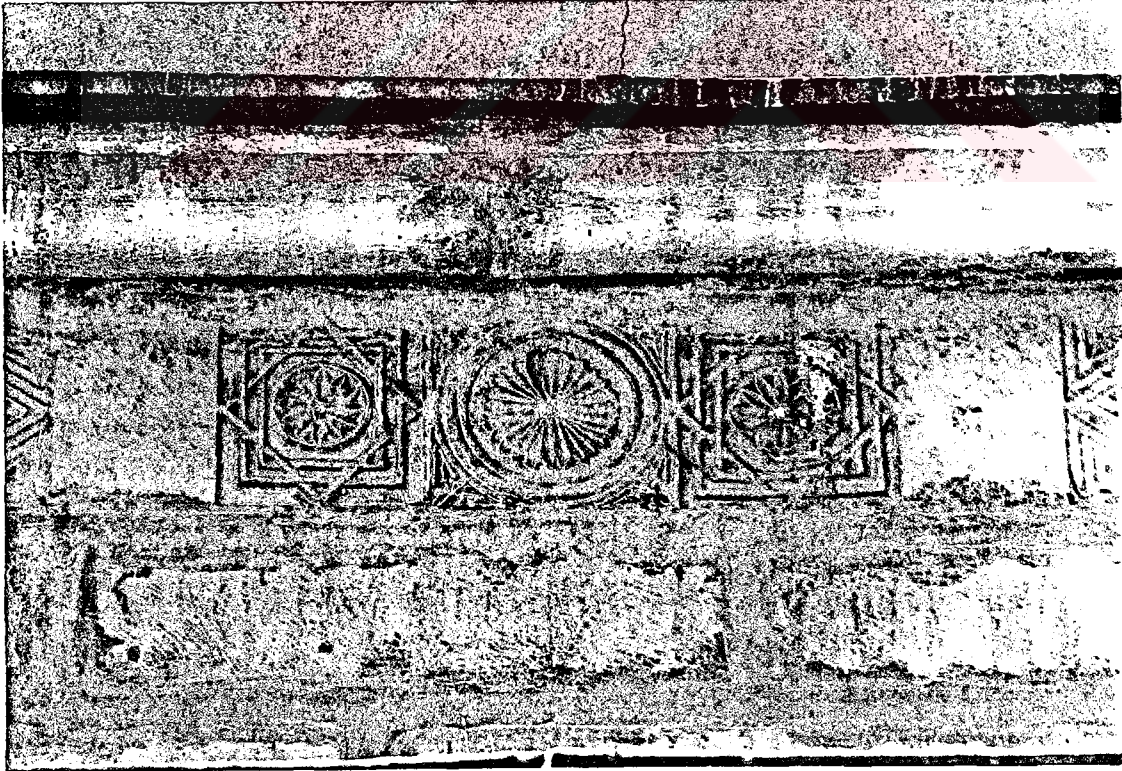


**Resim 6.7.8.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, giriş açıklığının üst kısmındaki devşirme panolar.

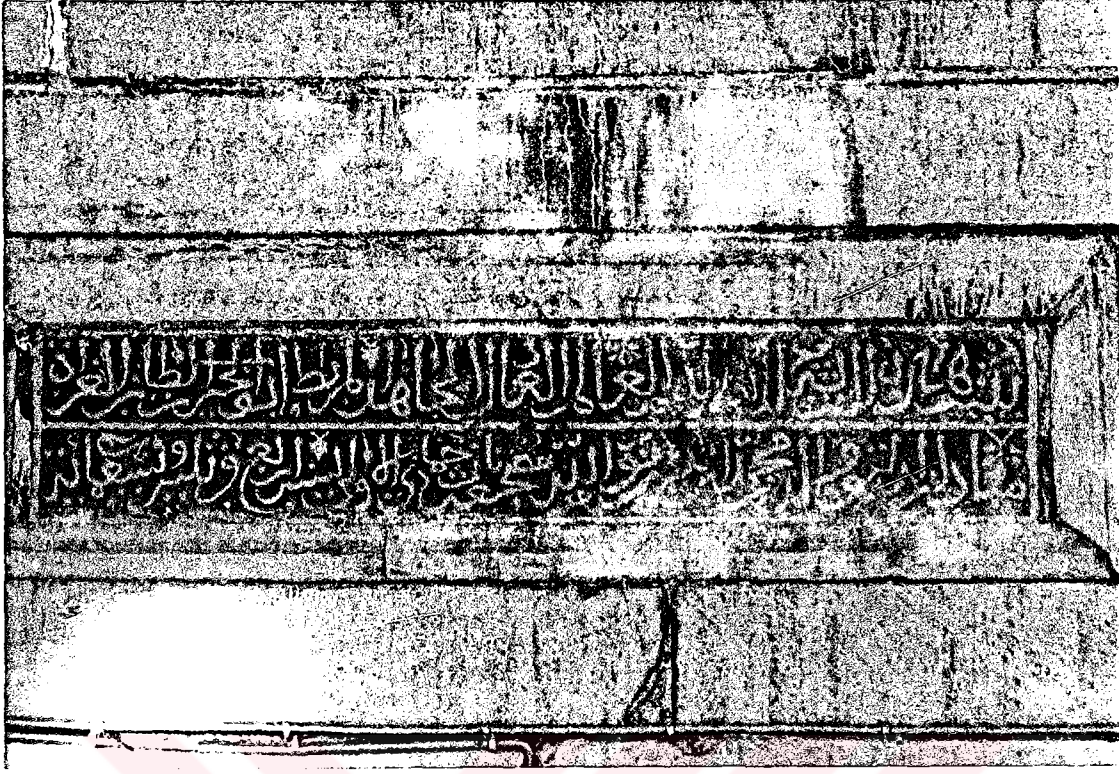




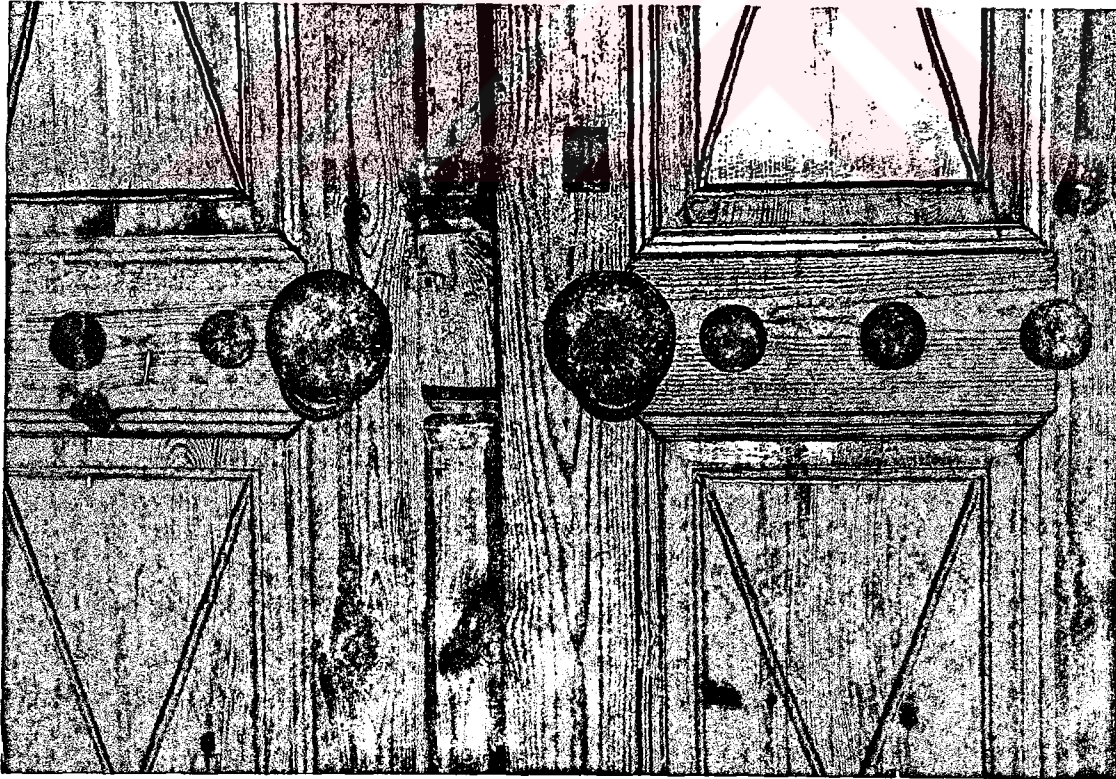
**Resim 7. Aydınolu Mehmet Bey Türbesi.**



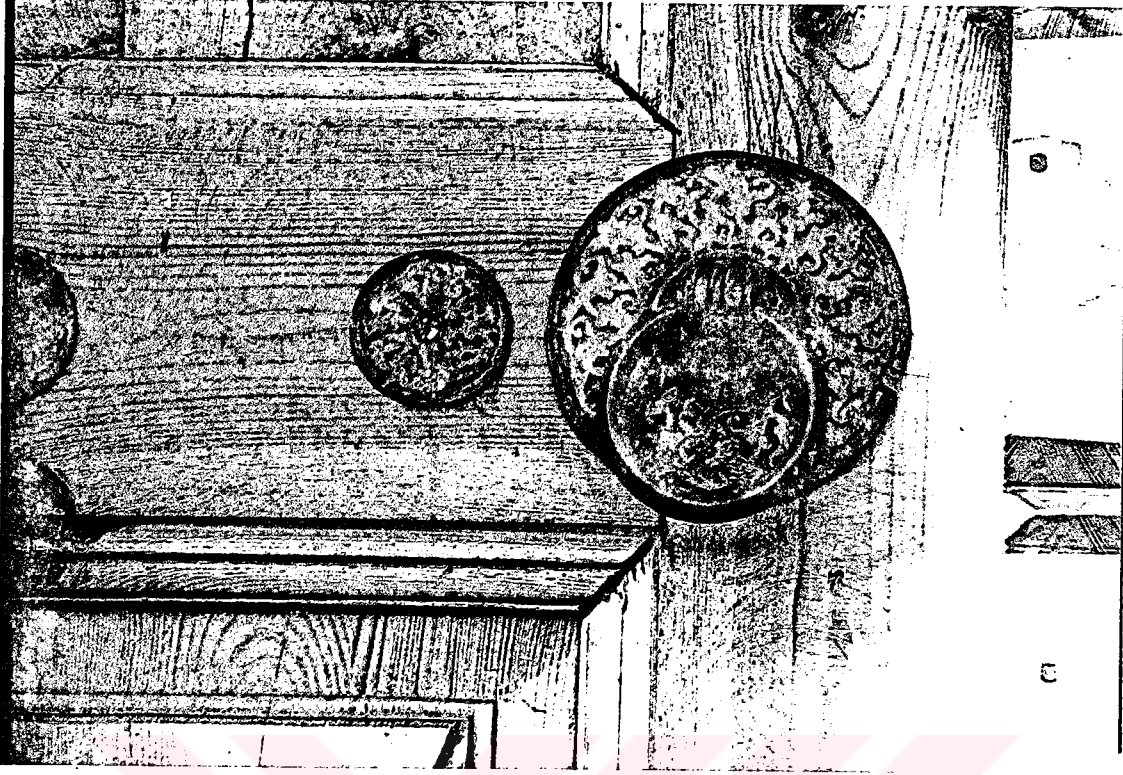
**Resim 8. Aydınolu Mehmet Bey Türbesi.**



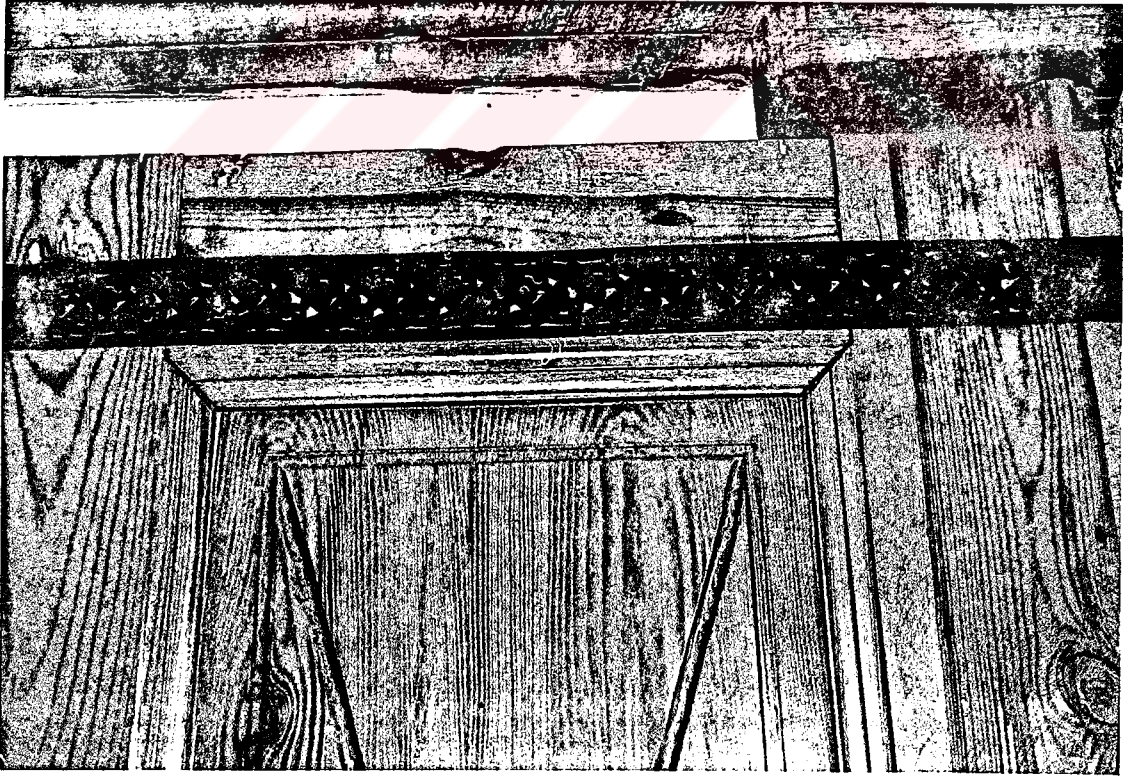
Resim 9. Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, giriş üzerindeki kitabe.



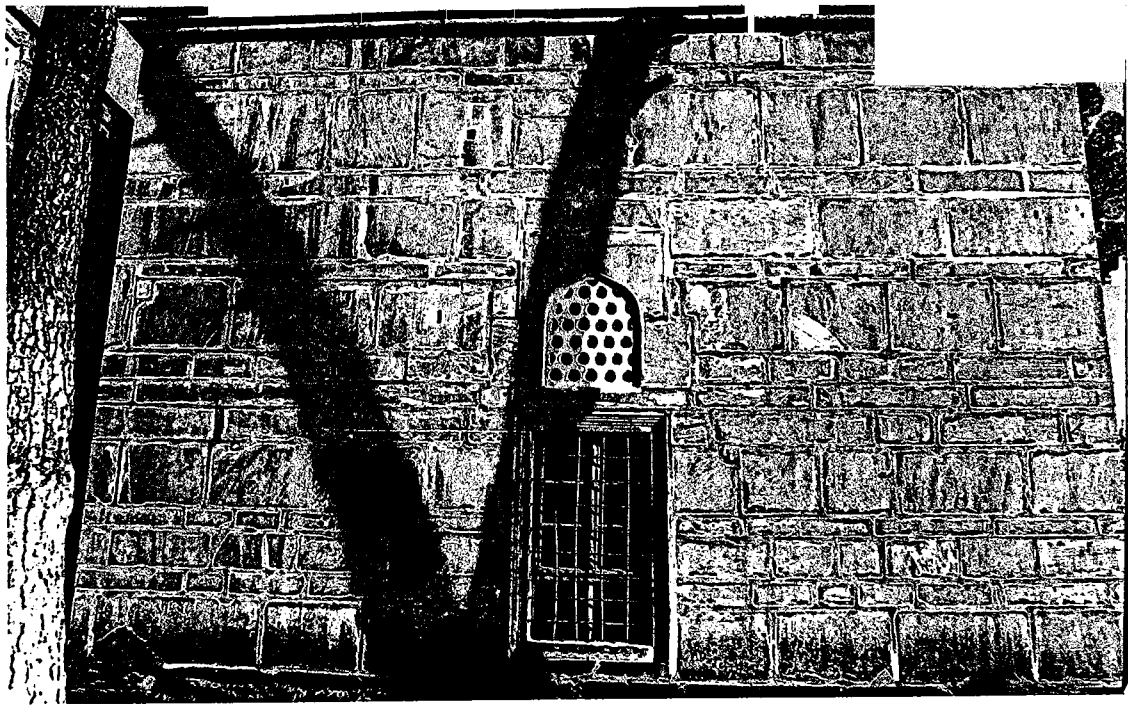
Resim 10. Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, ahşap giriş kapısı üzerindeki madeni aksam.



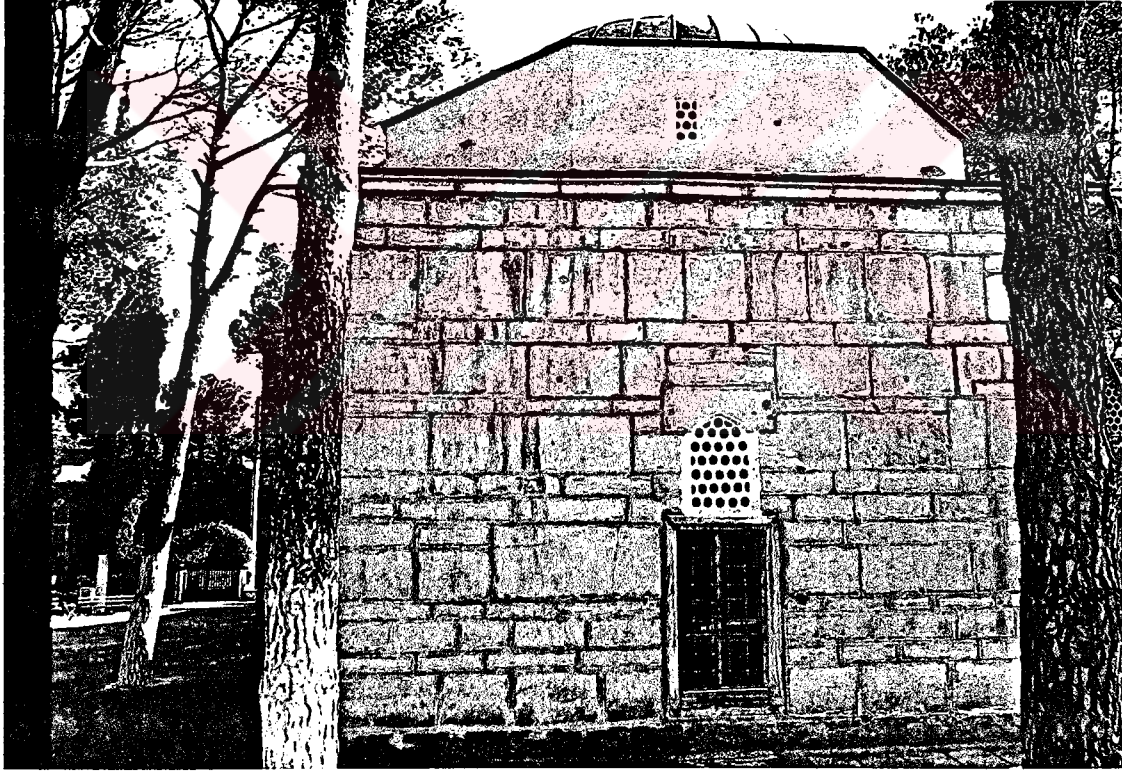
**Resim 11.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, giriş kapısı üzerindeki rumili süslemeli, kapı halkası.



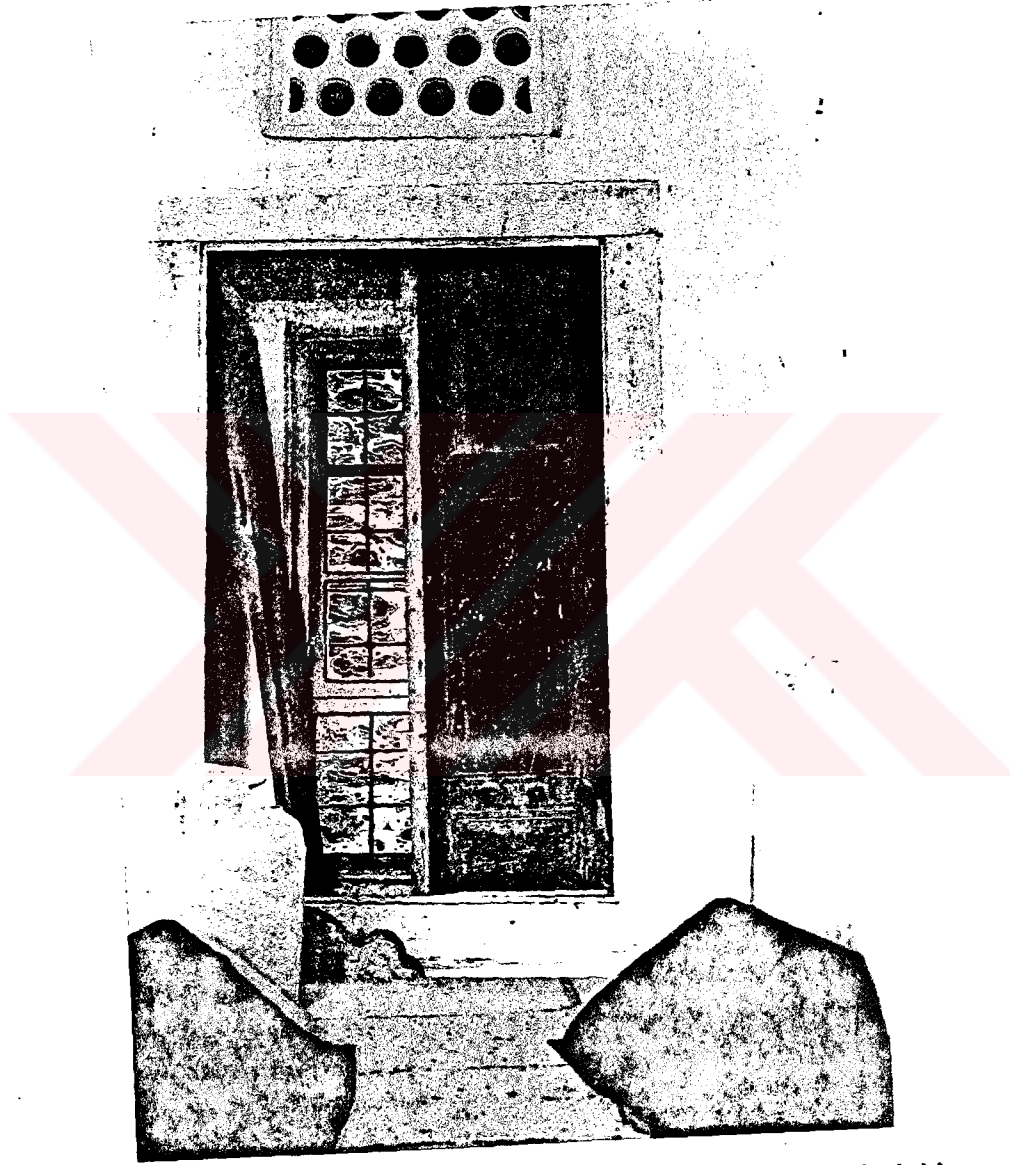
**Resim 12.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, ahşap giriş kapısı üzerindeki madeni aksamdan ayrıntı.



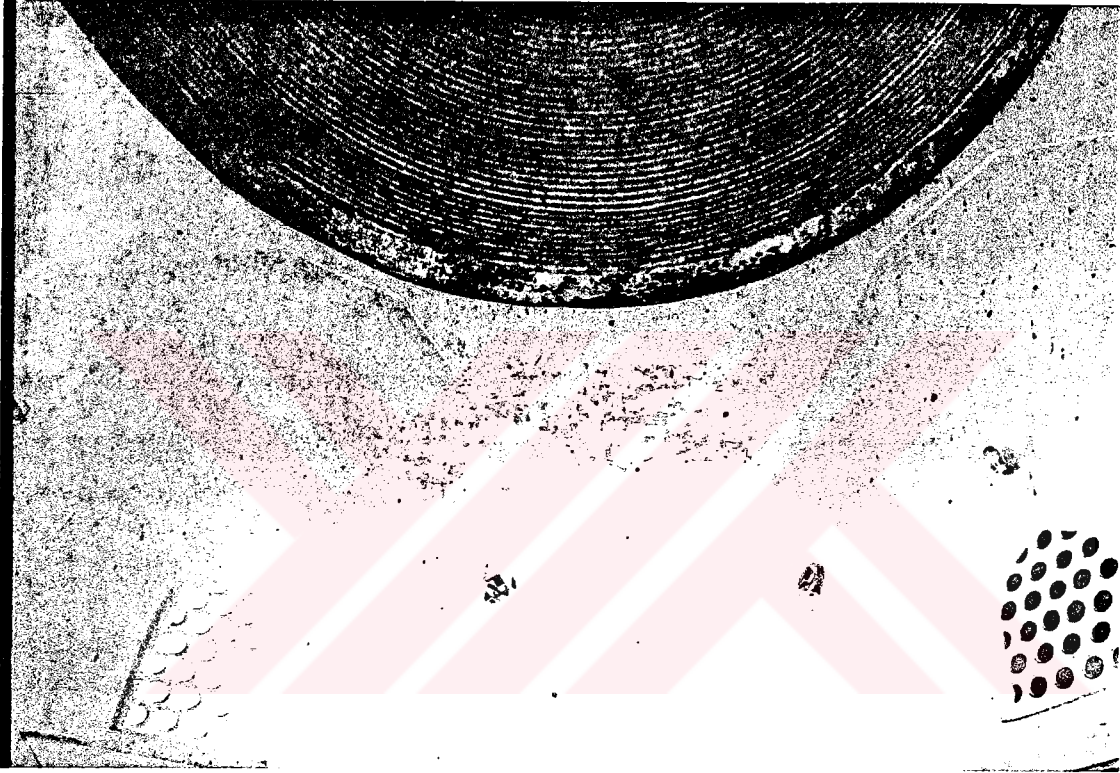
**Resim 13.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, kuzey cephe.



**Resim 14.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, batı cephe.



Resim 15. Hatuniye Türbesi, içten doğu duvarı üzerindeki pencere.



**Resim 16.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, kubbe geçişleri.



**Resim 17.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, kubbe eteğindeki pencerelerden gúney-batıdaki.

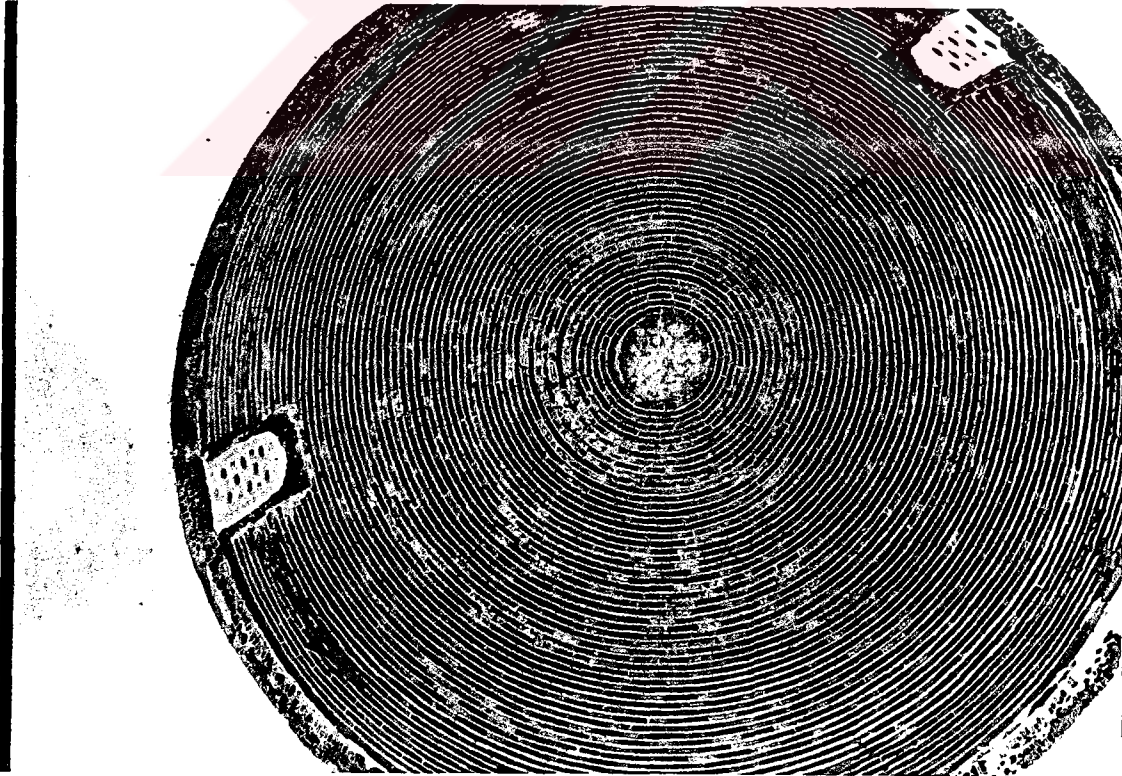


**Resim 18.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, kubbe eteğindeki pencerelerden doğudaki.





**Resim 19.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, kubbe eteğindeki süsleme şeridi.



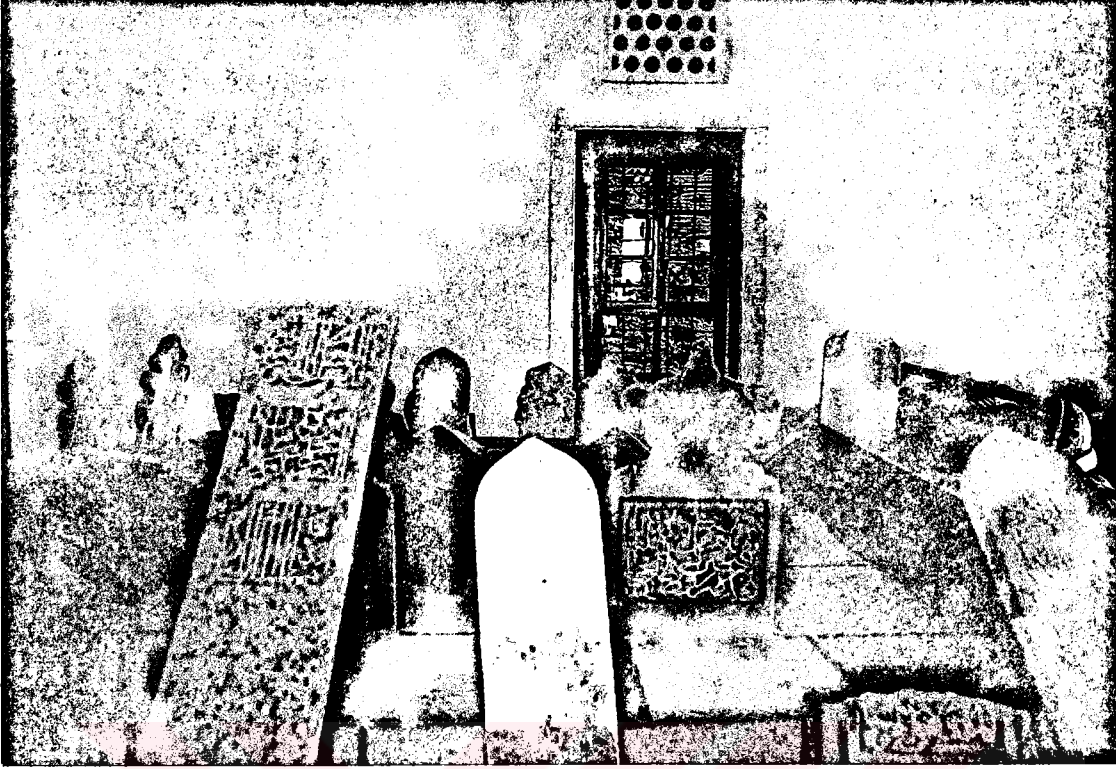
**Resim 20.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, kubbe içi.



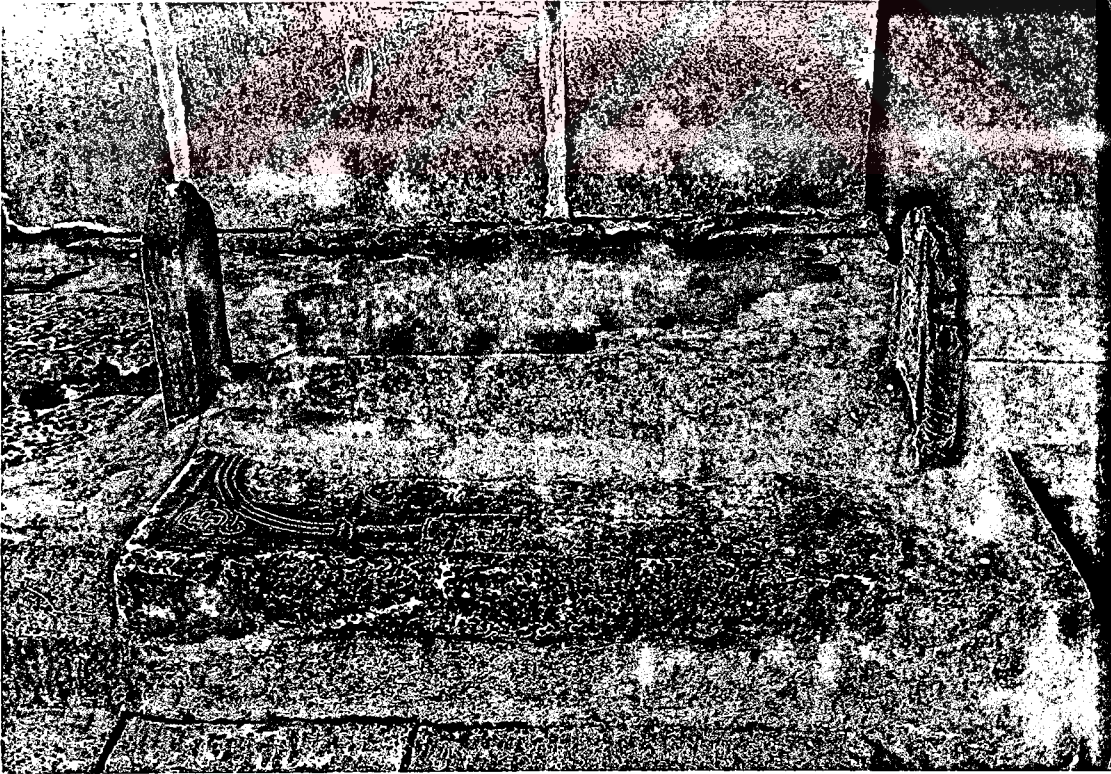
**Resim 21.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, kubbe göbeği.



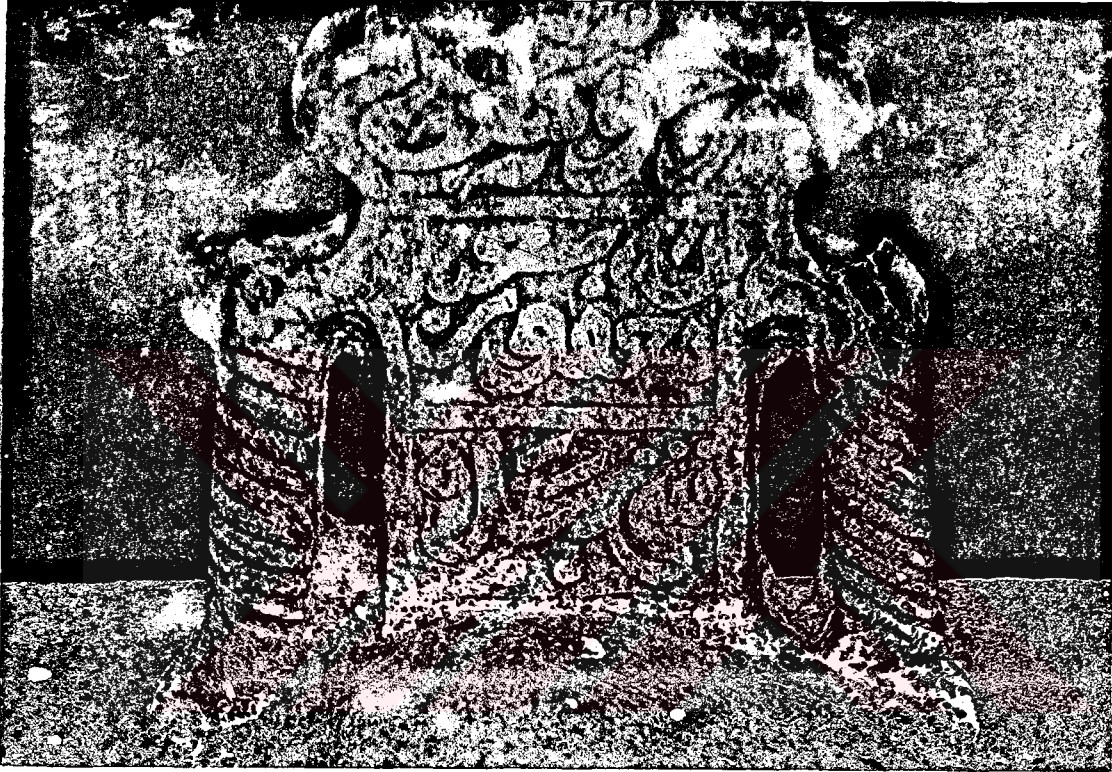
**Resim 22.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, türbe içindeki mezarlardan, girişten sonraki ilk mezar taşı.



**Resim 23.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, türbe içindeki mezarlar ve diğer mezar taşları.



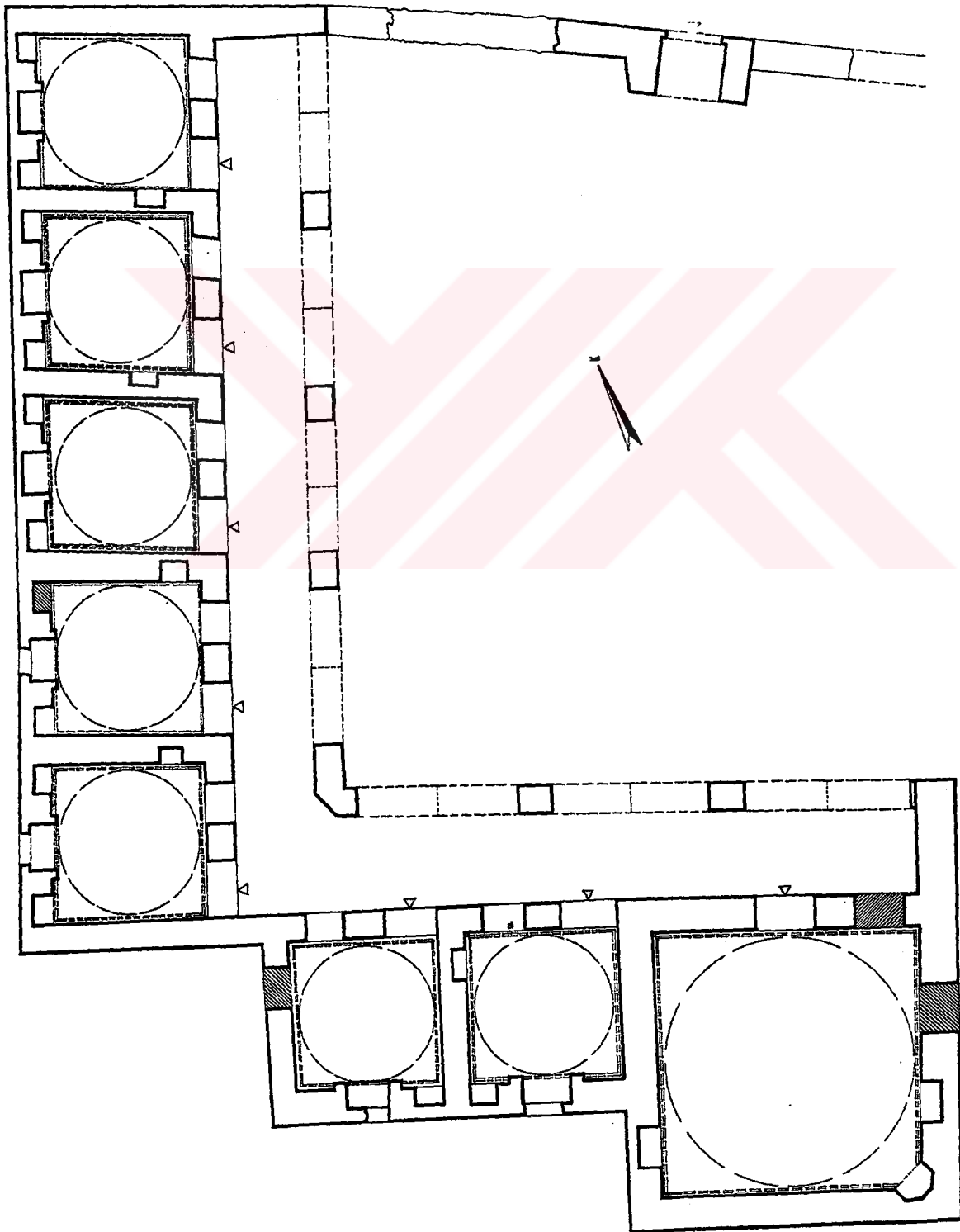
**Resim 24.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, dışta girişin doğusundaki seki üzerinde yer alan Kral Kızı mezarı.

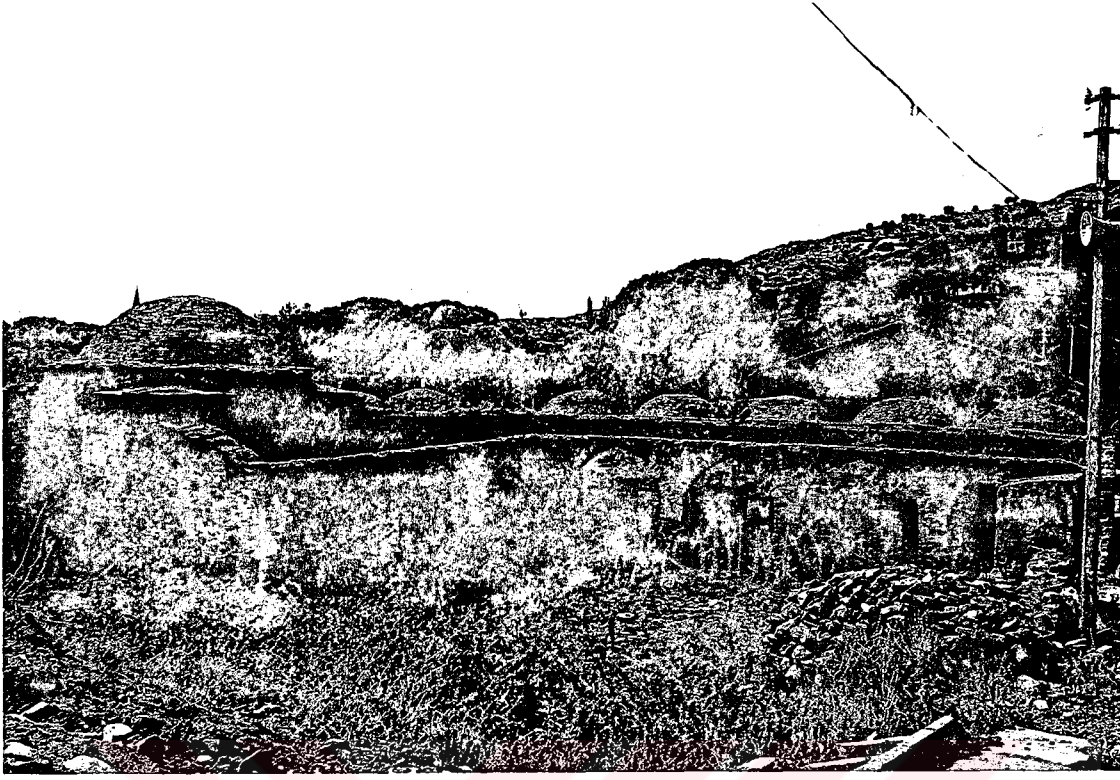


**Resim 25.** Aydınoğlu Mehmet Bey Türbesi, Kral Kızı Mezarı' nın baş taşı.

PLAN 7

0 1 2 3 4m  
Etiler, Derviş Ağa Medresesi Planı  
Tarih : 24.11.1956  
Röve : Mikârem Kırın  
Kıyma - Çarpı : İsmail Kırın  
Çizim : Mikârem Kırın





**Resim 1.** Derviş Ağa Medresesi, güney-doğudan genel görünüm.



**Resim 2.** Derviş Ağa Medresesi, kubbeli derslane mekanı ve yanındaki öğrenci odaları.



**Resim 3.** Derviş Ağa Medresesi, kuzeydeki öğrenci odaları.



**Resim 4.** Derviş Ağa Medresesi, öğrenci odalarının tuğla kubbeleri.





**Resim 5.** Derviş Ağa Medresesi, doğudaki giriş kapısı ve Medrese' nin genel görünümü.



**Resim 6.** Derviş Ağa Medresesi, doğudaki basık kemerli giriş ve üzerindeki kitabe.



**Resim 7.** Derviş Ağa Medresesi, giriş kapısının sol tarafındaki söve üzerindeki devşirme malzeme.



**Resim 8.** Derviş Ağa Medresesi, giriş açıklığı üzerindeki kitabe.



**Resim 9.** Derviş Ağa Medresesi, girişin medrese içinden görünümü.



**Resim 10.** Derviş Ağa Medresesi, dersane mekanının güney duvarı üzerindeki mihrap.



**Resim 11.** Derviş Ağa Medresesi, dersane mekanının kubbeye geçiş elemanı.

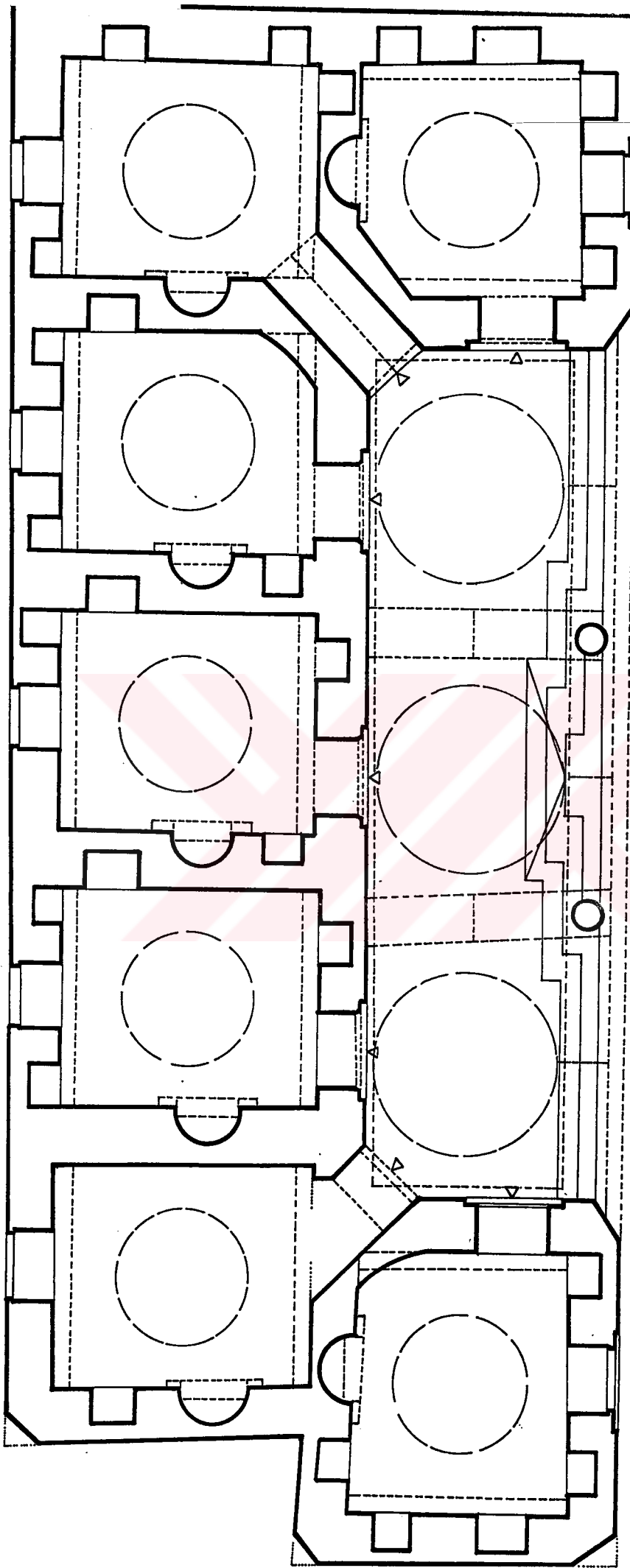


**Resim 12.** Derviş Ağa Medresesi, öğrenci odalarından birinin içindeki ocak nişi.





**Resim 13.** Derviş Ağa Medresesi, öğrenci odalarından birinin kubbeye geçiş elemanı.



BIRGI, Mehmet Efendi Medresesi Planı  
 Rölefe Tarihi : 23.11.1996 23.04.1997  
 Rölefe : Mükerrrem Kürüm - Kıymet - Cengiz İleri  
 Çağdaş Ocaklı  
 Çizim : Mükerrrem Kürüm





**Resim 1.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş cephesi.



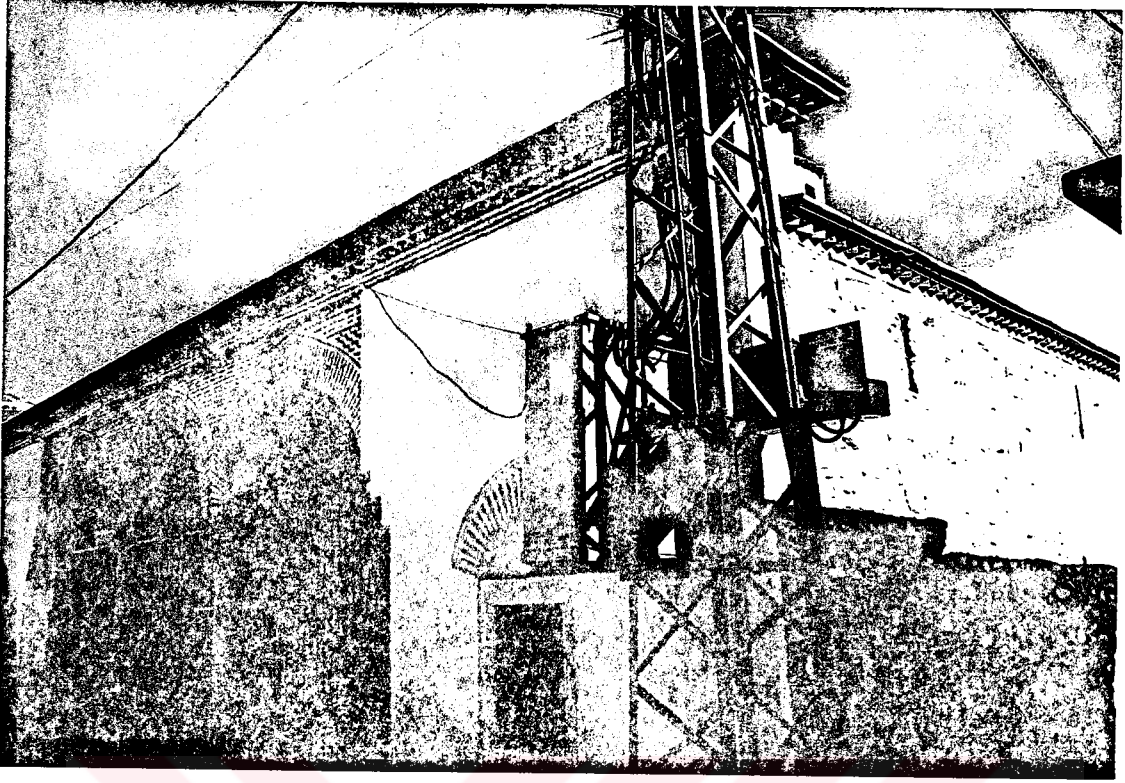
**Resim 2.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş cephesinin, ortadaki kemer açıklığının sütunlarından sağdaki.



**Resim 3.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş cephesinin ortadaki giriş kemerinin solundaki sütun.



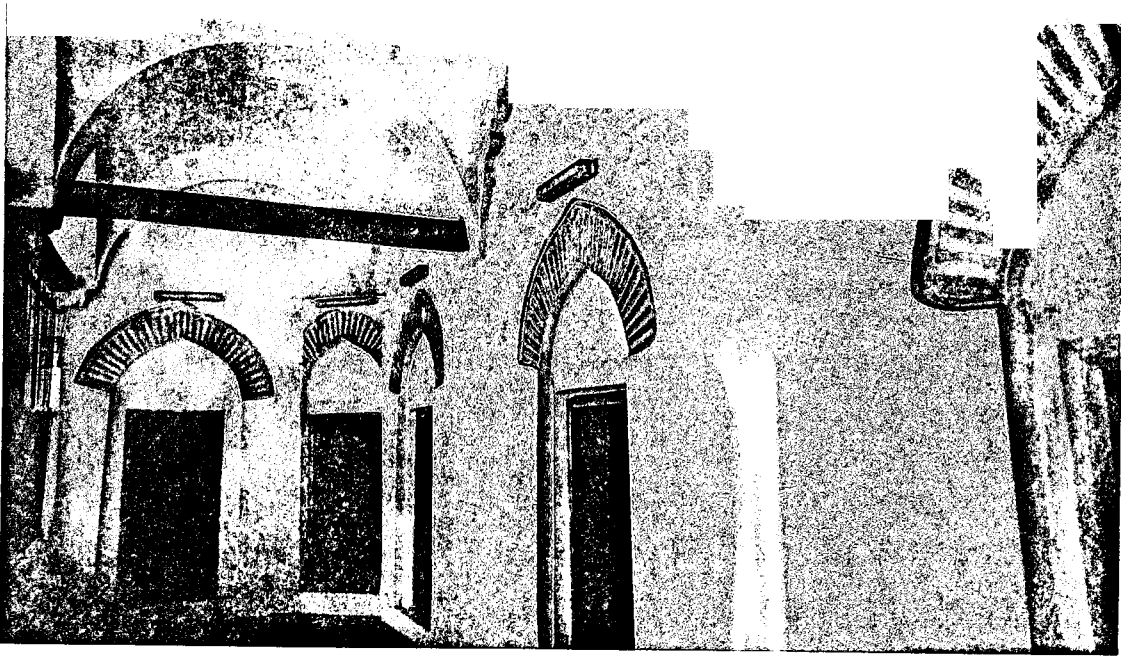
**Resim 4.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş cephesinin her iki yanındaki mukarnas dekorlardan biri.



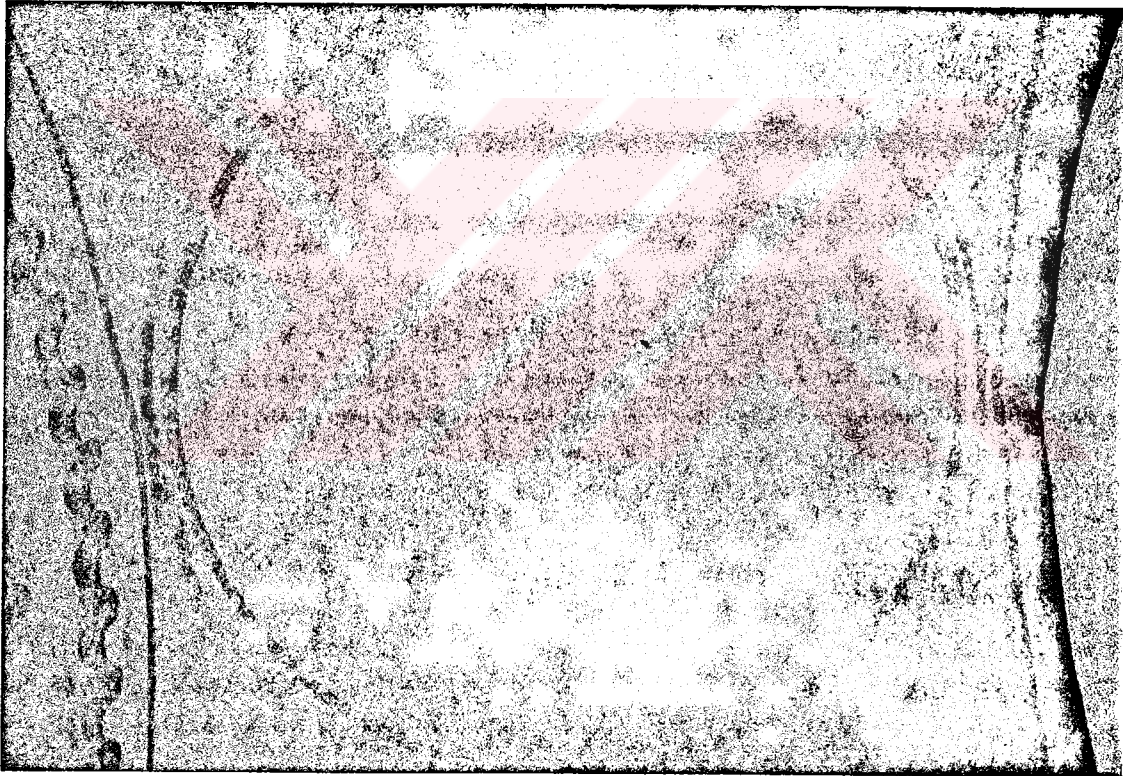
**Resim 5.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, Medrese' nin güney-batı köşesinden görünüm.



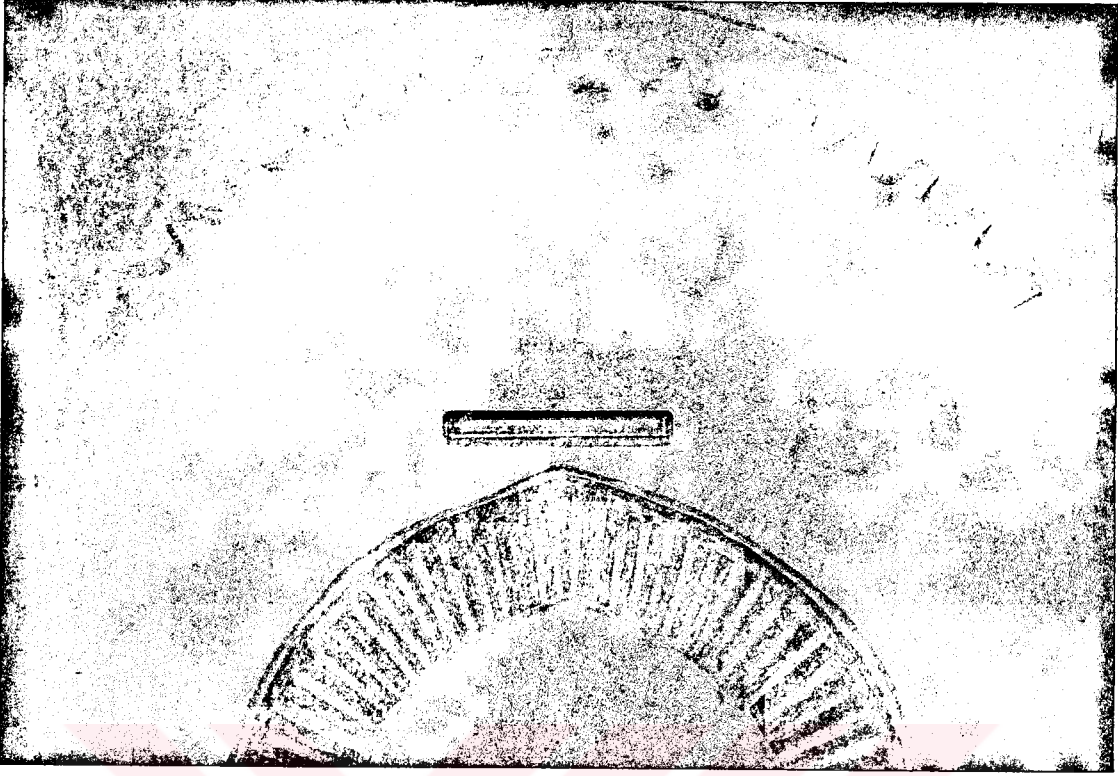
**Resim 6.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş mekanının kuzeyindeki oda.



**Resim 7.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş mekanı içinden oda girişlerinin görünümü.



**Resim 8.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş mekanının üç kemer açıklığından ortadaki kubbe içinden görünüm.



**Resim 9.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, giriş mekanının ortasındaki kubbenin dilimli kimeri.

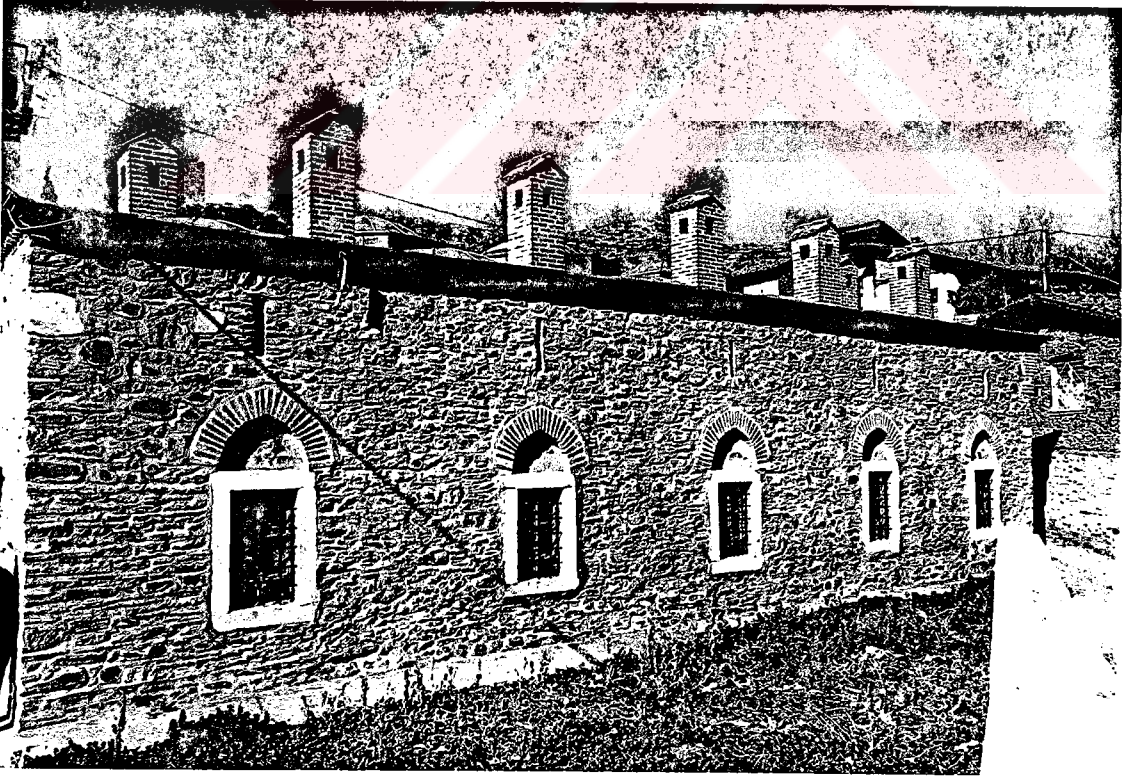


**Resim 10.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, Medrese' nin üst örtüsü.

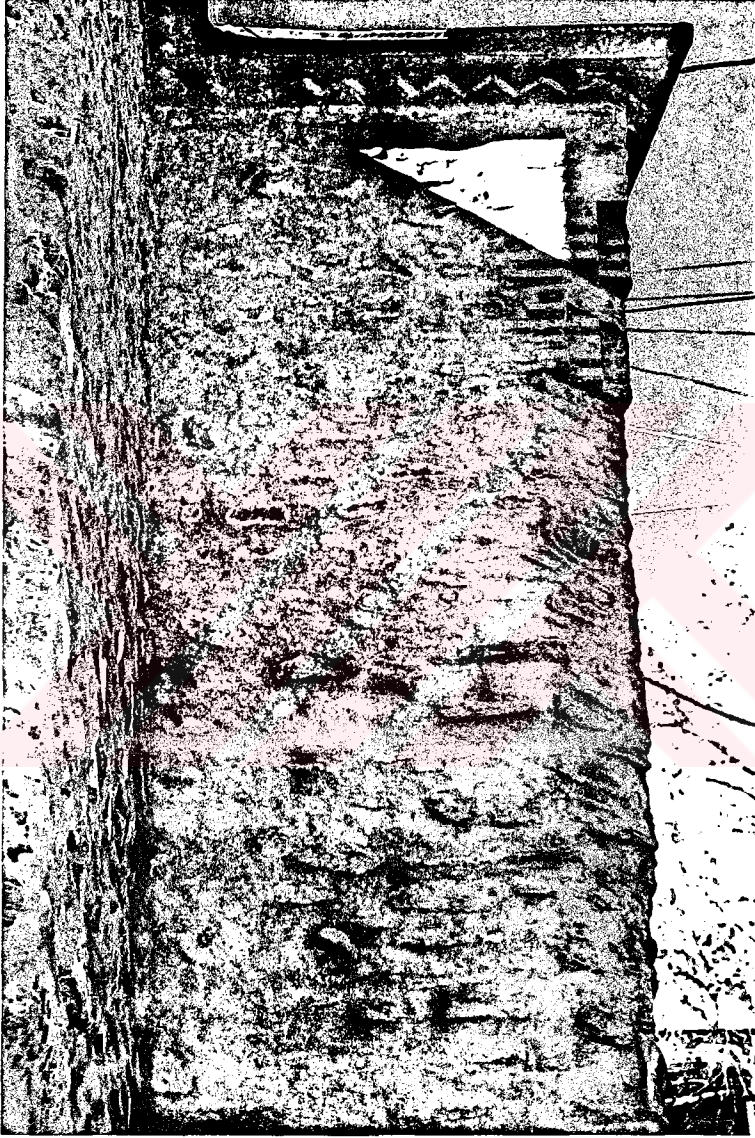




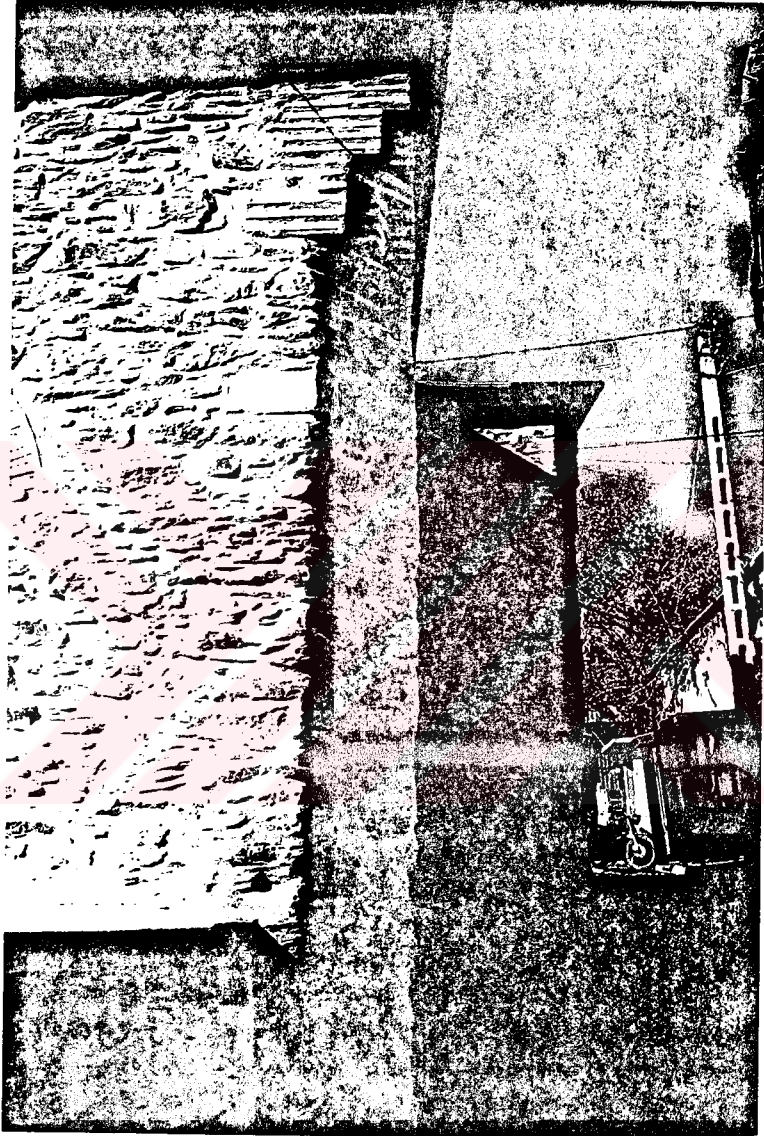
**Resim 11.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, Medrese' nin kuzey cephesinin görünümü.



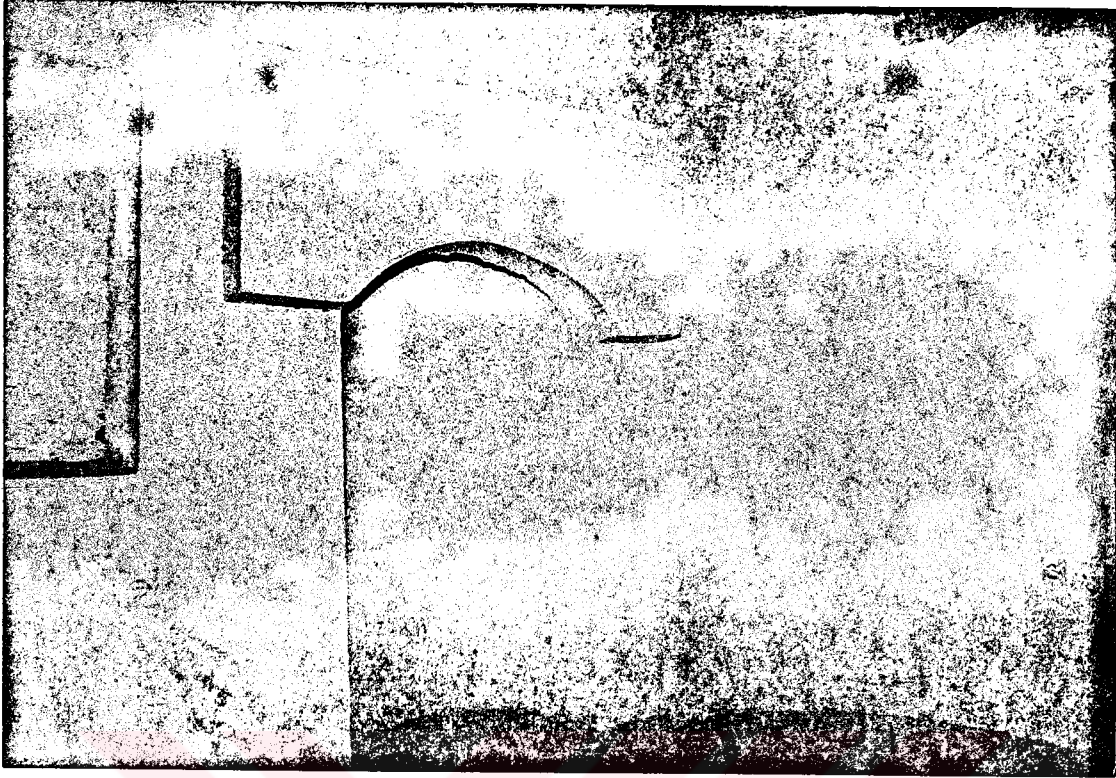
**Resim 12.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, doğu cephe.



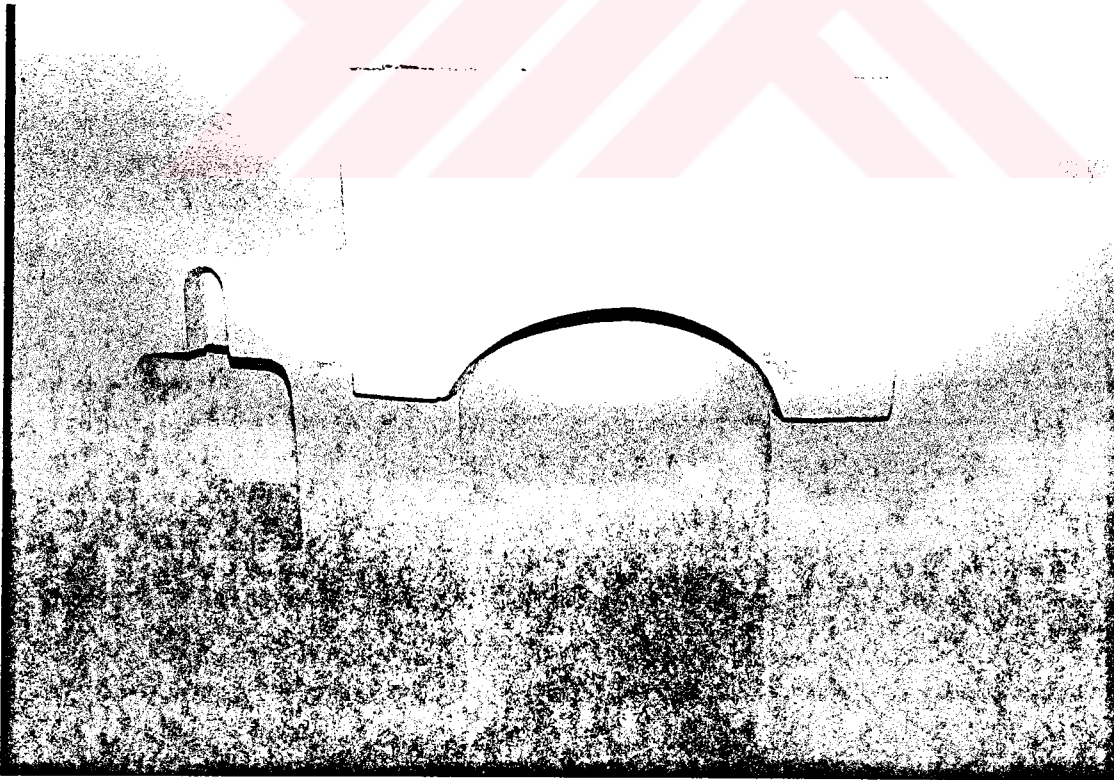
**Resim 13.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, kuzey cephe üzerinde, dışarıya çıkıntı yapan odanın doğu köşesi.



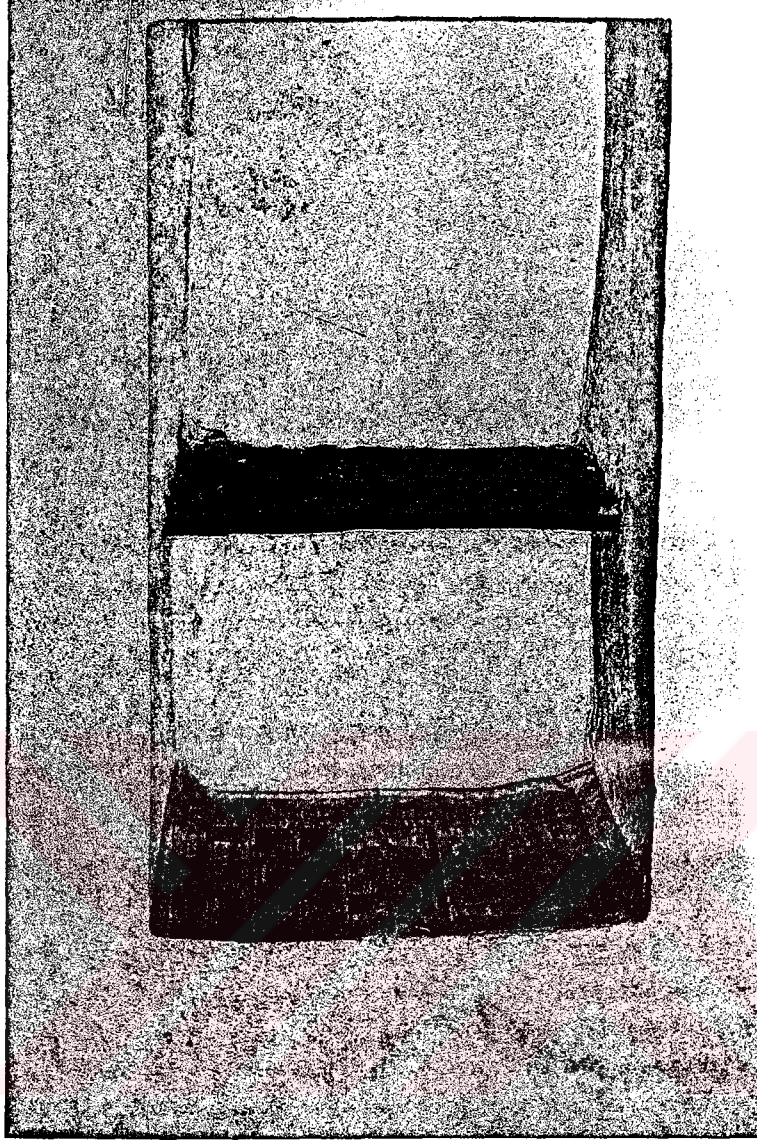
**Resim 14.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, doğu cephenin pahlıanmış kuzey kōřesi.



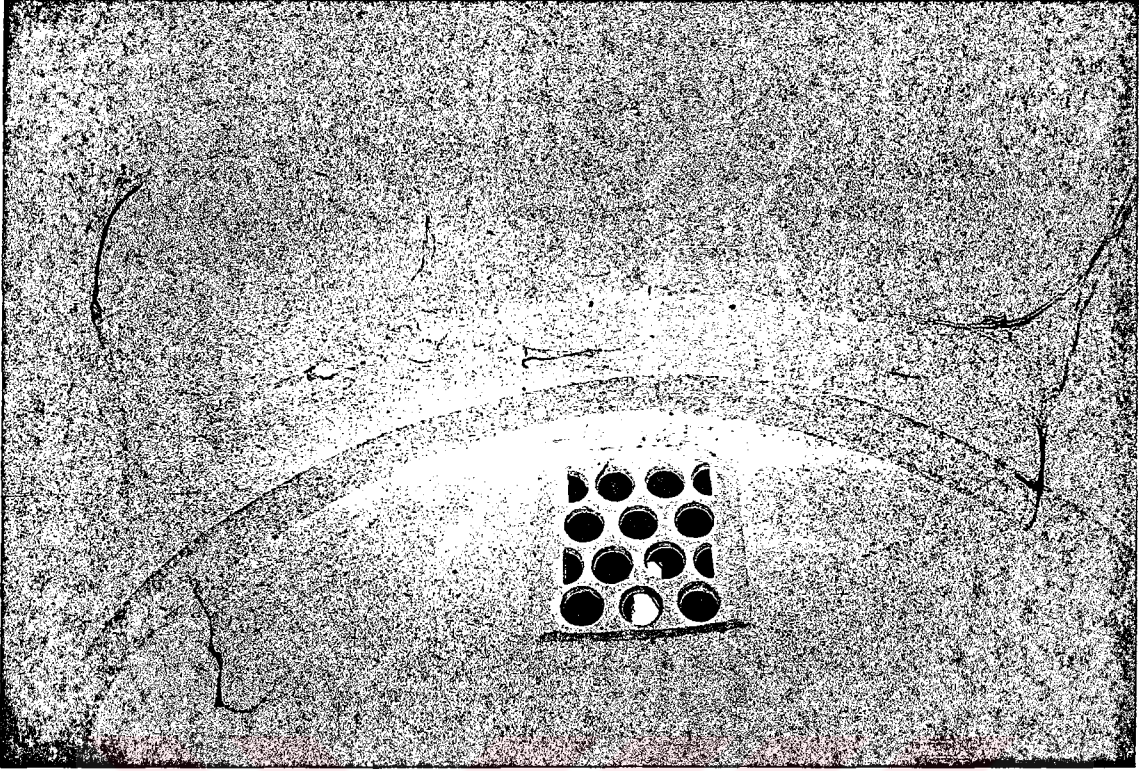
**Resim 15.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, öğrenci odalarından biri içindeki ocak nişi.



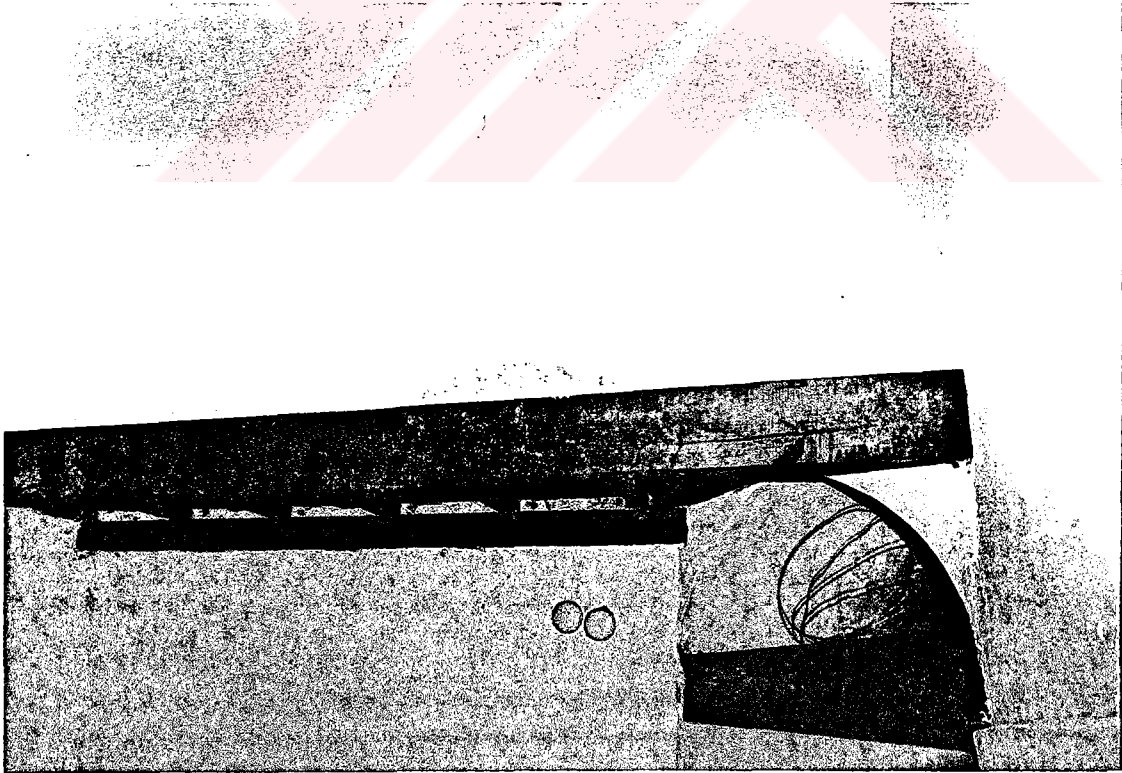
**Resim 16.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, öğrenci hücrelerinden biri içindeki ocak nişi.



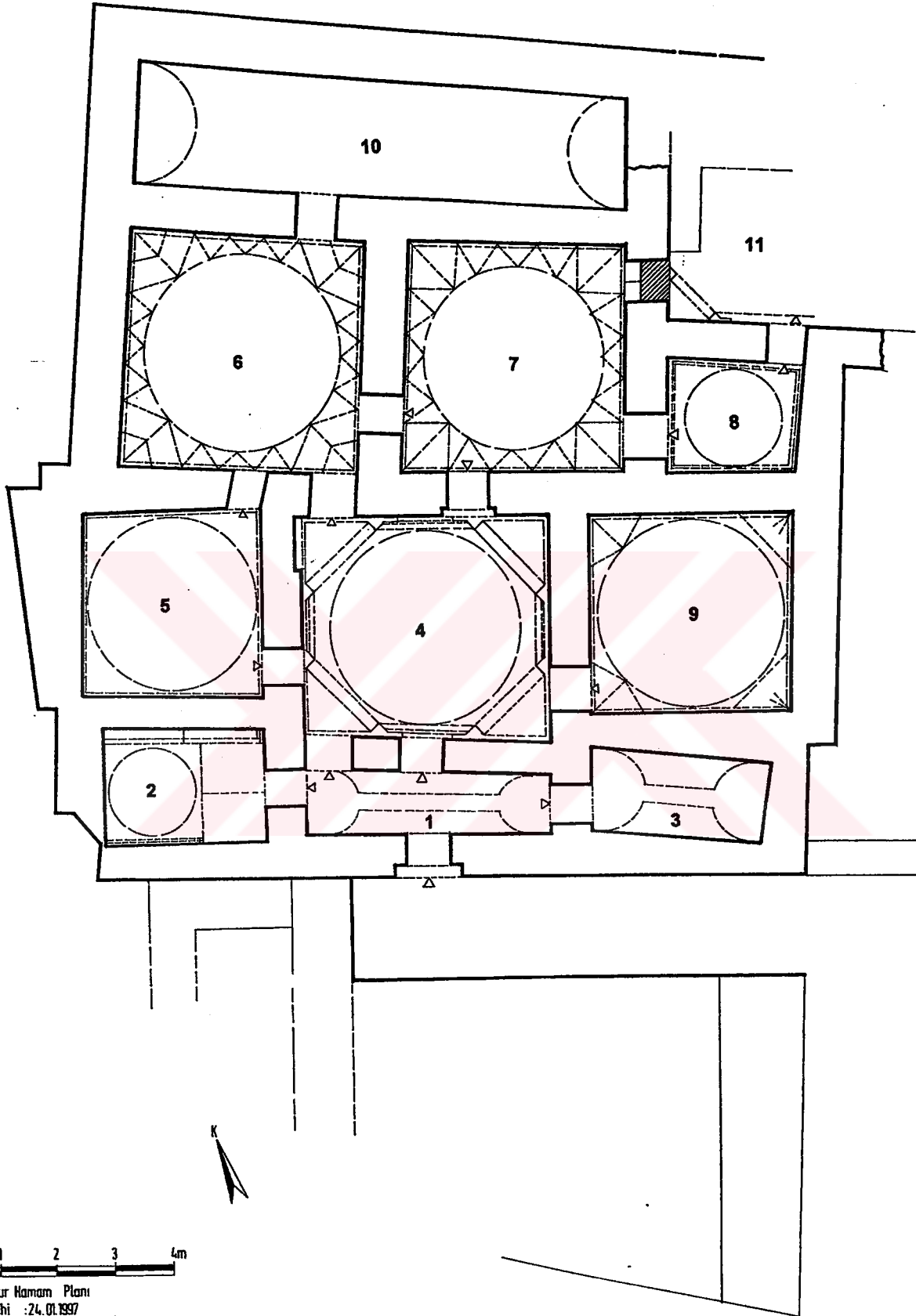
**Resim 17.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, öğrenci odalarından biri içindeki dolap nişi.



**Resim 18.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, öğrenci odalarından birinin kubbe ve geçiş elemanı.



**Resim 19.** Birgivi Mehmet Efendi Medresesi, öğrenci hücrelerinden birinin giriş kapısı üzerindeki yatak koymaya yarayan sergen.



0 1 2 3 4m

BİRGİ, Çukur Hamam Planı  
Rölöve Tarihi :24.01.1997  
Rölöve :Cengiz-Kaymet İseri-Mükerrem Kürüm  
Çizim :Mükerrem Kürüm



**Resim 1.** Derviş Ağa Hamamı, batı cephesi üzerindeki giriş ve önündeki yıkılmış olan soyunmalık kısmının kalıntıları.

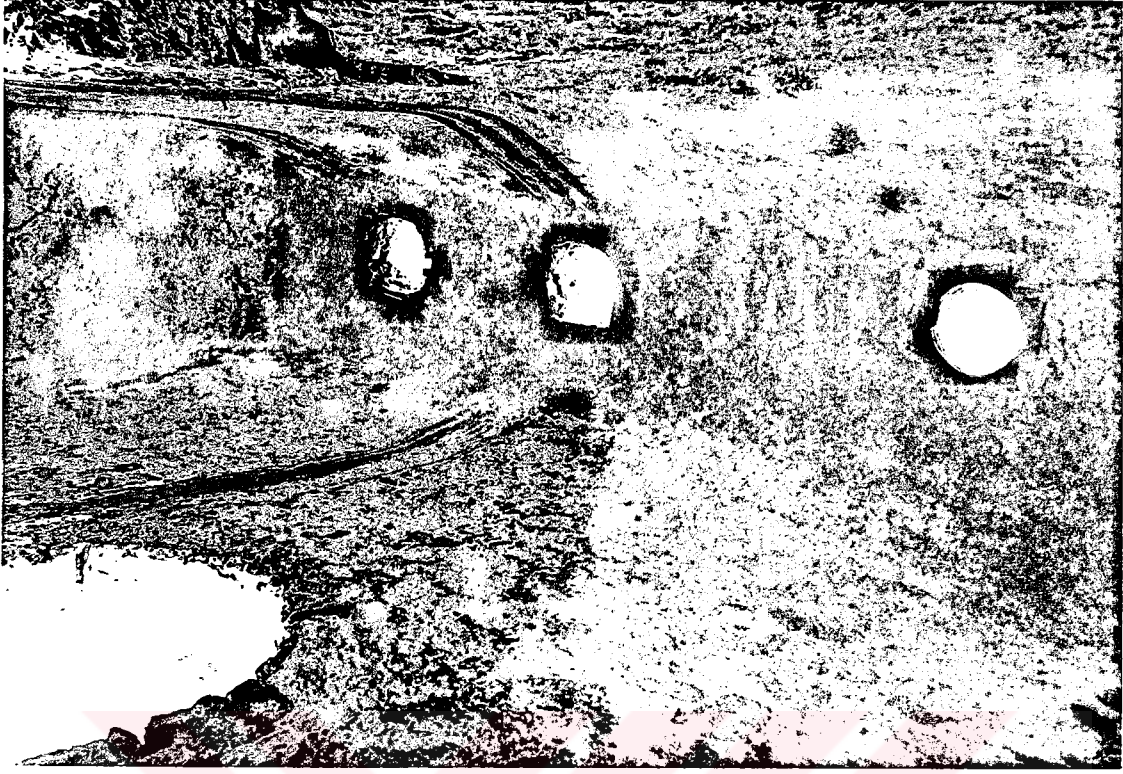


**Resim 2.** Derviş Ağa Hamamı, güney cephe.





**Resim 3.** Derviş Ağa Hamamı, batı cephe üzerindeki ılıklik mekanı girişi.



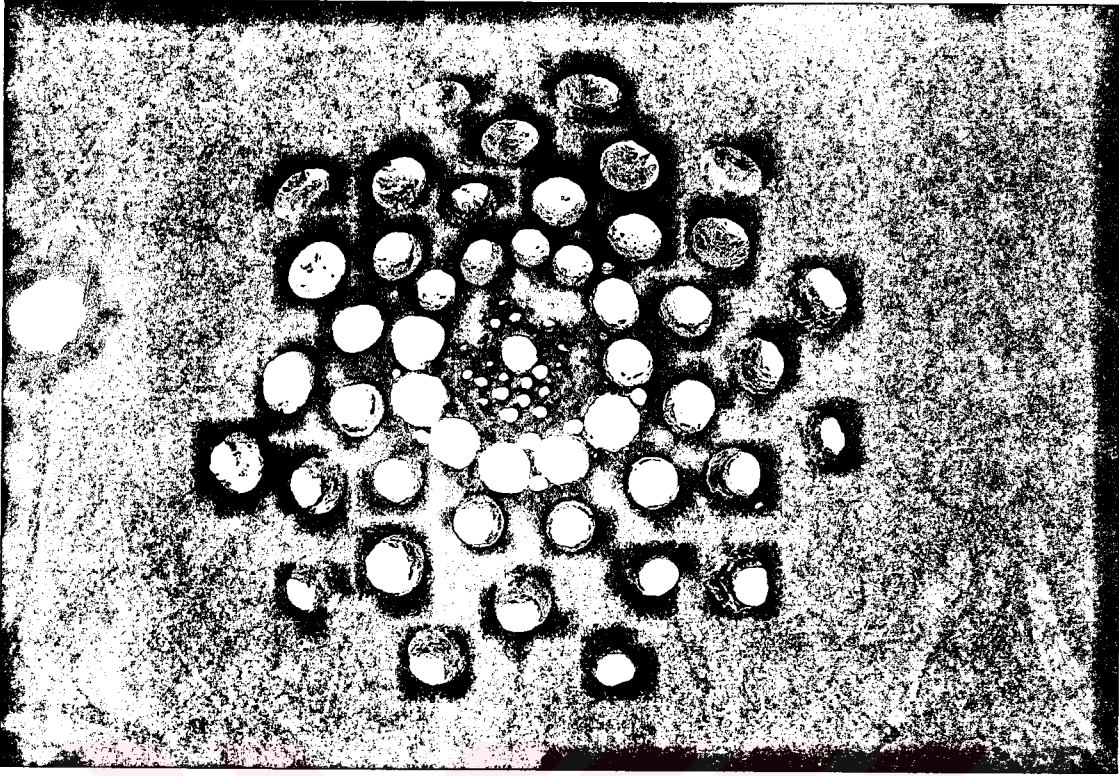
**Resim 4.** Derviş Ağa Hamamı, ılıklik mekanının üst örtüsü.



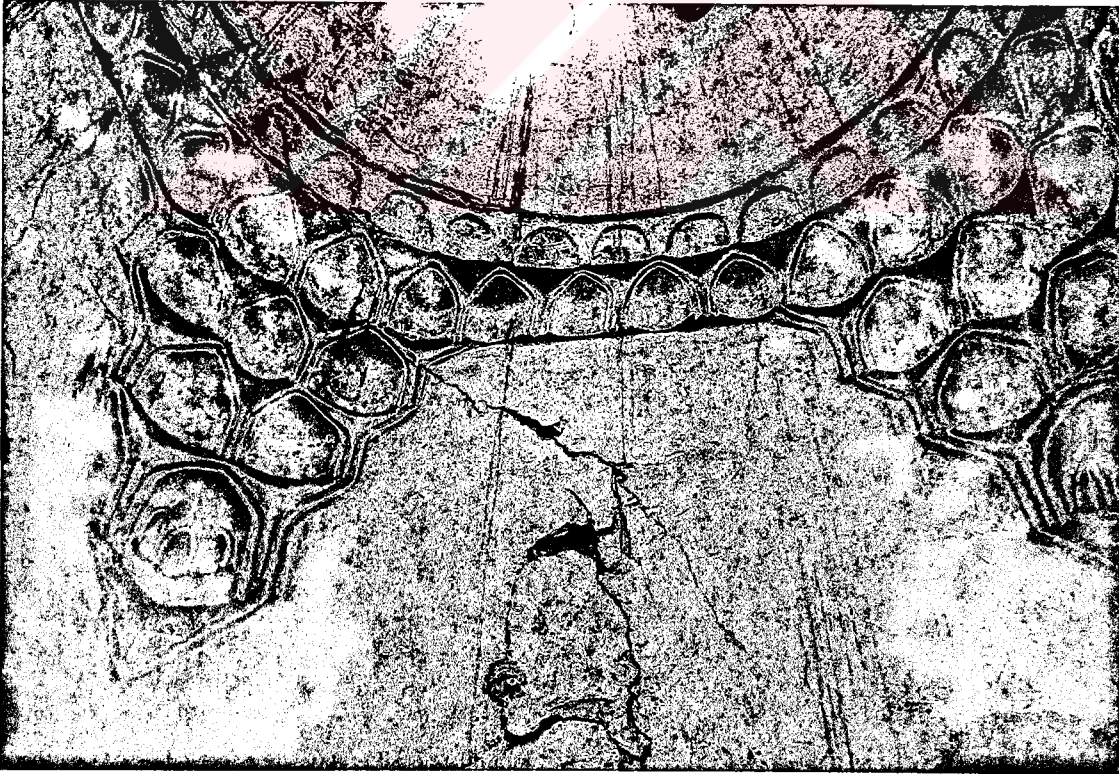
**Resim 5.** Derviş Ağa Hamamı, ılıklik mekanının kuzeydeki bölümünün üst örtüsü.



**Resim 6.** Derviş Ağa Hamamı, sıcaklık mekanının kubbeye geçiş elemanları.



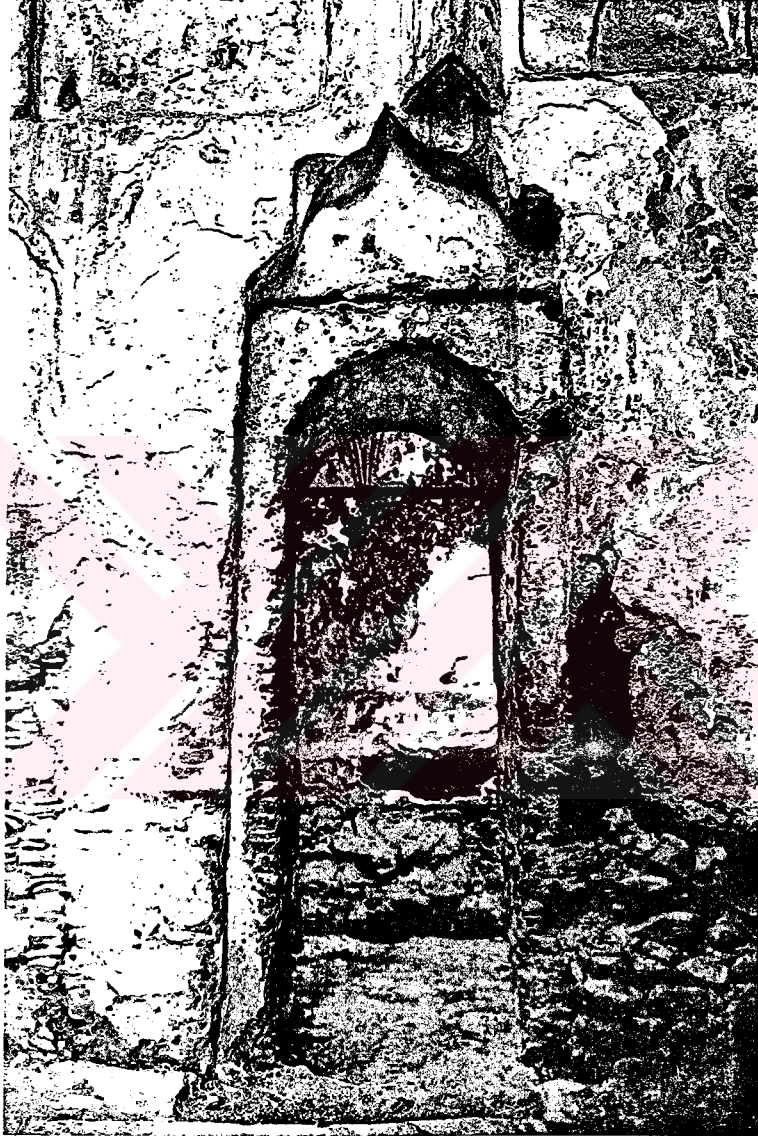
Resim 7. Derviş Ağa Hamamı, sıcaklık mekanının kubbe içi.



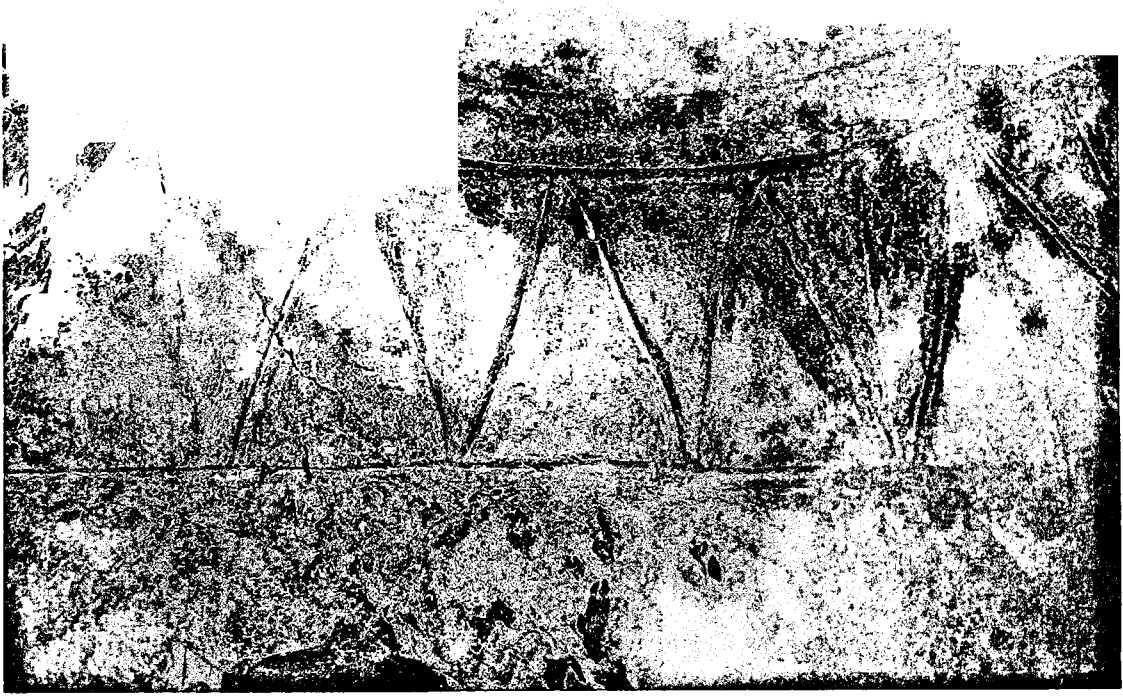
Resim 8. 5 No' lu halvetin kubbeye geçiş elemanları.



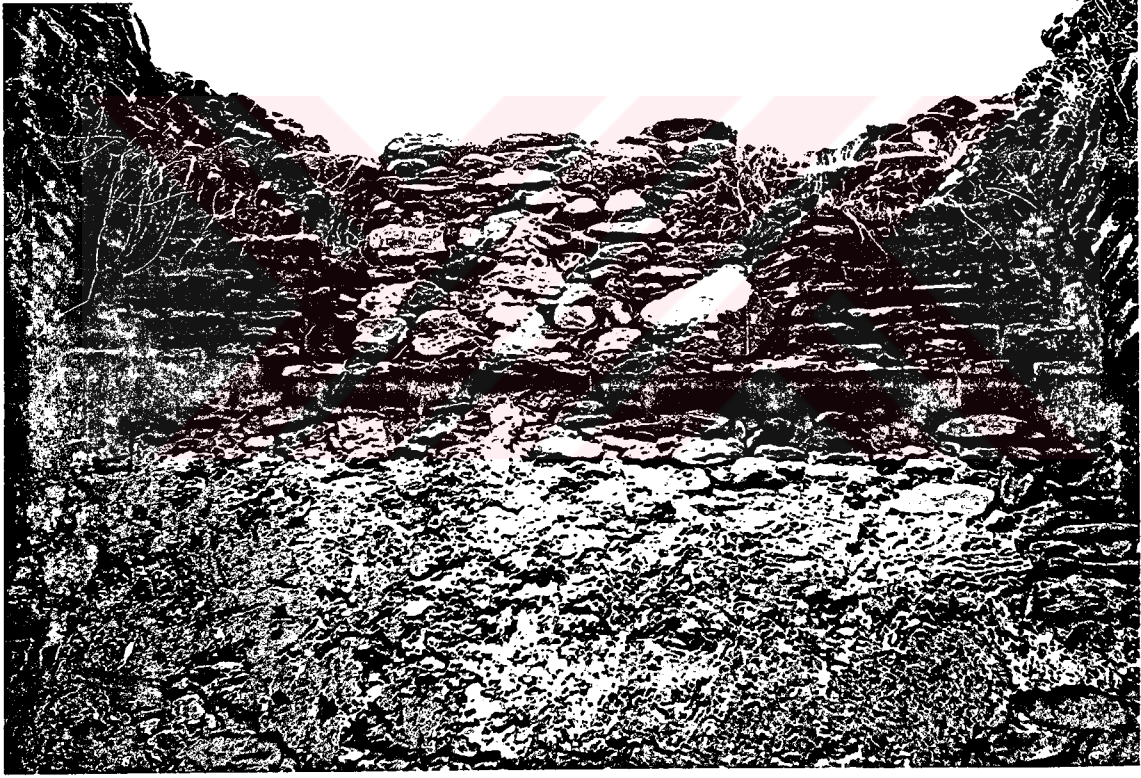
**Resim 9.** Derviş Ağa Hamamı, 6 No' lu halvetin kubbeye geçiş elemanları.



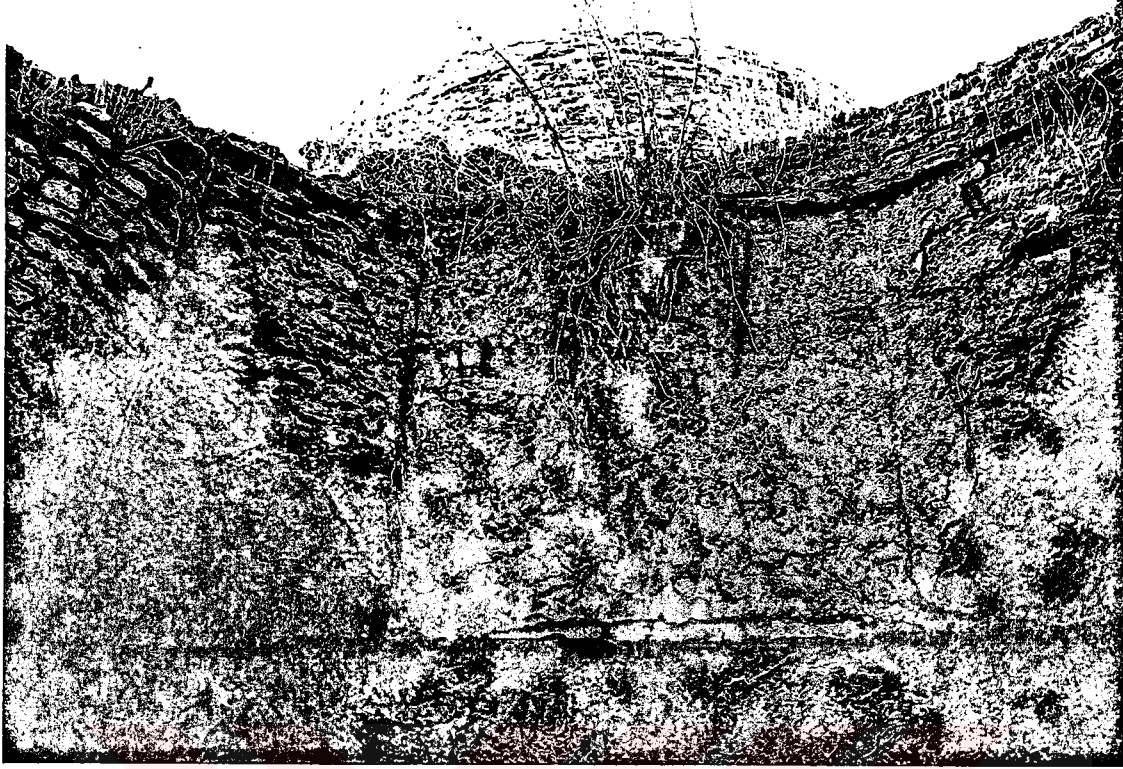
**Resim 10.** Derviş Ağa Hamamı, sıcaklık mekanından, doğusundaki halvete geçilen girişin sıcaklık mekanına bakan yüzü.



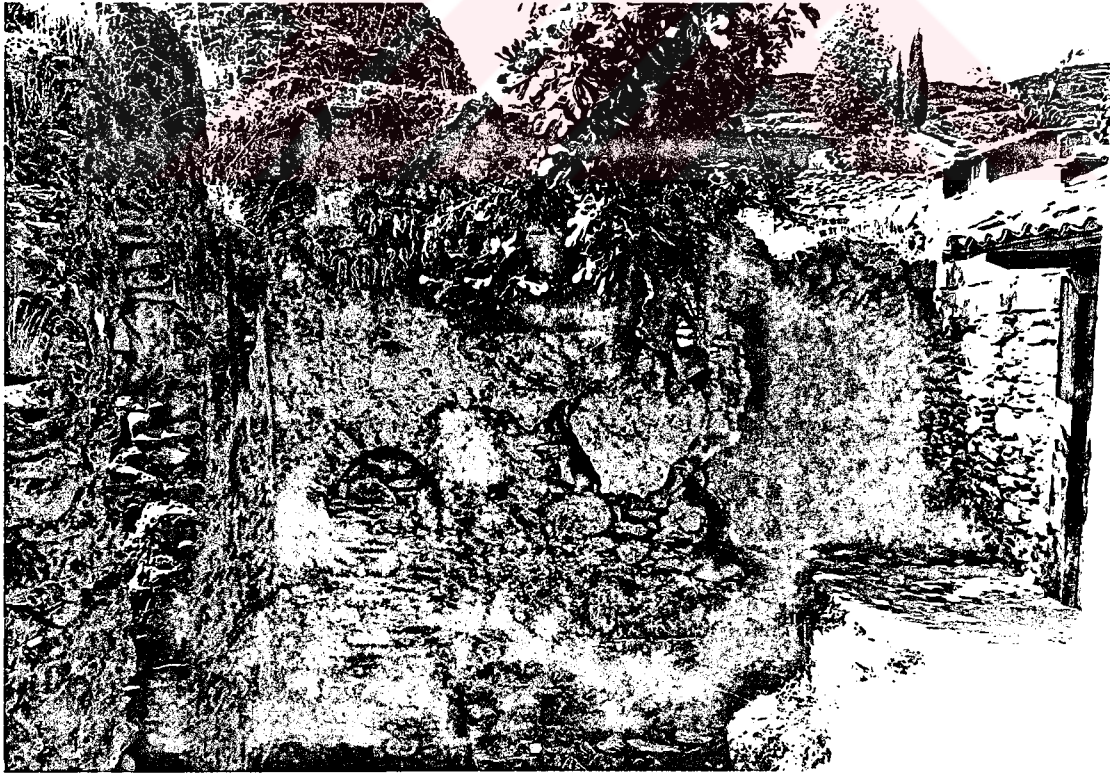
**Resim 11.** Derviş Ağa Hamamı, 7 No' lu halvetin kubbeye geçiş elemanları.



**Resim 12.** Derviş Ağa Hamamı, 8 No' lu halvetin kubbeye geçiş elemanları.



**Resim 13.** Derviş Ağa Hamamı, 9 No' lu halvetin kubbeye geçiş elemanları.



**Resim 14.** Derviş Ağa Hamamı, Hamam' ın doğusundaki külhan kısmının, güneyden görünüşü.

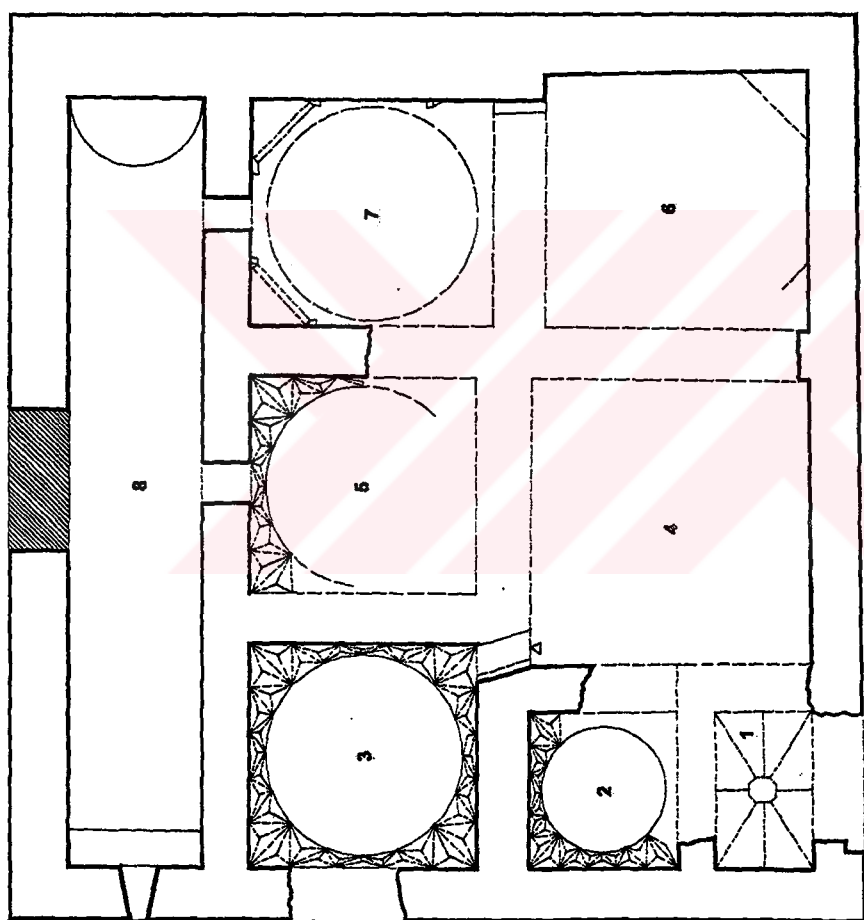




**Resim 15. Derviş Ağa Hamamı, 11 No' lu halvet.**



**Resim 16.** Derviş Ağa Hamamı, küllhanın içinden görünüm.



0 1 2 3 4m  
Bilical, Dular Waghane - Plun  
Rakine Karhi - 27.06.1987  
Rakine Karhi - M. Karim - Coughs Dakhil, Kymet - Langir, Isari  
Craim : M. Karim



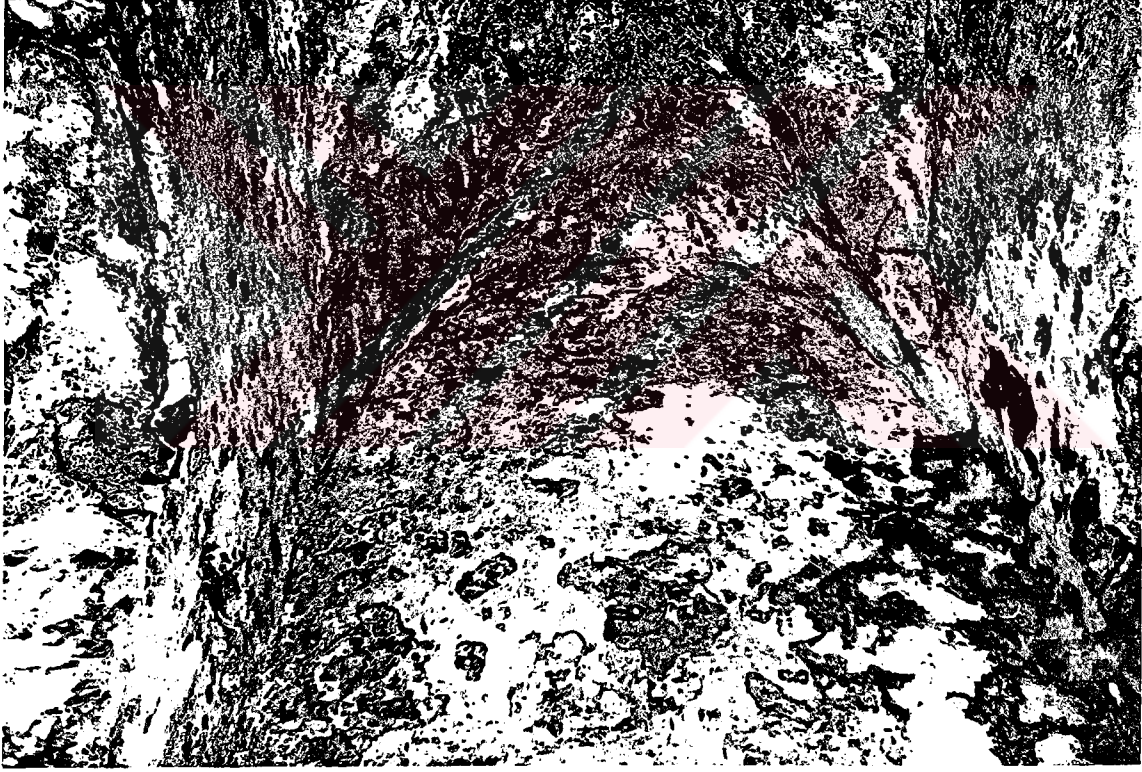
**Resim 1. Çukur Yağhane, genel görünüm.**



**Resim 2. Çukur Yağhane, batı cephe.**



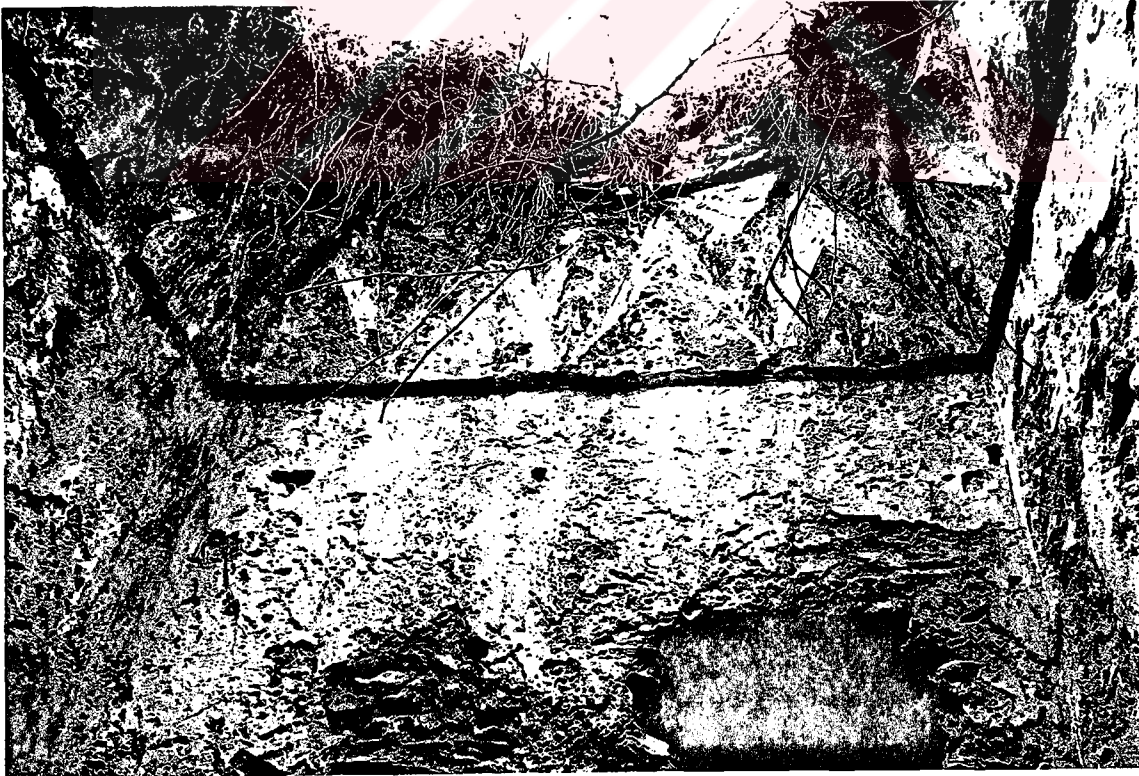
**Resim 3.** Çukur Yağhane, kuzey cephe.



**Resim 4.** Çukur Yağhane, 1No' lu mekanın yıldız tonoz üst örtüsü.



**Resim 5.** Çukur Yağhane, 1 No' lu mekanın merkezinde tepe açıklığı bulunan yıldız tonoz üst örtüsü.



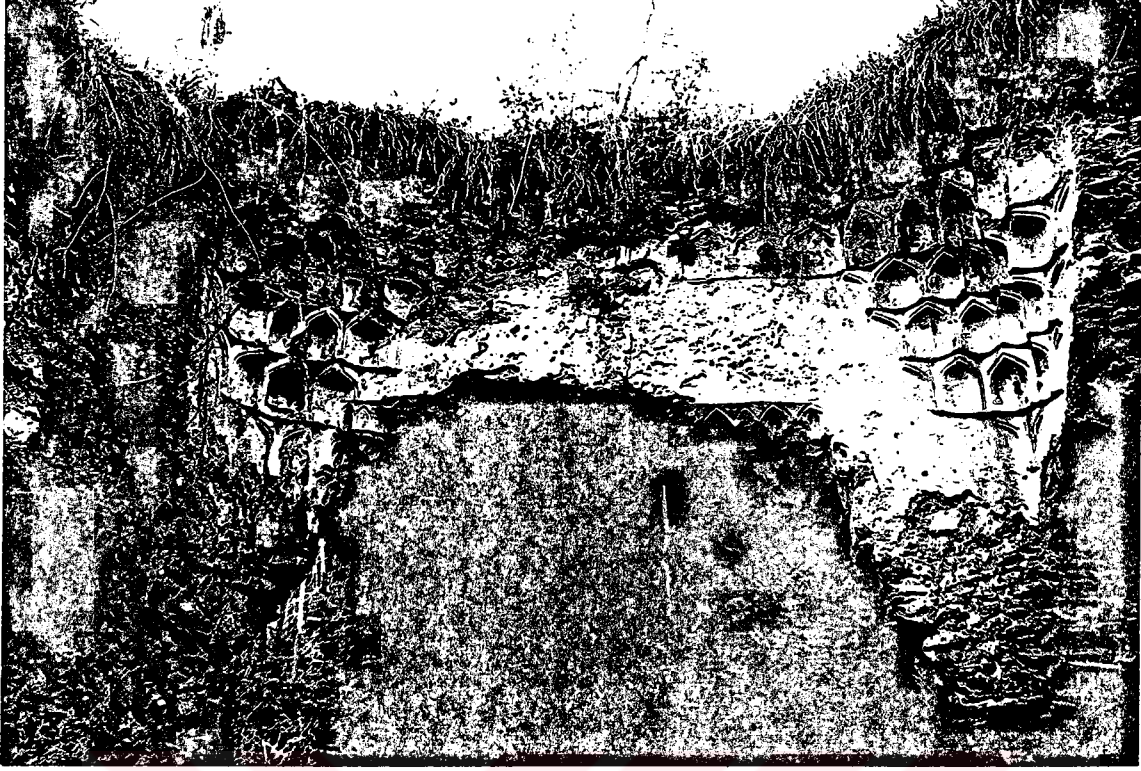
**Resim 6.** Çukur Yağhane, 2 No' lu mekanın, kuzey duvarı ve iri prizmatik üçgenler şeklindeki kubbeye geçiş elemanları.



**Resim 7.** Çukur Yağhane, 3 No' lu mekanın, kuzey duvarı ve kubbe geçişleri.



**Resim 8.** Çukur Yağhane, 4 No' lu mekanın, güney duvarı ve iri mukarnaslı pendentif şeklindeki kubbe geçişleri.



**Resim 9.** Çukur Yağhane, 4 No' lu mekanın, batı duvarı ve kubbeye geçiş elemanları.

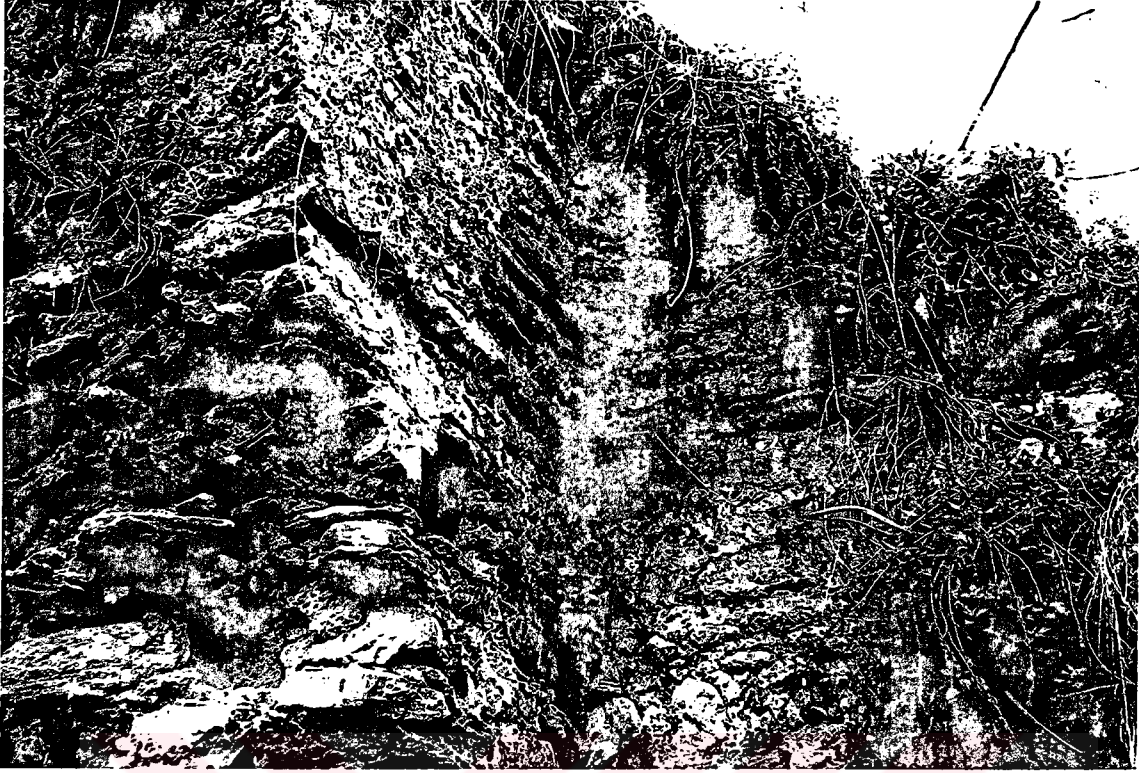


**Resim 10.** Çukur Yağhane, 5 No' lu mekanın, kuzey duvarı ve kubbeye geçiş elemanları.





**Resim 11.** ukur Yağhane, 5 No' lu mekanın kuzey duvarı üzerindeki külhan penceresi.



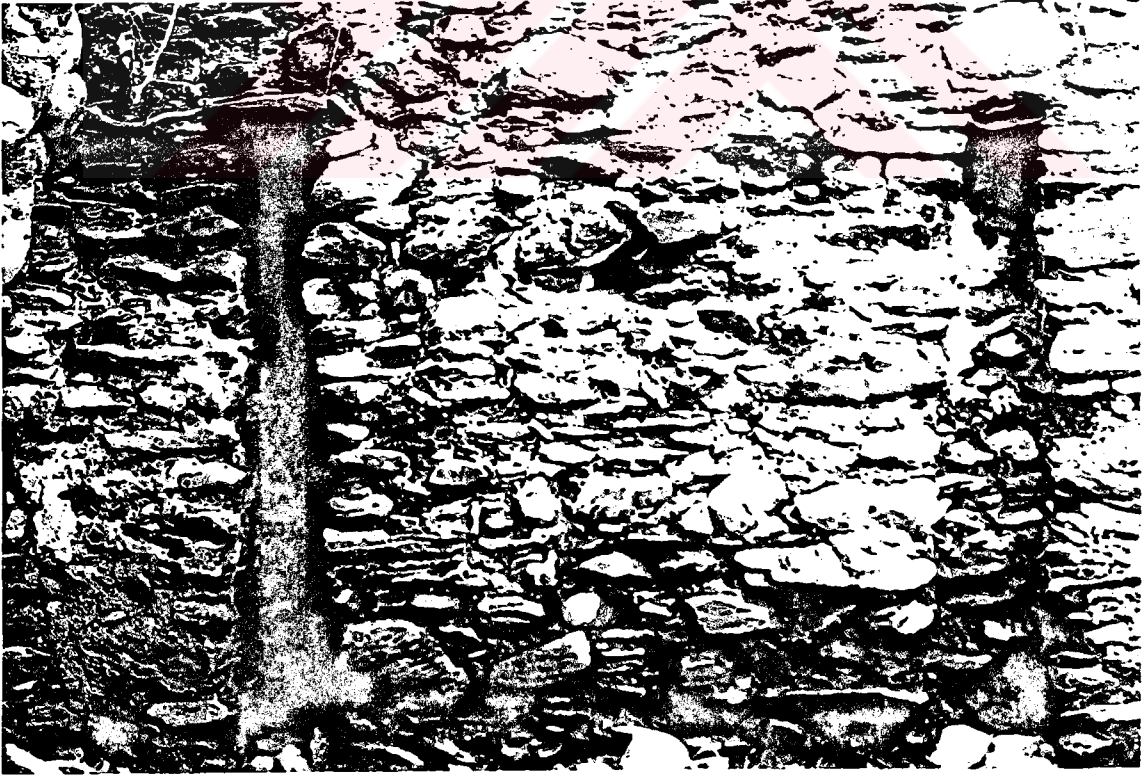
**Resim 12.** Çukur Yağhane, 6 No' lu mekanın, doğu duvarı ve kubbeye geçiş elemanları.



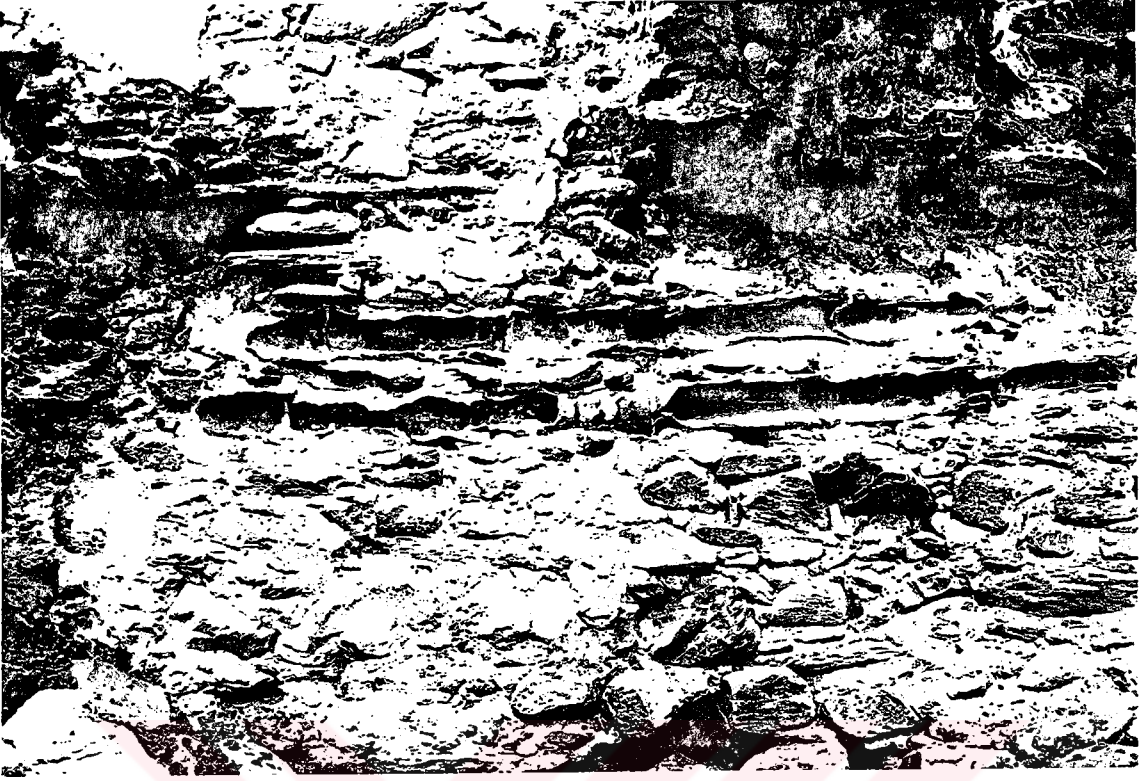
**Resim 13.** Çukur Yağhane, 7 No' lu mekanın, doğu duvarı.



**Resim 14.** Çukur Yağhane, 7 No' lu mekanın, kuzey duvarı ve üzerindeki kubbeye geçiş elemanları.



**Resim 15.** Çukur Yağhane, 7 No' lu mekanın doğu duvarı üzerindeki düşey ince nişler.



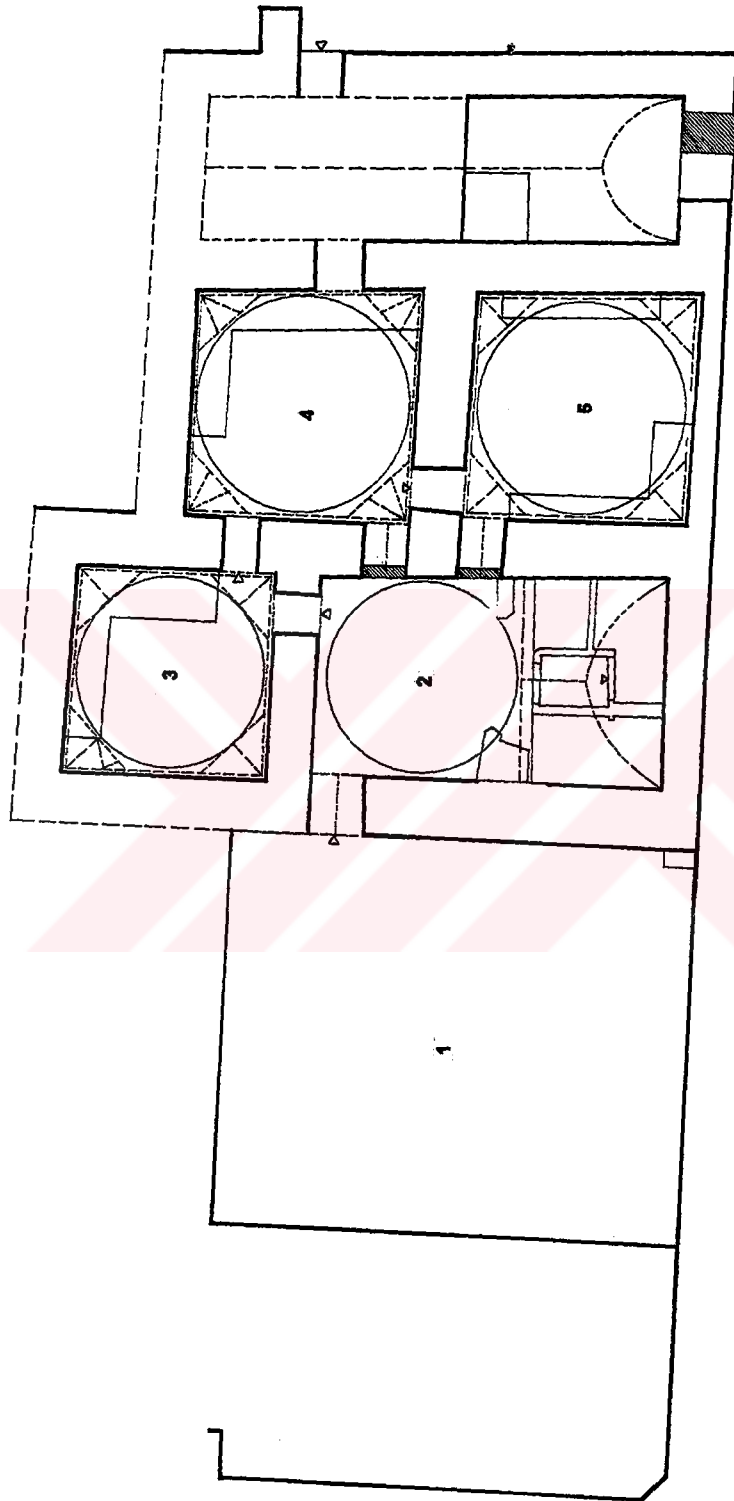
**Resim 16.** Çukur Yağhane, Hamam' in duvar dokusu içine yatay sıralar halinde yerleştirilmiş künkler.



**Resim 17.** Çukur Yağhane, yatay sıralar halindeki künkler.



**Resim 18.** ukur Yağhane, Hamam' ın içinde bulunan ve bir dönem yağhane olarak kullanıldığını kanıtlayan malzemeler.

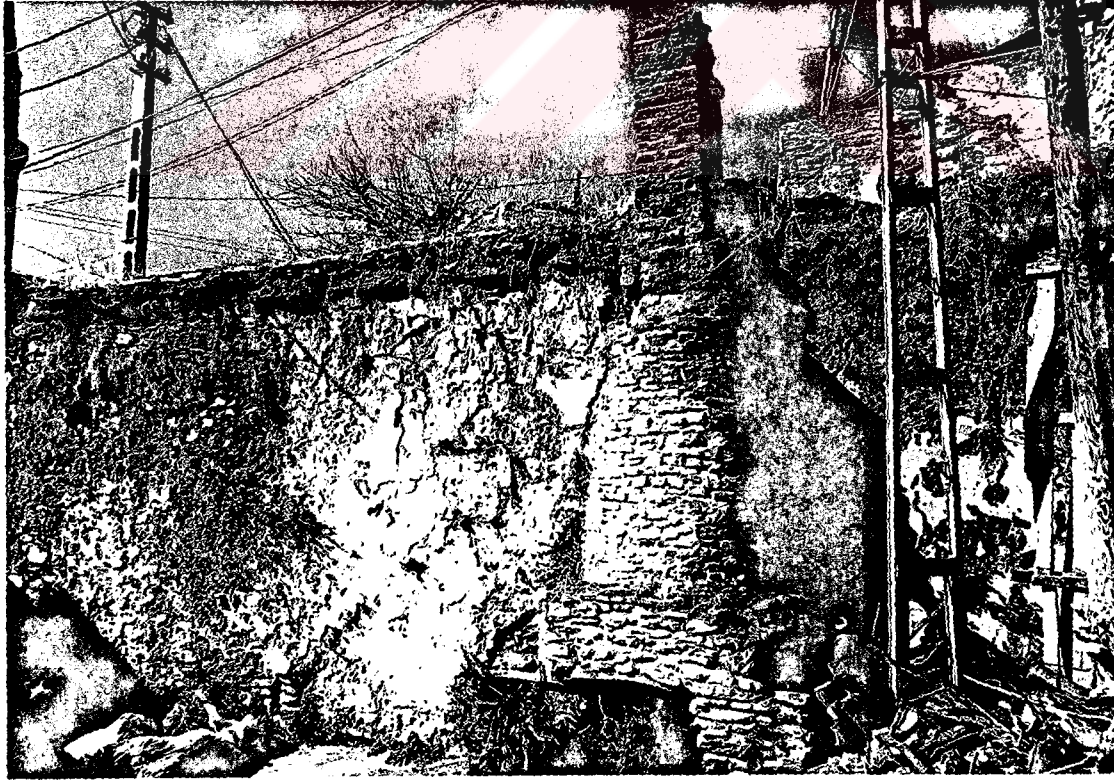


0 1 2 3 4 m

ŞİŞLİ, HANCIK PİCAN (AYRIMLIĞI MEYDANI)  
Rafine Evi  
21.11.1985  
Kütüpe : Çengiz Akın, İsmail İsmail  
Cizim : Mükerrrem Karam



**Resim 1.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, ılıklik, sıcaklık mekanları ve halvet hücrelerinin üst örtüsü.



**Resim 2.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, güney cephe.

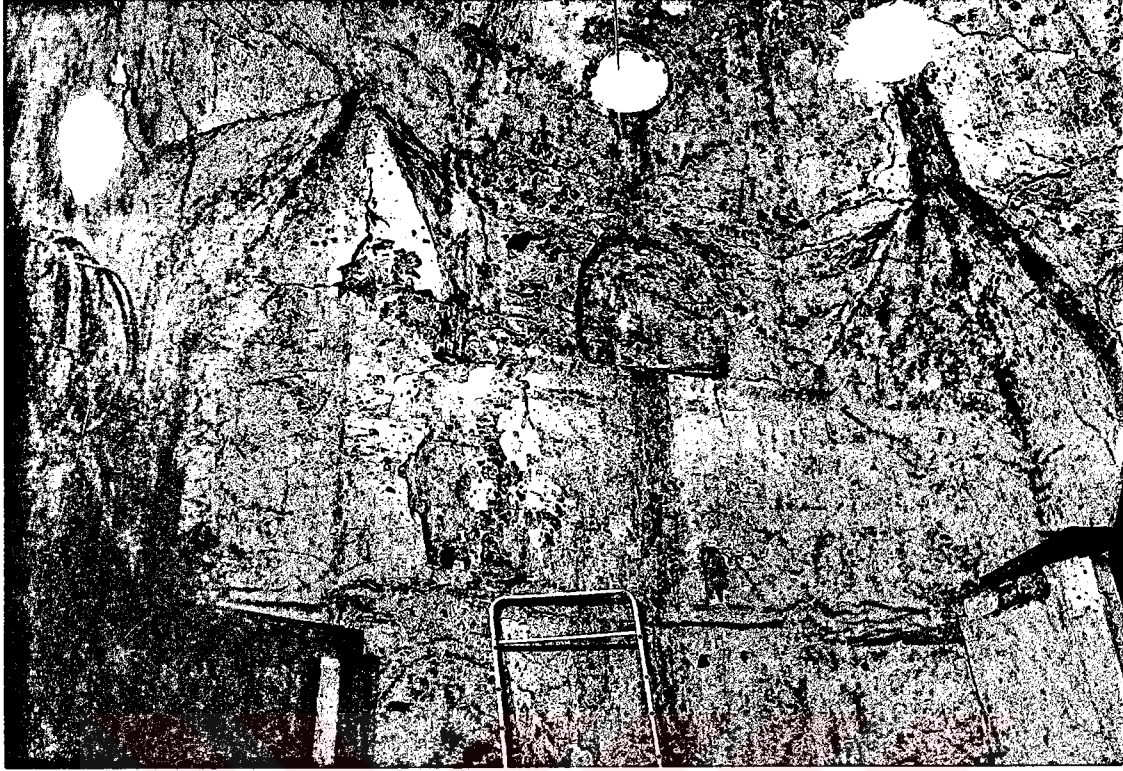


Resim 3. Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, batı cephe.



Resim 4. Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, ılıklik mekanı.





**Resim 5.** Aydınolu Meydanı' ndaki Hamam, ılık mekanının prizmatik üçgen şeklindeki kubbeye geçiş elemanları.



**Resim 6.** Aydınolu Meydanı' ndaki Hamam, 3 No' lu halvet mekanının içindeki mermer kurna ve küvet.



**Resim 7.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, aynı halvetin prizmatik üçgen şeklindeki kubbe geçişleri.



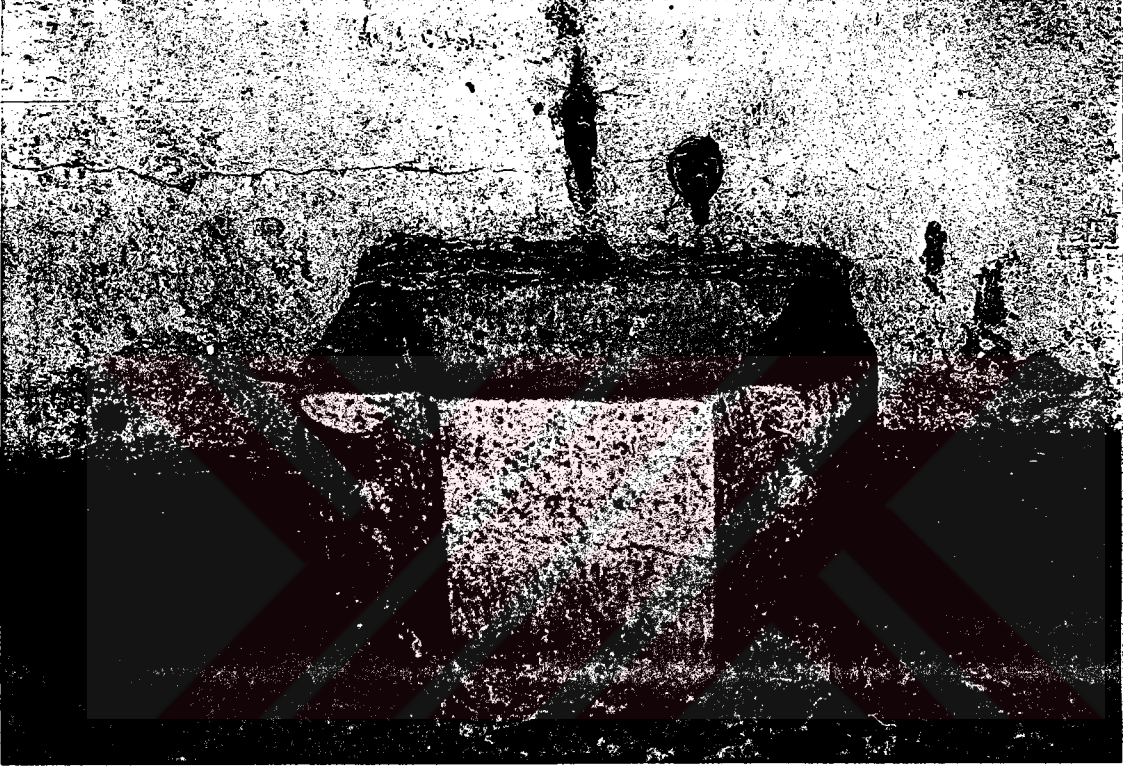
**Resim 8.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, aynı halvetin kubbeye geçiş elemanlarından ayrıntı.



**Resim 9.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, 4 No' lu halvetin, güney duvarı üzerindeki külhan kısmına açılan sivri kemerli pencere.



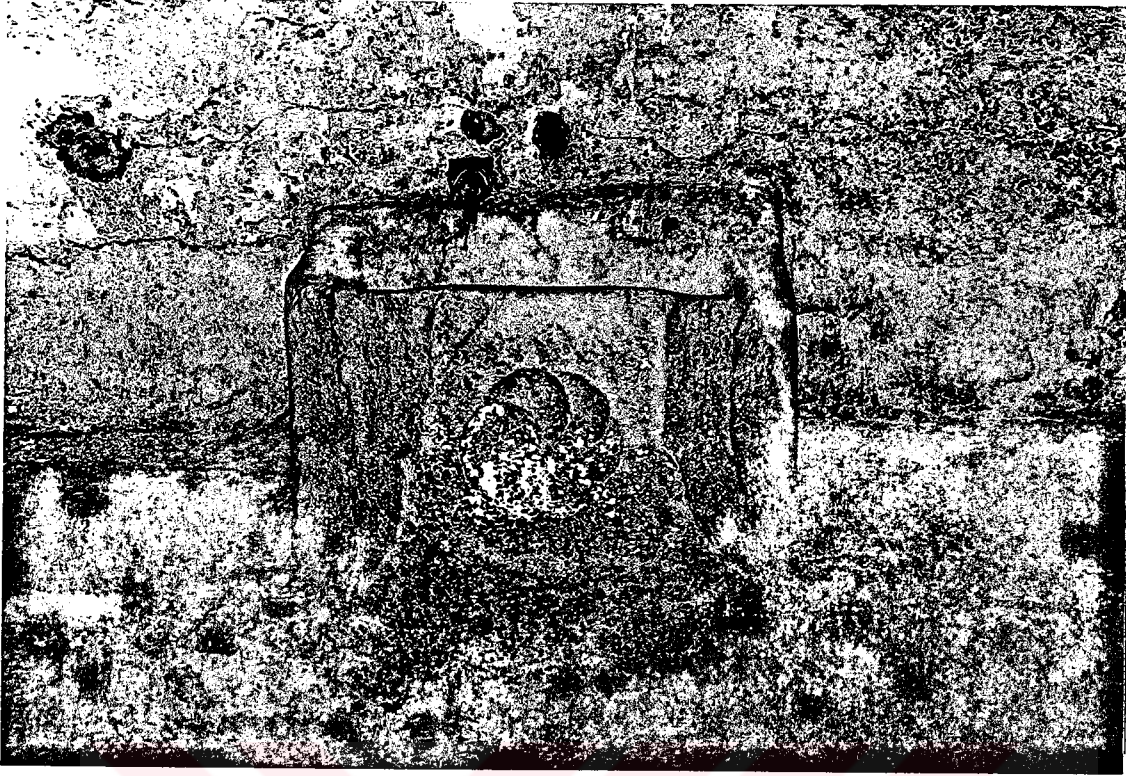
**Resim 10.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, iki bölüm halinde düzenlenmiş olan halvetin, sivri kemerli beşik tonozla örtülü bölümü.



**Resim 11.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, 4 No' lu halvetin içindeki kumalardan biri.



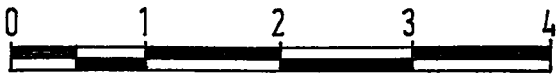
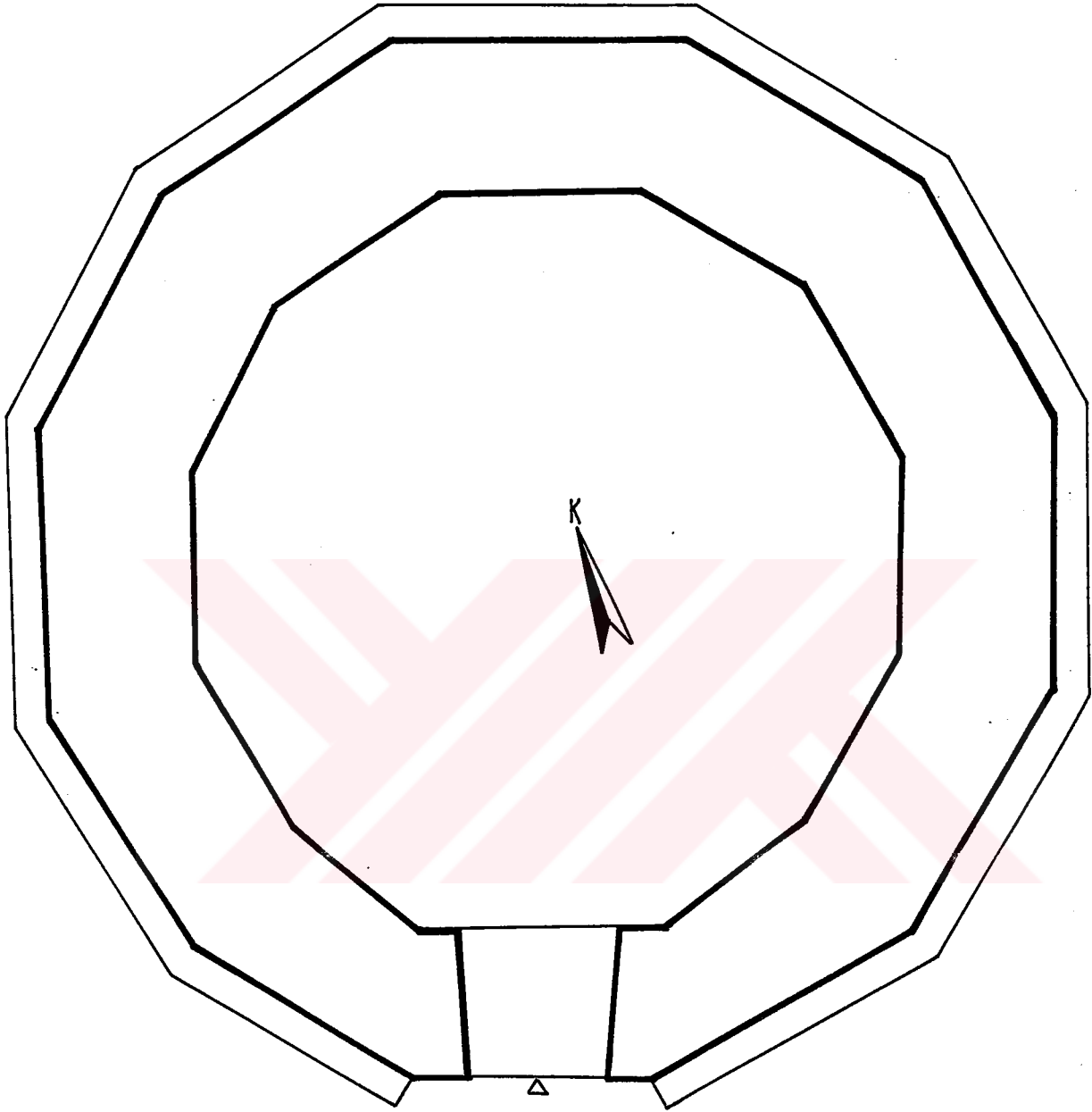
**Resim 12.** Aydınođlu Meydanı' ndaki Hamam, sıcaklık mekanından ılıklik mekanına geçiř sađladıđını dūřūndūđūmūz, bugūn kapatılarak niř haline dūnūřtūrūlen geçit ve yanındaki 4 No' lu halvete geçilen giriř.



**Resim 13.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, 5 No' lu sıcaklık mekanının güney duvarı üzerindeki mermer kurna.



**Resim 14.** Aydınoğlu Meydanı' ndaki Hamam, sıcaklık mekanının prizmatik unsurlar şeklinde düzenlenmiş kubbeye geçiş elemanları.

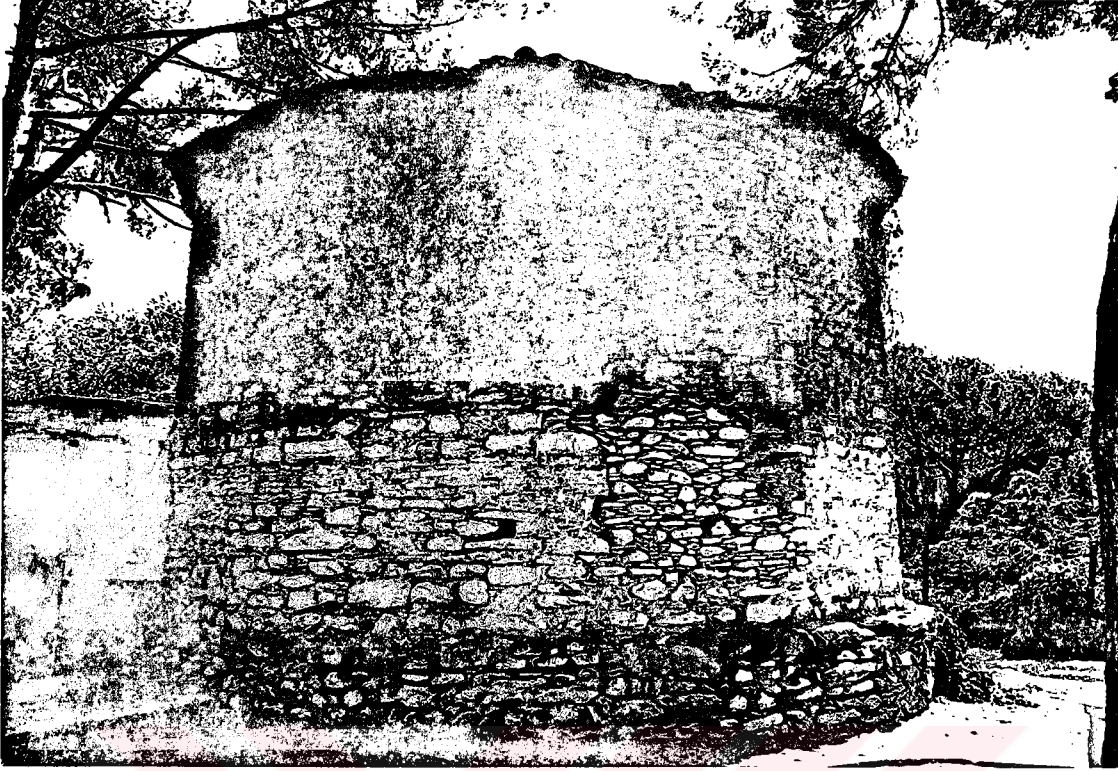


BİRGİ, Kule Planı

Rölöve Tarihi: 25.11.1996

Rölöve : Kıymet İşeri-Mükerrem Kürüm

Çizim : Mükerrem Kürüm



**Resim 1.** Küp Uçuranlar Kulesi, Kule' nin üst örtüsü yıkılmadan önce kuzeyden alınmış genel görünümü.

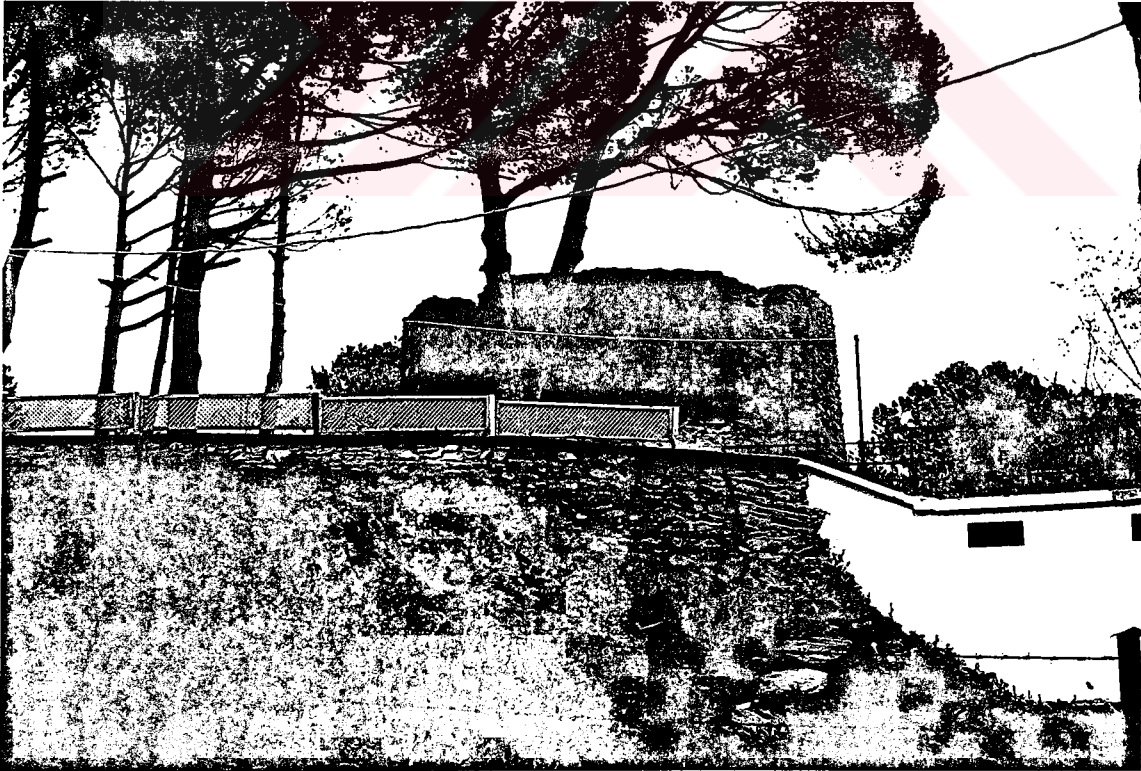


**Resim 2.** Kule, güney-doğu köşede yer alan giriş.

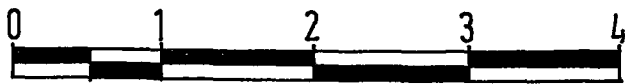
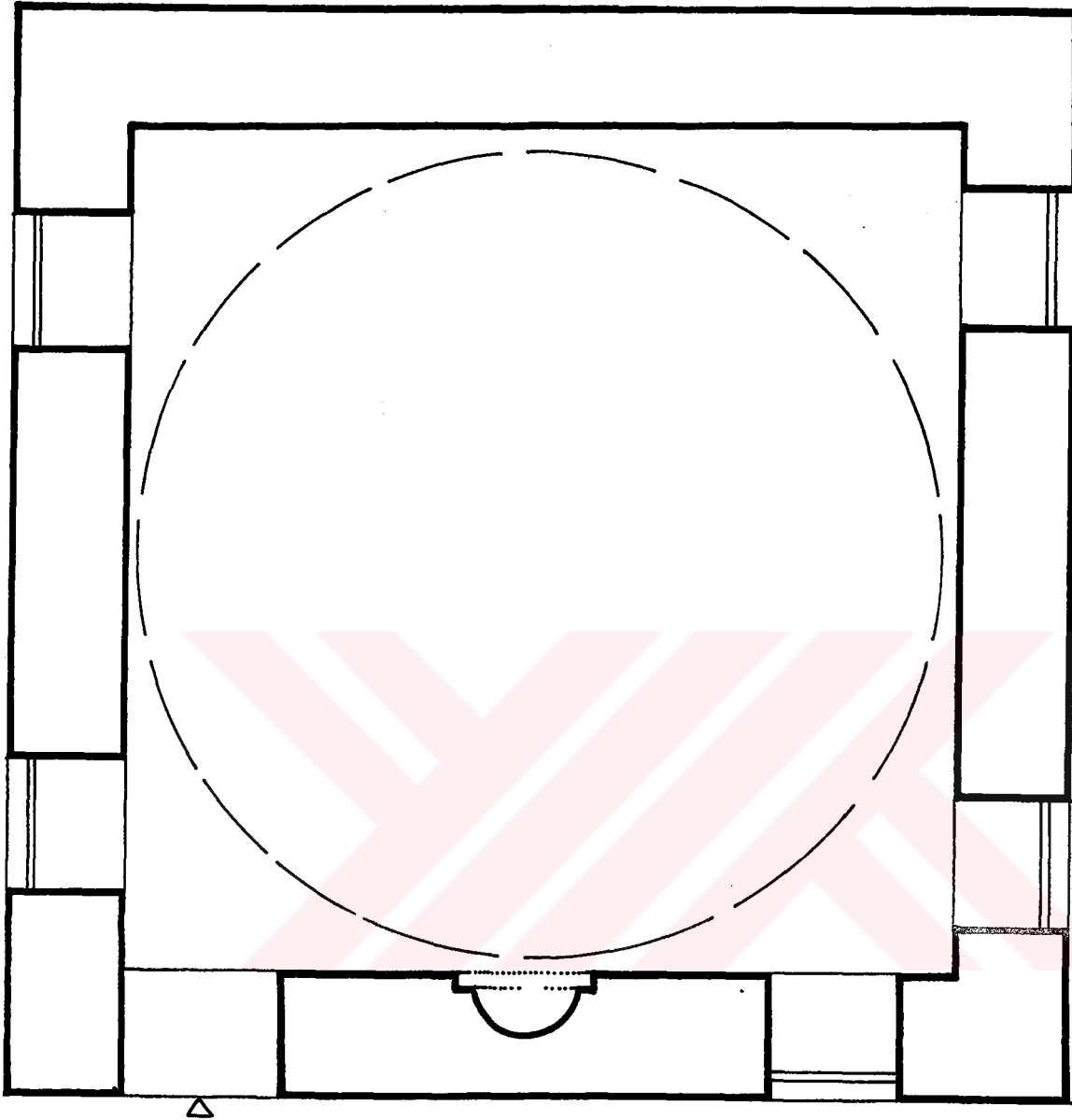




**Resim 3.** Kule' nin üst örtüsünün içten, restore edilme amacıyla yıkılmadan önceki görünümü.



**Resim 4.** Kule, üst örtüsü yıkıldıktan sonra, kuzeyden alınmış genel görünümü.

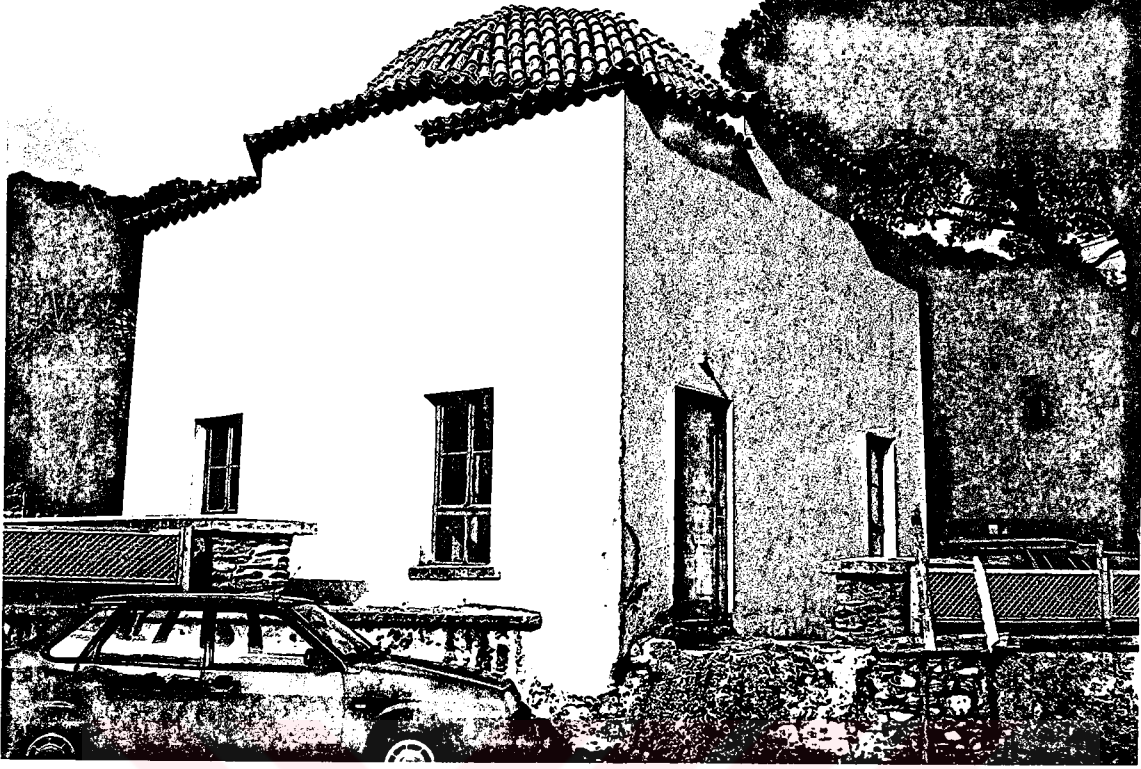


BİRGİ, Sarı Berber Kütüphanesi Planı

Rölöve Tarihi : 21.04.1997

Rölöve : Mükerrerem Kürüm - Kıymet İşeri - Çağdaş Ocaklı

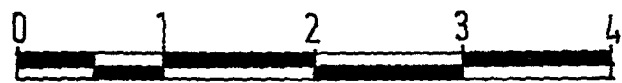
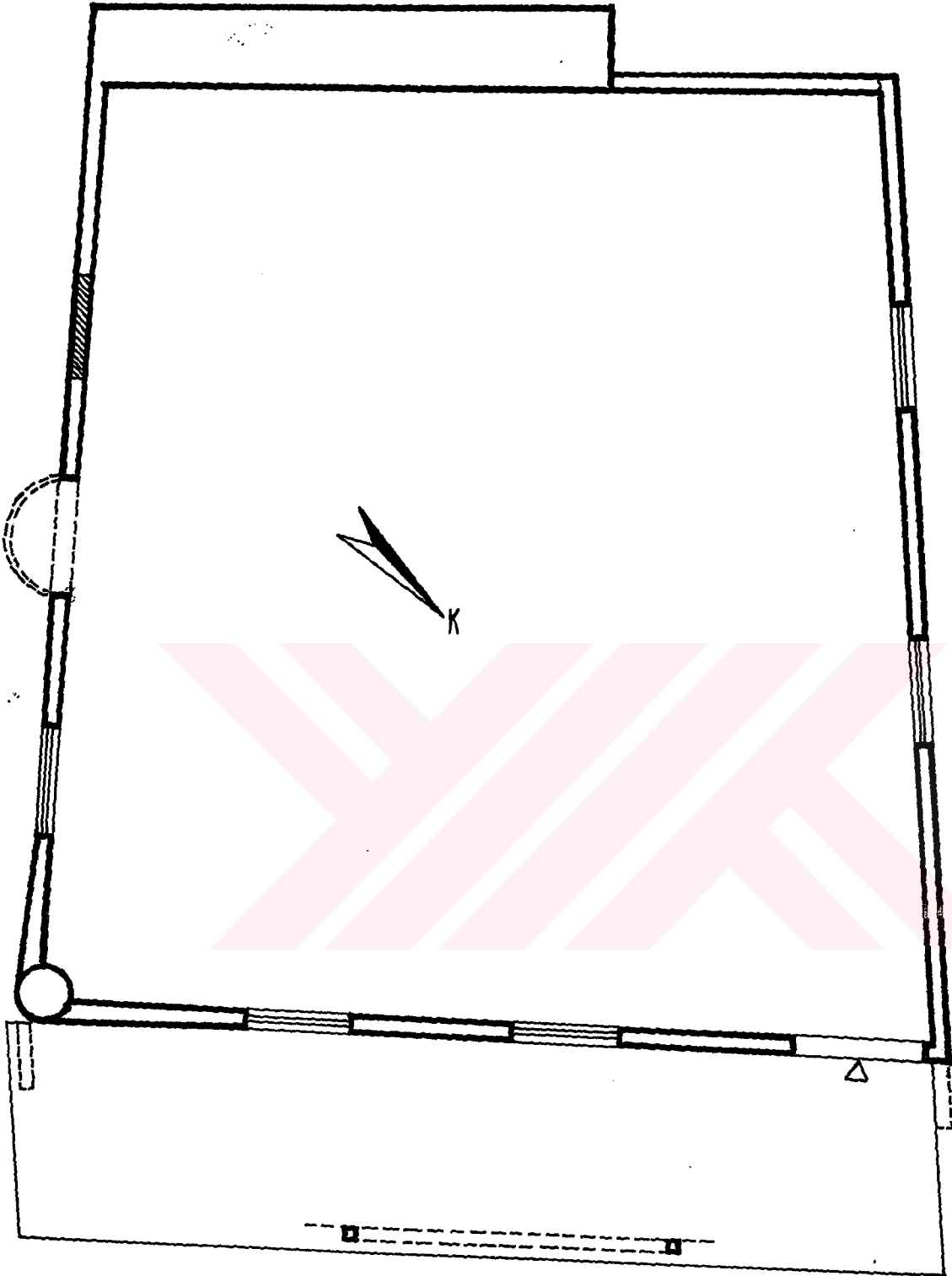
Çizim : Mükerrerem Kürüm



**Resim 1.** Sarı Berber Kütüphanesi, güney-batıdan genel görünüm.



**Resim 2.** Sarı Berber kütüphanesi, kuzey-doğudan genel görünüm.



BIRGI, Eski Mescit

Rölöve Tarihi : 21.04.1997

Rölöve : Kıymet İseri - Mükerrerem Kürüm - Çağdas Ocaklı

Çizim : Mükerrerem Kürüm



**Resim 1.** Eski Mescit, doğudaki revaklı giriş cephesi.



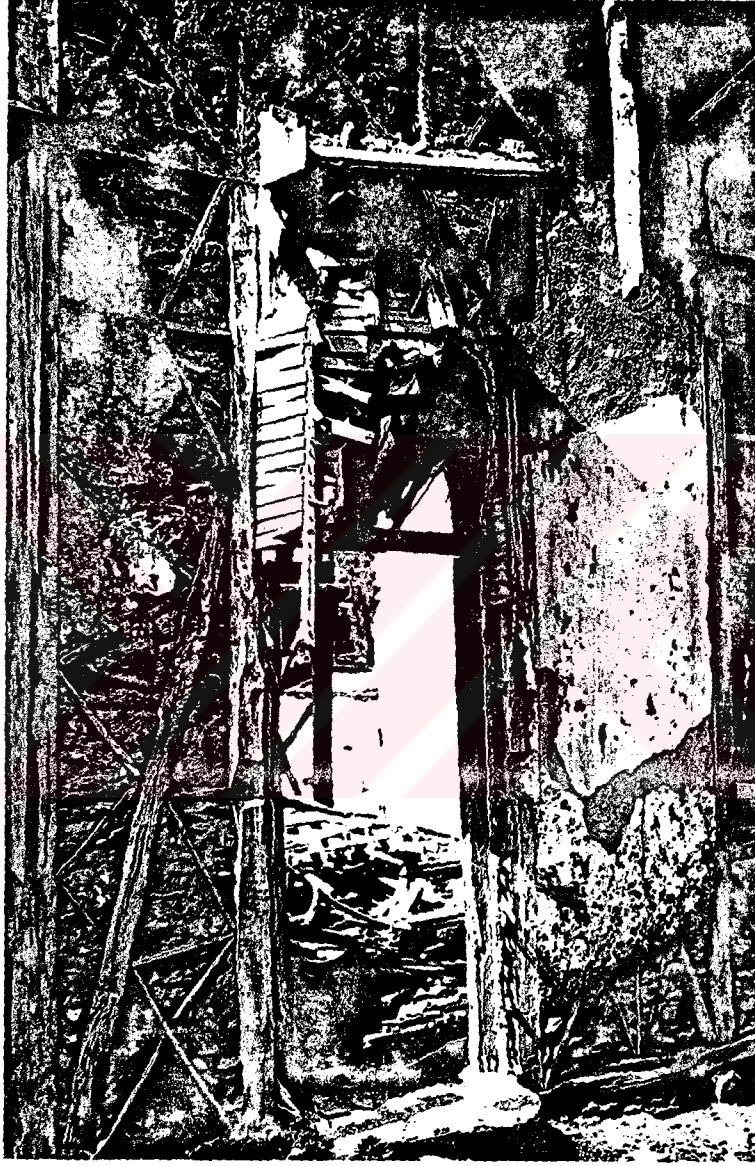
**Resim 2.** Eski Mescit, güney-batıdan genel görünüm.



**Resim 3.** Eski Mescit, kuzey-batıdan genel görünüm.

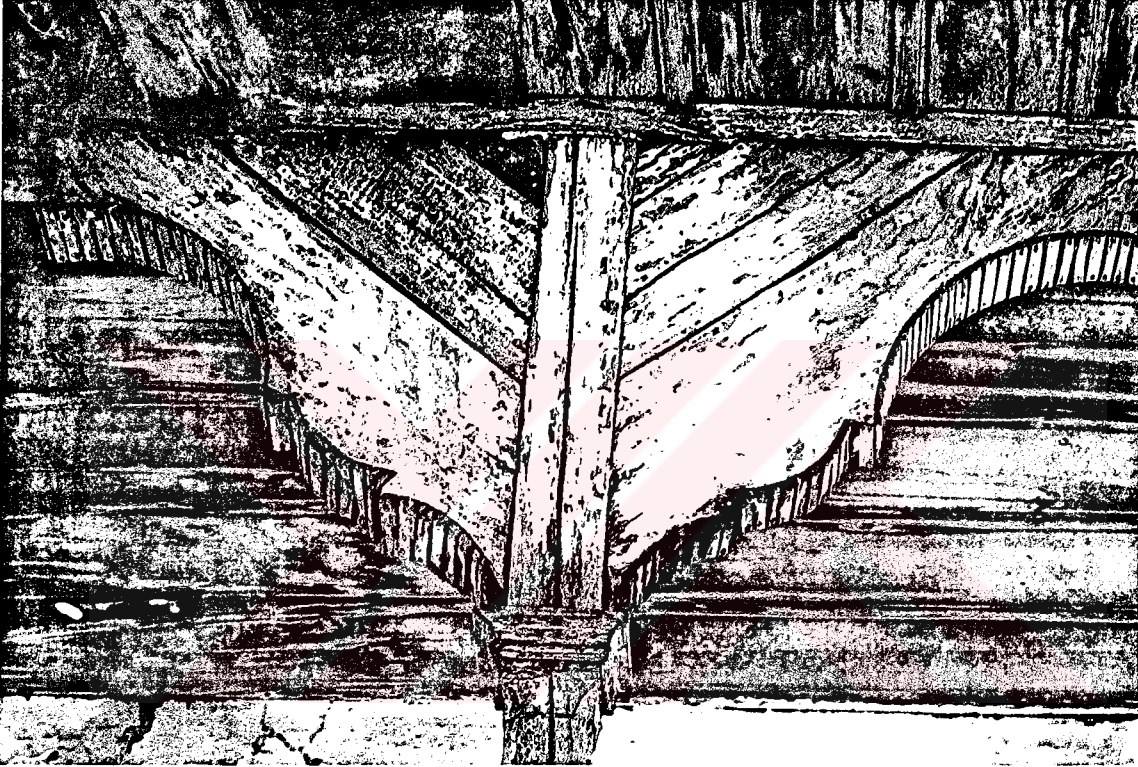


**Resim 4.** Eski Mescit, mihrap nişinin içten görünümü.



**Resim 5.** Eski Mescit, baġdadi teknikle inşa edilmiş mihrap nişinin dıştan görünümü.





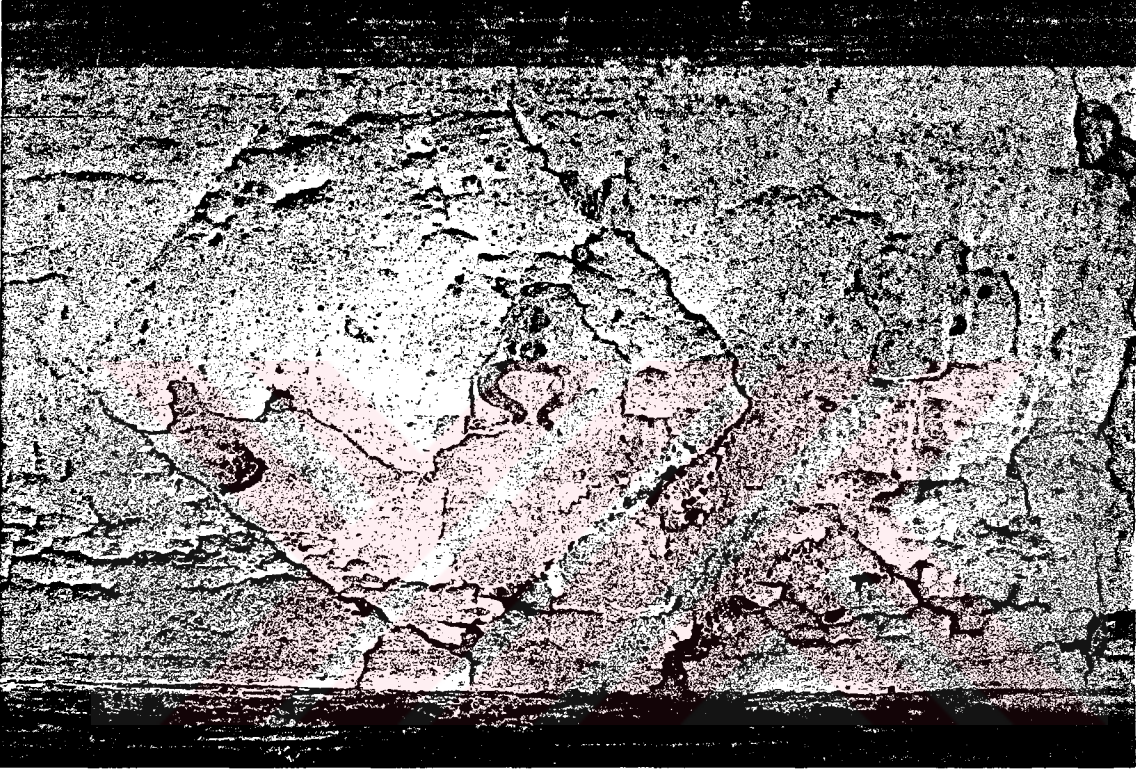
**Resim 6.** Eski Mescit, doğudaki revakın ahşap sütunlarının saçağa birleşen kısımlarındaki iki yönlü, bağdadi teknikli ahşap köşe destekleri.



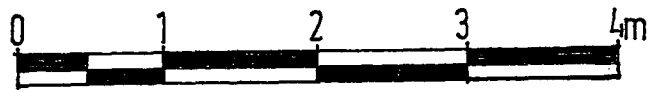
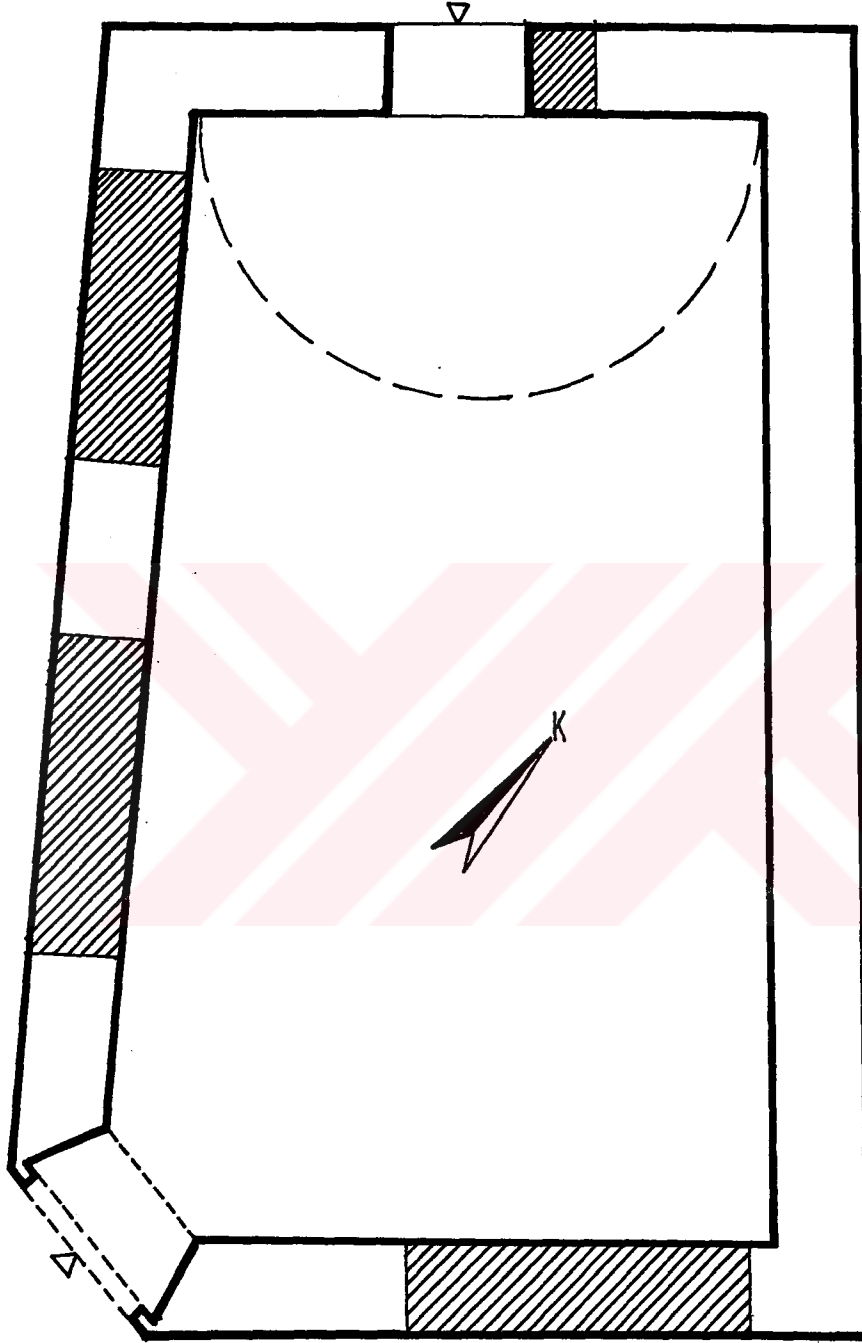
**Resim 7.** Eski Mescit, güney-doğu köşede duvar içine yerleştirilmiş, yuvarlak kesitli devşirme sütun.



**Resim 8.** Eski Mescit, devşirme sütunun dıştan görünümü.



**Resim 9.** Eski Mescit, doğudaki revaklı cephenin üst kısmındaki kalemişi süsleme.

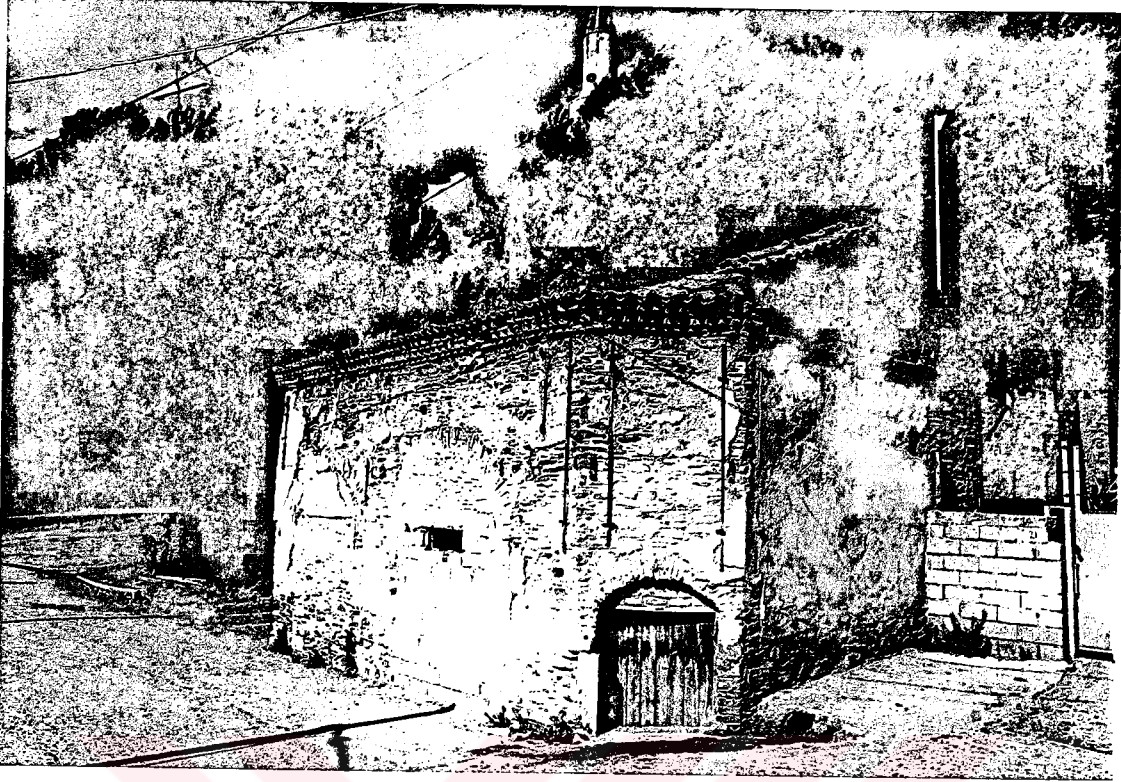


BİRĞİ, Demir Mağaza Planı

Rölöve Tarihi : 21.04.1997

Rölöve : Kıymet İseri-Mükerrem Kürüm

Çizim : Mükerrem Kürüm



**Resim 1.** Demir Mağaza, güney-batı köşesinden görünüm.



**Resim 2.** Demir Mağaza, kuzey-batı köşesinden görünüm.



Resim 3. Demir Mağaza, batı cephe.

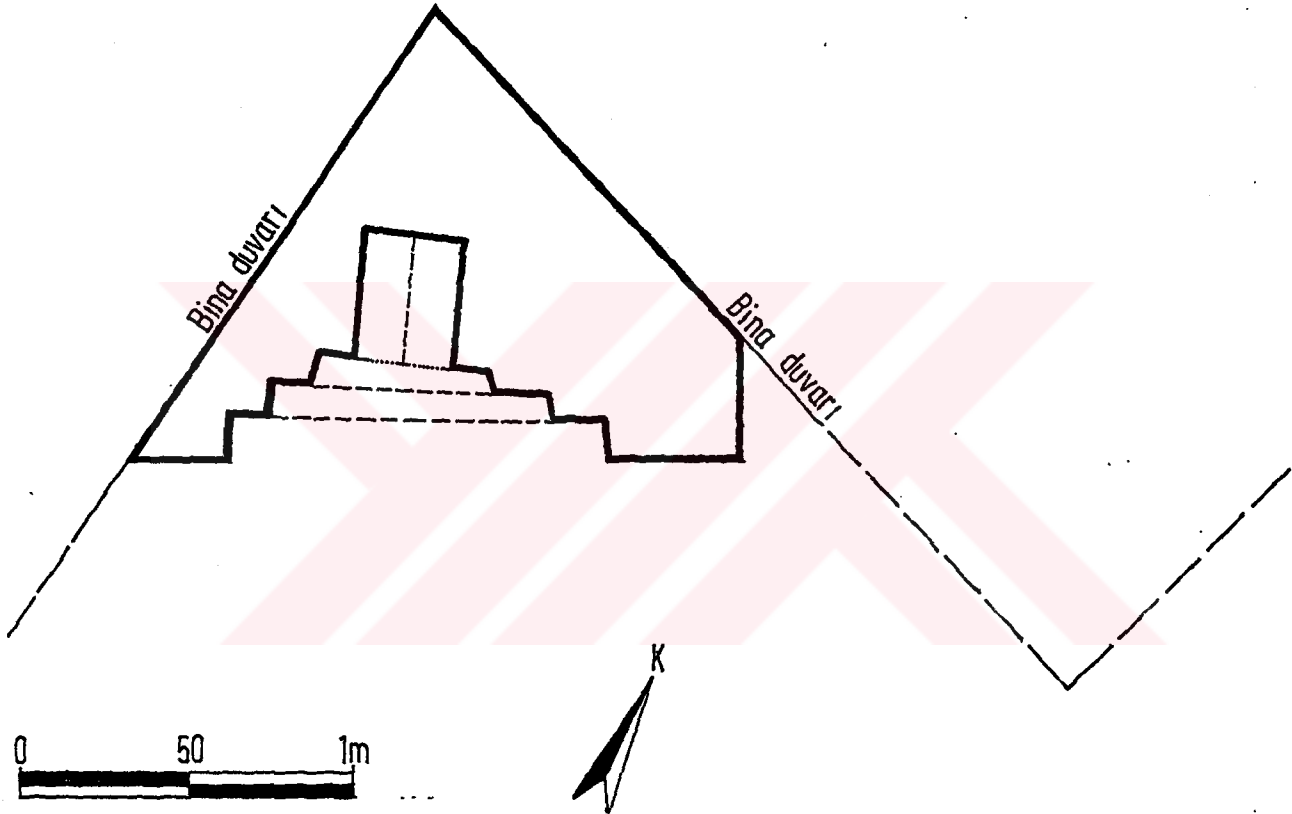


**Resim 4.** Demir Mağaza, kuzey cephe.





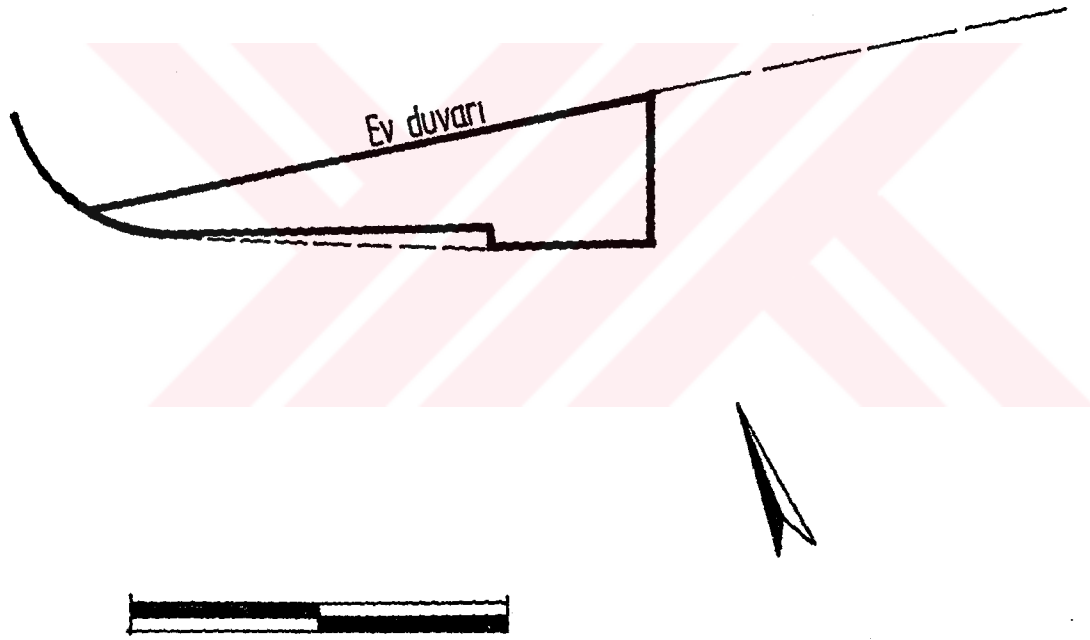
**Resim 5. Demir Mağaza, güney-batı köşesindeki giriş.**



BİRGİ, Anonim Çeşme Planı  
Rölöve Tarihi : 21.04.1997  
Rölöve : Mükerrerem Kürüm-Kıymet İseri  
Çizim : Mükerrerem Kürüm



**Resim 1. Anonim eşme.**

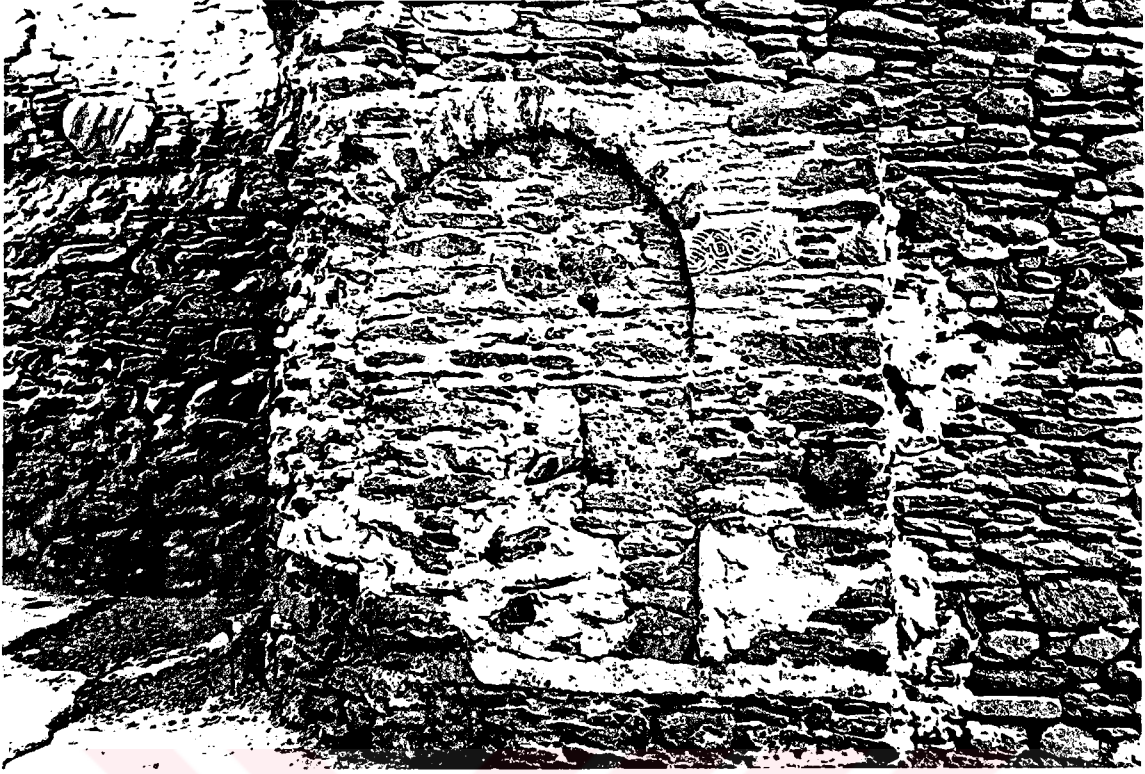


BIRGİ, Beyzadeler Sokağı Çeşmesi

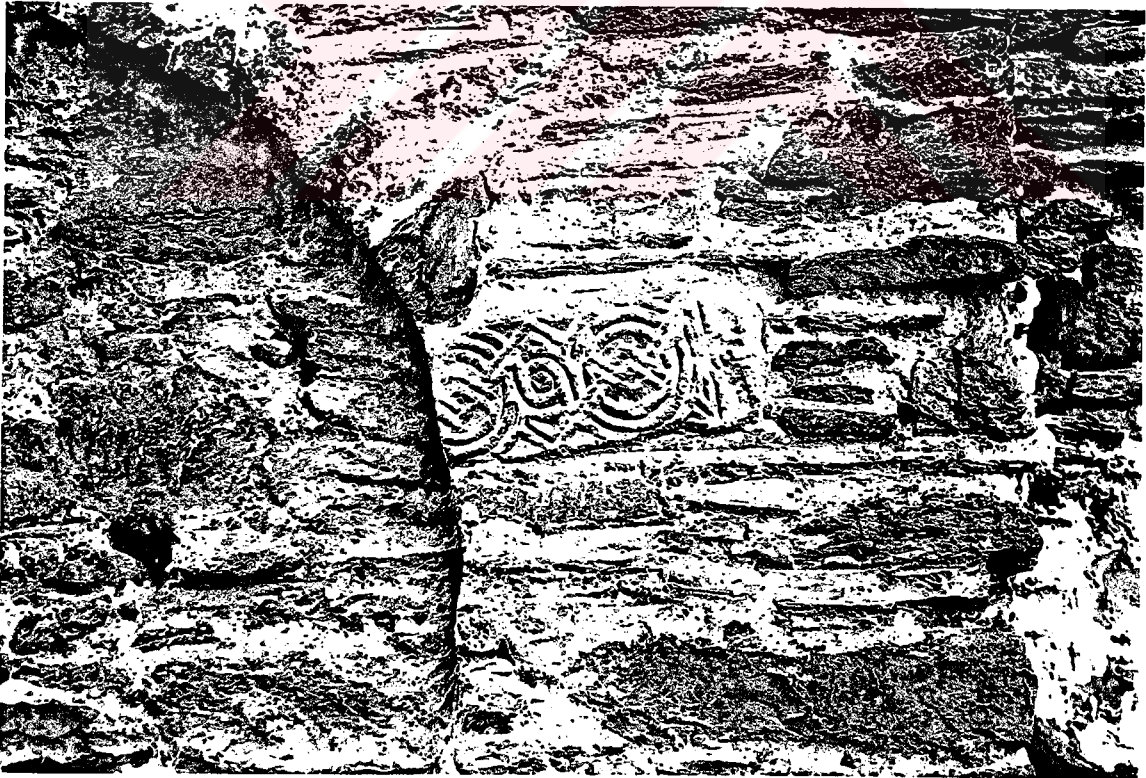
Rölöve Tarihi : 21.04.1997

Rölöve : Kıymet İşeri- Mükerrerem Kürüm

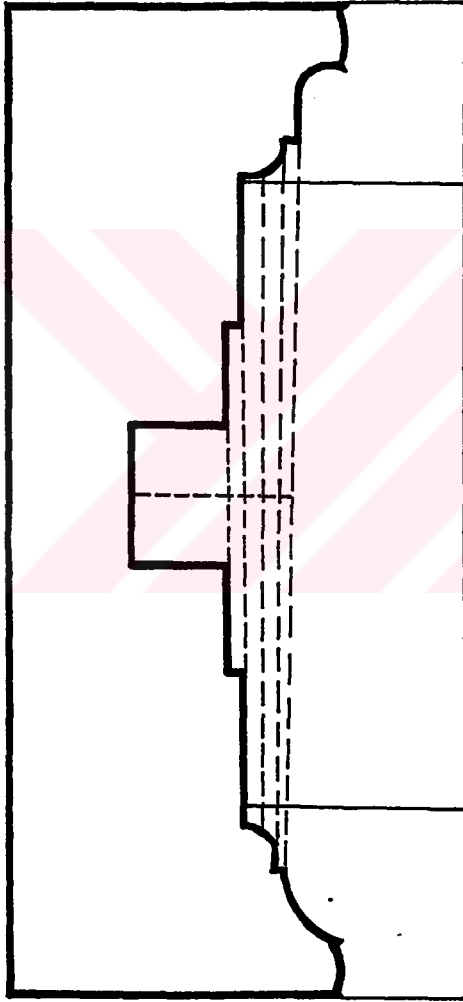
Çizim : Mükerrerem Kürüm



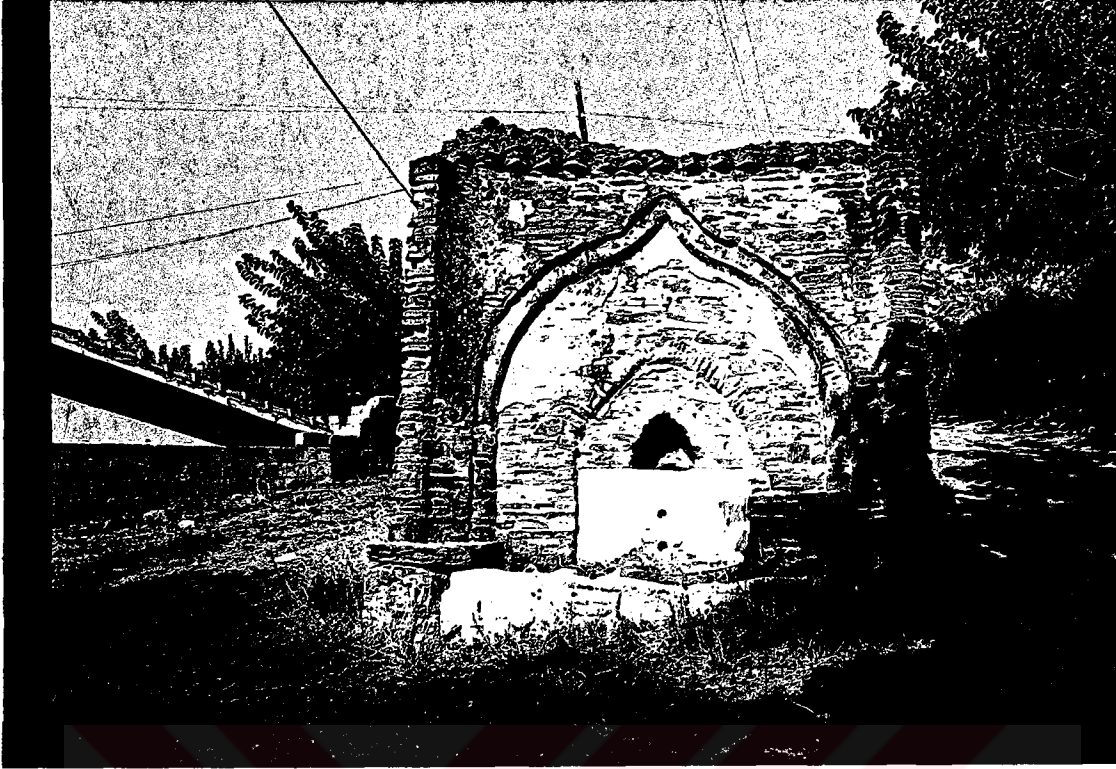
**Resim 1.** Beyzadeler Sokağı Çeşmesi.



**Resim 2.** Beyzadeler Sokağı Çeşmesi, kemer köşeliğine yakın yerde bulunan, Bizans devşirme malzemesi.



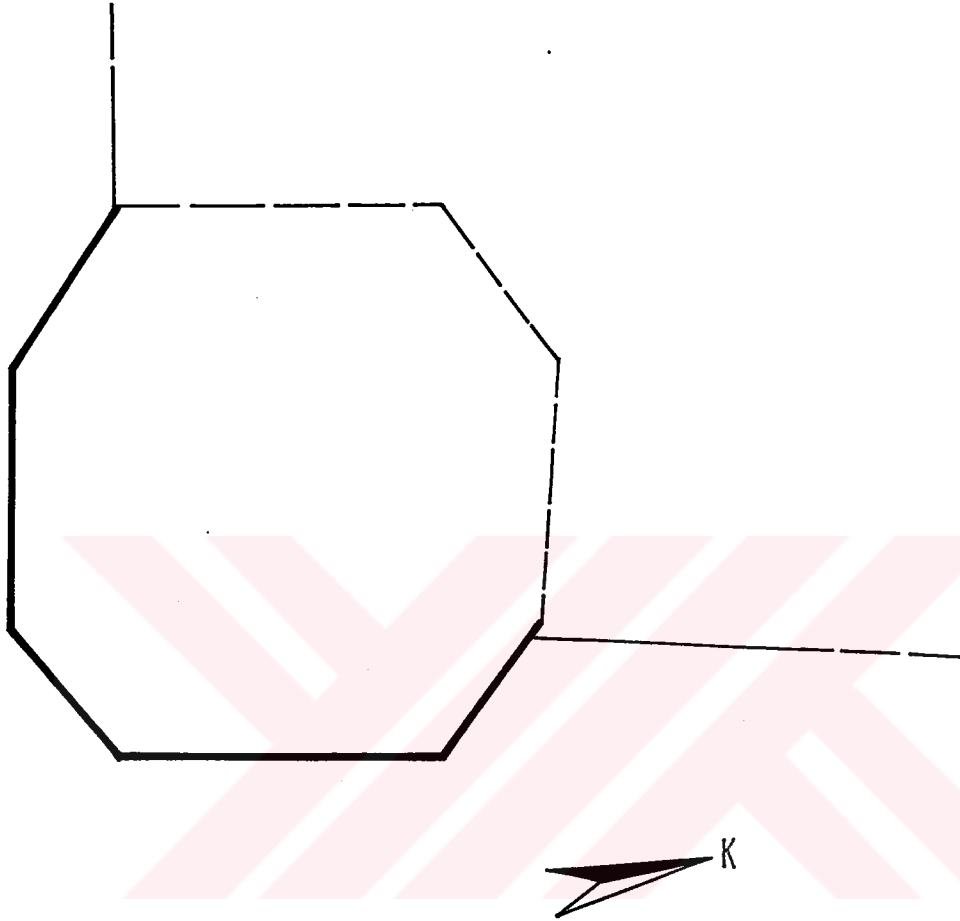
BIRGI, Bıçakçı Esseyid Hacı Ali Çeşmesi Planı  
Rölöve Tarihi : 23.11.1996 23.04.1997  
Rölöve : Cengiz İşeri – Mükerrerem Kürüm  
Çizim : Mükerrerem Kürüm



Resim 1. Bıçakçı Esseyit Hacı Ali Ağa Çeşmesi.



Resim 2. Bıçakçı Esseyit Hacı Ali Ağa Çeşmesi kitabesi.



BİRGİ, Su Terazisi Planı

Rölöve Tarihi : 23.04.1997

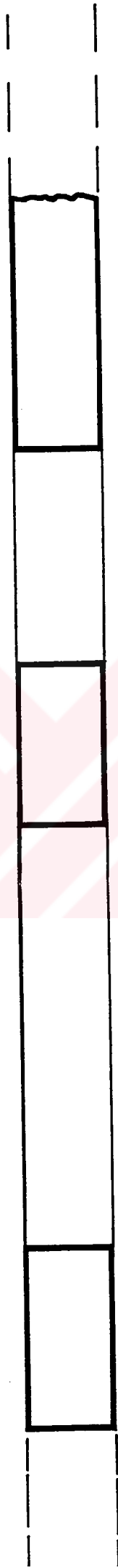
Rölöve : Cengiz İşeri - Mükerrerem Kürüm

Çizim : Mükerrerem Kürüm





**Resim 1. Sekizgen gövdeli Su Terazisi.**



BIRGİ, Su Kemerı Planı

Röiöve Tarihi: 21.04.1997

Röiöve : Kıymet İŖeri - Mükerrem Kürüm

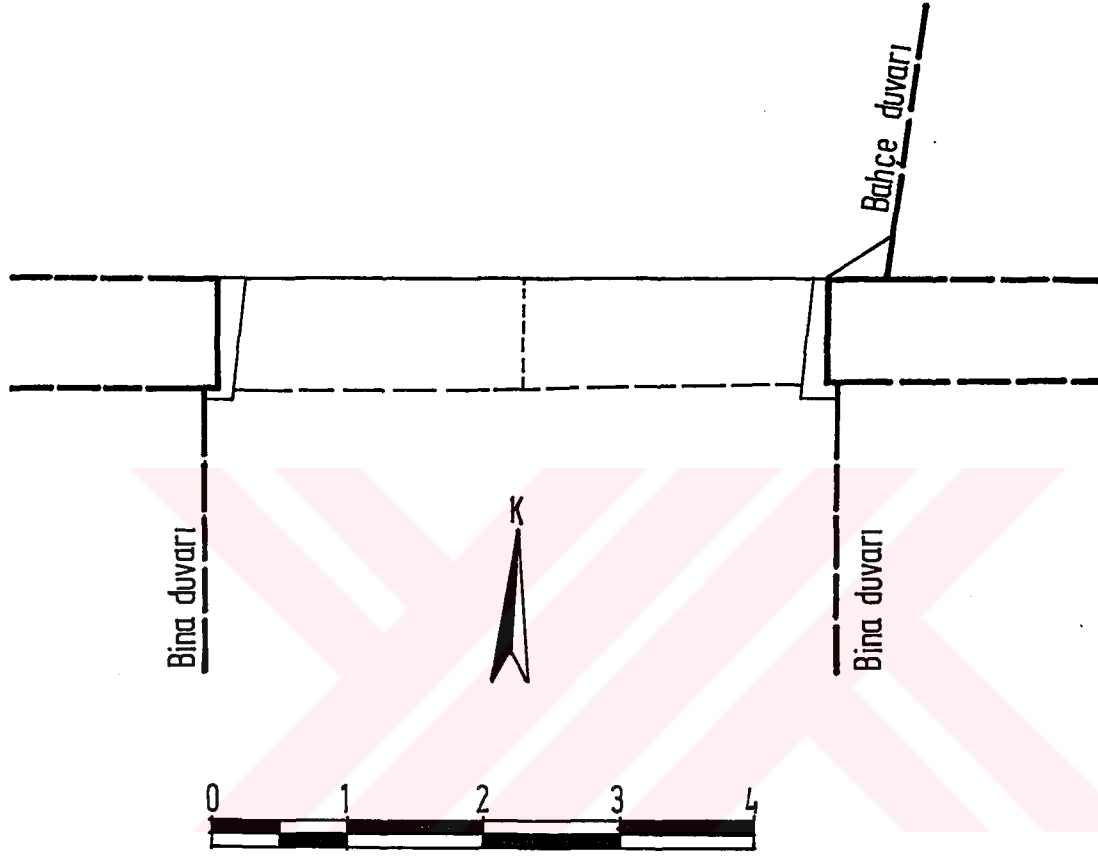
Çizim : Mükerrem Kürüm



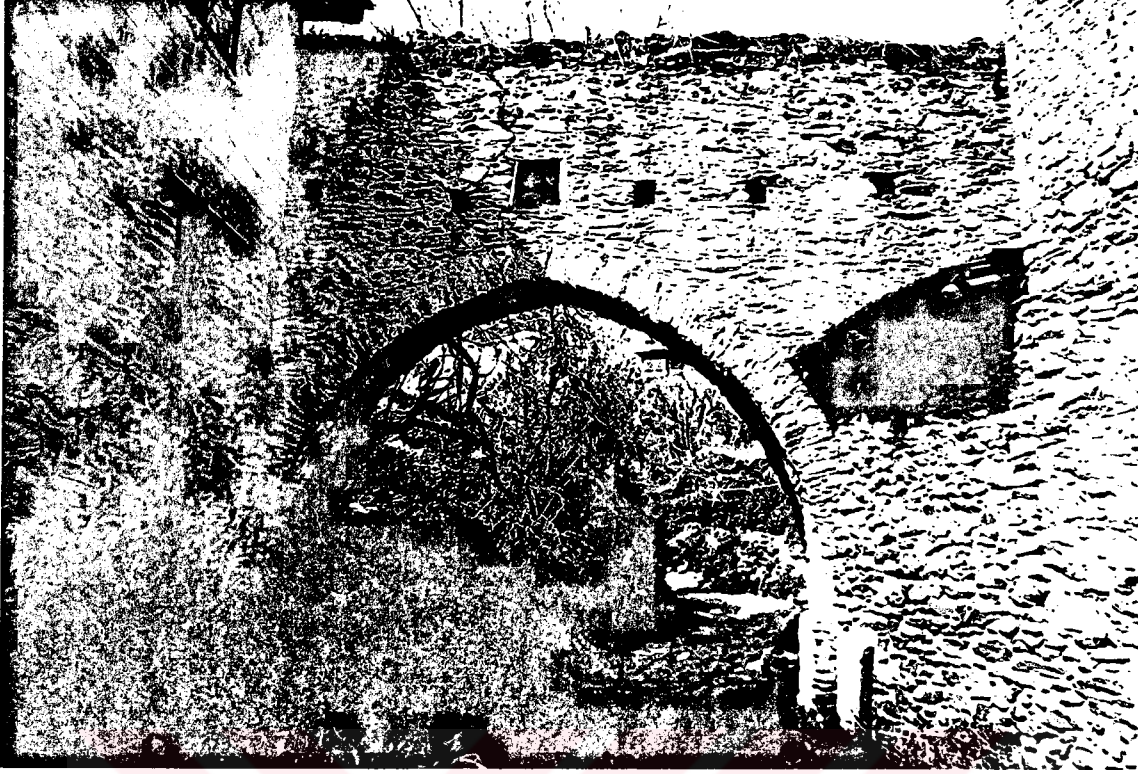
**Resim 1.** İmam-ı Birgivi' nin mezarına giden yolun sol tarafındaki su kemerinin kuzeyden görünümü.



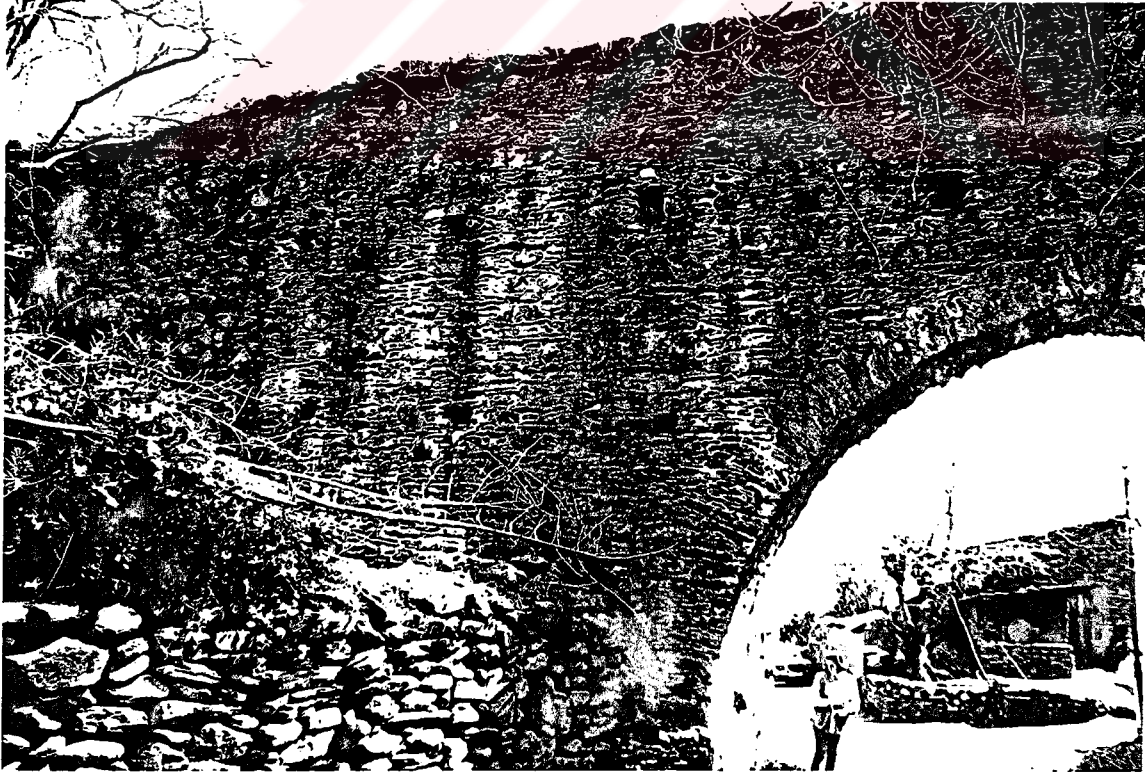
**Resim 2.** Aynı Su Kemerinin güneyden görünümü.



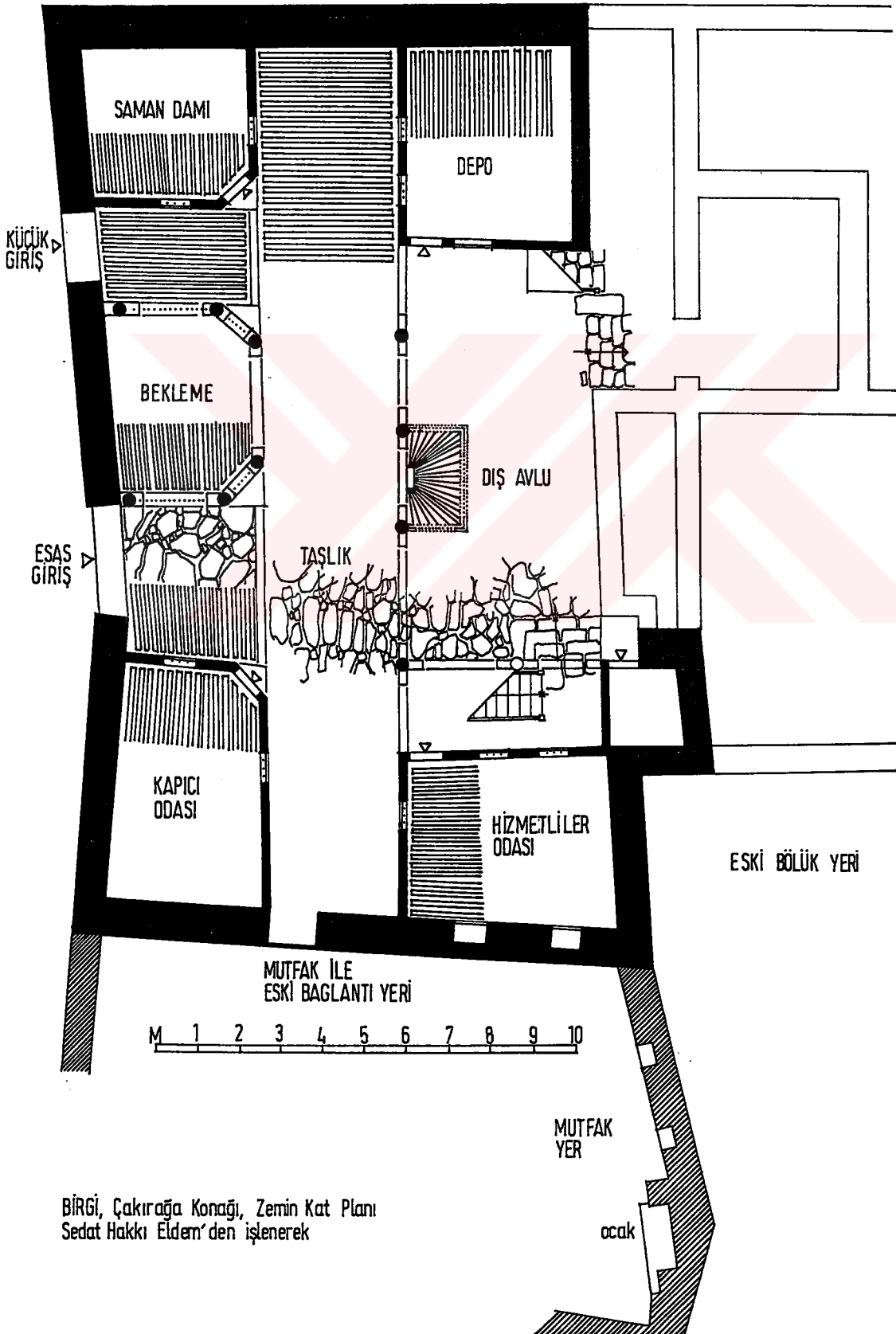
BIRGI Su Kemerı Planı  
Rölöve Tarihi : 21.04.1997  
Rölöve : M. Kürüm-K. İseri-Ç. Ocaklı  
Çizim : M. Kürüm



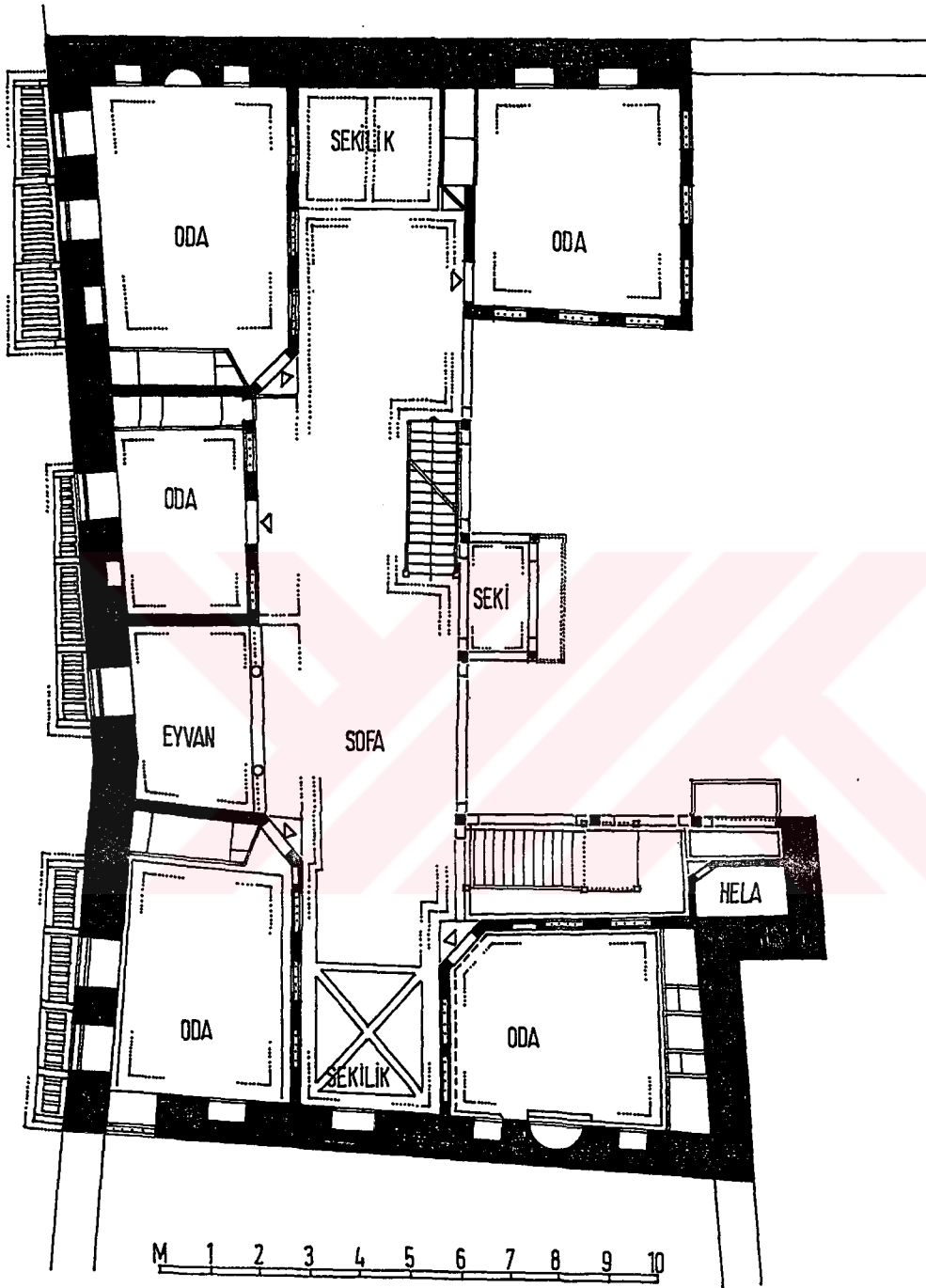
**Resim 1.** Su Kemer, Hacı Güz Sokağı' ndaki Su Kemerinin, kuzeyden görünümü.



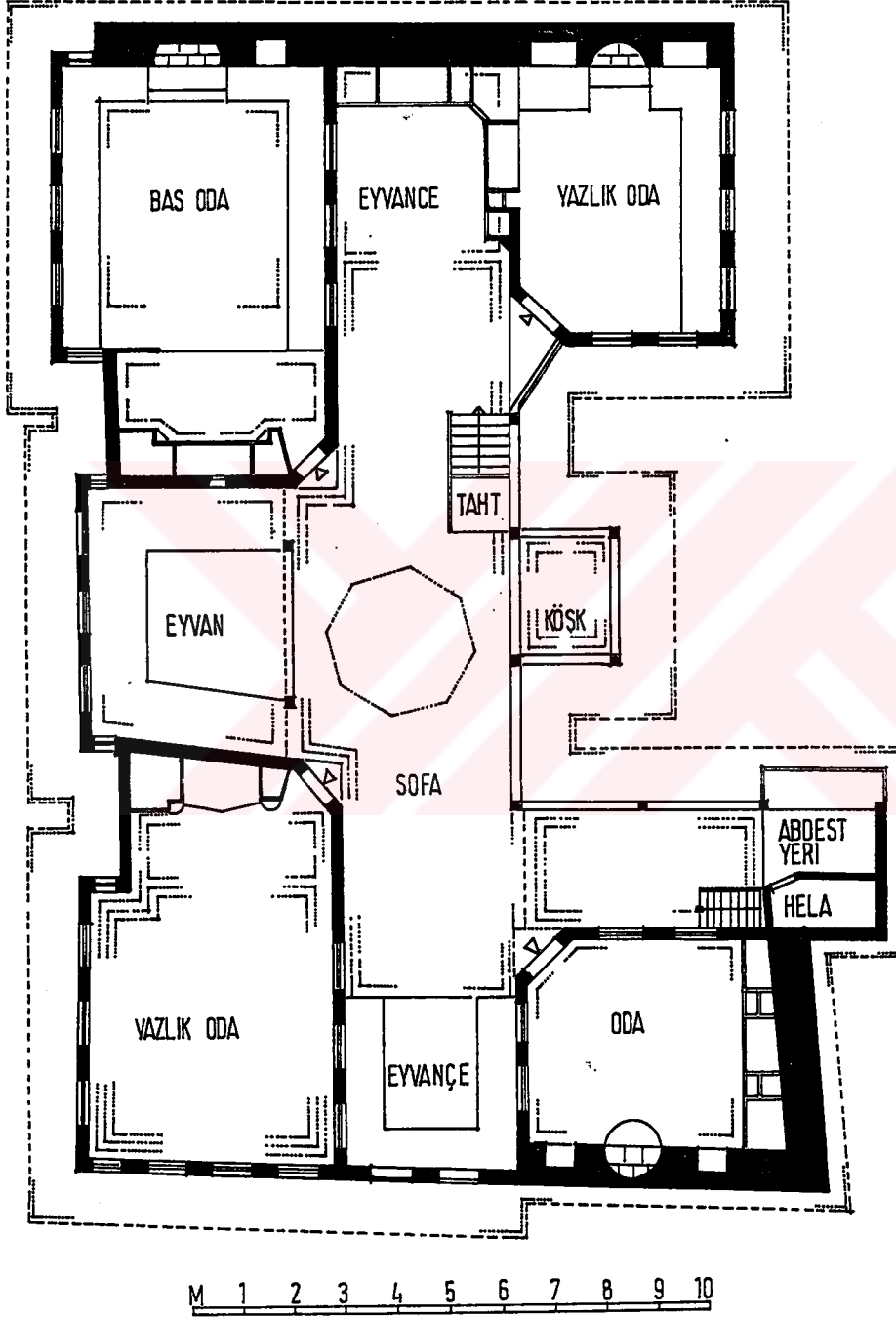
**Resim 2.** Aynı Su Kemerinin güneyden görünümü.



BİRGİ, Çakırağa Konağı, Zemin Kat Planı  
Sedat Hakkı Eldem'den işlenerek



BIRGI, Çakırağa Konağı, Ara Kat Planı  
Sedat Hakkı Eldem den İstenecek



BİRGİ, Çakırağa Konağı, Üst Kat Planı  
Sedat Hakkı Eldem den islenerek





Resim 1. Çakırağa Konağı, genel görünüm.

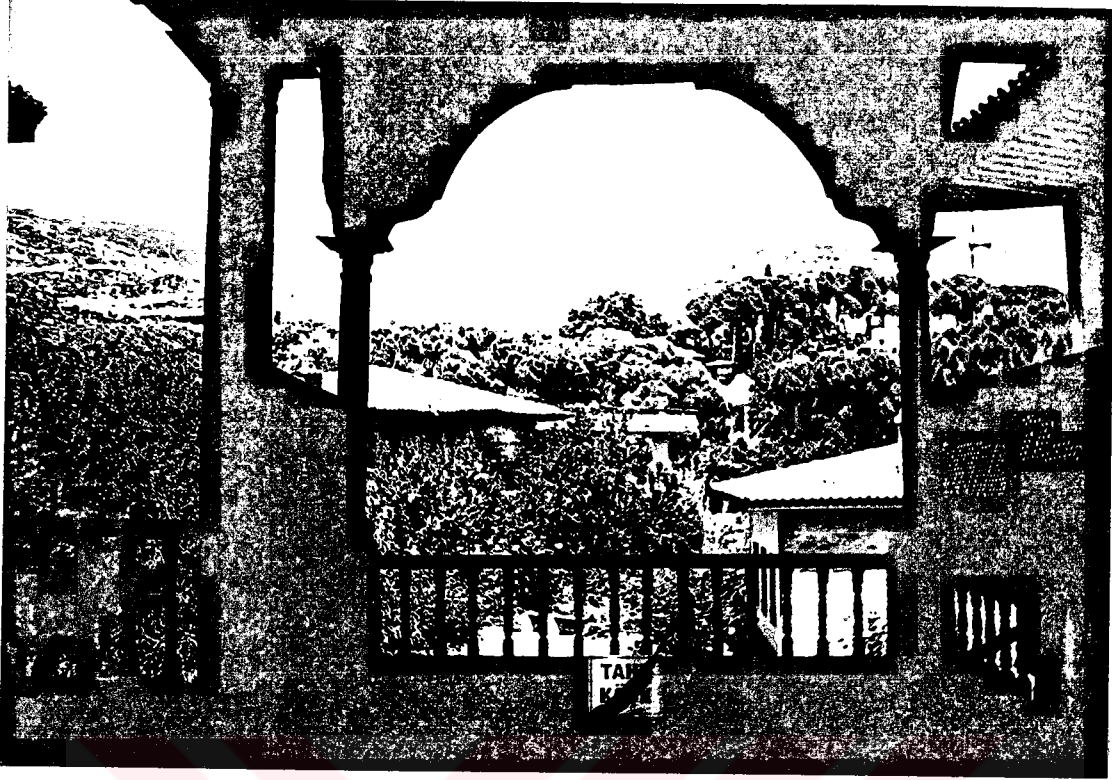


Resim 2. Çakırağa Konağı, sokağa bakan cephelerinden biri.



Resim 3. Çakırağa Konağı, avluya bakan cephe.

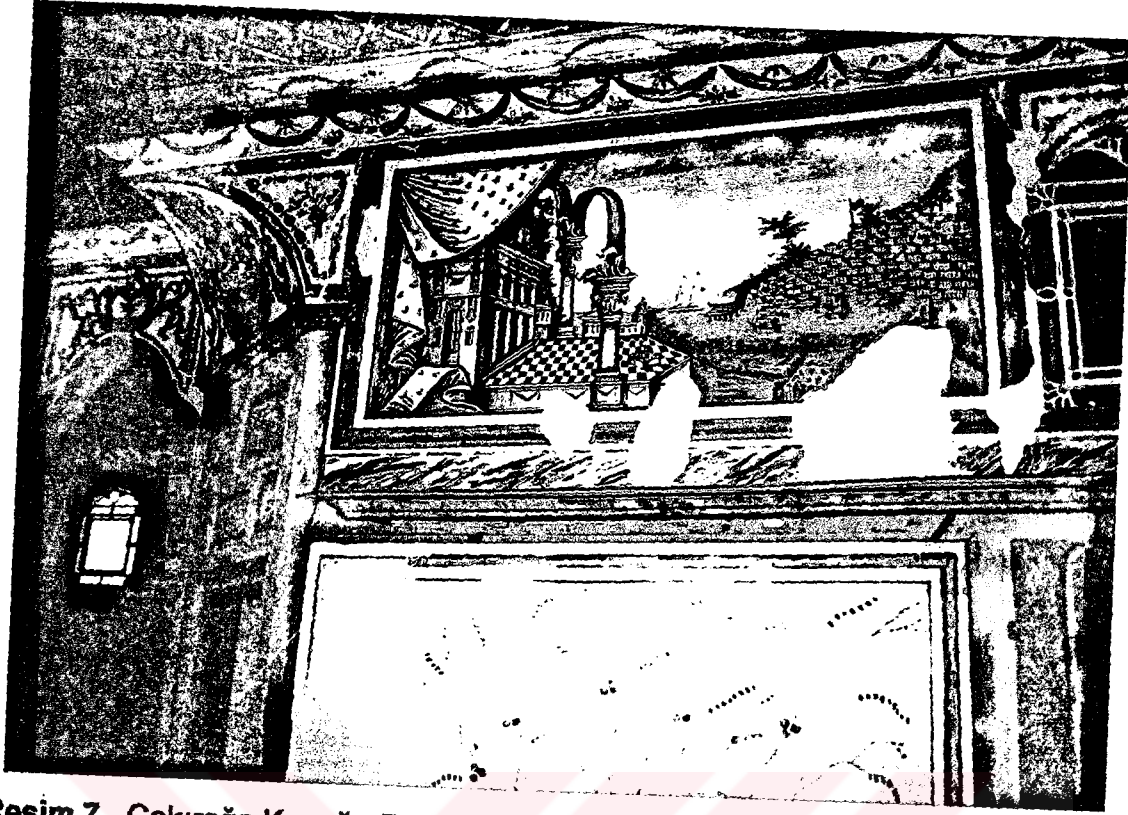




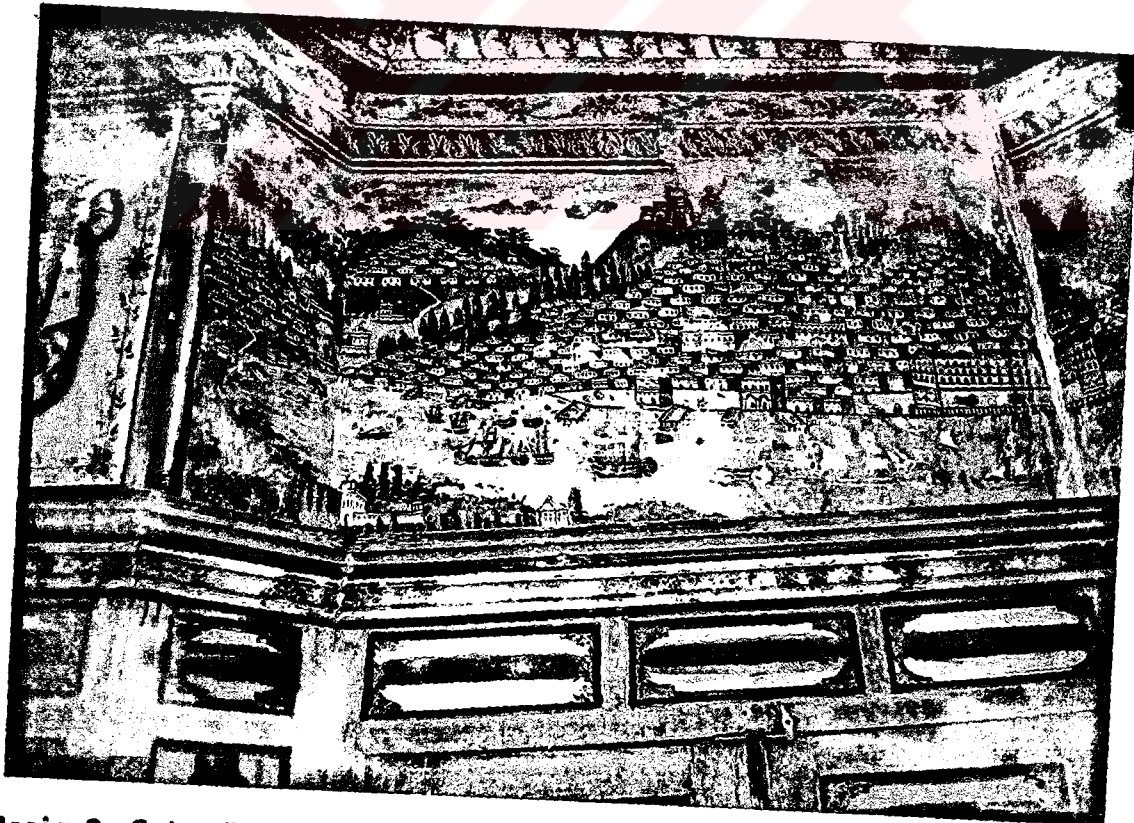
Resim 5. Çakırağa Konağı, yazlık katın avluya bakan köşk kısmı.



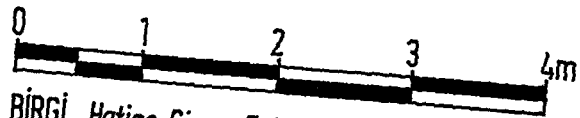
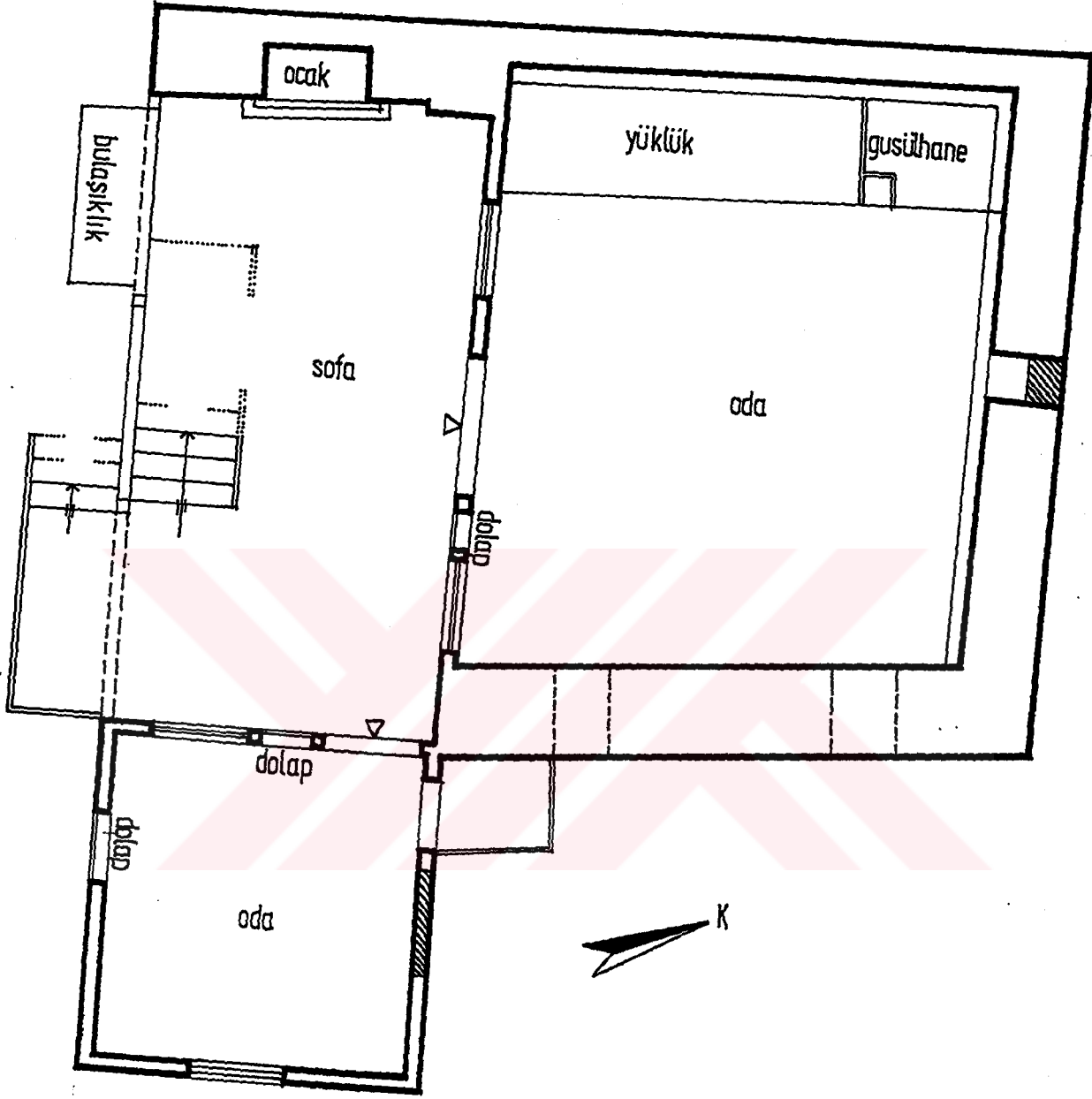
Resim 6. Çakırağa Konağı, yazlık katta, baş odada bulunan İstanbul manzarası.



Resim 7. Çakırağa Konağı, Baş odanın sofaya bakan dış duvarında, bir konağın balkonundan izlenen kıyı kenti tasviri.



Resim 8. Çakırağa Konağı, yazlık katta yazlık odada bulunan İzmir tasviri.

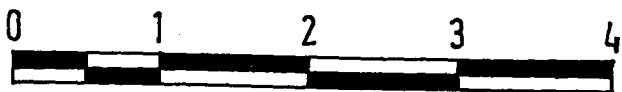
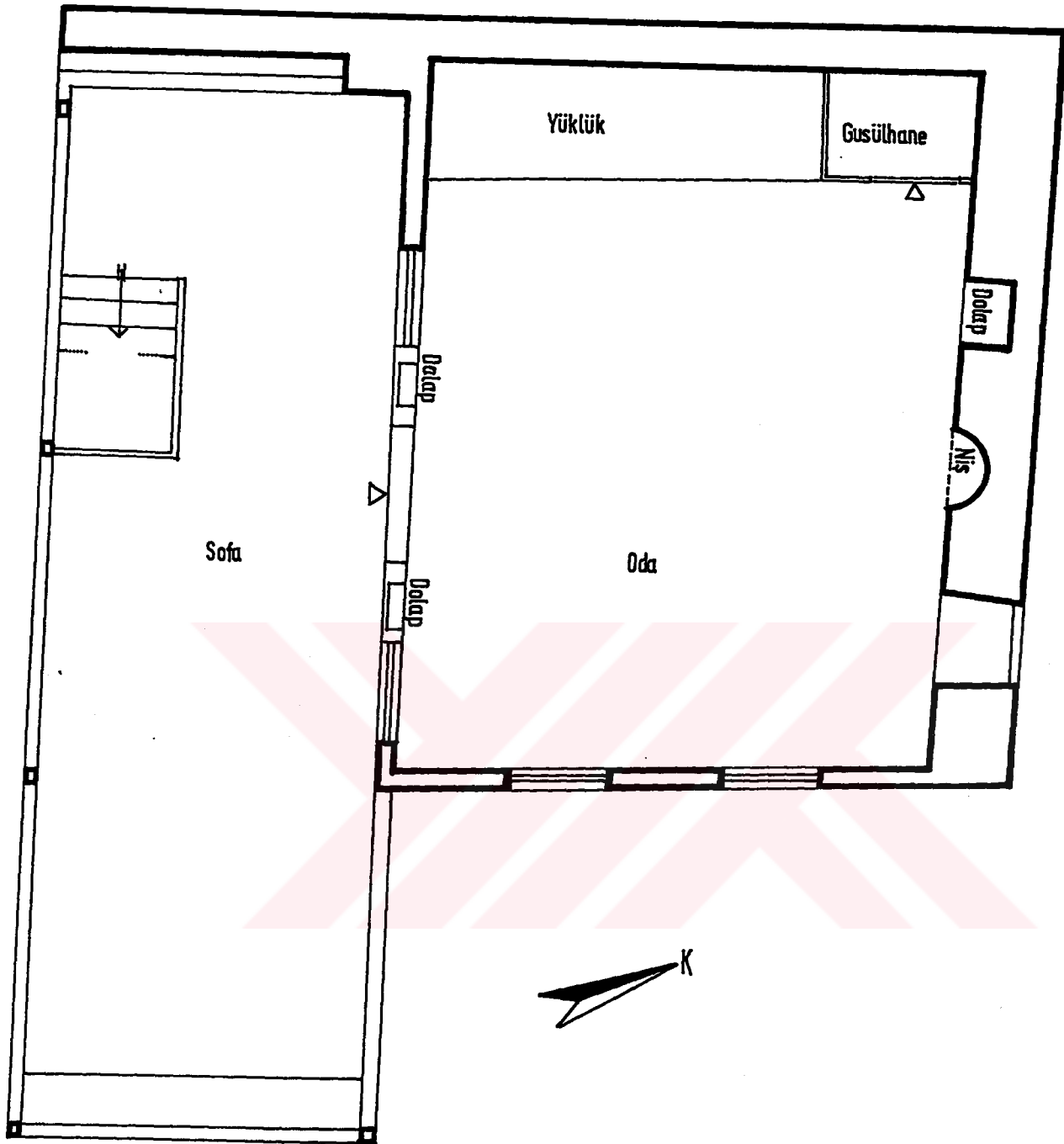


BİRGİ, Hatice Civan Evi, Birinci Kat Planı

Röleve Tarihi: 21.04.1997

Röleve : Kıymet İleri-Mükerrem Kürüm

Çizim : Mükerrem Kürüm



BİRGİ, Hatice Civan Evi, İkinci Kat Planı  
Rölöve Tarihi : 21.04.1997  
Rölöve : Kıymet İseri-Mükerrem Kürüm  
Çizim : Mükerrem Kürüm



**Resim 1.** Hatice Civan Evi, avluya açılan ahşap giriş kapısı ve cephelerin farklı duvar örgülerinden ayrıntı.

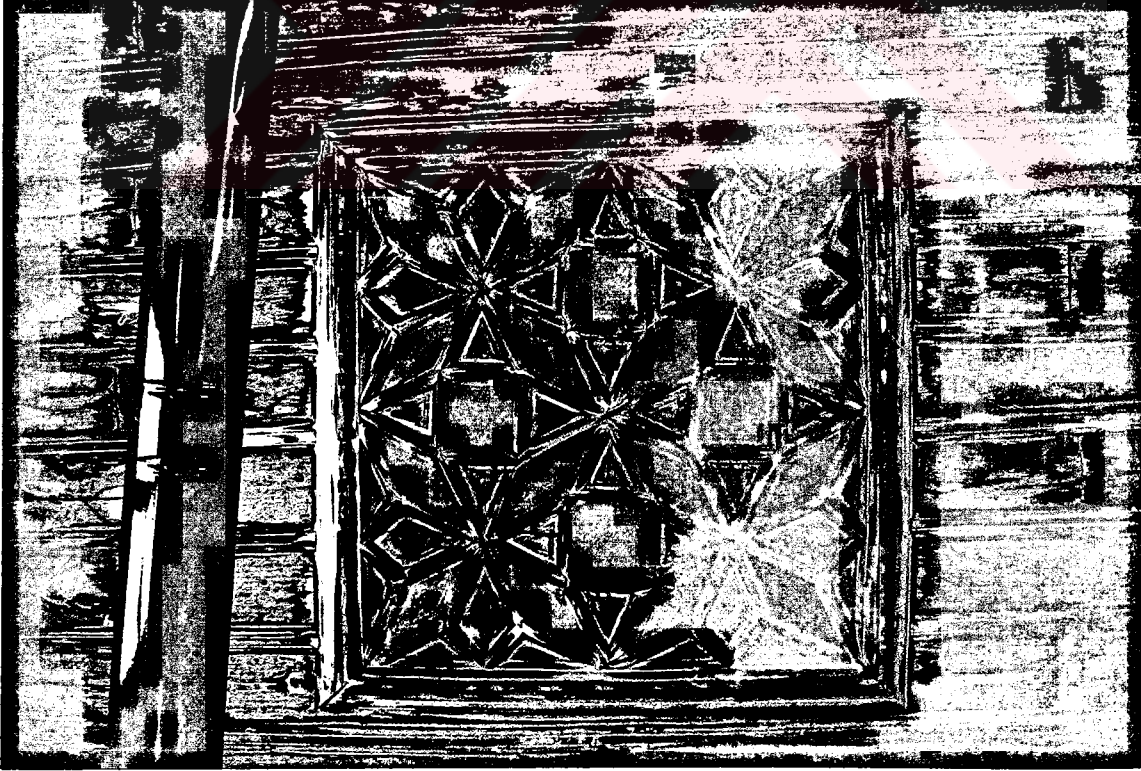


**Resim 2.** Hatice Civan Evi, dış cephenin kuzey-batı köşesindeki süsleme.





**Resim 3.** Hatice Civan Evi, dış sofalı plan özelliğindeki birinci katta, sofa etrafına L şeklinde yerleştirilmiş odaların giriş ve pencerelerinden görünüm.



**Resim 4.** Hatice Civan Evi, birinci katta, doğu yönündeki odanın tavan süslemesi.



**Resim 5.** Hatice Civan Evi, ikinci kat, doğudan batıya doğru dış sofa ve kuzeydeki odanın görünümü.



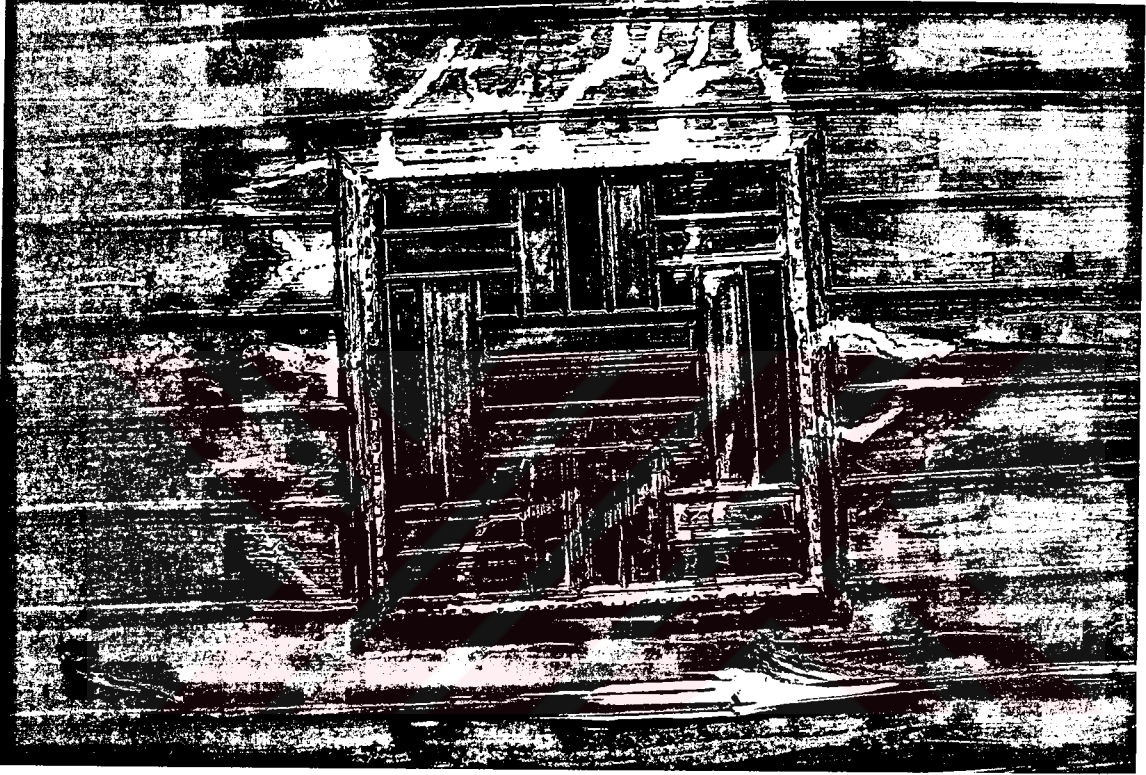
**Resim 6.** Hatice Civan Evi, ikinci kat dış sofa, batıdan doğuya doğru görünüm.



**Resim 7.** Hatice Civan Evi, ikinci kat, sofanın kuzeyindeki odanın dıştan doğu duvarı.



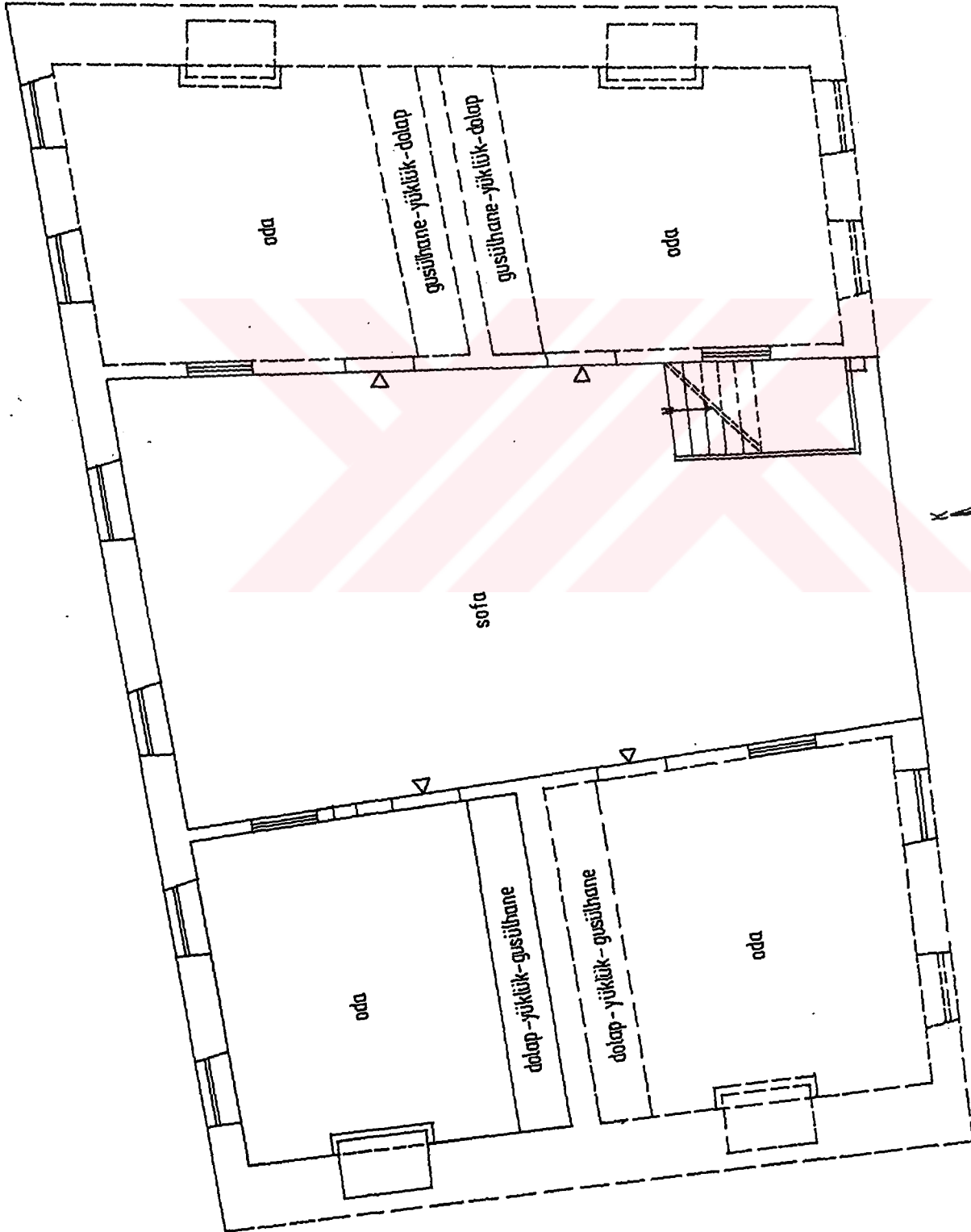
**Resim 8.** Hatice Civan Evi, ikinci kattaki odanın içten kuzey duvarı.



**Resim 9.** Hatice Civan Evi, ikinci kattaki odanın tavan süslemesi.



İscaan Evi Üst Kat Planı  
BİRGİ, Kadir  
Rölöve Tarihi: 22.04.1997  
Rölöve : Mükerrrem Kürüm,  
Kymet-Dengiz İseri  
Mükerrrem Kürüm  
Çizim





**Resim 1.** Kadir İşcan Evi, kuzey yöndeki giriş cephesi.



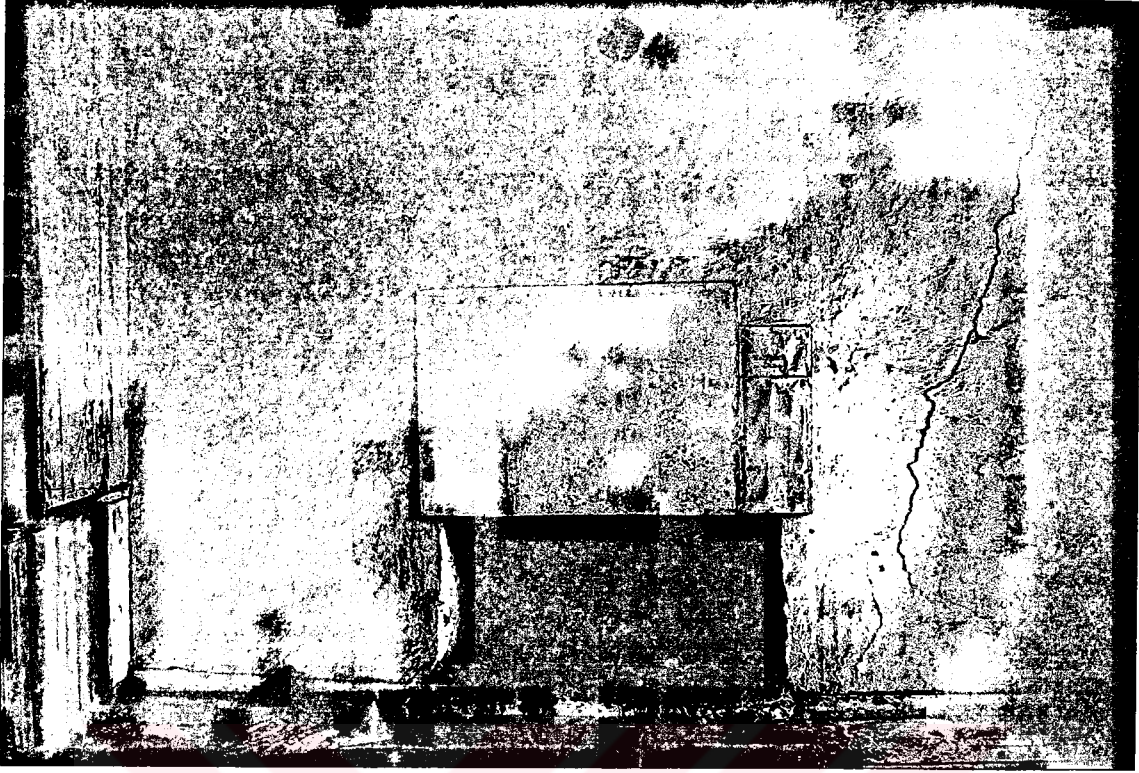
**Resim 2.** Kadir İşcan Evi, üst kat, iç sofanın güneyden kuzeye görünümü.



**Resim 3.** Kadir İşcan Evi, iç sofanın batı tarafında yer alan iki odanın sofaya bakan girişleri ve pencereleri.



**Resim 4.** Kadir İşcan Evi, avludan Ev' in güney cephesinin görünümü.



**Resim 5.** Kadir İşcan Evi, kuzey-batı köşede yer alan odanın, batı duvarı üzerindeki ocak nişi.



**Resim 6.** Kadir İşcan Evi, kuzey-batı köşede yer alan odanın, güney duvarı üzerindeki ahşap duvar rafları.





**Resim 7.** Kadir İşcan Evi, güneydeki avlunun, güney duvarı üzerindeki ocak nişi.



**Resim 8.** Kadir İşcan Evi, avlunun batı duvarındaki ocak nişi.